Міністерство внутрішніх справ України

ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ПРАВА ЛЮДИНИ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ, ГНОСЕОЛОГІЧНИЙ ТА ОНТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції,
присвяченої 76-річчю проголошення
Загальної декларації прав людини

(м. Дніпро, 10 грудня 2024 р.)

Дніпро
2025

УДК 342.7
П 68

Схвалено Науково-методичною радою
Дніпровського державного університету
внутрішніх справ (протокол № 5 від 16 січня 2025 р.)

П 68 **Права людини: методологічний, гносеологічний та онтологічний аспекти** : матер. Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 76-річчю проголошення Загальної декларації прав людини (м. Дніпро, 10 груд. 2024 р.) / уклад : к.ю.н., доц. І. А. Сердюк; М. П. Войтюк. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. 312 с.

ISBN 978-617-560-058-0

Збірник містить матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 76-річчю проголошення Загальної декларації прав людини**,** в якій взяли участь науково-педагогічні працівники ДДУВС та інших закладів вищої освіти України, працівники органів публічної влади, правозахисних організацій Дніпропетровської області, а також здобувачі вищої освіти.

Тематика публікацій охоплює широке коло питань, що стосуються проблематики методології дослідження прав і свобод людини, а також інших, пов'язаних із ними соціальних феноменів, міжнародних стандартів дотримання прав людини та їх імплементації в національну правову систему, удосконалення міжнародних і національних механізмів реалізації, охорони та захисту прав людини, дотримання прав людини під час міждержавних збройних конфліктів, а також війни в Україні й ін.

Матеріали конференції можуть бути використані в науково-дослідній роботі й освітньому процесі ЗВО, які здійснюють підготовку правників і правоохоронців, а також у законотворчості та правоохоронній діяльності.

Матеріали подано в редакції авторів тез. Оргкомітет не несе відповідальності за зміст та автентичність поданих матеріалів

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

д-р юрид. наук, доц. **С. В. Обшалов** *(голова)*; д-р юрид. наук, проф. **В.О. Боняк** *(заст. глови);* канд. юрид. наук, доц. **А.В. Самотуга**; канд. юрид. наук, доц. **І. А. Сердюк**; **М. П. Войтюк.**

ISBN 978-617-560-058-0

© ДДУВС, 2025
© Автори, 2024

З М І С Т

Nalyvaiko L.
Regional issues of ensuring IDP rights
(based on the example of Dnipropetrovsk region) 13

Боняк В.
Конституційно-правовий статус людини та громадянина
як багатоаспектний соціально-правовий феномен 16

Сироїд Т.
Універсальна міжнародна система на захисті журналістів 19

Богатирьов І.
Дотримання прав людини в умовах
правового режиму воєнного стану 23

Кучук А.
Приватний інтерес versus публічний інтерес.
В контексті екстраординарних умов 25

Макушев П.
Зародження ідеї верховенства права та її формування
в теорії держави та права країн Європи
від античних часів до XXI століття..... 27

Триняк М.
Концептуалізація прав людини у вимірах філософії права 31

Капітаненко Н.
Юридичні гарантії реалізації інформаційних прав
в умовах воєнного стану..... 34

Олійник А.
Конституційно-правове регулювання прав і свобод
суб'єктів комерційної діяльності в Україні 37

Логвиненко Б.
Правове регулювання захисту прав корінних народів:
вітчизняний і зарубіжний досвід..... 40

Марченко О.
Дотримання прав людини під час проведення
окремих слідчих (розшукових) дій 493

Миронюк Р.
Оцінка громадськістю ефективності діяльності
правоохоронного органу як форма громадського контролю 46

Пиріг І.
Дотримання прав людини під час проведення
окремих слідчих (розшукових) дій 49

Лазарєв В.
Права людини в актах Конституційного Суду України 51

Баско А.
Міжнародно-правові стандарти забезпечення
формування та реалізації державної політики
у сфері місцевого самоврядування в Україні 55

Безуса Ю.
Становлення інституту прав людини
в абсолютних монархіях сучасного світу 59

Дрок І.
Особливості надання безоплатної вторинної
правової допомоги внутрішньо переміщеним особам 63

Завгородня Ю.
Права дитини: воєнний та повоєнний аспекти 66

Карпенко С., Макушев П.
Щодо питань відповідальності за порушення
прав учасників державно-приватного партнерства
у сфері публічного управління 69

Коваль О., Піка А.
Захист прав людини в умовах збройного конфлікту:
міжнародні стандарти і національна практика 72

Кріцак І.
Покаяння як основа кримінально-виконавчої
політики з позицій кримінотеології 75

Миронюк С.
Міжнародні стандарти тактичної медицини
та їх впровадження в освітній процес підготовки
працівників правоохоронних органів України 84

Передерій О.
Компетенція офісу Міжнародного кримінального суду в Україні 88

Пищида В.
Зарубіжний досвід нормативно-правового
регулювання відносин, пов'язаних з використанням
та розпорядженням публічним майном 90

Радченко О.
Особливості дотримання принципу визнання права громадянина
на зміну громадянства в умовах воєнного стану 94

Ремінська Ю.
Методологія дослідження змісту людських прав,
не закріплених конституцією 97

Саксонов В.
Речові права державних і комунальних підприємств
у контексті змін, передбачених законопроєктом № 6013 101

Самбор М.
Практична юридична діяльність органів публічної влади
в умовах дії правового режиму воєнного стану як джерело змін
у національному законодавстві україни 104

Самотуга А.
Судова влада та основоположні права як визначальний розділ
провідного переговорного кластеру про вступ України до ЄС ……. 109

Сердюк І.
Зміст об'єктивованої в законі ідеї верховенства права як принципу
правотворчої діяльності в контексті прав і свобод людини 114

Сердюк Л.
Чи відповідає законодавча дефініція категорії вибори положенням
доктрини конституційного права, що розкривають її зміст?.....119

Солошенко О.
Трансплантація органів в Україні
як реалізація соматичних прав людини 123

Філіпська Н.
Забезпечення прав осіб з ментальними розладами
у поліцейській діяльності 126

Чепік-Трегубенко О.
Напрями дослідження медіації в умовах
воєнного стану в Україні: сучасність та перспективи 129

Гуртова К.
Соціально-економічні права біженців
та шукачів притулку в Україні 132

Жеглінська Т.
Вплив збройних конфліктів на реалізацію
прав жінок і дітей серед внутрішньо переміщених осіб 135

Мельник Д.
Актуальні проблеми дотримання прав громадян
країни-агресора під час реалізації державної політики протидії
нелегальній (незаконній) міграції в умовах збройного конфлікту
та дії правового режиму воєнного стану в Україні 138

Наточій А.
Людина та поліцейський на захисті прав та свобод:
моделі взаємодії суспільства і Національної поліції 141

Олійник Ю.
Приватні особи як учасники адміністративно-правових відносин 143

Sazanova L., Kochyn V.
Violation of children's rights in war conflicts 147

Тимофєєв В.
Забезпечення рівності прав осіб в умовах воєнного стану:
актуальні питання протидії гендерно-зумовленим загрозам,
пов'язаним зі збройною агресією 150

Тінін Д.
Деякі аспекти дотримання конституційних прав чоловіків в умовах воєнного стану: особливості перевірки документів у чоловіків працівниками ТЦК та СП при сприянні поліцейських 152

Тінін Д., Войтюк М.
Обмеження права дитини на спілкування з батьком, який перебуває на службі в Збройних Силах України та у Національній поліції України..... 155

Шиян А.
Щодо захисту прав і свобод особи, затриманої за вчинення злочину, в умовах дії в Україні правового режиму воєнного стану 158

Шумейко О.
Особливості дотримання прав і свобод зрілої особистості в контексті практичної психології..... 161

Барчук А.
Державні суб'єкти захисту прав ЛГБТ+ осіб в Україні: інституційний аспект 164

Єфіменко В.
Представництво, як визначальний вид правової домоги адвоката 166

Іващенко Т.
Функції філософії прав людини у контексті викликів сучасності 169

Осадчий І.
Особливості виплати та розрахунку винагороди присяжним за законодавством України 172

Паталаха І.
Роль методологічних підходів у дослідженні феноменів права на справедливий суд та механізму його забезпечення 175

Псота Т.
The evolution of the legal status of an individual in premodern and modern international law: theoretical and methodological foundations of research 179

Расторгуєва Н.
Acquis communautaire як основа забезпечення
прав людини в Європейському Союзі.....181

Стеценко В. О., Радченко О. І.
Правовий закон у системі правової держави 184

Андрусик Я.
Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення
під час повномасштабного вторгнення.....187

Андруцький Н.
Поняття судоустрою України та його взаємодія
з суміжними правовими поняттями 189

Бичихін М.
Захист прав в умовах запровадження правового
режиму воєнного стану: право на громадянство
та захист персональних даних.....192

Бугаєнко Т.
Міжнародно-правові механізми забезпечення прав людини
в умовах збройних конфліктів 194

Буякова І.
роль держави у забезпеченні прав та свобод біженців
і внутрішньо переміщених осіб під час збройного конфлікту 197

Вакал О.
Міжнародний захист прав жінок: Конвенція ООН
про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 200

Волянюк Д.
Адміністративно-правові механізми протидії
мародерству під час дії воєнного стану 202

Гіденко О.
Забезпечення прав жінок в умовах сучасних
збройних конфліктів (на прикладі України).....205

Гончар Є.
Міжнародні стандарти дотримання прав людини:
реалії і перспективи 208

Горобець В.
Реалізація Конвенції про захист прав людини
і основоположних свобод в умовах збройної агресії
російської федерації проти України 210

Гороховська В.
Міжнародний захист прав людини та співробітництво
під час збройних конфліктів..... 212

Губа Н.
Знецінення прав людини в період
«великого терору» в Українській РСР..... 215

Дуняшенко О.
Зарубіжний досвід підготовки поліцейських для сектору
безпеки і оборони як передумова забезпечення
національної безпеки України 217

Дуняшенко О.
Міжнародно-правові механізми забезпечення захисту прав
внутрішньо переміщених осіб в умовах збройних конфліктів..... 220

Желізко В.
Актуальні питання захисту прав людини та громадянин
органами системи МВС в умовах воєнного стану: впровадження
системи custody records в ізоляторах тимчасового тримання..... 223

Кільова С., Тимофєєв В.
Катування та нелюдське поводження в контексті
сучасної практики європейського суду з прав людини 225

Ковалевська Д.
Історичний контекст створення
Американської конвенції з прав людини 227

Коляда А.
Права людини: історико-філософський аспект..... 229

Косолапкін Я.
Право на життя в умовах збройних конфліктів: особливості забезпечення . 231

Кохановська Д., Тимофєєв В.
Поняття та види міжнародно-правових стандартів прав людини..... 234

Красільніков В.
Гідність людини як найвища соціальна цінність.....236

Крипович С.
Гуманітарна інтервенція: її призначення та межі здійснення 239

Кубарєв А.
Історико-правові аспекти захисту прав людини:
еволюція державних механізмів і правових інститутів 242

Кузіна В.
Взаємодія конституційного права
з міжнародним правом: проблеми та перспективи.....244

Кузіна В.
Механізми притягнення до відповідальності
російської федерації за порушення норм
міжнародного гуманітарного права 246

Кукарін Т.
Забезпечення прав громадян у діяльності
Національної поліції України в умовах воєнного стану 248

Кучеренко К.
Міжнародно-правові механізми захисту
прав людини під час війни.....250

Лисюк Я.
Якою має бути роль ООН у недопущенні
та розв'язанні міждержавних конфліктів? 253

Луб'яний М.
Механізми захисту прав людини у регіональній
міжнародній організації – Раді Європи 256

Макаров Д.
Гендерна рівність, захист прав дитини
та превентивні стратегії протидії булінгу 258

Москаленко Я.
Право на свободу вираження поглядів
та цензура: правовий аспект 261

Носик Д.
Порушення положень конвенції про захист цивільного
населення під час війни російської федерації проти України 263

Павлух Є.
Презумпція невинуватості та право на свободу
і особисту недоторканність в умовах воєнного стану 265

Подрєз О.
Правове регулювання захисту дітей в Україні 267

Поспілько М.
Дотримання прав людини під час
міждержавних збройних конфліктів 270

Ридун А.
Правова система Української Гетьманської Держави:
становлення, розвиток та вплив козацького звичаєвого права 272

Савченко В.
Права дітей та боротьба з дитячою експлуатацією 275

Сальніченко Д.
Інформаційні права громадян україни і діяльність ЗМІ
в умовах воєнного стану 278

Силаков О.
Підготовка майбутніх юристів:
поєднання теорії та практики в юридичній освіті 280

Сільченков Д., Тимофєєв В.
Культурні права як окрема категорія системи
прав людини: міжнародно-правові аспекти 282

Сливка В.
Кримінальна відповідальність за колабораціонізм
в умовах збройного конфлікту в Україні:
правовий аналіз та актуальні виклики 285

Собакарь А., Жеглінська Т.
Кримінально-правові аспекти та наслідки
вчинення корупційних злочинів в україні 287

Соломатін М.
Людська гідність в умовах збройних конфліктів:
особливості забезпечення 290

Стародубцев Р.
Поняття та зміст адміністративної
відповідальності в сучасних умовах 292

Супронюк В.
Реалізація права на справедливий суд в умовах воєнного стану 294

Сюсюкало В., Жеглінська Т.
Сучасні підходи до визначення правопорушень
і злочинів у Кримінальному кодексі Ккраїни.....296

Тарутра Д.
Механізми забезпечення та захисту прав дітей
в умовах воєнного стану 299

Тур К.
Тоталітаризм у сучасному світі:
ознаки, еволюція та політичні виклики 301

Уманець К.
Гарантії конституційних прав і свобод людини
в умовах дії правового режиму воєнного стану.....303

Шандаровська В.
Особливості кодифікації Кримінального кодексу
України: сучасні тенденції та перспективи розвитку.....305

Явтушенко А.
Історичне формування прав людини в контексті
генези правової культури в Україні.....309

Larysa NALYVAIKO,
rector's assistant of the state university,
Dnipro State University of Internal Affairs,
Honored lawyer of Ukraine,
Doctor of Law Sciences, Professor

REGIONAL ISSUES OF ENSURING IDP RIGHTS (based on the example of Dnipropetrovsk region)

For the first time, the issue of internally displaced persons (IDPs) arose in Ukraine after the Russian annexation of Crimea and the escalation of the conflict in part of the Donbas region, which forced approximately 1,5 million people to relocate. A new, significantly stronger wave of forced displacement was caused by the full-scale invasion of the Russian Federation. As military actions continue, bombings of populated areas persist, and some territories previously occupied by the enemy are deoccupied, the number and composition of IDPs are constantly changing [1].

The International Organization for Migration (IOM) conducted 18 rounds of population surveys in Ukraine regarding forced migration over a year and a half of the war. These surveys make it possible to assess the number, composition, and dynamics of forced displacement.

According to estimates by the International Organization for Migration, there are 3,555,000 actual IDPs and 4,294,000 individuals who have returned to their habitual residences in Ukraine. The largest number of IDPs reside in the Dnipropetrovsk (14 %) and Kharkiv (12 %) regions. The largest share of IDPs originates from the Donetsk region (28 %). The highest rate of intra-regional displacement is observed in the Kherson (93 %), Donetsk (86 %), Zaporizhzhia (85 %), and Kharkiv (83 %) regions.

As of October 2024, 7 % of IDP households are incomplete families (only one person in the household is over 18 years old, and all others are aged 0 to 17). Most (70 %) actual IDPs expressed their intention to remain in their current location for more than the next three months, while 13 % are considering returning to their places of origin. Among those considering returning, the majority (62 %) stated they are ready to return only after the end of the war.

According to estimates, 80 % of IDPs have been in displacement for more than one year, with the median duration of displacement for all IDPs being two years and three months.

The majority of internally displaced persons (IDPs) (72 %) relocated to other regions, while slightly more than a quarter (27 %) were displaced within their region of origin. The largest number of IDPs moved from Donetsk to the Dnipropetrovsk region – 269,000 people, and from Donetsk to Kyiv – 117,000 people. The highest rates of intra-regional displacement were recorded in the Kherson (93 %), Donetsk (86 %), and Kharkiv (83 %) regions.

High levels of displacement within the frontline regions of Kharkiv (366,000 IDPs) and Zaporizhzhia (176,000 IDPs), along with the high concentration of IDPs in the eastern parts of Kharkiv and Dnipropetrovsk regions, indicate a general desire of IDPs to remain close to their regions of origin [2-3].

Several public authorities are involved in ensuring the rights and freedoms of IDPs in Ukraine, with their activities regulated by over a hundred legal acts. However, the number of challenges arising from the full-scale invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine is significant [4].

The situation is further complicated by the mass nature of current forced internal displacement, requiring adjustments to the legal and organizational frameworks for ensuring the rights and freedoms of this category of citizens in line with the current state of affairs in the country.

Statistical data highlight the scale of internal migration, the favorable conditions for the region to continue accommodating IDPs, and the high level of IDP integration into the communities of the Dnipropetrovsk region.

A clear understanding of the actual statistics on forced displacement is crucial for:

– integrating this data into the work of state and local authorities in the region and guiding their decision-making processes;
– improving regional budget planning to meet the needs of IDPs;
– developing and implementing local programs to support IDPs;
– balancing the labor market;
– enhancing public services for IDPs in the region, and more.

Among the consequences of the military aggression of the Russian Federation against Ukraine, the following can be highlighted:

– an increase in the number of people requiring social support from the state;
– destabilization of economic activity in small and medium businesses in Ukraine, which in turn has increased the number of people falling below the poverty line due to loss of income;
– the departure of a significant number of citizens abroad, affecting various spheres of public life, which in turn has led to a brain drain of the country's intellectual potential, among others.

All of the above-mentioned consequences have also impacted the Dnipropetrovsk region, thus requiring prompt responses from practitioners in the respective fields, as well as the search for new approaches to the protection of IDPs [5].

The future prospects for IDPs remaining in the region must be planned with consideration of their attitudes regarding a return to their permanent places of residence. Thus, the focus of local programs should be directed at:

– organizing temporary housing primarily for women and children;
– implementing social programs of medical and psychological support;
– creating a unified communication system for providing humanitarian aid to IDPs, and more.

To ensure the rights and freedoms of IDPs, attention must be paid to the following aspect: stimulating the creation of new jobs in areas under Ukrainian control.

In this way, by ensuring the economic development of the state and the realization of human potential, the rights and freedoms of IDPs are protected. This development involves the creation of new jobs; ensuring opportunities for retraining and upskilling for IDPs, considering the needs of the economy and regional specifics, among other measures; developing resettlement programs for IDPs in the available housing stock and new buildings; restoring infrastructure in villages in war-affected regions and providing IDPs with housing in these regions.

To optimize processes in this area, it may be effective to involve IDPs in independent construction projects; ensure access to education for IDPs, provide children with resources for free access to remote education; promote the creation of self-organization bodies for IDPs and activate their participation in community life.

References:

1. Внутрішні вимушені переміщення: обсяги, проблеми та способи їх вирішення. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2023. URL : http://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/vnutrishni-vymusheni-peremishchennya-obsyahy-problemy-ta-sposoby-yikh.

2. Україна – Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні – Опитування загального населення – Раунд 17. *International Organization for Migration. DTM Global Support.* 2024. URL : https://dtm.iom.int/reports/ukraina-zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-naselennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo.

3. Україна – Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні – Опитування загального населення – Раунд 12. *International Organization for Migration. DTM Global Support.* 2023. URL : https://dtm.iom.int/reports/ukraina-zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-naselennya-0.

4. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 15.11.2024 р. № 1706-VII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/go/1706-18.

5. Наливайко Л. Р. Досвід забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб у Дніпропетровській області та напрямки його використання на загальнодержавному рівні. *Державне будівництво та місцеве самоврядування.* 2022. Спец. вип. 1. С. 210-221. URL : https://dbmsjournal.com/wp-content/uploads/2025/01/zbi_derg_bud_spec_2022-210-221.pdf.

Валентина БОНЯК,
завідувач кафедри теорії та історії держави та права, конституційного права та прав людини Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА ЯК БАГАТОАСПЕКТНИЙ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ФЕНОМЕН

Автором визначено за мету розглянути феномен правового статусу особи в доктрині конституційного права. Досліджуване явище являє собою одну з найважливіших політико-юридичних категорій, що тісно пов'язана з рівнем народовладдя, станом законності і являє собою систему найбільш важливих зв'язків людини і громадянина з державою й суспільством [1, с. 63].

Традиційно питання правового статусу в доктрині конституційного права розглядається в контексті прав, свобод та обов'язків людини і громадянина. Водночас з огляду на той факт, що досить часто при аналізі правового статусу людини як правового становища його наділяють рисами, які властиві правовому статусу людини і громадянина як загальному (генеральному, фундаментальному) конституційно-правовому інституту, це питання потребує окремої уваги.

Аналіз доктринальних джерел за обраною проблематикою свідчить про такі інтерпретації терміно-поняття «правовий статус людини і громадянина»:

1) це юридично закріплене становище особистості в державі й суспільстві, що становить частину її суспільного статусу, належить до якості особи як людини і громадянина та характеризує зв'язки особи з державою і політично організованим суспільством [2, с. 271];

2) це юридично закріплене становище особи в державі та суспільстві, її права, свободи, обов'язки [3, с. 17];

3) юридично закріплене становище людини в її стосунках з іншими учасниками правового спілкування (державою, інститутами громадянського суспільства, іншими людьми) [4, с. 87];

4) складна категорія, що характеризується системністю, універсальністю та комплексністю; відіграє надзвичайно важливу роль в організації суспільних відносин, оскільки шляхом встановлення прав (обов'язків), а також гарантій їх реалізації визначає основоположні принципи взаємодії суб'єктів правовідносин та визначає місце конкретного суб'єкта в суспільстві; характеризується чіткою системністю та стабільністю, що, з одного боку, надає суб'єктам відносин певні гарантії реалізації своїх прав, а з

іншого – запобігає зловживанню наданими їм правами [5, с. 97].

Аналіз вищенаведених інтерпретацій досліджуваного нами терміно-поняття дозволяє зробити деякі уточнення: по-перше, мова має радше йти не про правовий статус особистості (як конкретної людини з погляду її культури, поведінки, особливостей характеру), а особи, як людини, індивіда, що посідає переважно високе становище в суспільстві;

по-друге, при визначенні правового статусу людини і громадянина мова швидше йде не про стосунки, а відносини, що виникають між людьми, між людиною і державою, людиною та інститутами громадянського суспільства; по-третє, методологічно некоректно правовий статус, як загальнотеоретичну категорію, ототожнювати з правовим статусом як правовим явищем; по-четверте, не можна погодитись із положенням про те, що категорія правовий статус відіграє надзвичайно важливу роль в організації суспільних відносин…, бо ж правовий статус, як категорія, не може відігравати якої-небудь ролі в організації (упорядкуванні) відносин у суспільстві – ця функція належить юридичним засобам, як елементам механізму правового регулювання. Категорія правовий статус відіграє суттєву роль, бо ж означає однойменне явище правової дійсності.

Серед учених відсутня єдність і у підході до структури правового статусу людини і громадянина. Так, В. Кравченко характеризує його як один із конституційно-правових інститутів, що охоплює собою такі складники: «конституційні принципи правового статусу людини і громадянина; громадянство; загальну правосуб'єктність; основні права, свободи й обов'язки; гарантії правового статусу» [6, с. 97].

В. Молдован та Л. Чулінда до основних елементів правового статусу включають такі: правосуб'єктність, права, свободи, обов'язки, відповідальність [3, с. 17].

Правник В. Серьогін характеризує досліджуваний нами феномен у двох аспектах – вузькому і широкому. У вузькому сенсі до нього вчений включає складники, які безпосередньо визначають становище особи у конституційних правовідносинах – конституційні права і свободи, а також конституційні обов'язки. В широкому сенсі до конституційного статусу (конституційно-правового становища), окрім указаних двох, науковець включає ще чотири елементи: 1) конституційну правосуб'єктність (правоздатність і дієздатність); 2) загальні принципи правового статусу особи; 3) характер правового зв'язку з державою (залежно від того, чи це громадянин, іноземець, апатрид); 4) гарантії реалізації конституційних прав і свобод [4, с. 89].

Вітчизняний дослідник А. Панчишин також характеризує правовий статус як інтегроване поняття, що охоплює собою такі елементи: «а) правові норми, що визначають статус (мова йде про норми конституційного та поточного законодавства, міжнародні договори); б) основні права, свободи, законні інтереси та обов'язки; в) правосуб'єктність; г) правові принципи; д) громадянство; е) гарантії прав і свобод; ж) юридичну відповідальність;

з) правовідносини загального (статусного) типу» [5, с. 96].

Аналіз вищенаведених умовиводів вітчизняних правників про структуру правового статусу людини і громадянина дозволяє зробити такі висновки:

1) науковці розглядають будову досліджуваного феномену як багатоскладове (сумативне) явище, однак із різною кількістю таких елементів;

2) не є коректним віднесення відповідальності (юридичної відповідальності) до елементів структури правового статусу людини і громадянина;

3) поряд із основними правами, свободами та обов'язками законні інтереси також не відносяться до структури досліджуваного явища, адже терміно-поняття «законний інтерес» означає не можливості людини та громадянина (суб'єктивне право), а тільки легітимне прагнення до досягнення того, що не заборонене законодавством і виступає не юридичною, а фактичною можливістю;

4) не поділяємо думку дослідника А. Панчишина і щодо віднесення до елементів структури правового статусу особи правовідносин загального (статусного) типу (тобто, правовідносин як правової форми соціальної взаємодії суб'єктів права задля реалізації інтересів та досягнення результату, що передбачений/не суперечить закону [7, с. 23]), бо ж вони є динамічним, а не статичним явищем, яким виступає досліджуване нами явище;

5) не поділяємо позицію і тих правників, які як структурний складник правового статусу людини і громадянина розглядають громадянство й правосуб'єктність (загальну правосуб'єктність); а громадянство, як постійний політико-правовий зв'язок особи із державою, що знаходить свій вияв у взаємних правах та обов'язках, з погляду теорії правовідносин виступає змістом правових відносин і, як зазначено вище, правовідносини з огляду на їх динамічність не можна віднести до правового статусу особи як статичного утворення;

6) що ж до категорії правосуб'єктності, то вона також не відноситься до структури правового статусу людини та громадянина (вона є передумовою вступу особи в правовідносини), означає передбачену законом здатність суб'єкта бути/виступати учасником правовідносин і є елементом понятійно-категоріального апарату теорії правовідносин.

Отже, все вищевикладене свідчить про те, що конституційно-правовий статус людини та громадянина є багатоаспектним соціально-правовим феноменом і для науки необхідно чітко розмежовувати правовий статус у різних його значеннях: 1) як генеральний інститут конституційного права (статичне явище); 2) як явище правової дійсності (явище динамічне).

Список використаних джерел:

1. Конституційне право України : навч. посібник [для підгот. до іспиту за кредитно-модульною сист. навчання]. 2-е вид., перероб. і доп. / В. О. Боняк, В. А. Завгородній, А. В. Самотуга, Л. А. Філяніна. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 293 с.

2. Тлумачний термінологічний словник з конституційного права / уклад. : Л. Р. Наливайко, М. В. Беляєва. Київ : Хай-Тек Пресс, 2013. 408 с.

3. Молдован В. В. Конституційні права. свободи та обов'язки людини і громадянина: навч. посіб. / В. В. Молдован, Л. І. Чулінда. Київ : «Центр учбової літератури», 2012. 206 с.

4. Серьогін В. О. Конституційне право України : навч. посібник / В. О. Серьогін. Харків : ХНУВС, 2010. 368 с.

5. Панчишин А. В. Поняття, ознаки та структура категорії «правовий статус». *Часопис Київського університету права*. 2010. №2. С. 95 – 98.

6. Кравченко В. В. Конституційне право України. Навчальний посібник. Друге вид., доповнене. Київ: Атіка, 2002. 480 с.

7. Сердюк І. А. Основи теорії правоохоронних відносин : монограф. / І. А. Сердюк. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2010. 196 с.

Тетяна СИРОЇД,
завідувач кафедри міжнародного
і європейського права юридичного
факультету Харківського
національного університету
імені В. Н. Каразіна,
доктор юридичних наук, професор

УНІВЕРСАЛЬНА МІЖНАРОДНА СИСТЕМА НА ЗАХИСТІ ЖУРНАЛІСТІВ

Журналістика має основне значення для сталого розвитку, захисту прав людини та демократичної консолідації, але залишається досить небезпечною професією. Більше того, в дев'яти випадках із десяти вбивства журналістів залишаються нерозкритими. За даними Обсерваторії вбитих журналістів Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (далі – ЮНЕСКО), у період з 2006 по 2024 рік у всьому світі було вбито понад 1700 журналістів, і майже 9 із 10 випадків цих вбивств залишаються нерозкритими у судовому порядку [1]. Невтішні дані містяться і в Доповіді Генерального директора ЮНЕСКО про безпеку журналістів та небезпеку безкарності, опублікованої з нагоди Міжнародного дня припинення безкарності за злочини проти журналістів у 2024 р., в якій зазначено, що 85 % вбивств журналістів залишаються в усьому світі безкарними. А безкарність призводить до збільшення кількості вбивств і часто є симптомом посилення конфлікту та недієвості закону і судових систем [2].

Інші загрози журналістам як у мережі, так і за її межами продовжують зростати, особливо в неконфліктних зонах. Кількість ув'язнених журналістів досягла рекордно високого рівня, у той час як онлайн-насильство і переслідування підвищують самоцензуру і, в деяких випадках, фізичні напади.

Журналісти також дедалі частіше зазнають нападів під час висвітлення протестів з боку різних суб'єктів, включаючи як сили безпеки, так і учасників протестів [3]. Численні звіти та дослідження підтверджують, що загрози особливо зачіпають жінок-журналістів та осіб, які становлять групи меншин. Нещодавнє опитування ЮНЕСКО-ICFJ свідчить, що 73 % опитаних жінок-журналістів повідомили, що стикалися з насильством в Інтернеті під час виконання своєї роботи. Вони часто стають об'єктами скоординованих жінконенависницьких атак. Це насильство завдає шкоди праву жінок на свободу слова та праву суспільства на інформацію [4].

ООН активно працює над захистом журналістів, що підтверджується зростаючою кількістю декларацій, резолюцій та інших нормативних актів, які регламентують права, свободи, гарантії діяльності журналістів. Серед правових актів слід вказати План дій ООН щодо безпеки журналістів та проблеми безкарності, спрямований на створення вільного та безпечного середовища для журналістів і працівників засобів масової інформації (далі – ЗМІ), тим самим зміцнюючи мир, демократію та сталий розвиток у всьому світі; документ зачіпає основні аспекти профілактики, захисту та судового переслідування. План включає шість напрямів: підвищення обізнаності; встановлення стандартів та розробка політики; моніторинг і звітність; нарощування потенціалу; дослідження та створення коаліцій [5]. Відповідно до Плану ООН співпрацює з урядами, засобами масової інформації, професійними асоціаціями, неурядовими організаціями та іншими зацікавленими сторонами, щоб покласти край безкарності.

Захист журналістів є частиною порядку денного у сфері сталого розвитку на період до 2030 року. Зокрема, Ціль 16 передбачає сприяння мирним та інклюзивним суспільствам, забезпечення доступу до правосуддя для всіх та розбудові ефективних, підзвітних та інклюзивних інституцій на всіх рівнях; визнає, що всі люди повинні бути вільними від усіх форм насильства та відчувати себе в безпеці, незважаючи на свою етнічну приналежність, віру чи сексуальну орієнтацію [6]. Ціль 16 узгоджується з ширшою системою прав людини, сприяючи розвитку суспільств, які поважають і підтримують права особи, а також право на приватне життя, свободу вираження думок і доступ до інформації. Рівний доступ до правосуддя має важливе значення для захисту прав окремих осіб, вирішення спорів і забезпечення того, щоб уразливі верстви населення не були маргіналізовані чи неналежні.

Безумовно, значний внесок у захист журналістів роблять статутні органи (Генеральна Асамблея, Економічна і Соціальна Рада, Рада з прав людини та ін.), спеціалізовані інституції, посадові особи ООН, які «персоніфікують» правозахисну діяльність даної універсальної організації та визначають головні вектори співпраці держав-учасниць в означеному напрямі. Серед цих структур слід зазначити Управління Верховного комісара ООН з прав людини (далі – УВКПЛ), яке уповноважене заохочувати та захищати ефективне здійснення

всіх прав людини, включаючи права журналістів та працівників ЗМІ. УВКПЛ працює над реалізацією мандатів Генеральної Асамблеї та Ради з прав людини щодо безпеки журналістів.

Заслуговує на увагу діяльність спеціальних представників, серед яких: Спеціальний доповідач з питань заохочення та захисту права на свободу думок та їх вільне вираження, Спеціальний доповідач з питань просування правди, справедливості, відшкодування та гарантій неповторення, Спеціальний доповідач щодо права на недоторканність приватного життя та ін.; Робоча група з насильницьких або недобровільних зникнень, які наділені повноваженнями на розгляд конкретних ситуацій про порушення прав людини в країні або тематичних питань в усіх частинах світу. Задля виконання своїх обов'язків вони здійснюють країнові візити, реагують на окремі випадки повідомлень про порушення та проблеми більш широкого характеру, надсилаючи повідомлення державам та іншим особам; сприяють розвитку міжнародних стандартів прав людини, підвищують обізнаність громадськості та надають поради щодо технічної співпраці.

Серед спеціалізованих установ ООН слід приділити увагу ЮНЕСКО, яке наділене особливим мандатом на сприяння «вільному обміну ідеями за допомогою слова та зображення». ЮНЕСКО працює над підвищенням безпеки журналістів та боротьбою з безкарністю тих, хто на них нападає. Це включає навчання представників судових структур і сил безпеки міжнародним стандартам у сфері свободи вираження думок, доступу до інформації та безпеки журналістів.

Задля привернення уваги громадськості, а також основних зацікавлених сторін і партнерів до суспільної значущості незалежної та професійної журналістики, яка є однією з основних цілей вищеозначеного Плану дій ООН, ЮНЕСКО спільно з державами-членами та іншими агентствами ООН організовує міжнародні дні, такі як Всесвітній день свободи друку (3 травня) та Міжнародний день припинення безкарності за злочини проти журналістів (2 листопада, Резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/68/16). Вони є інструментами для обговорення, аналізу та розробки як міжнародних, так і місцевих ініціатив, пов'язаних зі свободою преси, безпекою журналістів та проблемою безкарності.

ЮНЕСКО надає платформу та рамки для участі всіх зацікавлених сторін у міжнародних дискусіях з питань політики доступу до інформації в цифрову епоху, оскільки вона розширює права та можливості людей, забезпечує можливість прийняття обґрунтованих рішень, стимулює інновації та сприяє інклюзивності і соціальному прогресу [7]. У 2022 році ЮНЕСКО провела багатосторонній консультативний процес у всіх регіонах, приділивши особливу увагу регіональній реалізації Плану дій ООН та способам вирішення проблем з метою підтвердження прихильності та переосмислення Плану на друге десятиліття. Ключовим результатом консультацій став повторний заклик численних зацікавлених сторін до створення та зміцнення національних

механізмів безпеки журналістів. Іншим взаємопов'язаним, але окремим результатом консультацій став заклик до того, щоб безпека журналістів стала невід'ємним компонентом національних планів з прав людини та розвитку, особливо в контексті досягнення Цілей сталого розвитку [8].

Підсумовуючи, слід констатувати, що під егідою ООН створена і функціонує універсальна міжнародна система захисту журналістів, яка є невід'ємною складовою загального захисту прав людини. Привернення уваги до діяльності цієї категорії осіб пов'язане, перш за все, з їх безпосередніми обов'язками, завдяки належному виконанню яких громадкість отримує інформацію про всі події, які відбуваються на міжнародному та національному рівнях. Водночас саме їх безпосередня діяльність і є викликом для життя, здоров'я, функціонування журналістів-професіоналів, які опиняються у вирі подій, пов'язаних не тільки з висвітленням буденного та мирного життя суспільства, але і міжнародних конфліктів та інших гуманітарних катастроф. Міжнародна спільнота та національні уряди повинні докладати спільних зусиль задля вироблення практик захисту журналістів.

Список використаних джерел:

1. Observatory of Killed Journalists. URL: https://www.unesco.org/en/safety-journalists/observatory?page=1&hub=66746 (дата звернення 03.12.2024).

2. Journalists at the frontlines of crises and emergencies: highlights of the UNESCO Director-General's Report on the Safety of Journalists and the Danger of Impunity published on the occasion of the International Day to End Impunity for Crimes Against Journalists 2024. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000391763 (дата звернення 02.12.2024).

3. The Chilling: Global trends in online violence against women journalists. *Research Discussion Paper.* URL: https://webarchive.unesco.org/web/20220703123945/. https://en.unesco.org/sites/default/files/the-chilling.pdf (дата звернення 09.12.2024).

4. Online violence against women journalists harms everyone. Let's end it! URL: https://www.unesco.org/en/multi-donor-programme-freedom-expression-and-safety-journalists/areas-action/protecting-journalists-safety?hub=67098 (дата звернення 03.12.2024).

5. UN Action Plan on the Safety of Journalists and the issue of Impunity (CI-12/CONF.202/6). URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/issues/journalists/2023-01-31/un-plan-on-safety-journalists_en.pdf (дата звернення 09.12.2024).

6. Transforming our World: THE 2030 AGenda for Sustainable Development. URL: https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf?_gl=1*hhnfc8*_ga*MzU3NjM5Nzg0LjE2NDY5MzAwNTE.*_ga_TK9BQL5X7Z*MTczMzczODQ1MS45NC4xLjE3MzM3Mzg1MTUuMC4wLjA. (дата звернення 06.12.2024).

7. International Day for Universal Access to Information. URL: https://www.unesco.org/en/days/universal-access-information (дата звернення 02.12.2024).

8. Global Repository of National Safety Mechanisms for Journalists. URL: https://www.unesco.org/en/safety-journalists/un-plan-action/national-safety-mechanisms?hub=72609 (дата звернення 09.12.2024).

Іван БОГАТИРЬОВ,
професор кафедри права
та правоохоронної діяльності
Державного університету
«Житомирська політехніка»,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Безумовно, що в умовах правового режиму воєнного стану вирішувати проблему захисту прав людини дуже важко, особливо коли ти перебуваєш на окупованій ворогом території. Але це не є виправданням, оскільки дотримання прав людини формуються у державі на основі охорони її від різноманітних несправедливих і небажаних посягань [1, с. 49]. На тлі цього без перебільшення можна стверджувати, що дана проблема набула світового, глобального значення і вийшла на перше місце у міжнародній системі оцінювання демократії у суспільстві.

Звичайно, проведення кафедрою теорії та історії держави та права, конституційного права та прав людини Дніпровського державного університету внутрішніх справ Всеукраїнської науково-практичної конференції «Права людини: методологічний, гносеологічний та онтологічний аспекти», присвяченої 76-річчю проголошення Загальної декларації прав людини, є своєчасним науковим заходом і брати в ньому участь – це для мене велика честь.

На жаль, за дослідженням учених школи «Інтелект», дотримання прав людини в умовах правового режиму воєнного стану значною мірою має яскраве політичне забарвлення і залишатиметься таким, що не відповідає принципам Загальної декларації прав людини. Саме тому завдання науковців та практиків у сфері права полягають в тому, щоб:

– по-перше, всебічно і детально проводити дослідження цього соціально-правового феномена і формулювання його науково обґрунтованої характеристики;

– по-друге, формування адекватного розуміння кожною людиною своїх прав і свобод, а також навчання її методам і засобам їх утвердження, захисту від будь-яких порушень і зазіхань як з боку держави, так і окремих членів суспільства, особливо різного роду чиновників.

Звичайно, збройна агресія рф проти України 24 лютого 2022 року породила низку проблем захисту прав людини і призвела до заподіяння істотної шкоди як військовим, так і цивільним особам, як-от: загибель; поранення, що призвели до довготривалих наслідків для життєдіяльності;

втрата житла і засобів до існування; переміщення; руйнування інфраструктури; позбавлення доступу до основних послуг; психологічні травми [2, с. 12].

А підрив дамби на Каховській гідроелектростанції у червні 2023 року призвів до масштабного затоплення території, викликавши екологічне лихо, яке вже спричинило катастрофічний вплив на громади цього регіону. За прогнозами учених, цей інцидент матиме довготривалі наслідки для широкого спектру прав людини, зокрема прав на здоров'я, воду і достатній життєвий рівень. Найнебезпечніше те, що російська федерація відмовила міжнародній спільноті у гуманітарному доступі до окупованих нею районів на лівому березі річки Дніпро.

На окупованих росією територіях України продовжується свавільне затримання цивільних осіб і тримання їх під вартою без зв'язку із зовнішнім світом. Люди помирають під час тримання під вартою, їх знаходять мертвими з ознаками насильства. Багато таких випадків фіксується щоденно. А також позасудові страти українських військовополонених, їх катування, жорстоке поводження та жахливі умови тримання під вартою.

Убивство цивільних осіб російськими збройними силами – це тенденція, задокументована у кожному з регіонів, контроль над якими українські збройні сили відновили у 2022 році. Звичайно, ті, хто перебував в окупації, всі боялися, що будь-хто може бути затриманий, убитий або зникнути.

Сексуальне насильство, вчинене російськими військовослужбовцями, співробітниками російських правоохоронних органів і працівниками російських пенітенціарних закладів, використовувалося як форма катувань або жорстокого поводження з чоловіками та жінками, які перебували під вартою у російських СІЗО або виправних колоніях, порушуючи право людини на захист.

На жаль, коли ми постійно тривожимося і перебуваємо в нервовому стані, наше біологічне мислення наповнюється поганими думками, як-от: страх, переживання, психологічна втома, побоювання за близьких і рідних нам людей. Недарма ворог щоденно вночі обстрілює наші будинки, інфраструктуру, нагадуючи про себе як терориста, котрий хоче нас знищити. Ми не маємо права вичерпувати свій ресурс, він і так похитнувся за ці роки великої війни [3, с. 32].

До речі, ні міжнародне гуманітарне право, ні Женевська конференція щодо захисту військовополонених, ні Червоний Хрест, ні ООН не спроможні вплинути на російську федерацію, аби створити військові табори для цих людей. Чому Україна має дотримуватися норм міжнародного права (вона створила уже їх чотири), а росія – ні? Можливо, саме тут криється суть шодо дотримання прав людини в умовах війни.

Тож українська правова наука за роки незалежності не змогла запропонувати суспільству таку модель, яка б відповідала ст. 3 Конституції України, коли людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і

безпека є найвищою соціальною цінністю. А тому її розробка і впровадження в роботу правоохоронних органів є актуальним і вимушеним завданням, особливо в умовах правового режиму воєнного стану в України.

Список використаних джерел:

1. Богатирьов І. Г. Російсько-українська війна: погляд кримінолога. моног. Київ : ТОВ «Видавничий дім «АДЕФ Україна» 2023. 244 с.
2. Богатирьов І. Г. Чернігівщина у війні: нариси відтворення подій 24 лютого 2022 року, монографія. Одеса : Видавництво «Юридика». 2024. 260 с.
3. Богатирьов І. Г. Особиста безпека в умовах війни: поради кримінолога. Київ : ВД «Дакор», 2024. 60 с.

Андрій КУЧУК,
професор кафедри права
та публічного управління
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка,
доктор юридичних наук, професор

ПРИВАТНИЙ ІНТЕРЕС VERSUS ПУБЛІЧНИЙ ІНТЕРЕС. В КОНТЕКСТІ ЕКСТРАОРДИНАРНИХ УМОВ

Тривалий час питання співвідношення приватного інтересу та публічного інтересу залишалось поза увагою вітчизняної правничої науки. На мою думку, чинниками цього були такі обставини.

1. Історичний контекст. У радянський період правова доктрина значною мірою ґрунтувалася на пріоритеті «загального блага» над індивідуальними правами. Приватний інтерес вважався другорядним, а часто навіть протиставлявся «інтересам соціалістичного суспільства». Така ідеологія зумовила маргіналізацію досліджень, пов'язаних із правами індивіда чи захистом приватного інтересу.

2. Відсутність теоретичного підґрунтя. Публічний інтерес традиційно трактувався як такий, що ототожнюється із волею держави, без глибокого аналізу його змісту, меж і співвідношення із приватними інтересами. Лише з початком демократичних перетворень в Україні виникла потреба у переосмисленні цієї категорії.

3. *Домінування юридичного позитивізму.* У пострадянський період правнича наука в Україні була значною мірою зорієнтована на вивчення норм законодавства без їх глибокого аналізу через призму суспільних потреб чи людських прав. Це обмежувало розвиток концептуальних підходів до балансування приватного та публічного інтересів.

4. Недостатня розвиненість судової практики. Відсутність належної

кількості судових прецедентів, які могли б бути основою для доктринального аналізу цього питання, ускладнювала його розвиток у правовій науці.

5. Інституційна недосконалість. Тривала слабкість інституцій, які б могли забезпечити ефективне балансування інтересів, таких як судова система чи механізми адміністративного оскарження, також не сприяла формуванню належного дискурсу стосовно цієї проблематики. Додам, що адміністративне судочинство було сформоване лише на початку 2000-х років. «Адміністративні суди відповідають за вирішення спорів, пов'язаних з діяльністю органів влади та виконанням адміністративного законодавства. З огляду на те, що ці суди розглядають справи, пов'язані з діяльністю державних і місцевих органів, вони впливають на ефективність виконання законів та забезпечення прав людини» [1, с. 382].

6. Міжнародний аспект. Лише з посиленням міжнародної інтеграції України, зокрема у сфері людських прав та правовладдя, почала формуватися потреба у приведенні правових стандартів до європейського рівня. Це стимулювало вивчення і адаптацію принципів пропорційності, субсидіарності та інших механізмів, що дозволяють урегулювати співвідношення приватного і публічного інтересів.

Сьогодні, на тлі посилення кризових явищ, ця проблема набула особливого значення. Зростання інтересу до тематики зумовлене потребою удосконалення інститутів захисту людських прав, створення правових запобіжників проти зловживань публічною владою та забезпечення балансу між інтересами суспільства й окремих осіб.

Для вітчизняної правничої науки окреслена проблематика набуває особливого значення через низку чинників:

– посилення екстраординарних викликів сучасності: збройні конфлікти, пандемії, природні катастрофи, терористичні загрози, економічні кризи тощо створюють ситуації, коли необхідність забезпечення публічної безпеки, правопорядку та національної безпеки може вимагати обмеження певних приватних інтересів. Такий баланс викликає гостру дискусію щодо меж і обґрунтованості втручання в приватну сферу;

– конституційно-правовий аспект: згідно з Конституцією України забезпечення людських прав є головним обов’язком держави. Проте саме в екстраординарних умовах держава має діяти в межах правових інструментів, що дозволяють співвідносити публічні та приватні інтереси, не порушуючи основоположних принципів правовладдя;

– міжнародно-правовий контекст: Європейський суд з прав людини у своїй практиці неодноразово розглядав питання пропорційності обмежень людських прав в екстраординарних умовах, підкреслюючи важливість використання принципу margin of appreciation. Це робить дослідження теми надзвичайно актуальним для аналізу відповідності національних підходів міжнародним стандартам;

– правозастосовча практика: рішення органів державної влади,

ухвалені в екстраординарних умовах, часто підлягають критиці через можливі зловживання, дискримінаційний характер або недостатню обґрунтованість. Це актуалізує потребу у створенні прозорих критеріїв для врегулювання конфлікту інтересів;

– розвиток адміністративного судочинства: судовий контроль за діями публічної адміністрації, спрямованими на забезпечення публічних інтересів, є важливим елементом правової системи. У цьому контексті актуальним є дослідження доктринальних підходів до визначення меж між приватними і публічними інтересами.

Таким чином, аналіз означеної теми є необхідним для удосконалення національного права, розробки ефективних правозастосовних стратегій та забезпечення належного балансу між приватними і публічними інтересами в умовах кризових ситуацій.

Список використаних джерел:

1. Коваль М. П. Методологічні підходи гносеології адміністративного судочинства: загальна характеристика. *Право і суспільство.* 2021. № 6. С. 381-386.

Петро МАКУШЕВ,
професор кафедри історії та теорії
держави та права Університету
митної справи та фінансів,
доктор юридичних наук, професор

ЗАРОДЖЕННЯ ІДЕЇ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ТА ЇЇ ФОРМУВАННЯ В ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА КРАЇН ЄВРОПИ ВІД АНТИЧНИХ ЧАСІВ ДО XXI СТОЛІТТЯ

Суттєвою рисою розвинутого сучасного світу є посилення глобальних процесів, спрямованих на формування єдиної планетарної соціально-техно-природної системи. Однак така система повинна спиратися на сучасні правові норми, що безумовним базисом мають верховенство права.

Верховенство права сьогодні – це фундаментальний принцип права, який означає, що жодна людина не є вище права, що нікого не може бути карано державою. Але його витоки сягають глибокої давнини, коли мислителі античності почали формувати уявлення про закон як головний регулятор суспільних відносин.

Ідея верховенства права пройшла складний і багатогранний шлях розвитку, трансформуючись від античних концепцій справедливості й розумності до систематизованих теорій правової держави у XIX столітті. Ця еволюція, яка охоплює період від завершення античності до Нового часу,

демонструє, як змінювалися уявлення про закон, його роль у суспільстві та взаємодію з владою. Сьогодні це є однією з фундаментальних основ сучасного демократичного суспільства.

Давньогрецькі мислителі, такі як Сократ, Платон і Арістотель [1, 9, 3], вперше окреслили уявлення про закон як вищу силу, яка повинна забезпечувати справедливість, гармонію та добробут у суспільстві. А римські юристи заклали основи розуміння верховенства закону, які в майбутньому стали основою правових систем Європи. В античних державах право розглядалося як інструмент гармонізації суспільства, що стоїть вище за волю окремих осіб, включаючи правителів [11].

Цицерон висловлював думку, що закон є вираженням природного порядку, який гармонізує людські відносини та забезпечує справедливість [3]. Римське право, зокрема Закони XII таблиць і кодифікація Юстиніана, стало символом систематизації права, що охоплювало як публічну, так і приватну сферу життя [3, 12]. Головним принципом була рівність усіх перед законом, включно з правителями, а також захист основоположних прав громадян, таких, як право власності. Античні суспільства розглядали верховенство права не лише як інструмент регулювання, але й як вираження моральних принципів [11].

Важливим в процесі формування верховенства права, на нашу думку, є період пізньої античності, який свідчить про те, що правитель є не просто володарем, а «слугою закону». Цей підхід, як описує в своїй роботі Г.Хеллер, сформував популярний афоризм римського права: «Dura lex, sed lex» – «Закон суворий, але це закон». Імператори, хоч і мали абсолютну владу, проголошували себе виконавцями божественної волі, що втілюється через закони. Це певною мірою обмежувало їхню свободу дій і сприяло утвердженню принципу правового верховенства [11].

Таким чином, у пізній античності відбулося формування концепцій верховенства права, що поєднували раціональну римську традицію з християнськими цінностями.

Ранньосередньовічна правова культура також характеризувалася поступовим розвитком ідеї обмеження влади. Цьому сприяла політична децентралізація, характерна для феодальної системи, коли влада короля або імператора обмежувалася правами місцевих правителів і церковних структур. Це створило умови для формування поняття взаємних зобов'язань між сеньйорами і васалами, які базувалися на правових угодах. Таким чином, правова система почала будуватися на принципах договору і взаємної відповідальності, що стало прообразом сучасного контрактного права.

Особливе значення у розвитку правових концепцій у цей період мало збереження інтелектуальної спадщини античності. Римські юридичні тексти вивчалися у монастирях і церковних школах, зберігаючи знання, які згодом стали основою для розвитку середньовічної правової науки. Цей процес забезпечив передачу ключових ідей античної філософії права до нового суспільного контексту [10].

Ідея верховенства права в середньовічній Європі зазнала значної трансформації під впливом релігії, соціально-економічних відносин та політичних умов. Цей період став важливим етапом у становленні правових концепцій, коли античні уявлення про закон як вираження раціональності й справедливості були переосмислені в контексті християнської доктрини. Верховенство права поступово інтегрувалося в середньовічну систему феодальних взаємин, що базувалася на ієрархії та підпорядкуванні [5, 4]

У феодальних державах континентальної Європи ідея верховенства права відображалася у розвитку звичаєвого права та системи васально-ленних відносин. Правовий порядок ґрунтувався на взаємних зобов'язаннях між сеньйорами і васалами, а також на договорі, що гарантував стабільність та підпорядкування певним нормам. Наприклад, у Франції та Німеччині звичаєве право мало вищий авторитет, ніж королівська влада, що демонструвало верховенство правових традицій [5].

Значний вплив на розвиток ідеї верховенства права мав канонічний закон. Католицька церква стала важливим гарантом правових принципів, що стосувалися як релігійного, так і світського життя. Кодекс канонічного права регламентував норми поведінки духовенства і мирян, акцентуючи увагу на тому, що закони мають базуватися на моральних і божественних принципах [4].

Таким чином, у Середньовіччі ідея верховенства права пройшла етап становлення, поєднавши античні традиції з християнською моральною доктриною та заклавши основу для подальшого розвитку в Новий час. Вона відобразила перехід від підкорення особистій владі до визнання пріоритету закону як інструменту суспільної організації і справедливості.

Зародження ідеї верховенства права в Європі після Середньовіччя до XIX століття стало ключовим етапом у розвитку сучасних правових систем і демократичного суспільства. У цей період відбулося переосмислення середньовічних уявлень про закон, що раніше базувалися на божественному порядку, у світлі нових соціальних, політичних і філософських змін.

Значний розвиток ідея верховенства права отримала в добу Просвітництва, коли раціоналізм став основою філософії права і політики. Англійський мислитель Д. Локк заклав основи ліберальної правової теорії, стверджуючи, що головна мета закону полягає в захисті природних прав людини – життя, свободи та власності. Він наголошував, що влада в державі повинна бути обмежена законом, який є результатом суспільного договору і діє на основі згоди громадян [6]. Іншим важливим внеском цього періоду стала теорія поділу влади, розроблена Шарлем Луї де Монтеск’є у праці «Про дух законів». Монтеск’є підкреслив необхідність розподілу законодавчої, виконавчої та судової влади, аби уникнути концентрації влади в руках однієї особи чи органу, забезпечуючи тим самим дотримання законності [8].

Таким чином, період після Середньовіччя до XIX століття став вирішальним у формуванні концепції верховенства права. Від раціоналістичних ідей Відродження до практичних реформ XIX століття ця

концепція еволюціонувала у напрямі створення системи, де закон стає вищим інструментом забезпечення справедливості, стабільності та свободи. Її розвиток став основою для формування сучасних демократичних держав і правових систем. Розвиток ідеї верховенства права в Європі від завершення античності до XIX століття демонструє складний процес еволюції правових систем і політичної думки. Від римських концепцій закону як раціонального порядку до сучасних правових держав і демократичних інститутів ця ідея стала основою для побудови суспільства, де закон є вищим регулятором взаємин між громадянами і владою. Верховенство права втілює принципи свободи, рівності та справедливості, які залишаються фундаментальними для сучасної цивілізації.

Таким чином, вважаємо, що верховенство права – це правова доктрина, згідно з якою жодна особа не може бути вище закону, і тому верховенство права повинно стати ефективною основою щодо модернізації міжнародного права та внутрішньодержавних правових систем.

Остаточно сформована нормативна система управління глобальними процесами на підставі верховенства права забезпечить всеохоплюючий, стійкий та рівноправний розвиток цивілізації.

Список використаних джерел:

1. Арістотель. Політика. Арістотель. пер. з давнього. та передм. О. Кислюча. Київ : Основи, 2005. 239 с.
2. Веселовський І. В. Історія античної філософії права. Київ: Наукова думка, 1994.
3. Дослідження з античного права / ред. І. В. Кузнєцов. Одеса: ОНЮА, 2010. 237 с.
4. Канонічне право: історія і розвиток/ за ред. М. Шевченка. Львів: Львівський університет, 2003. 13 с.
5. Кузнєцов І. Історія середньовічного права. Київ: Наукова думка, 2012. 315 с.
6. Локк Д. Два трактати про правління. Київ: Основа. 1995. 312 с.
7. Марк Тулій Цицерон. Про закони. Пер. з латин. В. Литвинов. Київ: Основи, 1998. – С. 163.
8. Монтеск'є Ш. Л. Про дух законів. Харків: Юридична література, 2004. 124 с.
9. Платон. Держава. Львів: Свічадо – 2005. 389 с.
10. Сміт Е. Середньовічні концепції права і справедливості. Харків: Юридична література, 2005.
11. Хеллер Г. Античні концепції права і держави. Львів: Афіни, 2015. С.108.
12. Юстиніан. Corpus Juris Civilis. Київ: Наукова думка, 2004.

Майя ТРИНЯК,
професор кафедри філософії
Харківського національного
педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди,
доктор філософських наук, професор

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У ВИМІРАХ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

Осмислення проблеми прав людини на рівні філософської концепції зумовлено як практичною, так і теоретичною необхідністю. Наприклад, у науковій літературі широкого характеру набула дискусія про особистісні права як права людини четвертого покоління. Все більш поширеною у суспільстві є впевненість у тому, що людина має право самостійно розпоряджатися своїм тілом, здійснювати його «модернізацію», «реставрацію», навіть фундаментальну реконструкцію. До подібних прав окремі дослідники відносять «право на смерть, зміну статі, гомосексуальні контакти, трансплантацію органів, вживання наркотиків або психотропних засобів, право на штучне репродукування, стерилізацію, аборт, клонування, віртуальне моделювання» [1]. Такі питання характеризуються доволі високим градусом дискусійності й, що особливо важливо, необхідністю їх безпомилкового практичного вирішення. Подібні вимоги можуть бути дотримані за наявності відповідної теоретичної бази і глибинного філософського осмислення прав людини, що дозволить адекватно регулювати формальні юридичні питання.

До аналізу прав людини на рівні їх філософського осмислення спрямовують і потреби теоретико-методологічного характеру. У сучасній науці активно розвиваються нові напрями: логіка прав людини, політологія прав людини, міжнародне право прав людини, культура прав людини, культурологічний дискурс прав людини, нові типології прав людини, нові покоління прав людини, імітація прав людини та інші. На тлі бурхливого розвитку різноманітних наукових стилів і підходів відбувається поступове становлення теорії прав людини як самостійної галузі наукових знань, що має міждисциплінарний та інтегральний характер. Теорія прав людини як наука покликана вивчати природу і сутність цього явища, його генезу, соціальні, філософські, політичні, релігійні, етичні передумови, у контекст яких включається цей феномен. Найважливіше місце в науці про права людини відводиться дослідженню взаємодії прав людини і держави. Як видається, у цьому разі теорія прав людини трактується максимально широко, зачіпаючи і філософські проблеми.

Дискусійне питання про включення або невключення філософії прав

людини в теорію прав людини залишимо осторонь. Лише констатуємо, що права людини як соціальне явище вирізняються багатством аспектів, що досліджуються у сучасній соціально-гуманітарній теорії. Їх осмислення в рамках відповідної філософської концепції, по-перше, сприяє формуванню методологічної бази розвитку теорії цього феномена, по-друге, здатне запропонувати певний світоглядний фокус, точку відліку, подальшого дослідницького процесу.

У зв'язку з цим нас цікавлять питання співвідношення і взаємодії філософії права і філософії прав людини, у тому числі їхніх предметів, а також проблеми методології та функцій філософії прав людини як філософської категорії.

Філософія прав людини не може формуватися як якесь самостійне вчення. Без сумніву, філософія прав людини – це розділ філософії права. Однак питання філософії прав людини локалізуються у змісті філософсько-правової антропології. Відповідно, філософія прав людини – частина філософсько-правової антропології, що є, своєю чергою, будучи розділом філософії права, елементом цієї інтегративної системи. Причому філософію права розглядатимемо не як сумативну, а як інтегративну систему з позиції холізму, що підкреслює незвідність цілого до його частин, можливість набуття цілим нових властивостей, порівняно з його сегментами. Такий підхід пояснюється розумінням предмета філософії права, що ставить у центр уваги не право, а людину в системі права.

Філософія права розглядається як вчення про граничні засади права як одного зі способів людського буття. Об'єкт вчення – право як спосіб людського буття. Предмет філософії права можна позначити за допомогою постановки «кантівських» питань: що я можу знати про право? Що я повинен робити відповідно до вимог права і чому? На що я можу сподіватися в разі дотримання або порушення цих вимог? [2]. Пошуки відповідей дадуть змогу наповнити смислом буття людини в праві. Крім того, всі вони можуть бути зведені до таких узагальнювальних запитань: що є правова людина? Що являє собою право як спосіб людського буття? Або: у чому суть феномена «людина – право (правова реальність)»? Відповіді на ці запитання і дадуть змогу з'ясувати предмет філософської дисципліни, що досліджує право.

Таким чином, предметом філософії права виступають загальні закономірності, принципи виникнення, розвитку, функціонування відносин у рамках системи «людина – правова реальність». Мабуть, у цьому і полягає одна з відмінностей філософії права від теорії права, яка розглядає сутність і закономірності виникнення, розвитку, функціонування права, політичних і правових систем. При цьому філософія права пояснює закономірності існування людини в системі права (правової реальності), у тому числі в рамках політичних і правових систем.

Запропоноване трактування предмета філософії права дає змогу сформулювати низку висновків: 1) філософія права, виступаючи як сукупність відповідних розділів, являє собою інтегративну систему, для якої

системоутворювальним елементом є філософсько-правова антропологія, а філософія прав людини, у свою чергу, – її фокусом; 2) трактування предметів філософії права, філософсько-правової антропології, філософії прав людини перебувають в одному світоглядному, методологічному і дослідницькому руслі; ідеться про конструкт «людина – правова реальність», про ідеї, смисли, відносини, діяльність, що виникають у його межах; 3) відмінність між цими концепціями має рівневий характер і полягає у ступені конкретизації розуміння і творення людиною правової реальності, включення в неї. У випадку з філософією прав людини ареал відносин між індивідуумом і правовою реальністю звужується, концентрується на правах людини як її властивостях, можливостях, способах буття.

Філософія права, досліджуючи правову реальність як складну систему правових феноменів, надає філософії прав людини масу можливостей і варіантів для їх реалізації. Зі свого боку філософія прав людини виступає для філософії права своєрідним критерієм, що дає змогу здійснити людинорозмірну орієнтацію філософсько-правових досліджень, наповнити їх відповідним світоглядним змістом.

Філософія прав людини розглядає головного суб'єкта права – людину, необхідним атрибутом буття якої вона є. У цьому разі право конкретизується у вигляді прав людини, що являють собою не тільки норми діяльності та відносин, а й невід'ємні властивості самої особистості. Цей феномен має багатоаспектний характер. З одного боку, права людини, що закріплені в суспільстві і презентують його, протистоять індивідові як щось зовнішнє, як не-Я. Це дає підстави говорити про онтологію прав людини. З іншого боку, права людини певною мірою є продуктом її свідомої діяльності, тобто різних Я.

Отже, філософсько-правова онтологія, антропологія та аксіологія перетинаються саме в царині філософії прав людини, яка постає як фокус, ядро (або вершина, смислове і логічне завершення) філософії права.

У теоретичне і методологічне поле філософії права включені також результати філософсько-правового осмислення низки проблем, які традиційно є політологічними, соціологічними, культурологічними, психологічними (зокрема, проблеми держави, права, громадянського суспільства, правової культури, структури «правової» особистості та інші).

Таким чином, предметом філософії прав людини виступає сама людина, принципи, закономірності та алгоритми прояву її невід'ємних властивостей і найістотніших можливостей розвитку, що втілюються в правах як природного, так і позитивного характеру.

Список використаних джерел:

1. Попович Т., Шаварин А. Сутнісне наповнення четвертого покоління прав людини. *Підприємництво, держава і право.* 2019. Вип.12. С.267-271.

2. Kant I. Investigation into the Clarity of the Principles of Natural Theology and Morality. Newcomb Livraria Press, 2024. 88 p.

Наталія КАПІТАНЕНКО,
доцент кафедри теорії держави
і права, конституційного права
та державного управління
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара,
доктор юридичних наук, доцент

ЮРИДИЧНІ ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Проблематика прав людини продовжує бути актуальною в сучасному світі. Створення умов для гармонійного розвитку громадянського суспільства та становлення людиноцентристського світогляду представників органів публічної влади передбачає якісне забезпечення реалізації прав і свобод людини та громадянина. Модернізація суспільних відносин потребує не лише визнання основних прав і свобод державою в національному законодавстві, але й надання гарантій їх реалізації для створення «такого світу, в якому люди будуть вільні від страху та нужди» [1]. Саме дієвість гарантій убезпечує законні права і свободи від перетворення в пусті декларовані заяви. Формування інформаційного суспільства як феноменальної реальності XXI століття базується як на визнанні інформації одним із основних інструментів якісних змін суспільного розвитку, так і на гарантуванні прав і свобод, в тому числі інформаційних. Інтерес до проблеми юридичних гарантій реалізації інформаційних прав в умовах воєнного стану зумовлений багатьма чинниками, в тому числі необхідністю якісного вдосконалення чинного законодавства з метою оптимізації правозастосовної практики.

Серед науковців, що займалися дослідженнями інформаційних прав, слід назвати дослідження: І. Арістової, О. Баранова, І. Бачило, К. Бєлякова, В. Брижка, В. Бутузова, В. Гавловського, О. Гаврилова, Ю. Гелич, В. Данильян, К. Калюжного, Р. Калюжного, Б. Кормича, Т. Костецької, О. Кохановської, В. Ліпкана, А. Марущака, О. Олійника, Є. Петрова, А. Тадеєва, О. Тихомирова та інших.

Метою дослідження є встановлення особливостей застосування юридичних гарантій реалізації інформаційних прав в умовах воєнного стану.

Гарантії прав визнають як важливу складову правового статусу людини, як систему умов, засобів, принципів і норм, що забезпечують здійснення, охорону та захист прав. Правники надають різноманітні класифікації гарантій прав і свобод залежно від критерію, як-то: за територією дії, за формою закріплення, за змістом, за особливостями способів втілення тощо. Розглянемо юридичні гарантії інформаційних прав як один із видів внутрішньодержавних спеціальних гарантій.

Юридичні гарантії інформаційних прав являють собою систему правових засобів, передбачених чинним законодавством, які мають створити належні умови для їх фактичної реалізації, охорони та захисту. Безпосередньо юридичні гарантії реалізації прав людини, в тому числі й інформаційних прав, включають «межі прав і свобод, їхню конкретизацію у законодавстві; конституційно-правові принципи статусу особи; юридичні факти, з якими пов'язується володіння ними та безпосереднє користування; процесуальні форми реалізації; заходи заохочення та стимулювання правомірної поведінки; юридичні обов'язки» [2].

Зміст основних інформаційних прав передбачено в ст.ст. 31, 32, 34 Конституції України. Конкретизацію та наповнення змісту вказаних прав подано в Законах України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року, «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 року, «Про державну таємницю» від 21 січня 1994 року. Так, відповідно до положень Основного Закону кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31), не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди та кожний громадянин має право знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є захищеною законом таємницею (ст. 32), тощо [3].

Принципи гарантії інформаційних прав, як і всіх інших прав і свобод, визначені в Конституції України (ст.ст. 21-24). Специфічні принципи інформаційних правовідносин містить ст. 2 Закону України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року, а саме: гарантованість права на інформацію; відкритість, доступність інформації, свобода обміну інформацією; достовірність і повнота інформації; свобода вираження поглядів і переконань; правомірність одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації; захищеність особи від втручання в її особисте та сімейне життя. Важливо, що безпосередньо в законах визначено гарантії права на інформацію і гарантії та принципи забезпечення доступу до публічної інформації (відповідно Закони України «Про інформацію» та «Про доступ до публічної інформації» [4]), хоча в основному увагу приділено організаційним гарантіям.

Інформаційні права відносяться до тих конституційних прав, які можуть бути обмежені в умовах воєнного або надзвичайного стану. Аналіз положень Конституції України, Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022 [5], затвердженого Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року, Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року [6] надає можливість до юридичних гарантій віднести те, що встановлення обмеження інформаційних прав передбачає виконання таких вимог: 1) обмеження прав має встановлюватися лише законом; 2) закон повинен містити положення про

строк обмеження прав; 3) обов'язково в законі має бути зазначена ціль обмеження прав і використання лише у відповідності до цілі; 4) пропорційність обмеження прав реальним загрозам в демократичному суспільстві; 5) застосування обмеження прав як необхідного, єдиного допустимого заходу для досягнення легітимної мети державою; 6) діяння держави в межах, необхідних для забезпечення громадського порядку; 7) держава у разі введення обмеження прав має повідомити через Генерального секретаря ООН державам, які беруть участь у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (1966 р.), чи Генерального секретаря Ради Європи про вжиті нею заходи і причини їх вжиття, та про час, коли такі заходи перестали застосовуватися і положення пакту/Конвенції поновлюються знову. Невиконання зазначених вимог ставить під сумнів законність обмеження інформаційних прав і надає право звернутися до суду за захистом прав.

Гарантує реалізацію інформаційних прав встановлена дисциплінарна, цивільно-правова, адміністративна або кримінальна відповідальність за порушення законодавства про інформацію. Погоджуємося з думко. О. Тихомирова, що в умовах воєнного стану за браком належного контролю створюються передумови для можливих порушень прав людини [7, с. 64]. На сьогодні посилена юридична відповідальність за вчинення правопорушення в інформаційній сфері, наприклад, за несанкціоноване поширення інформації (ст.114-2 КК України), здійснення інформаційної діяльності на підтримку держави-агресора (ч. 6 ст. 111-1 КК України).

Отже, здійснений пошук засвідчує про розвиток процесу формування юридичних гарантій реалізації інформаційних прав загалом та в умовах воєнного стану зокрема. З причин становлення інформаційного суспільства в Україні проблематика гарантії інформаційних прав залишається важливою. На сьогодні актуальним є питання визначення загальних вимог встановлення обмеження прав в умовах воєнного стану. Вважаємо, що система гарантій має містити межі обмеження кожного з інформаційних прав (відповідна норма права, мета, завдання, суб'єкти та об'єкти відносин, методи, територія, час, відповідальність). Такий підхід забезпечить баланс публічного і приватного інтересу та сприятиме гармонізації відносин між органами публічної влади і людиною.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 08.12.2024).

2. Лінецький С. В. Гарантії прав і свобод людини та громадянина. Енциклопедія сучасної України. т. 5. Редкол. І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. 2006. URL: https://esu.com.ua/article-28680.

3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

4. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 року.

Відомості Верховної Ради України. 2011. № 32. ст. 314.

5. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/ 2022#Text (дата звернення 08.12.2024).

6. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 08.12.2024).

7. Тихомиров О. О. Проблеми обмеження інформаційних прав людини в умовах воєнного стану в Україні. *Juris Europensis Scientia*. 2022. Випуск 6. С. 62-67.

Анатолій ОЛІЙНИК,
професор кафедри приватного
та публічного права Інституту права
та сучасних технологій
Київського національного
університету технологій та дизайну,
кандидат юридичних наук, професор

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВ І СВОБОД СУБ'ЄКТІВ КОМЕРЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Конституційні права і свободи суб'єктів комерційної діяльності слід досліджувати як складову підприємницької діяльності. Таке дослідження має особливе значення в умовах повномасштабного вторгнення росії в Україну. Підприємницька діяльність має досліджуватися як безпосередня, самостійна і систематична діяльність. Суб'єкти підприємницької діяльності (включаючи комерційну) здійснюють її на власний розсуд, без будь-яких застережень. Вони приймають на себе позитивні і негативні її наслідки та прагнуть досягти мети отримання прибутку. Залишається недостатньо дослідженою проблема конституційно-правового регулювання прав і свобод названих суб'єктів. З метою вирішення даної проблеми потрібно дослідити такі завдання: а) проаналізувати праці окремих авторів стосовно проблеми дослідження; б) запропонувати ознаки і визначення конституційно-правового регулювання прав і свобод суб'єктів комерційної діяльності в Україні; в) запропонувати висновки і рекомендації з предмету дослідження.

У наукових працях окремі автори досліджують відносини суб'єктів підприємницької діяльності, включаючи і комерційну. На думку ряду авторів, суб'єктами підприємницької діяльності (підприємцями) можуть бути: а) громадяни України, інших держав, особи без громадянства, не обмежені законом у правоздатності або дієздатності; б) юридичні особи всіх форм власності, встановлених Законом України «Про власність»; в) об'єднання юридичних осіб, що здійснюють діяльність в Україні на умовах угоди про

розподіл продукції [1].

Отже, вищеназваними видами суб'єктів підприємництва слід вважати і права та обов'язки суб'єктів комерційної діяльності у сфері торгівлі.

А. Митник та І. Мороз, досліджуючи комерційну таємницю як об'єкт права інтелектуальної власності, поставили за мету визначити права суб'єктів на комерційну таємницю, розкрити організацію системи охорони комерційної таємниці, проаналізувати способи та методи захисту права на комерційну таємницю в Україні та шляхи удосконалення системи правового забезпечення охорони та захисту комерційної таємниці. Вони вважають, що складно довести факт спричинення матеріальної шкоди власнику такої інформації, що не дає змоги підприємству компенсувати заподіяні збитки, оскільки така шкода виражається у вигляді неотриманого доходу [2, с. 43, 45].

Отже, А. Митник та І. Мороз пропонують правові способи відшкодування спричиненої шкоди в процесі охорони і захисту комерційної таємниці.

І. Є. Якубівський, досліджуючи право на комерційне найменування, аналізує як право інтелектуальної власності на комерційне найменування. Він робить висновок про те, що комерційне найменування є одним із об'єктів права інтелектуальної власності, необхідність правової охорони якого випливає з міжнародних договорів, у яких бере участь Україна. У процесі оновлення (рекодифікації) цивільного законодавства України доцільно закріпити підхід, відповідно до якого суб'єктами права інтелектуальної власності на комерційне найменування мають визнаватися лише юридичні особи, які здійснюють підприємницьку діяльність. Підставою набуття права інтелектуальної власності на комерційне найменування є факт першого його використання. І. Є. Якубівський пропонує виключити як таке, що не відповідає Паризькій конвенції, друге речення ч. 2 ст. 159 ГК України [3, с. 157,159-160].

Отже, І. Є. Якубівський переконаний, що суб'єктами права інтелектуальної власності на комерційне найменування мають визнаватися лише юридичні особи та їх права і свободи.

К. Ю. Редько, З. Е. Куніцька дослідили комерційну таємницю, її особливості та проблеми нормативно-правового забезпечення в Україні і зробили висновки, що не виникає жодних сумнівів щодо наявності в них значних недоліків та прогалин. До них відносяться: а) колізія у трактуванні поняття комерційної таємниці, спричинена 1 статтею Закону України «Про державну таємницю», та 505 статтею Цивільного кодексу України; відсутність в Законі України «Про інформацію» чіткої фіксації дій, які призводять до порушення правового режиму комерційної таємниці, та інформації, що може становити комерційну таємницю; б) відсутність в Законі України «Про Службу безпеки України» чіткого переліку «відомостей, необхідних для гарантування державної безпеки України», які мають право отримати керівники відповідних органів; в) недосконаліть механізмів, які б перешкоджали розголошенню конфіденційної інформації після надання до неї

доступу та які б встановлювали відповідальність за це; г) наявність труднощів при трактуванні окремих понять у Законі України «Про захист від недобросовісної конкуренції», а також наявність неохоплених даним законом окремих випадків щодо розголошення та використання комерційної таємниці правопорушниками. Вони переконані, що залишається актуальним питання розвитку законодавчої бази щодо регулювання відносин у сфері комерційної таємниці. Цьому може посприяти усунення вже виявлених прогалин та неточностей в законах України шляхом внесення змін до них, а також прийняття окремого закону щодо комерційної таємниці, який би узгоджувався з міжнародними стандартами, зокрема з Директивою (ЄС) 2016/943 Європейського Парламенту та Ради від 8 червня 2016 року про захист нерозголошених «ноу-хау» та комерційної інформації (комерційної таємниці) від незаконного заволодіння, використання та розголошення [4].

Отже, К. Ю. Редько, З. Е. Куніцька переконані щодо необхідності усунення вже виявлених прогалин та неточностей комерційної таємниці в законах України шляхом внесення відповідних змін до них.

А. Ю. Олійник серед ознак джерел правового регулювання комерційної діяльності пропонує розглядати: а) міжнародні нормативні договори; б) національні нормативно-правові акти; в) правові звичаї і традиції; г) закріплюють, регулюють і охороняють комерційну діяльність; ґ) виконання робіт, надання послуг, зайняття торгівлею тощо. Нормативно-правові джерела конституційно-правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності А. Ю. Олійник визначає як систему міжнародних і національних правових норм і принципів, що об'єднує всесвітньо визнані і узгоджені правила поведінки і закріплює, регулює і охороняє правові відносини між названими суб'єктами, має зовнішній вираз у вигляді міжнародних договорів і інших джерел, конституцій, галузевих кодексів, поточних законів та підзаконних нормативно-правових актів, що вміщують підприємницькі правові норми та акти місцевого самоврядування у сфері підприємницької діяльності [5, с. 811].

Отже, А. Ю. Олійник пропонує удосконалювати нормативно-правові джерела конституційно-правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності, включаючи і суб'єктів комерційної діяльності.

Отже, проаналізувавши праці окремих авторів щодо правового регулювання підприємницької і комерційної діяльності, можна запропонувати ознаки і дати визначення конституційно-правового регулювання прав і обов'язків суб'єктів комерційної діяльності в Україні.

Висновок. Конституційно-правове регулювання прав і свобод суб'єктів комерційної діяльності в Україні слід розглядати як урегульовані нормами міжнародних і національних правових актів можливі і необхідні варіанти поведінки суб'єктів комерційної діяльності по виконанню робіт, наданню послуг та зайняттю торгівлею.

До ознак конституційно-правового регулювання прав і свобод суб'єктів комерційної діяльності в Україні пропонується віднести: а) міжнародні

договори та національні нормативно-правові акти; б) норми Конституції, законів та підзаконних нормативно-правових актів України.

Як рекомендації пропонується удосконалення законодавства щодо прав і обов'язків суб'єктів комерційної діяльності щодо заняття торгівлею.

Список використаних джерел :

1. Суб'єкти господарської діяльності. Права і обов'язки суб'єктів господарювання. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/law/9516/ (дата звернення 30.11.24).
2. Митник А. Мороз І. Комерційна таємниця як об'єкт права інтелектуальної власності. *Підприємництво, господарство і право.* 2019. № 12. С. 42-46.
3. Якубівський І. Є. Право на комерційне найменування : суб'єкти й підстави набуття. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2021. № 12. С. 157-160.
4. Редько К. Ю. Комерційна таємниця: особливості та проблеми нормативно-правового забезпечення в Україні / К. Ю. Редько, З. Е. Куніцька. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2021. № 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2021_5_11. (дата звернення 30.11.24).
5. Олійник А. Ю. Джерела правового регулювання комерційної діяльності в Україні. The 4th International scientific and practical conference «Science and technology: challenges, prospects and innovations» (November 28-30, 2024) CPN Publishing Group, Osaka, Japan. 2024. С. 804-812.

Борис ЛОГВИНЕНКО,
професор кафедри
адміністративного права та процесу
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ КОРІННИХ НАРОДІВ: ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Багато країн світу пройшли складний і довготривалий шлях від поневолення й підкорення до захисту законних прав та свобод корінних народів. Безсумнівно, кожна держава, що визнає себе демократичною, має забезпечити існування суспільства, рівного у правах для усіх його членів. Значною мірою це досягається через створення відповідних правових, інституційних та організаційних інструментів.

Про негативний стан справ із забезпеченням прав корінних народів у тимчасово окупованому Криму яскраво свідчать результати статистичного аналізу. Лише протягом 2017-2023 років у тимчасово окупованому Криму було зафіксовано 9006 порушень прав людини, з яких близько 6400 фактів стосувалися представників корінного кримськотатарського народу [1]. Зазначена статистика вказує на численні порушення прав одного із корінних

народів України – кримських татар. Утім, варто визнати той факт, що Україна почала активно опікуватись питаннями корінного населення лише після того, як АР Крим зазнала незаконної анексії Російською Федерацією у 2014 році.

Розглядаючи міжнародний досвід правового регулювання захисту прав корінних народів, слід розпочати з того, що відповідно до положень ч. 1 ст. 1 Конвенції Міжнародної організації праці від 27.06.1989 № 169, корінними визнаються народи у незалежних країнах, які розглядаються як корінні у зв'язку із тим, що вони є нащадками тих, хто населяв країну або географічну область, частиною якої є дана країна, в період її завоювання або колонізації, або в період встановлення існуючих державних кордонів, і які незалежно від їхнього правового становища, зберігають деякі або всі свої соціальні, економічні, культурні та політичні інститути [2].

Також варто зазначити про прийняту Генеральною Асамблеєю ООН Декларацію про права корінних народів (Резолюція від 13.09.2007 № 61/295). Зазначена декларація не надає переваг особам, які відносяться до корінних народів, а лише закріплює правові запобіжники та стандарти для належного захисту їхніх прав та свобод, зокрема, право бути вільними від будь-якої дискримінації при здійсненні своїх прав, особливо дискримінації на основі їх корінного походження та самобутності (стаття 2) [3].

Так само варто вказати на Резолюцію Європейського парламенту від 03.07.2018 про порушення прав корінних народів у світі, включаючи захоплення земель (2017/2206(INI), згідно з якою держави-учасниці та їх партнерів у міжнародному співтоваристві закликають до вжиття всіх необхідних заходів для повного визнання, захисту та заохочення прав корінних народів, у тому числі на їхні землі, території та ресурси [4].

На національному рівні статус корінних народів набув офіційного визнання із прийняттям Конституції України, статтею 11 якої закріплено, що «Держава сприяє консолідації та розвиткові української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвиткові етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України» [5]. І лише у 2021 році було прийнято Закон України «Про корінні народи України» [6]. Відповідно до статті 1 названого закону корінним народом України визнається автохтонна етнічна спільнота, яка сформувалася на території України, є носієм самобутньої мови і культури, має традиційні, соціальні, культурні або представницькі органи, самоусвідомлює себе корінним народом України, становить етнічну меншість у складі її населення і не має власного державного утворення за межами України. Корінними народами України, які сформувались на території Кримського півострову, є кримські татари, караїми, кримчаки [6].

Таким чином, правове регулювання захисту корінних народів України знайшло своє належне закріплення лише у 2021 році. Це свідчить про непослідовність державної політики у цій сфері та відсутність належної уваги законодавця до проблем корінних народів України в період 1996–2014 років.

Звертаючись до зарубіжного досвіду правового регулювання захисту прав корінних народів, слід підтримати К. Гьоке у тому, що міжнародна та національна практика все більше свідчить про усвідомлення державами власної історичної відповідальності перед корінними народами. Справедливим на думку фахівця є те, що право корінних народів на самовизначення не можна розглядати як похідне право, надане їм національними урядами. Навпаки, воно виступає невід'ємним правом, яким вони користуються як народи [7, с. 29].

Про право корінних народів на самовизначення вказує також А. Шпак, зосереджуючи увагу на таких формах самоврядування як парламенти саамів у скандинавських країнах або самоврядування Гренландії в Данії. Органи, що представляють корінні народи, користуються певною владою, але вони завжди підпорядковані державним органам. На думку вченої, це є певною проблемою, оскільки ідея самоуправління та розвитку, що реалізується сьогодні, значною мірою відображає західний або європоцентричний підхід до її формування. Авторка вбачає можливим покращення ситуації через повне визнання суверенітету корінних народів та їхніх прав, особливо на землі та природні ресурси, що важливі для їхнього виживання та збереження ідентичності й культури [8, с. 198].

Тож слід зазначити, що ефективне правове регулювання захисту прав корінних народів становить собою актуальну проблему для багатьох держав світу. Зусилля національних урядів характеризуються розмаїттям способів і форм захисту прав корінних народів, а також розбіжністю поглядів на комплекс прав, якими мають бути наділені такі особи.

Список використаних джерел:

1. В окупованому Криму зафіксовано 9006 порушень прав людини. Кримськотатарський Ресурсний Центр. URL: https://ctrcenter.org/uk/v-okupovanomu-krymu-zafiksovano-9-006-porushen-prav-lyudyny.

2. Конвенція 169 про корінні народи, що ведуть племінний спосіб життя в незалежних країнах : міжнародний документ. Міжнародна організація праці від 27.06.1989 № 169. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU89426.

3. Декларація ООН про права корінних народів : міжнародний документ. Резолюція, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН від 13.09.2007 № 61/295. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_l56#Text.

4. European Parliament resolution of 3 July 2018 On violation of the rights of indigenous peoples in the world, including land grabbing (2017/2206(INI)). An official website of the European Union. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv: OJ.C_.2020.118.01.0015.01.ENG.

6. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text.

7. Про корінні народи України: Закон України від 01.07.2021 № 1616-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text.

8. Göcke, Katja. Indigenous Peoples in International Law. Adat and Indigeneity in Indonesia, edited by Brigitta Hauser-Schäublin, Göttingen University Press, 2013, https://doi.org/10.4000/books.gup.163.

9. Szpak Agnieszka. The Right of Indigenous Peoples to Self-Determination: International Law Perspective. Athenaeum Polskie Studia Politologiczne. 2018. Vol. 59. P. 178-204.

Олена МАРЧЕНКО,
професор кафедри теорії та історії держави та права, конституційного права та прав людини Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктор філософських наук, професор

ДО ПИТАННЯ ПРО МЕТОДОЛОГІЮ ФІЛОСОФІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ

Методи філософії прав людини покликані забезпечити рух думки від об'єкта до предмета – від загального розуміння «правової людини» до системи якостей і можливостей, що виражають і забезпечують її розвиток за допомогою прав.

Метою цієї наукової розвідки є аналіз усталеної методології прав людини із акцентуацією уваги на найбільш відповідних викликам сучасності.

Так, метафізична методологія постулює, що першооснови речей і процесів мають надфізичну природу, виходять за межі природного світу і не доступні чуттєвому спогляданню. Вони перебувають як у царині трансцендентної, надособистісної реальності, так і в глибинах трансцендентальної антропосфери, всередині людського духу, на тих його рівнях, куди не може проникнути раціонально-розсудливе світорозуміння. Таким чином, права людини слід розглядати в контексті трансцендентних першооснов буття і трансцендентально-апріорних структур духовного досвіду. Метафізична методологія виступає головним засобом концептуального осмислення прав людини у рамках природного права. Вона дає змогу вбачати в нормах і цінностях природного права, невіддільних від людини, символи надлюдських енергій, що беруть участь у творінні соціального світу та світу людського духу.

Діалектична методологія використовує як основний аналітичний засіб принцип суперечності, тобто права людини, як елемент правової реальності, з необхідним і достатнім ступенем повноти можуть бути описані в термінах суперечностей, конфліктів, колізій. Суперечності подібного роду виникають, зокрема, між свободою особистості та обмеженнями свободи, мірою соціально-правової рівності та нерівності, принципами індивідуальності та колективності в побудові правопорядку тощо. Цей аналітичний інструмент надає змогу досліднику, уникаючи теоретичного верхоглядства, проникати в сутнісний рівень соціально-правових та особистісно-правових реалій.

Для феноменологічної методології найбільший інтерес становлять не форми реальної поведінки людей, а чисті нормативні структури, що підпорядковують собі людську свідомість і діяльність. Перша з них – це

безумовні очевидності, що передують нормам права. Друга – ідеальні когнітивні структури, що передують знанням про право і дані людині через феномени її свідомості. Феноменологія створює можливість возз'єднання світу чистих сутностей і природно-соціального світу повсякденного існування. Це відбувається через структури свідомості, що містять ментальні передумови для сприйняття природно-правових універсалій.

У герменевтичній методології центральне місце посідає питання про розуміння людиною смислів сущого і належного, про межі інтерпретаційної свободи, наявної в її розпорядженні. Основна особливість розуміння полягає в тому, що воно активне і аж ніяк не тотожне безпосередньому відображенню.

Для філософії прав людини значущим є положення про те, що розуміння будь-якого фрагмента сущого і належного завжди має особистісно-екзистенціальний характер, оскільки зрозуміти – означає встановити зв'язок між чужим і своїм, включити зовнішні дані в систему особистих смислів, ціннісних координат і власного екзистенціального досвіду.

Методологія філософії культури виходить із припущення, що права людини несуть у собі, крім суто юридичних значень, ще й смисли позаправового характеру, є осередком культурного змісту. Такий підхід дає змогу розглядати людину, яка володіє правами, не саму по собі, а споглядати її всередині проблемного простору соціокультурних значень, смислів, цінностей, символів. Відповідно феномен права, прав людини, по-перше, втрачає жорсткість суто юридичних обрисів, по-друге, занурюється в проблемне поле, пов'язане, зокрема, з питаннями правової культури. У цьому полі змінюють свій звичний вигляд традиційні для філософії та теорії права питання свободи і обов'язку людини, набуваючи нових відтінків, що дають змогу розглядати права людини не тільки як регулятивний засіб, а й як культурну форму, креативне начало, що бере участь у творенні вищих форм індивідуальної та суспільної духовності.

Філософсько-соціологічна методологія передбачає, що дослідження прав людини підпорядковані принципу соціального детермінізму. У світлі цього принципу людина і її права постають як складова і, значною мірою, підпорядкована частина соціальної системи, наділена функціями, необхідними для її обслуговування. Людину розглядають як індивіда, що перебуває під впливом надособистих соціонормативних структур. Цей підхід дає змогу максимально враховувати наявні соціальні впливи на феномен прав людини, абстрагуючись від позасоціальних причин трансцендентного або антропологічного характеру. Філософсько-соціологічна методологія найбільшою мірою доречна у дослідженні позитивного права. У світлі її настанов людина як суб'єкт прав є продуктом і представником певних соціальних спільнот, конкретно-історичних суспільних систем, а її сутність визначається різноманітними ансамблями відносин, що склалися у цих системах.

Філософія прав людини самовизначається та ідентифікується не тільки

через особливості свого предмета, методу, змісту, а й завдяки призначенню та виконанню власної ролі, що виявляється в її завданнях.

Основне завдання філософії прав людини – критична рефлексія визначальних тенденцій «людського» наповнення держави і права, їх існування за допомогою прав людини, дослідження правової реальності в перспективі загальних принципів і цінностей буття, що визначають прояв і розквіт людської сутності.

Як найбільш значущі для філософії прав людини виокремимо такі завдання:

– Розв’язання методологічних проблем філософії прав людини, аналіз прав людини як філософської категорії;

– дослідження гуманізму як світоглядної основи прав людини, їхнього морального, духовного змісту;

– характеристика прав людини як ідеї, цінності, закону, правової реальності, їхнього онтологічного та гносеологічного змісту, з точки зору природного та позитивного права;

– розгляд цивілізаційного типу особистості, образу людини, що володіє правами, а також специфіки прояву її соціальних і моральних характеристик при реалізації формального каталогу прав у різних історичних і національних умовах;

– аналіз історичних типів філософії прав людини, прав людини як історичного феномена, специфіки генези прав людини у класичній, некласичній, постнекласичній філософсько-правовій науці;

– філософське осмислення прав людини як системи, їх видів, поколінь, рівнів, розв'язання проблеми інституалізації прав людини, зокрема в Україні, розгляд питання про їхню універсальність і національну специфіку;

– спроба філософського обґрунтування становлення, утвердження прав людини як закономірності розвитку глобальної цивілізації та інші.

Резюмуючи вищевикладене, слід наголосити, що наведений перелік методологій і завдань, пов’язаних із їх застосуванням, не є вичерпним. Філософія прав людини, як і філософія права, може розвиватися на основі практично будь-якої філософської школи – від платонізму і аристотелізму до позитивізму й екзистенціалізму. Концепція, що виникає при цьому, – наслідок застосування відповідних тій або іншій філософській школі методів. Іншими словами, означений філософський конструкт характеризується методологічним плюралізмом і розрізняється у своїх трактуваннях методами філософського обґрунтування і розв’язання предметних проблем.

Роман МИРОНЮК,
професор кафедри
адміністративного права і процесу
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ОЦІНКА ГРОМАДСЬКІСТЮ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ ЯК ФОРМА ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ

Незважаючи на значний прогрес у розвитку інформаційно-аналітичного забезпечення, проблеми оцінки діяльності правоохоронних органів все ще залишаються актуальними. Однією з головних причин цього є складність і множинність факторів, що впливають на ефективність діяльності правоохоронних органів, які не завжди можуть бути точними та об'єктивно оціненими. Окрім цього, збір та аналіз інформації про діяльність правоохоронних органів може бути ускладненим через недостатню доступність та якість даних. Також важливим чинником є необхідність розробки та впровадження спеціалізованих методик та підходів до оцінки ефективності діяльності правоохоронних органів.

Нижче доцільно здійснити аналіз методик та підходів до оцінки ефективності діяльності правоохоронних органів в роботах вітчизняних науковців та практиків. Одразу слід зауважити, що при оцінці ефективності діяльності правоохоронних органів слід враховувати, що існують дві форми такої оцінки – внутрішня (яка здійснюється самим же правоохоронним органом) та зовнішня (яка здійснюється громадськістю).

Щодо першого виду оцінки ефективності діяльності правоохоронних органів, то як слушно зазначає Кубаєнко А. В., «удосконалення аналітичного забезпечення оцінки та вимірювання ефективності функціонування правоохоронних органів передбачає впровадження новітніх технологій та методів аналізу, використання штучного інтелекту та машинного навчання для збору та обробки великих обсягів даних, а також покращення системи звітності та контролю за діяльністю правоохоронних органів». На його думку, доцільним є розробка єдиного стандарту оцінки ефективності роботи правоохоронних органів, який враховуватиме не тільки кількісні показники, але й якість роботи органів, їх взаємодію з громадою та рівень довіри до них [1, с. 208].

Інші автори використовують більш широкий підхід до оцінки ефективності діяльності правоохоронних органів, використовуючи способи двох форм контролю – внутрішнього і зовнішнього. Так, К. Л. Бугайчук, І. О. Святокум, В. В. Чумак, досліджуючи закордонний досвід оцінки ефективності поліцейської діяльності та перспективи його використання в

Україні, доходять висновку про існування таких груп моделей оцінки діяльності поліції:

1. Моделі, які оцінюють власне діяльність поліції: а) юстиційні моделі, які є найбільш ранньою формою оцінки діяльності поліції та спрямовані, передусім, на виявлення та усунення правопорушень та інших зловживань серед працівників поліції; б) бюрократичні моделі, які об'єднуються в три основні групи: нормативні моделі полягають у визначенні певних нормативів для поліцейських підрозділів (наприклад, кількість поліцейських на 1000 осіб населення, організаційна структура, функції, стандарти набору, несення служби тощо), після чого підрозділи перевіряються на відповідність цим нормативам; шкальні моделі полягають у формуванні переліку показників діяльності поліції, кожен з яких оцінюється за встановленою шкалою балів (наприклад, від 0 до 2); управлінські моделі призначені для аналізу використання сил і засобів поліцейських підрозділів; в) психологічні моделі призначені для оцінки персоналу поліції, які включають: психологічні тести; оцінки персоналу керівництвом; г) економічні моделі оцінюють економічну вартість діяльності поліції та поділяються на: еволюційні моделі, які зосереджуються на зміні вартості поліцейської діяльності в часі; програмні моделі зосереджені на розподілі економічних ресурсів між різними напрямами діяльності поліції.

2. Моделі, що вивчають результати роботи поліції: моделі, що базуються на вивченні громадської думки; моделі, що базуються на вивченні контролю дорожнього руху; моделі, що базуються на вивченні контролю за злочинністю [2, с. 21].

М. С. Небеська, здійснивши аналіз критеріїв оцінки ефективності діяльності Національної поліції України, вважає, що найбільш дієвими індикаторами, за якими здійснюється оцінка результатів їх роботи, є: 1) громадська думка щодо ефективності поліції та порушення, яких припускаються поліцейські; 2) рівень злочинності – кількість повідомлень про злочини та рівень кримінальної віктимізації із поправкою на демографічні особливості громади; 3) рівень взаємодії громадян із поліцією – готовність громадян повідомляти поліцію про злочини та проблеми, не пов'язані зі злочинністю; 4) час реагування на повідомлення про протиправну діяльність – час, потрібний для реагування на екстрені та звичайні виклики; 5) рівень розкриття злочинів та правопорушень – відсоток повідомлень про злочини, які призвели до арешту підозрюваного [3, с. 97].

На думку І. Охріменко, «оцінка ефективності службової діяльності органів і підрозділів поліції України має передбачати систему кількісно-якісних параметрів, виходячи з характеристики їх властивостей, а саме: 1) показники призначення і безпосередньої первинної діяльності уповноважених суб'єктів: показники правозастосування (швидкість вжиття заходів); ступінь задоволеності заявників та потерпілих щодо реагування з боку працівників поліції; показники сумісності та взаємодії представників

різних служб і підрозділів тощо; 2) показники стану публічної безпеки і порядку: кількісно-якісні дані щодо зареєстрованих кримінальних та адміністративних правопорушень у межах території обслуговування чи специфіки діяльності окремого підрозділу (за видами правопорушень на 1000 осіб населення); відсоток їх викриття і розслідування (деталізована кількість виявлених злочинів (за видами); превентивна діяльність (суспільне сприйняття загального рівня злочинності громадськістю); 3) показники надійності: характеристики результату поліцейської послуги (кількість скарг щодо якості обслуговування чи піклування), безвідмовність, збереженість (кількість скарг щодо дій працівників конкретних підрозділів поліції); інформування щодо прийнятих рішень або перебігу досудового розслідування; 4) показники професійного рівня персоналу поліцейської установи: кількість фахівців в організаційній структурі органу поліції, плинність кадрів серед поліцейських; рівень професійної підготовки та перепідготовки (на 100 одиниць штатної чисельності територіального органу); загальні навички, знання та дотримання вимог нормативних документів, уважність і доброзичливість у відносинах із громадянами й ін.; 5) оптимізація використання ресурсів (стан забезпечення поліцейської діяльності за окремими показниками: транспортні та інформаційно-технічні засоби, розмір грошового утримання певних категорій працівників тощо); 6) загальний відсоток населення, задоволеного якістю роботи органів і підрозділів поліції (ступінь довіри населення до поліції)» [4, с. 144]. На його думку, якісні характеристики професійних показників діяльності органів поліції України мають включатися в опитувальник чи анкету на основі: аналізу результатів спостереження за процесом надання правоохоронних послуг чи здійснення конкретних дій (заходів); особливостей складників у скаргах щодо якості надання послуг, що мають прямий зв’язок із роботою персоналу відповідного органу поліції; обробки інформації з інших джерел надходження інформації про діяльність поліцейських («гаряча лінія», ЗМІ, Інтернет, соціальні мережі тощо); організації інспектувань із перевірки рівня надання правоохоронних послуг у кожній конкретній сфері (охоронній, превентивній, публічній й ін.). Натомість система збору та обробки інформації з відгуків і скарг громадян у межах вирахування загального відсотка населення, задоволеного якістю роботи органів поліції (ступінь довіри населення до поліції), на наш погляд, має охоплювати: різні форми збору інформації щодо скарг та претензій громадян; процедуру оцінки цієї реакції в різних випадках (ситуаціях); систему вжитих заходів реагування (як заохочення, так і покарання); загальну оцінку роботи структурного підрозділу чи органу поліції; обсяг наявної публічної інформації; оцінку професійної підготовки персоналу органу поліції тощо [4, с.144].

На нашу думку, при оцінці ефективності діяльності Національної поліції України слід використовувати такі критерії: 1) стан запобігання злочинності, розкриття та розслідування злочинів; 2) стан забезпечення порядку та безпеки;

3) ефективність надання поліцейських послуг населенню; 4) оцінка громадської думки про ефективність діяльності поліції.

Список використаних джерел:

1. Кубаєнко, А. В. (2023). Інформаційно-аналітичне забезпечення оцінки ефективності діяльності правоохоронних органів: погляд на проблему. *Київський часопис права*, (1), 202-208. URL: https://doi.org/10.32782/klj/2023.1.30.

2. Закордонний досвід оцінки ефективності поліцейської діяльності та перспективи його використання в Україні : наук.-метод. рек. / К. Л. Бугайчук, І. О. Святокум, В. В. Чумак. Харків : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2016. 52 с.

3. Небеська М. С. Оцінка ефективності діяльності Національної поліції України. *Держава та регіони Серія: Право*. 2019. № 4 (66). С. 92-97.

4. Охріменко І. Оцінка ефективності діяльності органів і підрозділів Національної поліції України: погляд на проблему. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11. С. 139–144.

Ігор ПИРІГ,
професор кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Україна є суверенною, незалежною, демократичною та правовою державою. Згідно зі ст. 1 Конституції України [1], головними принципами функціонування держави є забезпечення прав і свобод людини. Ст. 3 Конституції України підкреслює, що права громадянина є найвищою цінністю, а гарантії цих прав визначають усю діяльність органів влади. Одним із ключових завдань держави є захист прав громадян, і цю функцію значною мірою виконує Національна поліція.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про Національну поліцію», цей орган «служить суспільству, забезпечуючи охорону прав і свобод людини, протидію злочинності, підтримання громадського порядку» [2]. Діяльність поліції регламентується Конституцією України, законами України та підзаконними актами, які визначають стандарти її роботи. Виконання цих вимог є обов’язковим для всіх підрозділів поліції.

Однією з основних функцій поліції є розслідування кримінальних правопорушень. Метою таких розслідувань є захист людини, суспільства та держави від проявів злочинності, а також забезпечення прав учасників провадження. Згідно зі ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України

(далі – КПК), розслідування має бути швидким, повним і неупередженим [3]. Для цього працівники поліції проводять слідчі (розшукові) дії, спрямовані на формування доказової бази. Однією з найважливіших таких дій є огляд місця події. Ця процедура дозволяє виявити та вилучити докази, що можуть бути вирішальними для кримінального провадження.

Огляд місця події є ключовим моментом початкового етапу розслідування. Наприклад, слідчі можуть вилучати об'єкти, на яких залишилися сліди злочину: скло, дверні косяки, замки, сейфи тощо. При цьому необхідно враховувати, що такі об'єкти зазвичай є приватною власністю. Відповідно до ст. 41 Конституції України право власності є недоторканним, і вилучення майна можливе лише за згодою власника або з дотриманням установлених процедур. Якщо власник не надає згоди, слідчі або експерти використовують спеціальні технічні засоби, щоб зняти необхідні сліди без пошкодження чи вилучення майна. У разі вилучення об'єкти повинні бути повернуті власнику якнайшвидше після завершення необхідних процедур.

Обшук є ще однією важливою слідчою (розшуковою) дією, що проводиться для виявлення доказів, знарядь злочину або встановлення місця перебування розшукуваних осіб (ст. 234 КПК). Іноді проведення обшуку вимагає порушення цілісності об'єктів, наприклад, зняття штукатурки, підлоги або обшивки меблів. Такі дії повинні проводитися лише за дозволом слідчого та під його контролем. Хоча вони є законними, слід враховувати, що пошкодження майна може викликати матеріальні чи моральні збитки для власника. Згідно зі ст. 56 Конституції України кожен має право на компенсацію шкоди, завданої службовими особами. Тому необхідно ретельно зважувати доцільність пошкодження приватного майна. Під час обшуку можуть бути вилучені особисті речі, які містять важливу для розслідування інформацію. Наприклад, це можуть бути листи, документи або дані на комп'ютерах. У таких випадках слід забезпечити дотримання права на конфіденційність. Ст. 31 Конституції України гарантує таємницю листування, телефонних розмов та іншої особистої інформації.

При проведенні експертиз, наприклад, комп'ютерно-технічної, експерт повинен забезпечити нерозголошення особистої інформації, яка не стосується розслідування. Так само під час вилучення речей, що можуть містити сліди кримінального правопорушення (наприклад, одягу або предметів, пов'язаних із приватним життям), слід враховувати недоторканність особистого життя громадянина, передбачену ст. 32 Конституції України.

Експертна діяльність є важливою складовою слідства, однак вона нерідко супроводжується порушенням строків виконання експертиз та досліджень. Особливо це стосується складних експертиз, таких як автотехнічні, будівельно-технічні чи комп'ютерно-технічні. Наприклад, вилучення автомобіля для проведення експертизи може призупинити роботу підприємства, якщо транспортний засіб є винятково важливим. Затримка в проведенні експертиз порушує права громадян на користування майном,

гарантовані ст. 41 Конституції України. Тому важливо оптимізувати процеси проведення експертиз та мінімізувати їх вплив на власників майна.

Дотримання прав і свобод людини під час роботи поліції є головною умовою забезпечення законності. Це залежить від професіоналізму правоохоронців, їхньої етичності та знання законів. Для підвищення рівня захисту прав людини необхідно: підвищувати кваліфікацію поліцейських і експертів, впроваджувати європейський досвід у правоохоронну діяльність, забезпечувати контроль за дотриманням законності під час слідчих (розшукових) дій. Україна, як правова держава, має створювати умови, за яких права кожного громадянина будуть захищені навіть у найскладніших обставинах.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

2. Про Національну поліцію. Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради* (ВВР), 2015, № 40-41, ст. 379. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

Віктор ЛАЗАРЄВ,
професор кафедри теорії та історії держави та права Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВА ЛЮДИНИ В АКТАХ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Дослідження прав людини завжди привертають увагу представників різних галузей знань, а також є актуальною проблемою, яка загалом постійно розвивається та уособлює спільну ціннісну орієнтацією для сучасного світу. Залежно від різних умов (історичних, соціальних, економічних тощо) кожна окрема демократична держава має свій рівень гарантій та захисту прав людини. Проте виклики, з якими стикаються держави в умовах демократії, завжди мають дилему: як вирішити ту чи іншу проблему, не порушуючи при цьому права людини.

Сьогоднішні реалії глобального світу стали такою проблемою як для демократій зокрема, так і для сучасного світу загалом. Права людини не є

статичним терміном, який вивчають різні галузі знань, оскільки права людини виступають реальною та динамічною категорією. Із розвитком суспільства права людини набувають, відповідно, і ширших характеристик, що, з одного боку, наповнюють їх універсальним змістом, а з іншого – ускладнюють їх практику реалізації [1, с. 46] та захисту. У цьому контексті важливу роль відіграють органи конституційної юрисдикції, зокрема Конституційний Суд України, який виступає ключовим гарантом захисту прав людини в рамках національного правопорядку. Його діяльність спрямована на контроль за відповідністю нормативно-правових актів Конституції, що унеможливлює порушення прав людини з боку держави. Особливо важливим є роль Конституційного Суду України у формуванні стандартів щодо захисту таких прав, як право на життя, свобода слова, недоторканність приватного життя та права меншин. Його рішення мають не лише юридичне, а й морально-етичне значення, адже вони відображають не лише букву закону, а й дух демократичних цінностей. Таким чином, Конституційний Суд України не лише реагує на сучасні виклики у сфері прав людини, але й задає вектор їх подальшого розвитку, що є важливим елементом правової держави.

Досліджуючи діяльність Конституційного суду України, маємо констатувати, що у своєму рішенні від 16.11.2000 № 13-рп/2000 він зазначив: «Права і свободи є основним елементом правового статусу людини і громадянина. Отримавши закріплення в Конституції України, права і свободи визначають міру можливої поведінки людини і громадянина, відображають певні межі цих прав і свобод, можливість користуватися благами для задоволення своїх інтересів» [2]. Тобто у своєму рішенні Конституційний Суд України визнає права і свободи елементом правового статусу людини і громадянина.

У подальшому, досліджуючи означене питання, слід зазначити, що Конституційний Суд України у своєму рішенні стверджує, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави (частина друга статті 3 Конституції України). Держава різними правовими засобами забезпечує захист прав і свобод людини і громадянина в особі органів законодавчої, виконавчої і судової влади та інших державних органів, які здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України [3].

Слід зазначити, що Конституційний Суд України, керуючись приписами статей 3, 21, 24, 28 Конституції України, виходить із того, що кожна людина є найвищою цінністю і заслуговує на гуманне та гідне ставлення до себе як до особистості, а держава зобов’язана гарантувати таке ставлення однаково кожному та бути відповідальною за захист гідності людини, утвердження невідчужуваності та непорушності її конституційних прав і свобод. Ці непохитні засади є визначальними складниками українського конституційного ладу і мають бути обов’язково враховані державою в її діяльності [4].

Оцінюючи конституційність пунктів 1, 5 частини шостої статті 19

Кодексу, Конституційний Суд України вкотре наголошує на тому, що держава на виконання її головного конституційного обов'язку – утверджувати й забезпечувати права і свободи людини, має забезпечити дієвість цього конституційного припису [5].

Також варто звернути увагу на те, що Конституційний Суд України наголошував, що гарантована Конституцією України рівність усіх людей у їхніх правах і свободах означає конечність забезпечення їм рівних юридичних можливостей як матеріального, так і процесуального характеру для реалізації однакових за змістом та обсягом прав і свобод. У державі, керованій правовладдям, звернення до суду є універсальним механізмом захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, а додержання загальних принципів рівності громадян перед законом та заборони дискримінації, що їх визначено приписами частин першої, другої статті 24 Конституції України, є неодмінним складником реалізації права на судовий захист [6].

Тож маємо зазначити, що Конституційний Суд України виконує надзвичайно важливу роль у забезпеченні дотримання, захисту та розвитку прав людини як основоположної цінності конституційного ладу України. Його діяльність спрямована на забезпечення відповідності нормативно-правових актів Конституції, що є гарантією дотримання державою своїх зобов'язань перед громадянами. У рішеннях Конституційного Суду України відображаються не лише конкретні юридичні аспекти захисту прав і свобод, а й принципові питання про їх сутність, значення та роль у суспільстві.

Конституційний Суд України визначає права і свободи людини як центральний елемент правового статусу громадянина, наголошуючи на їх універсальності, невідчужуваності та непорушності. Його рішення формують стандарти у сфері захисту прав людини, а також рівність усіх перед законом і заборону дискримінації. Особливу увагу Конституційний Суд України приділяє забезпеченню рівних юридичних можливостей для всіх осіб у реалізації їхніх прав та свобод, а також захисту гідності людини, що є невід'ємною складовою демократичного суспільства. Таким чином, Конституційний Суд України не лише здійснює конституційний контроль, але й виступає активним учасником формування правової культури, утвердження верховенства права та розвитку прав людини. Його діяльність є невід'ємною складовою сучасної правової держави та ключовим чинником забезпечення стабільності і демократичного розвитку України.

У цілому відображення гарантування прав людини у правових позиціях Конституційного Суду України – це необхідний та перспективний крок для підвищення ефективності правосуддя. Цей процес слід розглядати як важливий компонент сучасної реформи правової системи, спрямованої на вдосконалення та забезпечення правової системи суспільства.

Список використаних джерел:

1. Васильченко О. П., Матат А. В. Конституційні права людини: зміст, функції та рамки обмеження. *Права людини в Україні та у зарубіжних країнах: проблеми теорії та нормативно-правової регламентації* : колективна монографія / Національний університет «Одеська юридична академія». Львів; Торунь : Ліга-Прес, 2020. С. 45-66.

2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) від 16 листопада 2000 року № 13-рп/2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-00#Text (дата звернення 28.11.2024).

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців третього, четвертого, п'ятого статті 248-3 Цивільного процесуального кодексу України та за конституційним зверненням громадян Будинської Світлани Олександрівни і Ковриги Сергія Володимировича щодо офіційного тлумачення положення абзацу четвертого статті 248-3 ЦПК України (справа щодо конституційності статті 248-3 ЦПК України) від 23 травня 2001 року № 6-рп/2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-01#Text (дата звернення 28.11.2024).

4. Рішення Конституційного Суду України від 20 грудня 2023 року № 11-р(II)/2023 у справі за конституційною скаргою Лужинецького Анатолія Олександровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів частини першої статті 111 Кримінально-виконавчого кодексу України (щодо особистого і сімейного життя особи, засудженої до довічного позбавлення волі). URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/v011p710-23#Text (дата звернення 28.11.2024).

5. Рішення Конституційного Суду України від 22 листопада 2023 року № 10-р(II)/2023 у справі за конституційними скаргами Дорошко Ольги Євгенівни, Євстіфеєва Микити Ігоровича, Кушаби Івана Петровича, Якіменка Володимира Петровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пунктів 1, 5 частини шостої статті 19, пункту 2 частини третьої статті 389 Цивільного процесуального кодексу України (щодо гарантування права на судовий захист у малозначних спорах). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-23#Text (дата звернення 28.11.2024).

6. Рішення Конституційного Суду України від 6 квітня 2022 року № 2-р(II)/2022 у справі за конституційною скаргою Марго Поліни Олександрівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 1 частини п’ятої, частини сьомої статті 454 Цивільного процесуального кодексу України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/v002p710-22#Text (дата звернення 28.11.2024).

Андрій БАСКО,
докторант Запорізького
національного університету,
доктор філософії в галузі права

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Міжнародні та європейські стандарти у сфері місцевого самоврядування відіграють дуже важливу роль у розвитку місцевої демократії, транскордонного економічного та соціального співробітництва територіальних громад та місцевої влади, а також – у належній реалізації реформи децентралізації влади в Україні. Вони регламентують основні принципи і механізми, які забезпечують ефективне управління на місцевому рівні та утримання прав громадян. Цей стандарт відображається в основному документами Ради Європи, Європейського Союзу та ООН, зокрема Європейською хартією місцевого самоврядування. Основними серед них є: Європейська хартія місцевого самоврядування (1985 р.), як ключовий документ Ради Європи, який встановлює принципи автономності та відповідальності місцевих влад. Хартія зобов'язує державу забезпечувати самостійність місцевих органів у вирішенні питань місцевого значення, дотримуючись принципів субсидіарності та пропорційності, та була ратифікована Україною в 1997 році; Резолюція ООН про децентралізацію, в якій ООН підтримує ідею децентралізації як спосіб підвищення якості життя громадян через більш ефективне управління ресурсами на місцевому рівні; Європейська соціальна хартія, яка підтримує економічні та соціальні права на місцевому рівні, зобов'язуючи державу надавати місцевим органам влади ресурси для реалізації прав на освіту, охорону здоров'я, соціальні послуги; Європейська хартія регіональних мов та мов меншин, яка захищає право громад на використання рідної мови в місцевих органах влади, в тому числі мови національних меншин, забезпечуючи їх права.

Україна, ратифікувавши дані акти, обрала шлях європейської інтеграції та взяла на себе зобов’язання щодо підвищення спроможності територіальних громад, а також передачі повноважень та фінансових ресурсів від держави на місцевий рівень – органам місцевого самоврядування. На виконання цих зобов’язань була прийнята Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, що була затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 року, якою було закладено необхідність розробки Закону України «Про засади державної регіональної політики», який було прийнято 5 лютого 2015 року; принципи та засади децентралізації були закладені у Програмі діяльності

Уряду та «Стратегії – 2020», затвердженій Указом Президента України № 5/2015 від 15 січня 2015 р., і планах їх реалізації. Та все ж значним поштовхом в розвитку децентралізації стало прийняття Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 5 лютого 2015 р, яким було створено правову основу для формування економічно та фінансово спроможних територіальних громад, а також активізації процесу об'єднання громад. Також було розроблено Концепцію відновлення місцевого самоврядування України, яку схвалено Правлінням Асоціації міст України рішенням від 01 квітня 2024 року № 7 [1], метою якої є визначення стратегічного бачення відновленого на всій території України місцевого самоврядування, шляхів створення умов для забезпечення мешканців громад якісними й доступними послугами, можливостями для культурного росту та самореалізації громадян, економічного розвитку громад, що в комплексі забезпечить вихід з демографічної кризи, повернення людей до рідних домівок в унітарній незалежній Україні.

Вищезазначене засвідчує потребу в необхідності визначення міжнародно-правових стандартів забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері місцевого самоврядування та шляхів їх емплементації в національну правову доктрину України.

Основні стандарти місцевого самоврядування передбачені в Європейській хартії місцевого самоврядування (далі – Хартія), прийнятій Комітетом Міністрів Ради Європи у Страсбурзі у червні 1985 р. та підписаній/ ратифікованій всіма 47 державами-учасницями Ради Європи із зауваженнями та застереженнями щодо територіального застосування [2]. Європейські науковці стверджують, що Хартія стала «першим багатостороннім конституційним інструментом, який дає визначення принципів (стандартів) місцевого самоврядування та гарантує їхнє застосування» [3, с.10].

Основні стандарти місцевого самоврядування базуються на міжнародних документах та національному законодавстві. Серед них Європейська хартія місцевого самоврядування (прийнята Радою Європи в 1985 році), вона є ключовим документом, що визначає основні принципи розвитку місцевого самоврядування. Україна ратифікувала її в 1997 році. Хартія встановлює такі принципи: право громад на самостійне управління місцевими справами; захист автономії органів місцевого самоврядування; фінансова незалежність місцевих органів; принцип субсидіарності: рішення, що рішення мають прийматися на нижчому рівні влади, на якому це можливо і ефективно. Більш високі рівні влади втручаються лише в разі необхідності; прозорість та підзвітність: органи місцевого самоврядування повинні діяти прозоро, інформувати громадськість про свою діяльність і бути підзвітними перед громадянами; рівноправність громадян: усі громадяни, незалежно від місця проживання, повинні мати рівні права та можливість брати участь в управлінні місцевими справами; фінансова незалежність та доступ до ресурсів: місцеве самоврядування має право на власні фінансові ресурси, які

повинні бути пропорційні їх повноваженням; право на об'єднання: місцеві громади можуть об’єднуватися для ефективного вирішення спільних питань, що є основою для формування об'єднаних територіальних громад (ОТГ); незалежність місцевих виборів: вибори органів місцевого самоврядування повинні бути демократичними, прозорими та проводитися без втручання держави чи інших суб'єктів. Ці стандарти спрямовані на забезпечення стабільного та сталого розвитку громади, розширення можливостей участі громадян у прийнятих рішеннях та створення умов для ефективного управління на місцях [2]. Вважається, що саме Хартія з часом стала своєрідним фундаментом місцевої демократії та істинним захисником європейських цінностей. Хартія дає змогу роздивитися місцеве самоврядування під різними кутами зору, зокрема, позитивну оцінку отримали децентралізація, застосування принципу субсидіарності та залучення інститутів громадянського суспільства, а негативну – економічні (матеріально-фінансові) обмеження діяльності органів місцевого самоврядування та взаємовідносини з органами державної влади [4]. Інші стандарти місцевого самоврядування (такі як децентралізація та деконцентрація владних повноважень, усталений (сталий) розвиток територіальних громад та добре врядування) є передбачені іншими міжнародно-правовими документами у контексті розвитку місцевого самоврядування (конвенціями, резолюціями та рекомендаціями) та висвітлені у думках Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи на підставі аналітичних звітів моніторингових груп. Окремо варто виділити Стратегію інновацій та доброго врядування на місцевому рівні, яку розробили у 2005 р., а Комітет Міністрів РЄ затвердив її у вигляді декларації у березні 2008 року [5]. Як правильно зазначає І. Д. Софінська, «в основу побудови громади має бути закладено три основні аспекти існування кожної людини: охорону довкілля, економічний розвиток та соціальну політику, які мають багато показників їх успішності, що є тематично згруповані (бідність; врядування; здоров’я; освіта; демографія; природні ресурси; атмосфера; земля; океани, моря та узбережжя; питна вода; біорізноманіття; економічний розвиток; глобальне економічне партнерство; споживання і продукти харчування), а також закріплені на рівні ООН» [6, с.24]. Загалом усі показники усталеного (сталого) розвитку були розподілені на чотири концептуальні платформи: соціальну, економічну, екологічну та інституційну [7, с. 9, 10].

Ще одним документом, який дотично регулює діяльність місцевого самоврядування, є Всесвітня Декларація місцевого самоврядування, яка була прийнята 26 вересня 1985 року в Ріо-де-Жанейро Всесвітнім Союзом органів місцевого самоврядування на XXVII Міжнародному конгресі. В Декларації наголошується, що принцип місцевого самоврядування має бути визначеним у конституції або основному законі про урядові структури країни [8]. У той же час Всесвітню декларацію місцевого самоврядування (Ріо-де-Жанейро, 23 – 26 вересня 1985 р.) можливо лише частково вважати джерелом міжнародного гуманітарного права стосовно регулювання відносин місцевого

самоврядування. Так, будучи актом Міжнародної спілки місцевих влад (ІСМВ) – спілки органів місцевого самоврядування різних держав та їх асоціацій, тобто міжнародної неурядової організації, – вона не має статусу акта міжнародного права (навіть у сенсі м'якого права). І хоча у своїй преамбулі ця Декларація проголошує прагнення «бути… стандартом, до якого слід прагнути» (цит. за [9, с. 22]), такий «стандарт» є певним ідеалом, а не зобов'язальною вимогою, якою є правовий стандарт як принцип права. Зокрема, О. Батанов, розглядаючи міжнародні стандарти місцевого самоврядування, про Всесвітню декларацію 1985 року не згадує [10, с. 137-142].

Наступним міжнародним документом в цій сфері є Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (Мадрид, 21 травня 1980 р.) [11]. Для цілей цієї Конвенції «транскордонне співробітництво» означає будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними общинами або властями, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох договірних сторін, та на укладання з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей. Транскордонне співробітництво здійснюється в межах компетенції територіальних общин або властей, визначеної внутрішнім законодавством. Межі та характер такої компетенції цією Конвенцією не змінюються. Для мети цієї Конвенції вислів «територіальні общини або власті» означає общини, власті або органи, які здійснюють місцеві або регіональні функції та визнаються як такі внутрішнім законодавством кожної держави. Однак кожна договірна сторона під час підписання цієї Конвенції або після цього у повідомленні на ім'я Генерального секретаря Ради Європи може визначити общини, власті або органи, види діяльності і форми, якими вона має намір обмежити сферу застосування цієї Конвенції або які вона має намір виключити з неї. Значимість цієї Концепції полягає в тому, що вона дає можливість окремим муніципалітетам (міським радам) окремих міст (містечок) України підписувати міжнародні договори про співпрацю з іншими містами-побратимами Європейського Союзу без узгодження їх з органами центральної влади, однак не всупереч Конституції і законам України, що стало поштовхом до розвитку місцевого самоврядування шляхом залучення міжнародних інвестицій через міжнародне партнерство і взаємодію.

Список використаних джерел:

1. Концепція відновлення місцевого самоврядування України: Рішення Правління Асоціації міст України від 01 квітня 2024 року № 7. URL: https://auc.org.ua/sites/default/files/koncepciya_vidnovlennya_ms_final.pdf.

2. Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування: Закон України від 15 липня 1997 року № 452/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1997. № 38. Ст. 249.

3. Tanchev E. International and European Legal Standards Concerning Principles of Democratic Elections. European Standards of Electoral Law in Contemporary Constitutionalism: Science and Technique of Democracy. Strasbourg : Council of Europe, 2005. № 39. P. 9–27.

4. Трояновський В. В. Європейська хартія місцевого самоврядування як фундамент

розвитку місцевої демократії в державах Європи. URL: http://www.academy.gov.ua/ej/ej10/doc_pdf/ Troyanovsky.pdf.

2. Strategy on Innovation and Good Governance at local level : Extract from the Valencia Declaration 15th Conference of European Ministers responsible for local and regional government (Valencia, Spain, 15-16 October 2007), 2007. 14 p.

3. Софінська І. Д. Міжнародно-правові стандарти місцевого самоврядування : навч. посіб. Львів : Каменяр, 2016. 241 с.

4. Indicators of Sustainable Development: Guidelines and Methodologies. Third Edition. United Nations : New York, October 2007. pp. 9–10.

5. Міжнародні стандарти місцевого самоврядування [Архівовано 13 травня 2017 у Wayback Machine.]. Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2001. Т. 3 : К-М. 792 с.

6. Баймуратов М. Правова природа міжнародних стандартів місцевого самоврядування: від міжнародної угоди до імплементації у національне законодавство. *Вибори та демократія.* 2006. № 4(10). С. 17–24.

7. Батанов О.В. Муніципальне право України: підручник. Харків : Одіссей, 2008. 528 с.

8. Про приєднання України до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями: Постанова Верховної Ради України від 14 липня 1993 року № 3384-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 36. Ст. 370.

Юлія БЕЗУСА,
доцент кафедри теорії
та історії держави та права
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В АБСОЛЮТНИХ МОНАРХІЯХ СУЧАСНОГО СВІТУ

У сучасному світі збереглося всього сім держав із формою правління – абсолютна монархія, що була поширеною до часів буржуазних революцій і, здавалося б, повинна була назавжди залишитися в минулому. Але сьогодні такі абсолютні монархії, як Саудівська Аравія, АОЕ, Султанат Оман, Катар, Бруней (Ватикан – це нетипова теократична держава в державі, яка не розглядається юридичною наукою як справжня) є повноцінними суб'єктами міжнародного права та досить впливовими світовими геополітичними суб'єктами, вважаються одними з найбезпечніших у світі. Вітчизняні науковці вбачають причини живучості такої форми правління у соціально-економічній базі та відсутності гострих соціальних суперечностей. Зосередженням різних видів монархій є насамперед Аравійський півострів, народи якого тільки в другій половині XX ст. стали складатися в нації. Тому сприйняли законодавче

закріплення влади правлячих династій як цілком природне, історично виправдане явище [3, с. 73]. Таким чином, повноваження монарха як глави держави формувались у цих країнах паралельно із процесом їх утворення, розвитком династичних зв'язків та впливів племінних традицій.

Сам факт існування в сучасному світі таких держав диктує необхідність у визначенні міри «абсолютизму» й самого поняття «абсолютної монархії», а також вимагає дати відповіді на питання – чи немає у світового співтовариства претензій до їхнього основного законодавства, що формує державний устрій, і чи відповідають встановлені основні права і свободи підданих міжнародним стандартам прав і свобод людини і громадянина.

В юридичній науці існує безліч дефініцій абсолютної монархічної форми правління, однак вони відрізняються одна від одної так само, як і одна держава-монархія відрізняється від іншої. Наприклад, І. В. Процюк розглядає абсолютну монархію як «форму державного правління, при якій вся повнота державної влади сконцентрована в руках глави держави (монарха), який у силу свого особливого статусу (первинність, спадковість владних повноважень, безстроковість і безвідповідальність) одноосібно володарює в державі» і погоджується з тими колегами, хто вважає, що «реальною монархією є лише та держава, що характеризується юридичним і фактичним зосередженням усієї повноти державної влади (законодавчої, виконавчої, судової), а також духовної (релігійної) влади в руках монарха» [3, с. 74]. А на думку В. В. Сухоноса, «абсолютною слід вважати таку систему правління, де уряд несе відповідальність лише перед монархом-законодавцем, повноваження якого реалізуються виключно в дискреційному порядку» [4, с. 5]. Деякі науковці взагалі вважають, що на сьогодні не збереглося такої форми правління, як абсолютна монархія в чистому вигляді, оскільки вони мають конституцію, парламент (наприклад, Рада Омана – двопалатний парламент, де верхню палату призначає султан, а нижню обирають піддані), або незалежну гілку судової влади (наприклад, в ОАЕ). Водночас Ю. Коломієць стверджує, що «рух монархій до парламентаризму не є незворотним процесом, а може призвести до реанімації абсолютистських тенденцій чистого ґатунку. Саме тому так звані обмежені монархії фактично є абсолютними монархіями, незважаючи на наявність у них конституцій» [1].

Враховуючи такі суперечливі погляди науковців та аналізуючи загальні ознаки, що притаманні усім вищезазначеним державам, можемо, однак, дійти висновку про те, що абсолютна монархія сьогодні – це держава, для якої є характерним: відсутність розподілу влади та опозиції, концентрація влади в одних руках, домінуюче положення шаріату (релігійних норм) у системі права. Тож незважаючи на наявність низки інститутів, які законодавчо формально стримують владу монарха, остаточне слово завжди залишається за останнім, а конституції лише демонструють його абсолютну владу.

Що стосується дотримання основних прав і свобод людини і громадянина, то хоча у конституціях вищезгаданих держав такі права

передбачаються, але, як правило, механізму їх практичної реалізації не існує. Наприклад, в ст. 37 Конституції Катара 2003 року декларується право на особисте життя, у ст. 34 проголошуються рівні права та обов'язки громадян Катару, а в ст. 6 йде мова про обов'язкове дотримання міжнародного права в державі [5, с. 5]. Водночас принцип законності, як принцип діяльності органів публічної влади, та принцип верховенства права не набули тут прямого конституційного закріплення.

Конституція Оману 1996 року в ст. 11 гарантує право приватної власності, а в ст. 17 забороняє будь-яку дискримінацію. До основного закону цієї держави лише один раз Королівським наказом від 2011 року були внесені поправки щодо розширення законодавчих та наглядових повноважень палат парламенту і був запроваджений новий територіальний розподіл. У 2012 році вперше відбулися муніципальні вибори Оману, у яких взяли участь близько половини підданих із правом голосу. Було обрано склад 192 місцевих рад, однак через надмірну централізацію влади це мало скоріш формальний характер. Наразі в країні діє жорстка цензура ЗМІ.

Бруней формально є конституційною монархією, однак фактично з 1962 року знаходиться у режимі надзвичайного стану та практично одноосібно управляється Султаном. Оскільки держава перебувала під патронатом Великобританії, остання справила значний вплив на систему права – англійські статути, норми загального права та права справедливості домінують в низці галузей, але в тій частині, що не суперечить місцевим актам (наприклад, торгове, кримінальне та трудове право). Смертна кара як вид покарання ще зберігається, але з 1957 року не застосовувалася [9].

На 47-й сесії Ради ООН з прав людини 2024 року зазначається, що Конституція Брунею не містить положень про свободу висловів думок та свободу ЗМІ, відсутня система визначення статусу біженця і механізму захисту жертв міжнародних злочинів. ЮНЕСКО зауважила, що право на освіту не закріплено на законодавчому рівні, а також порадила внести зміни в діюче законодавство щодо підвищення мінімального шлюбного віку до 18 років для всіх осіб (наразі мінімальний шлюбний вік дівчаток – 15 років, для хлопців він не встановлений) [8, с. 2-7].

Слід зауважити, що останнім часом спостерігається тенденція демократизації законодавства абсолютних монархій. Так, в Омані в 2011 році був заснований державний орган захисту прав споживачів, а суди перейшли на самостійне адміністративно-фінансове управління, а в 2013 році був прийнятий Закон про вибори членів Консультативної ради, відповідного до якого комісія Верховного суду буде здійснювати нагляд за обранням членів Консультативної ради та вирішувати виборчі спори.

Президент ОАЕ прийняв нове законодавство, що пропонує посилений захист жінок від домашнього персоналу, зміцнює положення щодо громадської безпеки та охорони, а також пом'якшує обмеження на позашлюбні відносини. Отже, держава водночас створює умови для

додержання відповідних гарантій реалізації прав жінок на рівні з чоловіками та забезпечує умови для додержання норм шаріату, що для мусульман є надважливим [2, 73]. Також відповідно до Доповіді робочої групи Генеральної асамблеї ООН 2023 року в ОАЕ був прийнятий Федеральний закон про особистий громадянський стан, положення якого розповсюджуються на немусульман, які мешкають у державі [6, с. 3]. У цьому ж документі констатуються численні ініціативи щодо захисту прав працівників, дітей, людей з інвалідністю, літніх людей, сімей, гарантується принцип незалежності судової влади та цінності толерантності, але все ще зберігається смертна кара за найтяжчі злочини [6, с. 4].

В аналогічній Доповіді 2024 року стверджується, що відповідно до стратегії «Бачення 2030» в Саудівській Аравії було проведено понад 100 реформ, що охоплюють законодавчу, виконавчу та судову галузі. Зокрема, насправді історичною подією можна вважати прийняття Закону про неповнолітніх, що відміняє смертну кару для неповнолітніх, Закону про захист від неправомірного ставлення, Закону про права людей з інвалідністю [7, с. 3]. Отже, в цілому в абсолютних монархіях спостерігаються інституційні прояви впровадження елементів демократичного правління, утворюються нетипові для арабських держав інститути публічної влади, зокрема, конституційні суди, які діють на рівні з «судами шаріату» [2, с. 68], країни долучаються до міжнародних Конвенцій, стратегій та програм.

Зазначені тенденції означають, що абсолютизм продовжує змінюватися у бік демократії у зв'язку із взаємодією з іншими державами, тобто «зовнішній світ» так чи інакше здійснює вплив на абсолютистську систему, і вона починає трансформуватися.

Список використаних джерел:

1. Коломієць Ю. М. Правовий статус монарха в державах Близького Сходу, Магрибу та Японії: навч. посіб. Харків. Основа. 2000. 117 с.

2. Гришко Л. М. Верховенство права, законність, конституційність та демократизація в монархіях арабського Сходу: сучасний стан та перспективи. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.* Серія «Право». 2023. Вип. 35. С. 68-78.

3. Процюк І. В. Монархія як особлива форма державного правління. *Державне будівництво та місцеве самоврядування.* 2011. № 22. С. 71-85.

4. Сухонос В. В. Вплив інституту глави держави на монархічну форму правління. *Часопис Національного університету «Острозька академія».* Серія «Право». 2013. № 1 (7). С. 1-14.

5. 5.The Constitution of Qatar 2003. URL: https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/9626 (дата звернення: 03.12.2024).

6. Working Group on the Universal Periodic Review: United Arab Emirates. 2023. URL: https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g23/180/23/pdf/g2318023.pdf (дата звернення: 03.12.2024).

7. Working Group on the Universal Periodic Review: Saudi Arabia. 2024. URL: https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g24/034/67/pdf/g2403467.pdf (дата звернення: 03.12.2024).

8. Working Group on the Universal Periodic Review: Brunei Darussalam. 2024. URL: https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g24/139/33/pdf/g2413933.pdf (дата звернення: 03.12.2024).

9. Український юридичний портал «Радник». Бруней Даруссалам. URL: http://radnuk.info/pidrychnuku/konst-zar/449-sustema-mur/7053-2010-08-31-19-09-50.html (дата звернення: 03.12.2024).

Ірина ДРОК,
завідувач науково-дослідної
лабораторії превентивної діяльності
та соціологічних досліджень
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ВТОРИННОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМ ОСОБАМ

Система безоплатної вторинної правової допомоги в Україні включає значну частину категорій населення, яким надається така допомога, що забезпечує широкий доступ до правосуддя та доступність захисту прав людини на державному рівні. Підтримка розвитку системи безоплатної вторинної правової допомоги є важливою, враховуючи, що це гарантує рівний доступ до правосуддя, інформаційно-правових консультацій та реалізацію правових повноважень в громадах.

В Україні кожен має можливість отримати юридичну консультацію щодо того, як діяти для вирішення життєвих проблем. Громадяни, які не мають можливості захистити свої права самостійно, можуть звернутися за допомогою до адвоката чи правника. Центри безоплатної вторинної правової допомоги в Україні надають такі види правових послуг: захист; здійснення представництва інтересів осіб у судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складення документів процесуального характеру [1].

Внутрішньо переміщені особи є тією категорією осіб, яким надаються всі види вказаних правових послуг безоплатної вторинної правової допомоги. Такі правові послуги є безоплатними для клієнтів і оплачуються державою, що забезпечує їх доступність. Однак статистичні дані надають нам можливість зробити дещо інші висновки.

Згідно з офіційними даними у період з 1липня 2015 року по 31 жовтня 2024 року внутрішньо переміщеним особам в Україні надано 52741 послугу, що складає 9,6 % від загального обсягу роботи центрів з надання безоплатної

правової допомоги [2]. З приводу отримання статусу внутрішньо переміщеної особи зверталися лише 159 осіб за весь період функціонування таких центрів, що становить 0,03 % [2], тобто вкрай мало.

Аналізуючи статичні дані, зафіксовані упродовж останніх трьох років, тобто довоєнний період та роки повномасштабного вторгнення в Україну військ російської федерації, можемо зауважити наступне. У 2021 році внутрішньо переміщеним особам надано 5541 послугу (6,4 %), а щодо отримання статусу внутрішньо переміщеної особи зверталися 13 осіб (0,02 %) [2]. За 2022 рік надання таких послуг збільшилося удвічі і продовжує зростати: послуги безоплатної вторинної правової допомоги внутрішньо переміщеним особам надавалися 6302 рази (12,7 %); послуги з отримання статусу внутрішньо переміщених осіб надавалися 19 разів (0,04 %) [2]. У 2023 році надано 9490 послуг таким особам (17 %); за отриманням статусу внутрішньо переміщеної особи зверталися 17 осіб (0,03 %) [2].

Регіональні центри безоплатної вторинної правової допомоги у всіх областях надають допомогу внутрішньо переміщеним особам, однак лідерами з обслуговування таких осіб є Луганська та Донецька області. Навіть під час широкомасштабного збройного конфлікту у 2022 році, незважаючи на загальну невелику кількість виданих наказів про надання безоплатної правової допомоги, ці дві області перебувають у першості з надання такої допомоги внутрішньо переміщеним особам у відсотковому співвідношенні: Донецька область – 198 правових послуг, що становить 30 % від загальної кількості наданих послуг; Луганська область – 187 разів надавали такі послуги внутрішньо переміщеним особам, що становить 50,5 % від загальної кількості наданих послуг [2].

Також можемо виділити області, які завжди є лідерами з надання послуг безоплатної вторинної правової допомоги внутрішньо переміщеним особам. Це області, які межують з тимчасово окупованими Донецькою (всього 8962 (46 %) послуги для внутрішньо переміщених осіб) та Луганською областями (всього 6246 (48 %) послуг для внутрішньо переміщених осіб) [2]. Серед таких областей Харківська (всього 2089 (12,3 %) послуг); Запорізька (всього 2622 (12 %) послуги); Дніпропетровська (всього 3353 (10 %) послуги) [2]. Завжди значну кількість внутрішньо переміщених осіб приймають громади м. Києва та Київської області, тому і послуги з надання безоплатної вторинної правової допомоги таким особам надаються суттєві: м. Київ – всього 2338 (14,7 %) послуг; Київська область – всього 1641 (11 %) послуга [2].

Аналіз статистичних даних підтверджує пряму пропорційність між кількістю прийнятих внутрішньо переміщених осіб регіоном та кількістю наданих послуг з безоплатної вторинної правової допомоги. Також маємо констатувати невеликий відсоток фактів звернення за правовою допомогою внутрішньо переміщених осіб, а особливо з метою отримання послуги з набуття статусу внутрішньо переміщених осіб. Ситуація можлива завдяки інформаційному розголосу про алгоритм дій для громадян України, які мають

право на отримання статусу внутрішньо переміщеної особи. Альтернативною може бути ситуація, коли громадяни не обізнані про те, що можуть звернутися з питанням про допомогу в отриманні статусу внутрішньо переміщеної особи до центрів надання безоплатної правової допомоги.

Позитивно оцінюючи ефективні державні механізми набуття такого статусу у 2022-2024 роках (через застосунок «Дія» – єдиний портал надання державних послуг тощо), ми схиляємося до другої позиції. Розширення аудиторії, якій надаються послуги безоплатної правової допомоги, за рахунок повномасштабної інформаційної роботи – основний пріоритет таких центрів. Прикладом такої роботи може стати включення спеціалістів-правників таких центрів до соціальних груп внутрішньо переміщених осіб, надання інформаційних брошур (в яких зазначені контактні дані регіональних центрів безоплатної правової допомоги; перелік питань, з якими можна звернутися до таких центрів; відповіді на найбільш поширені правові питання від внутрішньо переміщених осіб тощо) внутрішньо переміщеним особам під час постановки на облік в державній службі соціального захисту або під час перетинання блокпостів між сірою зоною та територією України. Тобто можемо говорити про необхідність постійного розвитку діяльності центрів надання безоплатної правової допомоги, їх активнішій позиції та відповідності умовам сьогодення, що змінюються.

Проведений нами аналіз звернень внутрішньо переміщених осіб до центрів з надання безоплатної правової допомоги за 2022-2024 роки дозволяє виділити такі їх види: відновлення втрачених документів; отримання соціальної допомоги як внутрішньо переміщена особа; вирішення питання виїзду чоловіків за кордон як супроводжуючих осіб; відчуження або купівля-продаж нерухомості в умовах воєнного стану, а також будь-які інші операції з нерухомим та рухомим майном; консультації з сімейних питань: призначення та виплата аліментів, розірвання шлюбу; спадкові питання; вирішення питань по відновленню майна, знищеного в результаті воєнної агресії; правові питання у сфері застосування трудового законодавства [3].

У цілому активна робота центрів надання безоплатної вторинної правової допомоги в Україні з внутрішньо переміщеними особами потребує подальшого розвитку, розповсюдження та рекламування з метою обізнаності громадян про свої права. Адже у порівнянні з наданими послугами безоплатної правової допомоги внутрішньо переміщені особи займають приблизно десяту частину, а звертаючись до конкретних цифр у порівнянні із загальною кількістю внутрішньо переміщених осіб, бачимо перспективи подальшої роботи таких регіональних центрів.

Підсумовуючи викладене, зазначаємо: для удосконалення роботи центрів безоплатної правової допомоги України можемо запропонувати наступні заходи:

– приведення національного законодавства та діяльності державних установ у відповідність з нормами міжнародних нормативно-правових актів

щодо правового захисту громадян та європейськими стандартами;

– покращення спроможності центрів з надання безоплатної правової допомоги реагувати на звернення громадян, особливо внутрішньо переміщених осіб;

– спрощення процедури юридичного врегулювання для внутрішньо переміщених осіб;

– надання технічних можливостей доступу центрів з надання безоплатної правової допомоги до електронних баз даних внутрішньо переміщених осіб та інших сервісів, які необхідні для вирішення їхніх правових проблем;

– залучення до системи безоплатної правової допомоги юристів та юрисконсультів, які спеціалізуються на правових аспектах внутрішньо переміщених осіб.

Список використаних джерел:

1. Про безоплатну правничу допомогу: Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI / Верховна Рада України. URL: https://zakon. rada.gov.ua/ laws/show/3460-17#n80 (дата звернення: 04.12.2024).
2. Безоплатна правнича допомога : веб-сайт. URL: https://legalaid.gov.ua/ (дата звернення: 04.12.2024).
3. Внутрішньо переміщені особи Дніпропетровської області: гендерний портрет: наук. видання / колектив авторів за загальною редакцією д.ю.н., проф. Наливайко Л. Р., д.ю.н., проф. Грицай І. О. (з ініціативи та підтримки Фонду Конрада Аденауера). Дніпр о: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 116 с.

Юлія ЗАВГОРОДНЯ,
доцент кафедри теорії та історії держави та права, конституційного права та прав людини Дніпровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВА ДИТИНИ: ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ АСПЕКТИ

В умовах війни права дитини, як і права людини загалом, набувають особливого значення, оскільки діти є однією з найуразливіших категорій населення, які страждають від фізичних, емоційних та соціальних наслідків конфліктів. Збройний конфлікт створює загрозу для їхнього життя, здоров’я, освіти, безпеки та сімейного середовища, що потребує посиленого захисту з боку держави та міжнародної спільноти.

Війна загострює потребу в дотриманні принципу найкращих інтересів

дитини, закріпленого у Конвенції ООН про права дитини. Держава повинна адаптувати свої механізми для забезпечення цих інтересів у складних умовах, наприклад:

– створення ефективних систем евакуації дітей із зон бойових дій,
– забезпечення доступу до освіти навіть в умовах переміщення,
– розробка реабілітаційних програм для дітей, які стали жертвами війни.

Міжнародне гуманітарне право (зокрема, Женевські конвенції) і міжнародне право захисту прав людини визнають особливу необхідність захисту дітей під час конфліктів. Наприклад, заборона використання дітей у збройних конфліктах, викрадення та депортація дітей до країни-агресора є злочинами, що мають суворо переслідуватися.

Тільки за офіційними даними за період з лютого 2022 року до середини листопада 2024 року унаслідок воєнних дій загинуло 589 дітей, 1683 дитини було поранено, 1934 дитини – зникли, а 19546 – депортовані та/або примусово переміщені [1].

Наголосимо, що відповідно до ст. 38 Конвенції про права дитини, держави зобов’язані виконувати міжнародні правила, що стосуються захисту дітей у збройних конфліктах. Участь у війні не звільняє держави від обов'язку захищати дітей згідно з міжнародним правом. Діти до 15 років не повинні брати участі у бойових діях – це обов'язкова умова для всіх держав. Держави не мають права призивати на військову службу дітей до 15 років. А призиваючи підлітків старше 15, вони мають надавати перевагу старшим. Держави зобов'язані піклуватися про дітей, які постраждали від війни [2].

Наголосимо, що війна травмує дітей не лише фізично, а й психологічно. Відповідно держава повинна забезпечити доступ до психологічної підтримки та реабілітаційних центрів для відновлення психоемоційного стану дітей, які пережили втрати, вимушене переміщення або травми.

Окрім цього, збереження доступу до освіти в умовах війни є не лише дотриманням права дитини, але й засобом її соціальної адаптації. Онлайн-освіта, навчання у тимчасових укриттях – це необхідні інструменти для забезпечення сталого розвитку дитини навіть у кризових умовах. Додатково слід згадати й про розробку адаптованих програм: для дітей, які пропустили частину навчального року.

Зосередимо увагу також на проблематиці повернення до України та в українські школи тих дітей, яких батьки вивезли за кордон. Проблематика повернення дітей, яких батьки вивезли за кордон під час війни, є важливою частиною відновлення України після конфлікту. Це питання охоплює кілька ключових аспектів: освітній, соціальний, правовий та психологічний.

1. Освітній аспект:

– вирівнювання рівня освіти: діти, які навчалися за кордоном, можуть мати відмінності в навчальних програмах і рівні знань. Держава повинна розробити програми адаптації та підтримки, наприклад, курси з української

мови та історії;

– інтеграційні програми, що враховують особливості закордонних освітніх систем.

– реінтеграція в українську систему освіти: забезпечення місць у школах, враховуючи можливе перевантаження в регіонах з високою кількістю переселенців.

2. Соціальний аспект:

– зміцнення зв'язків із батьківщиною: повернення дітей є важливим для збереження їхньої національної ідентичності, культури та мови. Це потребує:

– організації культурно-просвітницьких заходів;

– підтримки громадських ініціатив, спрямованих на адаптацію родин, які повертаються.

– створення підтримуючого середовища в школах і громадах для дітей, які можуть почуватися «чужими» після повернення.

3. Психологічний аспект: держава повинна забезпечити:

– доступ до психологів у школах;

– організацію груп підтримки для дітей та їхніх батьків.

4. Правовий аспект:

– гарантії права на освіту: спрощення процедур зарахування дітей до шкіл, особливо для тих, хто не мав можливості отримати офіційні документи про навчання за кордоном;

– юридична допомога: розв'язання конфліктів щодо повернення дітей у разі, якщо один із батьків заперечує проти повернення дитини в Україну;

– міжнародна співпраця: координація з державами, які приймали українських дітей, для спрощення їхнього повернення.

5. Інформаційний аспект:

– підтримка сімей: інформаційні кампанії для батьків щодо процедур повернення дітей, правових нюансів та доступних програм підтримки в Україні;

– мотивація до повернення: створення позитивного іміджу української освіти (не лише формально, а з впровадженням відповідних змін в освітню систему), наголошення на її важливості для майбутнього дитини.

Таким чином, повернення дітей, які тимчасово перебували за кордоном, є не лише питанням соціальної справедливості чи освіти. Це фундаментальний елемент відновлення національної ідентичності та інтеграції молодого покоління в майбутнє України. Створення сприятливих умов для повернення дітей – це внесок у зміцнення української нації, яка має подолати наслідки війни.

Список використаних джерел:

1. Діти війни. URL: https://childrenofwar.gov.ua/.

2. Конвенція про права дитини. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#n433.

Сергій КАРПЕНКО,
докторант кафедри публічного
та приватного права Університету
митної справи та фінансів,
кандидат філософських наук

Петро МАКУШЕВ,
професор кафедри історії та теорії
держави та права Університету
митної справи та фінансів
доктор юридичних наук, професор

ЩОДО ПИТАНЬ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВ УЧАСНИКІВ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Реалізація питання відповідальності за порушення прав учасників державно-приватного партнерства (далі – ДПП) є актуальним у контексті публічного управління на шляху євроінтеграції України.

Ідея залучення приватного партнера знаходила своє відображення в практиках багатьох країн, які задля реалізації публічних інтересів створювали для залучення додаткових інвестицій конкретні інституційні умови та договірні моделі, що відповідали тогочасним можливостям [6].

З метою реалізації публічних інтересів українська держава розпочала на початку XXI століття системно залучати приватних партнерів задля покращення реалізації своїх економічних програм. Щоб державно-приватне партнерство відповідало сучасним вимогам та договірним формам його здійснення, Верховна Рада України прийняла Закон України від 01.07.2010 № 2404-VI «Про державно-приватне партнерство» [8].

Однак застосування механізмів державно-приватного партнерства далеко не завжди призводить до позитивних результатів, причиною чого можуть бути як недосконале правове регулювання, ризики для приватних партнерів, так і порушення прав учасників.

Відповідно, для успішної реалізації проєктів державно-приватного партнерства, договірна форма здійснення ДПП потребує відповідного аналізу та класифікації, що передбачає децентралізацію влади, підвищення прозорості та залучення приватного капіталу [7].

Успіх ДПП залежить не лише від нормативного регулювання, а й від ефективного захисту саме прав його учасників. Україна, інтегруючись до ЄС, стикається з викликами забезпечення верховенства права у відносинах між державою та приватним сектором.

Аналізуючи антикорупційний звіт ДПП у сфері публічного управління, ми погоджуємося з названими ключовими аспектами порушення прав у межах

ДПП, а саме: 1. Недотримання договірних зобов'язань з боку держави. Це може включати одностороннє розірвання договорів або невиконання фінансових зобов'язань; 2. Корупційні ризики. Приватний сектор часто стикається з непрозорими процедурами укладання контрактів, що порушує принципи рівності та недискримінації [1]; 3. Обмеження участі приватних партнерів у стратегічному плануванні проєктів. Відповідно до проведеного аналізу це суперечить принципу партнерства і призводить до невиконання основних цілей ДПП [10].

Хоча стаття 19 Конституції України гарантує, що органи державної влади зобов'язані діяти виключно в межах повноважень, передбачених законом [4], однак практика свідчить, що норми національного законодавства не завжди забезпечують відповідний механізм відповідальності за порушення у сфері ДПП. Свідченням цьому є аналіз судової практики Господарського суду України, зокрема випадки неспроможності держави виконати фінансові зобов'язання за договорами концесії [10].

У сучасній українській державі правове регулювання ДПП базується на Законі України «Про державно-приватне партнерство» [8], однак, на нашу думку, наявність існуючої редакції закону залишає низку проблем: а) відсутність чітких процедур вирішення спорів; б) недостатній захист інтересів приватного сектору в судах.

До основних проблем у сфері ДПП слід віднести: 1. Державну недбалість або порушення договірних зобов'язань. Це включає неналежне виконання з боку держави своїх фінансових, юридичних або організаційних обов'язків. Наприклад, неправомірне втручання в діяльність приватного партнера, або затримки у фінансуванні. 2. Відсутність ефективного правового захисту приватних інвесторів, або відсутність гарантій такого захисту (учасники ДПП часто зіштовхуються із складнощами в судовій системі: її перевантаженість, відсутність арбітражних механізмів або корупційні чинники. 3. Суперечності в національному законодавстві. Закон України «Про державно-приватне партнерство», №2404-VI, недостатньо детально врегульовує відповідальність за порушення прав учасників [6].

Правові гарантії захисту прав учасників ДПП, що викладені в ст. ст. 19, 41, 42 Конституції України (статті 19, 41, 42) [4], на підприємницьку діяльність, справедливий судовий захист та забезпечення виконання державою її зобов'язань, не достатні. Вважливо в повному обсязі врахувати міжнародні механізми реалізації прав учасників ДПП, прозорих процедур та чітких механізмів відповідальності, що передбачають міжнародні документи, зокрема Конвенція ООН про міжнародні торговельні угоди та Рекомендації Європейського Союзу щодо регулювання ДПП (3,9).

На нашу думку, для забезпечення ефективної відповідальності за порушення прав учасників ДПП необхідно: посилити судовий контроль за виконанням договорів у межах ДПП; гармонізувати національне законодавство із міжнародними стандартами у сфері ДПП; створення

незалежного арбітражного органу для вирішення спорів у межах ДПП (що забезпечить оперативний розгляд конфліктів між державою та приватними партнерами); введення економічного стимулювання, механізмів компенсації (державі необхідно відшкодовувати збитки, завдані приватним партнерам унаслідок недотримання зобов'язань); посилення для посадових осіб відповідальності адміністративного чи кримінального характеру за порушення прав учасників ДПП, що сприятиме підвищенню прозорості у відносинах між сторонами; обов'язкова імплементація міжнародних стандартів в Україні.

Спираючись на міжнародний досвід, нагадаємо, що, зокрема, у Великій Британії питання відповідальності за порушення прав учасників ДПП регулюється окремими нормами, які включають штрафи, відшкодування збитків та незалежний моніторинг реалізації проєктів. Означені механізми знижують ризики та підвищують інвестиційну привабливість держави.

Отже, враховуючи вищезазначене і виходячи з вказаних основних проблем у сфері ДПП, вважаємо, що відповідальність за порушення прав учасників ДПП має охоплювати не лише фінансові аспекти, а й правову, адміністративну та моральну складові. Лише за умови дотримання цих принципів Україна зможе досягти сталого розвитку у сфері публічного управління та економіки з допомогою ефективного регулювання (в т.ч. з міжнародними складовими), яке передбачає прозорі механізми відповідальності за порушення прав учасників. Дотримання принципів верховенства права, рівності та партнерства є запорукою успішного співробітництва між державою та приватним сектором.

Список використаних джерел:

1. Антикорупційний звіт ДПП, 2020. https://www.me.gov.ua/Tags/DocumentsByTag?lang=uk-UA&id=cffc9f41-f2ef-45e6-8303-0f8fc0e368f0&tag=Derzhavno-privatnePartnerstvo.

2. Віденська конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів. Митна енциклопедія : у 2 т. / І. Г. Бережнюк (відп. ред.) та ін.. Хм.: ПП Мельник А. А., 2013. Т. 1 : А - Л. 472 с.

3. Директива ЄС 2014/23/ЄС про концесії. URL: https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j4nvk6yhcbpeywk_j9tvgajcor7dxyk_j9vvik7m1c3gyxp/vjs5ga5m34za.

4. Конституція України: Основний закон України від 28 червня 1996 р. URL: http://www.zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр.

5. Конвенція про право, що застосовується до договорів міжнародної купівлі-продажу товарів від 22 грудня 1986 року. Митна енциклопедія.

6. Косач І. А., Дегтярьов А. В. Розвиток державно-приватного партнерства в умовах децентралізації влади в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 3. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1589.

7. Мельник О. Ф. Реформа публічного управління в Україні. *Науковий вісник УМСФ*, 2021, № 3, С. 12-15.

8. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 01.07.2010 № 2404-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text 5.

9. Стан здійснення ДПП в Україні. Офіційний веб-портал Міністерства економіки

України. 2022. URL: https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9fc90c5e-2f7b-44b2-8bf1-1ffb7ee1be26&title=StanZdiisnenniaDppVUkraini.

10. Стеценко Г. Державно-приватне партнерство: теорія і практика. *Право України*. 2019. № 4, С. 45-50.

Ольга КОВАЛЬ,
доцент кафедри
приватного та публічного права
Київського національного
університету технології та дизайну,
кандидат юридичних наук, доцент

Анастасія ПІКА,
здобувач вищої освіти кафедри
приватного та публічного права
Київського національного університету
технології та дизайну

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ І НАЦІОНАЛЬНА ПРАКТИКА

В умовах сучасних збройних конфліктів питання захисту прав людини набуває особливої актуальності, оскільки порушення прав і свобод людини в таких реаліях є поширеним явищем. Аналіз взаємодії міжнародного гуманітарного права та міжнародного права свідчить про необхідність удосконалення правозастосовчої практики з метою подолання розбіжностей між правовими нормами та реальними гуманітарними потребами. Міжнародне гуманітарне право спрямоване на гуманізацію збройних конфліктів шляхом обмеження методів і засобів ведення війни та захисту осіб, які не беруть участі в бойових діях. Міжнародне право, своєю чергою, забезпечує захист основних прав людини як у мирний, так і у воєнний час.

Женевські конвенції 1949 року разом з Додатковими протоколами 1977 і 2005 років заклали підвалини сучасного міжнародного гуманітарного права. Базові принципи, такі як заборона воєнних дій проти цивільного населення, обмеження використання певних видів зброї та гуманне поводження з військовополоненими, залишаються основоположними в процесі сучасного врегулювання збройних конфліктів. Однак за останні десятиліття структура конфліктів змінилася. Поява гібридної війни та недержавних збройних формувань створила нові загрози для міжнародного гуманітарного права. Нерівномірне застосування Женевських конвенцій у неміжнародних конфліктах (внутрішніх війнах) часто ускладнює забезпечення захисту цивільного населення.

Важливим доповненням до міжнародного гуманітарного права стало визнання взаємодії з міжнародним правом прав людини. Наприклад, статті 6, 7 і 8 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права визначають права, які повинні бути захищені навіть під час надзвичайного стану або війни. Водночас недосконаліть правових механізмів, що регулюють ситуації, коли системи перетинаються, ставить під сумнів їх ефективність. Гаазькі конвенції та Загальна декларація прав людини інтегрують права людини в контекст збройного конфлікту. Попри нормативну силу останніх, на практиці часто спостерігається низький рівень імплементації положень цих документів, особливо в сучасних конфліктах, таких як війна в Україні. Реальність така, що в багатьох конфліктах міжнародні норми ігноруються, а міжнародна спільнота має обмежені засоби впливу на сторони конфлікту.

Додаткове ускладнення – сучасні технології ведення війни, такі як дрони або кібератаки, що додають нових порушень прав людини. Наприклад, атаки безпілотниками часто викликають колатеральні втрати серед цивільного населення, і ці випадки часто залишаються поза юридичним аналізом через відсутність чітких регуляцій.

Організація Об’єднаних Націй (ООН) та її спеціалізовані установи відіграють ключову роль у моніторингу порушень прав людини під час конфліктів. Водночас політичні інтереси держав часто стають на заваді ефективній роботі ООН (ми всі є свідками неефективності ООН), що обмежує її здатність забезпечувати дотримання міжнародних норм. Рада Безпеки, наприклад, здатна приймати резолюції, які юридично зобов’язують держави до дотримання прав людини, але ці рішення часто блокуються через вето постійних членів. У випадках грубих порушень, таких як геноцид чи масові вбивства, Міжнародний кримінальний суд (МКС) намагається забезпечити правосуддя. Проте недостатня підтримка з боку ключових держав обмежує його юрисдикцію. Як наслідок, жертви таких конфліктів, як війна в Сирії чи збройна агресія проти України, часто залишаються без ефективного захисту.

Перетин міжнародного звичаєвого та договірного права створює можливості для розширення правового захисту жертв конфліктів. Однак прогалини у правозастосуванні, особливо в неміжнародних конфліктах, вимагають адаптації теперішніх механізмів до нових реалій. Наприклад, звичаєве право, кодифіковане Міжнародним комітетом Червоного Хреста, слугує основою для заповнення цих прогалин, особливо у випадках грубих порушень, таких як масові страти або бомбардування об'єктів цивільної інфраструктури [1]. Однак ми так само є свідками малої ефективності роботи Червоного Хреста у війні з росією.

Для вирішення усіх перерахованих проблем важливим є співпраця між глобальними та регіональними правозахисними організаціями, що сприятиме подоланню викликів, притаманних сучасним збройним конфліктам [2]. Крім того, Загальна декларація прав людини (1948) і Міжнародний пакт про

громадянські та політичні права інтегрують права людини в рамки міжнародного гуманітарного права, наголошуючи на необхідності збереження людської гідності навіть під час конфлікту [3]. Ці документи створюють міцну правову базу, яка спрямована на забезпечення дотримання основних прав незалежно від характеру збройного конфлікту. Наприклад, у той час, як деякі положення застосовуються саме до міжнародних збройних конфліктів, інші призначені для вирішення ситуацій неміжнародного збройного конфлікту, таким чином розширюючи сферу захисту, доступну за міжнародним правом [4]. Оскільки міжнародне гуманітарне право продовжує розвиватися, увага до прав людини спонукає до дедалі більшого визнання їх актуальності та важливості в контексті збройних конфліктів [5].

Звичаєве міжнародне гуманітарне право заповнює значні прогалини, залишені договірним правом, вирішуючи конкретні потреби, які виникають під час сучасної війни, і адаптуючись до динаміки конфлікту, що розвивається [5]. Наприклад, норми, визначені Міжнародним Комітетом Червоного Хреста у своєму дослідженні 2005 року, висвітлюють 161 звичаєве правило, що походить від державної практики, на які можна посилатися в юридичних аргументах для підтвердження позовів про порушення прав у судах [6]. Міжнародні судові органи все частіше визнають грубі порушення прав людини під час конфліктів потенційними воєнними злочинами або злочинами проти людяності, що підсилює серйозність цих питань у межах як звичаєвого, так і гуманітарного права [7]. Однак неадекватність існуючої правової бази в таких конфліктах, як війна в Україні, кидає постійні виклики забезпеченню захисту як цивільного населення, так і військового персоналу [7].

Для ефективного вирішення порушень прав людини під час конфліктів потрібно:

- зміцнити роль регіональних судів та організацій;
- використовувати штучний інтелект, блокчейн і Big Data для моніторингу та доказової бази порушень;
- у центрі уваги повинні бути жертви конфліктів, забезпечуючи їх участь у розробці політик;
- адаптувати Женевські конвенції до реалій гібридних та внутрішніх конфліктів, зокрема шляхом уточнення статусу недержавних акторів.

Висновок. Реалії збройних конфліктів вимагають трансформації підходів до захисту прав людини. Інтеграція інновацій, посилення міжнародної співпраці та модернізація правових норм створять нові можливості для ефективного захисту людської гідності. Можливим рішенням також є заснування нової регіональної організації з важелями впливу, достатніми для втручання у будь-який конфлікт на визначеній території. Можливо, час ООН минув, і як славнозвісна Ліга Націй, він має бути реформований у більш придатну міжнародну структуру.

Список використаних джерел:

1. Громовенко К. В. Особливості захисту прав людини в умовах збройних конфліктів. *Актуальні питання юридичної науки.* 2022. № 17. С. 14. DOI: https://doi.org/10.32847/ln.2022.17.14.
2. Національна академія внутрішніх справ. Мультимедійний посібник з навчальної дисципліни «Міжнародне право». URL: https://arm.naiau.kiev.ua/books/mg/lectures/lecture_7.html (дата звернення: 03.12.2024).
3. Крижановський В. Я. Роль судової влади у забезпеченні прав людини на сучасному етапі державотворення в Україні. В. Я. Крижановський. Правове життя сучасної України : матер. Міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу (Одеса, 20–21 квітня 2012 р.). Т. 1 / відп. за випуск д.ю.н., проф. В. М. Дрьомін / Націон. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса : Фенікс, 2012. С. 305-307.
4. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти : навч. посіб. [Електронний ресурс]. Київ, 2018. URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_6_copy.pdf (дата звернення: 03.12.2024).
5. Міжнародне гуманітарне право. Посібник для юриста / [М. М. Гнатовський, Т. Р. Короткий, А. О. Кориневич, В. М. Лисик, О. Р. Поєдинок, Н. В. Хендель]; за ред. Т. Р. Короткого. Київ-Одеса : Українська гельсінська спілка з прав людини, Фенікс, 2016. 2017. 145с.
6. «Війна і права людини». Дослідження Української Гельсінської спілки з прав людини. / М. М. Гнатовський, А. О. Кориневич, О. М. Лисенко; за заг. ред. А. О. Кориневича, О. А. Мартиненка. Київ: КВІЦ, 2015. 42 с.
7. Примаков К. Ю., Бідняк С. С. Міжнародний захист прав людини під час збройних конфліктів. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. № 2. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.72.

Іван КРІЦАК,
доцент кафедри кримінального права
і кримінології ННІ № 1
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПОКАЯННЯ ЯК ОСНОВА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ПОЛІТИКИ З ПОЗИЦІЙ КРИМІНОТЕОЛОГІЇ

Якій бути кримінально-виконавчій політиці з кримінотеологічних позицій? Для створення ефективної кримінально-виконавчої політики в сучасних умовах важливо враховувати правові інститути, принципи, стратегії та тактики, спираючись на глобальні тенденції й національні традиції. Особливу увагу слід приділити методам, що формують основи цієї політики. Наприклад, гуманізація покарань має не лише зменшувати рецидив, створюючи комфортні умови, а й допомагати засудженим усвідомити мету та сенс відбування покарання.

Ключовим аспектом є розуміння покарання не лише як інструменту обмеження, але і як можливості для покаяння. Це означає, що кримінально-виконавча політика повинна бути одночасно гуманною, репресивною, реабілітаційною та відновною. Вона повинна створювати умови для виправлення засуджених, ставлячи їх у певні обмеження, водночас надаючи можливості для духовного та морального зростання.

Особливо актуальним є питання створення установ виконання покарань релігійного типу, наприклад, православного спрямування. У таких закладах можна впроваджувати програми духовної реабілітації за участі священників, використовуючи сповідь, молитви, участь у таїнствах, як-от Причастя, миропомазання чи соборування. Це сприяє глибокій духовній трансформації, дозволяючи людині переосмислити своє життя і віднайти внутрішню гармонію.

Крім того, питання смертної кари є важливою дилемою в контексті сучасної кримінально-виконавчої політики. З одного боку, необхідно розглядати гуманістичний підхід, який дає людині шанс на покаяння, навіть у випадках найтяжчих злочинів. Прикладом може слугувати історія благорозумного розбійника, який, попри свої злочини, отримав прощення в останню мить життя. З іншого боку, виникає питання: чи заслуговують на такий шанс серійні вбивці чи злочинці, які вчинили надзвичайно жорстокі злочини?

Таким чином, покарання має бути не лише способом стримування, а й інструментом виправлення, що включає суворі, але справедливі умови. Наприклад, дні посту, добровільні обмеження або релігійні практики можуть стати частиною покарання, яке сприяє духовному очищенню і реабілітації.

У результаті оптимальна кримінально-виконавча політика повинна задовольняти як суспільний запит на справедливість і безпеку, так і потребу у виправленні засуджених, зберігаючи при цьому людську гідність. Це передбачає співпрацю між державними та релігійними інституціями, адже злочини належать державі, а гріхи – церкві. Такий синтез дозволить досягти балансу між суворістю покарання і можливістю для покаяння та виправлення, сприяючи не лише правопорядку, а й духовному відродженню суспільства.

Покаяння як основа кримінально-виконавчої політики. Сучасна кримінально-виконавча політика має бути спрямована на те, щоб дати людині шанс стати кращою, трансформуватися і знайти своє місце в цьому світі. Це одна з найважливіших властивостей людини – здатність до змін і відновлення. Втім, сьогоднішня система виконання покарань не завжди сприяє цьому процесу. Замість того, щоб стимулювати внутрішню трансформацію, вона часто закріплює негативні звички, мову й поведінку, властиві злочинному середовищу. Як результат, рівень рецидиву залишається високим, що свідчить про недієвість такого підходу.

Однак рецидив не може бути головним принципом кримінально-виконавчої політики, як це зараз відбувається у Норвегії, яку всі ставлять як

зразок для наслідування. Її основою повинно стати покаяння – глибинне усвідомлення людиною своїх помилок і прагнення до змін. Важливо, щоб цей процес був основним у кожному дні перебування засудженого в установі виконання покарань. Покаяння може бути підтримане через духовний і культурний розвиток: читання класичної літератури, слухання музики, спілкування з видатними особистостями, які своїм прикладом надихають на зміни.

Праця також відіграє значну роль у цьому процесі. Комбінація фізичної роботи й духовних практик – це шлях, що допомагає людині знайти новий сенс життя. Такі принципи, як «праця» і «молитва», добре зарекомендували себе в історії людства, і їх можна адаптувати для сучасних умов. Варто звернути увагу на досвід Антона Макаренка, який створив унікальну систему виховання, успішно працюючи з «важкими» підлітками. Його методики й підходи досі надихають, їх активно використовують у різних країнах світу, зокрема в Японії.

Установи виконання покарань є, по суті, «державою в державі» і потребують комплексного підходу. Важливо, щоб до засуджених приходили люди, які готові допомогти, подати руку підтримки й показати шлях до змін. Як говорив Христос: «Відвідайте хворих і тих, хто у в'язницях». «Бо я голодував, і ви дали мені їсти; мав спрагу, і ви мене напоїли; чужинцем був, і ви мене прийняли; нагий, і ви мене одягли; хворий, і ви навідались до мене; у тюрмі був, і ви прийшли до мене». «Взалка́хся бо, и да́сте Ми я́сти, возжада́хся, и напои́сте Мя, стра́нен бех, и введо́сте Мене́, Наг, и оде́ясте Мя, бо́лен, и посети́сте Мене́, в темни́це бех, и приидо́сте ко Мне» (Мф.25:35-36). Це заклик до милосердя, любові та співпереживання. Саме ці риси повинні лягти в основу сучасної кримінально-виконавчої системи.

Засуджений повинен усвідомлювати свою відповідальність, боротися зі своєю внутрішньою жорстокістю, негативними звичками та злом, що може перебувати в його думках чи серці. У цьому йому має допомогти система, що базується на гуманізмі, духовності й підтримці. Це спільна відповідальність держави, церкви та громадянського суспільства.

Кримінально-виконавча політика має враховувати як державний інтерес, так і моральну підтримку людини, що опинилася на краю прірви. Ми повинні створити такі умови, за яких людина, навіть перебуваючи в найскладнішій ситуації, могла б гідно підготуватися до нового життя – очікування Царства Небесного та надії на помилування, щоб знайти справжній духовний баланс і спокій. Це наш обов'язок як суспільства – дати їй шанс на реабілітацію і підготувати до відповідальності перед собою, іншими й Богом.

Важливі напрями кримінально-виконавчої політики в умовах сьогодення у рамках виправлення, перевиховання та ресоціалізації. Виправлення і ресоціалізація засуджених є ключовим елементом сучасної кримінально-виконавчої політики. Ресоціалізація передбачає повернення засуджених до нормального суспільного життя, інтеграцію в соціально-прийнятні колективи та формування правослухняної поведінки. Створення

умов, що сприяють цьому процесу, вимагає як заохочувальних заходів, так і відповідного стимулювання, спрямованого на пробудження внутрішньої мотивації до змін. Тож акцентуємо увагу на таких моментах:

– *кримінально-виконавче право та гуманність виконання покарань.* Кримінально-виконавче право регулює відносини між органами та установами виконання покарань і засудженими. Це система, що повинна базуватися на принципах гуманності, поваги до людської гідності та законності. Держава має забезпечувати гідні умови відбування покарань, зокрема належне харчування, житлові умови, доступ до освіти, праці, релігійної практики та культурного розвитку. Покарання не повинно перетворюватися на помсту, його мета полягає у виправленні особи, попередженні рецидивів і відновленні соціальної справедливості. Тут важливо звертати увагу на духовний та культурний розвиток засуджених. Організація культурно-просвітницьких заходів, таких як концерти, покази фільмів чи лекції, сприяє формуванню моральних і культурних цінностей, що є важливими елементами ресоціалізації;

– *справедливість у правосудді та ризик судових помилок.* Історія знає чимало прикладів, коли покарання було несправедливим або помилковим. Випадки, коли невинні люди зазнавали переслідувань, повинні стати уроком для системи правосуддя. Згадаймо переслідування в радянські часи або жахливі помилки суду, коли люди були засуджені до смертної кари без належних доказів. Справедливість і моральність рішень мають бути основою сучасної правової системи;

– *гуманізм та відповідальність держави.* Держава повинна проявляти себе не лише як каральний орган, але і як «мати», яка турбується про своїх громадян, навіть якщо вони скоїли злочини. Як мати не відмовляється від своєї дитини, так і держава повинна забезпечувати засудженим шанс на виправлення, надаючи їм можливості для реабілітації та ресоціалізації. Гуманізм повинен бути пріоритетом. Суспільство має розуміти, що злочини нерідко є результатом глибинних соціальних, психологічних або економічних причин. Тому важливо вивчати витоки злочинної поведінки, аналізувати дитячі травми, соціальні умови, що сприяли деградації особи. Такий підхід дозволить уникнути повторення подібних ситуацій у майбутньому;

– *психологічна робота із засудженими.* Робота з особами, що вчинили тяжкі злочини, повинна включати аналіз їх психічного стану, мотивацій, емоцій та життєвих обставин. Важливо шукати шляхи корекції їхньої свідомості, волі, емоцій і соціальних установок. Знання причин, що привели людину до злочину, допомагає зрозуміти, як змінити її світогляд і поведінку;

– *моральний вимір випробувань і виправлення.* Історія свідчить, що випробування часто стають каталізатором духовного й морального зростання. У місцях позбавлення волі народжувалися великі шедеври літератури, мистецтва й філософії. Багато видатних діячів культури й релігії пройшли через тюремні стіни, зберігаючи при цьому гідність і духовність. Ці приклади свідчать, що навіть у найважчих умовах людина здатна змінитися й досягти

нових висот;

– *роль суспільства у виправленні злочинців.* Суспільство має відігравати активну роль у підтримці реабілітації засуджених. Неприпустимо створювати умови для ізоляції й відторгнення. Натомість необхідно залучати їх до активного суспільного життя, пропонуючи перспективи розвитку й інтеграції. Усвідомлення того, що будь-яка людина може опинитися в подібній ситуації, додає процесу ресоціалізації людяності та співчуття;

Отож, ресоціалізація – це не лише правовий і соціальний процес, але й моральна місія суспільства. Вона вимагає комплексного підходу, заснованого на принципах гуманності, справедливості й індивідуального підходу до кожної людини. Тільки так можна створити суспільство, де кожна особа матиме шанс на друге життя та гідне місце в ньому.

Кримінально-виконавча політика з позицій кримінотеології. Установи виконання покарань мають особливий статус у суспільстві й можуть бути розглянуті з позиції кримінотеології. Дослідження свідчать, що на процес перевиховання засуджених найбільший вплив мають два ключові чинники: «релігія» та «сім'я». Практичний досвід підтверджує, що саме ці фактори можуть суттєво зменшити рецидивізм, який в Україні сягає 90%. Релігія та сімейні зв'язки стають тими інструментами, що здатні докорінно змінити особистість засудженого.

Важливим є створення при колоніях і установах виконання покарань спеціальних центрів духовної реабілітації, таких як монастирі, храми чи інші заклади, що сприяють «реабілітації душі». Тут засуджені могли б за власним бажанням брати участь у духовному житті: сповідатися, причащатися, молитися та працювати над внутрішньою трансформацією своєї особистості. Наприклад, щоденні ранкові та вечірні молитви, духовні подвиги у вигляді численних поклонів чи виконання «богородичного правила», багатьох інших церковних практик допомагають людині переосмислити свій життєвий шлях і знайти новий сенс у житті.

Такі приклади духовного переродження мають глибоке коріння в історії християнства. Так, благорозумному розбійникові, розп'ятому поруч з Христом, Спаситель пообіцяв рай у відповідь на його каяття. «І промовив до нього Ісус: Поправді кажу тобі: ти будеш зо Мною сьогодні в раю», «И рече́ ему́ Иису́с: ами́нь глаго́лю тебе́, днесь со Мно́ю бу́деши в раи́ (Лк.23:43). Іншим прикладом є ефіопський розбійник Мойсей Мурін, який, попри своє минуле, став святим і сьогодні вшановується як символ духовного переродження.

Ми також знаємо, що апостол Петро перебував у в'язниці, а пророк і предтеча Господній Іоанн Хреститель був ув'язнений, де йому відтяли/усікли голову за наказом Ірода. Звідси особливе свято «Усікновення глави Іоанна Хрестителя» (перед іконою моляться за алкоголіків, наркоманів, ігроманів та інших страждаючих й залежних особистостей). Також у радянську добу безліч новомучеників і сповідників проходили через страждання у в'язницях, але їхні

випробування стали символом святості та джерелом натхнення для нас.

В'язниця, таким чином, є місцем особливим. Це простір, через який проходили як святі, так і видатні особистості. Вона мала потенціал змінювати людей на краще, стаючи своєрідною кузнею духовного очищення та морального вдосконалення. Для багатьох в'язниця ставала місцем переосмислення життя, виявлення кращих людських якостей, або ж, навпаки, яскравим застереженням, як не слід чинити у цьому світі. Тюрма часто ставала місцем, де люди, сягнувши найглибшого морального падіння, відкривали для себе шлях до внутрішнього відродження. Переживаючи жахи ізоляції, в'язень може почати задумуватися над своїм минулим, аналізувати причини, що привели до злочину, та прагнути змінити своє життя. Багато хто зізнається, що до злочину їх привели наркотики, алкоголізм чи моральне падіння, яке, врешті-решт, позбавило їх свободи.

Тому справжні зміни можливі лише за умови комплексного підходу. Система виконання покарань має включати не лише карально-репресивні механізми, але й ефективні реабілітаційні програми. Роль церкви, громадських організацій та інших соціальних інституцій у цьому процесі є надзвичайно важливою. Це питання вимагає глибокого осмислення та широкої міждисциплінарної співпраці, адже лише так можна досягти справжньої мети – перетворити установи виконання покарань на простори морального, духовного та соціального відновлення.

Роль методів у реалізації цілей кримінально-виконавчої політики. Сучасний підхід до роботи із засудженими вимагає акценту на методах, що сприяють не лише виконанню покарання, а й ефективній ресоціалізації. Серед таких методів ключову роль відіграє активна участь засуджених у реалізації своїх прав та обов'язків. Це включає їх участь у трудовій діяльності, освітніх програмах, виховних заходах і програмах ресоціалізації. Також важливим є стимулювання позитивної поведінки через заохочення, як-от надання додаткових побачень, відпусток чи пом'якшення умов утримання, що мотивує засуджених до змін на краще.

Режим утримання також має вирішальне значення. Установи виконання покарань повинні забезпечувати належні умови, такі як комфортні й безпечні приміщення, що сприяють уникненню конфліктів і дисциплінарних порушень. Водночас програми виховання повинні охоплювати не лише трудову чи освітню діяльність, а й культурні та спортивні заходи, які допомагають засудженим виробити нові моделі поведінки та соціальної взаємодії.

Мета покарання – це не лише відплата за скоєний злочин, але насамперед виправлення особи та профілактика нових злочинів. Головним аспектом є покаяння (грецьке «метаноя» – кардинальна зміна мислення й поведінки). Ця мета досягається через застосування комплексних методів – від забезпечення прав засуджених до створення умов для їхньої духовної та моральної трансформації.

Однак важливо враховувати ризики: неправильна організація виконання

покарань може сприяти криміналізації осіб, які отримують у місцях позбавлення волі «університетську» освіту в злочинному середовищі. Після звільнення відсутність належних умов для реінтеграції в суспільство (житло, робота, підтримка) часто призводить до рецидиву. Людина змушена вчиняти нові злочини, аби повернутися до знайомих умов, де хоча б забезпечуються базові потреби, такі як харчування.

Тому ефективна кримінально-виконавча політика має орієнтуватися не лише на дотримання правопорядку, але й на створення умов для виправлення та адаптації засуджених. Це включає залучення правових, моральних, культурних і духовних норм, які формують у засуджених правосвідомість і ціннісні орієнтири. Як свідчить практика, суто правовими чи моральними нормами складно досягти мети покарання. Духовна компонента може стати дієвим інструментом для виховання та ресоціалізації.

Покарання має бути не лише карою, але й можливістю для змін. Воно повинно сприяти відновленню людської гідності, зменшенню злоби й жорстокості, формуванню відповідального ставлення до суспільства. Тільки за умови інтеграції правових, моральних і духовних норм можна досягти тих високих цілей, які ставить перед собою кримінально-виконавча система.

Якими повинні бути методи при реалізації цілей кримінально-виконавчої політики? Сучасна кримінально-виконавча політика – це складна, всеосяжна система, яка вимагає тонкого балансу між різними методами впливу на засуджених. Її метою є не лише забезпечення виконання покарань, а й відновлення справедливості, сприяння реабілітації та створення умов для виправлення особистості. Здається, методи, якими здійснюється ця політика, можуть здатися очевидними (імперативний, диспозитивний, методи заохочення чи примусу), однак вони мають фундаментальне значення і потребують ретельного підходу до їх реалізації.

Імперативний підхід повинен бути використаний з обережністю, щоб уникнути жорстокості й зловживань. Прикладом того, до чого можуть призвести надмірні прояви сили, є відомий Стенфордський експеримент, який став сумним нагадуванням про те, як влада та жорсткі умови можуть дегуманізувати як засуджених, так і тих, хто ними опікується. Гуманність та повага до гідності засуджених мають залишатися головними принципами в цій сфері.

Водночас важливо звернути увагу на криміногенне середовище всередині виправних установ, де на тлі неформальних тюремних правил відбувається ієрархічна сегрегація. Це створює додаткові виклики для кримінально-виконавчої системи. Застосування імперативних методів у таких умовах повинно сприяти подоланню подібних явищ і забезпеченню безпеки та порядку в установах.

Диспозитивний метод базується на правах, свободах і можливостях засуджених. Листування, побачення, а також доступ до правового захисту є «променем надії» для осіб, які відбувають покарання. Адміністрація виправних установ повинна створювати умови, що дозволяють засудженим

відчути перспективу нового життя, де стигми суспільства можуть бути подолані, а самореалізація стане можливою. Тут особлива увага приділяється розвитку моральних і духовних аспектів особистості. Адже кінцева мета – не лише змінити поведінку засудженого, але й допомогти йому знайти шлях до духовного переродження, усвідомлення провини та спокути.

Методи заохочення мають важливе значення у мотивації засуджених до правомірної поведінки. Це можуть бути послаблення режиму, умовно-дострокове звільнення, заохочення за активну участь у суспільно-корисній діяльності. Такі механізми сприяють зміцненню у засуджених віри в справедливість системи, а також в те, що їхнє життя може змінитися на краще.

Гуманізація покарань передбачає, що кримінально-виконавча політика має уникати крайнощів карального підходу. Її метою є не лише відбуття покарання, але й створення умов для морального відновлення особи. Концепція «відновного правосуддя», що зосереджує увагу на реабілітації засуджених та відновленні справедливості для суспільства, є ключовою у цьому процесі. Покарання має бути пропорційним, справедливим, а також таким, що дозволяє людині зрозуміти наслідки своїх дій та змінити свою поведінку.

Висновки. Кримінально-виконавча політика – це не лише інструмент для управління системою виконання покарань. Вона має стати основою для розвитку більш гуманного, збалансованого суспільства, де відновлення справедливості й перевиховання особистості є пріоритетом. Досвід інших країн, сучасні методики, а також інноваційні підходи до управління кримінально-виконавчою системою повинні слугувати дороговказом у цьому напрямі. Роль держави, суспільства та кожної окремої людини у формуванні сучасної кримінально-виконавчої політики є незамінною. Це потребує не лише ґрунтовних досліджень, але й комплексного підходу, що дозволяє врахувати всі аспекти впливу системи покарань на особистість і суспільство загалом. Кримінально-виконавча політика має орієнтуватися на формування системи, що поєднує правові, моральні та духовні підходи до виправлення. У цьому процесі надзвичайно важливим є залучення громадянського суспільства, релігійних організацій, науковців і практиків, які разом створюватимуть умови для досягнення основної мети: повернення людини до суспільства через призму правослухняності.

Основні тези щодо сучасної кримінально-виконавчої політики:

– покарання повинно бути не лише карою, але й стимулом до покаяння, виправлення та духовного переродження;

– гуманність у ставленні до засуджених передбачає створення умов, що сприятимуть їх реабілітації та ресоціалізації, без приниження людської гідності;

– кримінально-виконавча політика має бути збалансованою, включати елементи як покарання, так і підтримки особистісного зростання;

– важливо створювати програми, що сприяють переосмисленню засудженими своїх дій і їх впливу на оточення;

– покаяння визначається як ключова мета покарання. Засуджені мають отримати можливість звертатися до духовних практик, що допоможуть їм переосмислити свої вчинки;

– необхідно створити установи релігійного типу, які забезпечать засудженим умови для духовного розвитку і покаяння через молитви, участь у релігійних обрядах та спілкування зі священниками;

– система повинна включати програми трудової, культурної та освітньої реабілітації, які сприяють формуванню правослухняної поведінки;

– забезпечення підтримки після звільнення, включно з житлом, працевлаштуванням та соціальною інтеграцією, є важливим елементом запобігання рецидиву;

– «релігія» і «сім'я» є ключовими факторами, що знижують ризик рецидиву;

– важливо залучати сім'ї засуджених до процесу їх ресоціалізації та підтримувати духовний розвиток через співпрацю з Церквою;

– виконання покарання має бути засноване на принципах права, моралі, звичаїв та духовності;

– повага до засуджених як до людей з можливістю унікального духовного потенціалу сприяє їхньому виправленню;

– використання примусу повинно бути виваженим, аби уникнути жорстокого поводження;

– заохочення засуджених через пом'якшення умов тримання або додаткові привілеї може бути стимулом для правослухняної поведінки;

– політика має фокусуватися на подоланні кримінальних субкультур, які часто формуються в установах виконання покарань;

– засуджені повинні мати можливість оволодівати новими навичками, необхідними для успішного повернення до суспільства;

– важливо забезпечувати правосуддя та справедливість, уникаючи покарання невинних осіб;

– політика повинна забезпечувати відновлення справедливості як для засуджених, так і для суспільства, через створення умов, які сприяють каяттю та виправленню;

– створення закладів нового типу, таких як релігійно-виправні установи, для перевірки ефективності такого підходу у рамках концепції «відновного правосуддя» та «реабілітації»;

– залучення громади, волонтерів і представників різних релігій до роботи із засудженими;

– використання міжнародного досвіду у розробці методик ресоціалізації та покаяння.

Ці принципи можуть стати основою для формування ефективної кримінально-виконавчої політики, що відповідатиме сучасним викликам, національним традиціям та глобальним тенденціям.

Станіслава МИРОНЮК,
доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки Дніпровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТАКТИЧНОЇ МЕДИЦИНИ ТА ЇХ ВПРОВАДЖЕННЯ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ПІДГОТОВКИ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ

На виконання норм закону та для забезпечення діяльності поліції, спрямованої на ефективний захист громадян, в стандарт підготовки поліцейського на сьогодні з ініціативи МВС України, Національної поліції та сприяння міжнародних партнерів впроваджено навчально-практичний курс «Домедична підготовка» в межах загальносвітової практичної підготовки поліцейських.

Дещо інше питання стосується тактичної медицини, стандарти якої дещо відрізняються від надання домедичної підготовки. Вони є значно вищими та потребують належного організаційно-правового забезпечення.

У Дніпровському державному університеті внутрішніх справ, як і в інших ЗВО МВС зі специфічними умовами навчання, з 2017 року на основі наявного національного законодавства та міжнародного досвіду, який базується на протоколах та рекомендаціях TCCC, які було адаптовано в TECC (Tactical Emergency Casualty Care) для так званих «мілітарі» професій, що працюють в умовах міста (населеного пункту), в цивільних умовах, але обмежені часом, ресурсами та з ризиком для життя (тактичних умовах), було розроблено навчальну програму, яка викладається як розділ дисципліни «тактико-спеціальна підготовка» – тактична медицина за адаптованими протоколами TECC. Для розуміння: TCCC (Tactical Combat Casualty Care) та TECC (Tactical Emergency Casualty Care) – це дві дуже схожі концепції, призначені для надання допомоги пораненим особам у різних умовах. Хоча обидві системи мають схожу структуру та підходи, вони адаптовані до різних сценаріїв застосування. TCCC зосереджений на наданні допомоги в умовах бойових дій. Ключова особливість TCCC – це адаптація медичних процедур з урахуванням військово-тактичної обстановки. Протокол охоплює три основні етапи: допомогу під вогнем, допомогу на полі бою та тактичну евакуацію. Мета TCCC – мінімізувати смертність на полі бою, забезпечуючи пораненим належне лікування у критичні моменти. TECC адаптує підходи TCCC до цивільних сценаріїв, таких як відповіді на терористичні атаки, стрілянина в громадських місцях, масові ДТП, природні катаклізми, інші надзвичайні ситуації. TECC зосереджений на використанні тактичної медицини спеціалізованими цивільними бригадами екстреної допомоги та

рятувальниками-немедиками: поліцейськими, пожежниками тощо. Концепція включає гарантування безпеки на місці події, оцінку загроз, сортування, надання домедичної та екстреної медичної допомоги під час критичних ситуацій та евакуацію поранених. Основна відмінність між TCCC і TECC полягає в їх зосередженні на відповідному оточенні (військовому або цивільному) та специфіці реагування на надзвичайні ситуації, і серед іншого – на правових дозволах та обмеженнях. Обидві системи підкреслюють важливість швидкого реагування, пріоритетності дій і гарантування безпеки як рятувальників, так і постраждалих [1; 2].

Враховуючи введення воєнного стану в Україні та зважаючи на високу ефективність, наразі рекомендовано навчання за протоколами TCCC для всіх військовослужбовців, працівників Національної поліції, Національної гвардії, ДСНС та медиків, які беруть участь у бойових діях, подоланнях наслідків ворожих атак, у тому числі несуть службу. Ключовим словом тут буде «рекомендовано». Тому для повного розуміння наявних проблем необхідно розібратися з такими поняттями як домедична допомога та тактична медицина (TCCC та TECC), а також межі того, що може виконати особа, яка надає першу медичну допомогу, та на які дії вона має право, виходячи зі статусу, який вона має (вчитель, поліцейський, військовий, лікар). Це актуально, бо через недоліки в законодавстві, а подекуди і взагалі через відсутність врегулювання певних питань, в умовах воєнного стану та великої кількості постраждалих від агресії серед населення є попит на отримання знань, вмінь та навичок з домедичної допомоги. Певні кола осіб, розуміючи відсутність правового регулювання та стандартів з надання освітніх послуг в цій сфері, користуються цим, аби заробити кошти, при цьому не несуть відповідальності за надання неякісної або невідповідної послуги. Враховуючи, що на відміну від достатньо врегульованої законодавством підготовки з надання домедичної допомоги осіб, які не мають медичної освіти, в умовах відсутності затверджених законодавством України стандартів та розроблених курсів з «тактичної медицини», різними підрозділами Мінооборони та ЗСУ були затверджені різні документи щодо підготовки з «тактичної медицини», в тому числі застарілі, але все ще чинні, а також в процес навчання можуть бути введені «свої методики» та «свій досвід». Гостро стоїть питання щодо того, хто може навчати «тактичній медицині» та по який рівень (адже TCCC має 4 рівні навчання, два з яких – це підготовка бойових медиків з осіб, що мають медичну освіту).

Законодавець не забороняє отримати відповідні знання та навики з домедичної допомоги усім бажаючим та в разі необхідності застосувати свої вміння в межах отриманих знань та закону.

Стосовно тактичної медицини (TCCC) – то це надання допомоги на догоспітальному етапі, націлене передусім на усунення попереджуваних причин смерті, за принципами, що враховують загрозу від бойових дій чи активного стрільця. Тобто тактична домедична допомога пораненим у бою – це допомога

при травмах, отриманих під час воєнних дій, з допомогою обмежених засобів та у обмежений час, у зоні вогню (тобто у зоні ведення бою) чи тактичних умовах (коли загрозу нейтралізували), яку військовим надають військові чи військові медики. Для того, аби вивчити тактичну медицину, необхідно знати тактику дій за різних тактичних ситуацій та володіти вогнепальною зброєю. Цілями TCCC є завершити поставлене тактичне завдання та надати допомогу пораненому, запобігти додатковим травмам у військовослужбовців. У тактичній медицині пріоритетним є виконання тактичного завдання. В умовах бою бути бійцем-рятувальником – це вторинна функція.

Тактична медицина TECC (тактична невідкладна допомога пораненим) – це варіант TCCC, адаптований для застосування основних надбань тактичної допомоги особами, які мають навички роботи зі зброєю та роботи в тактичних ситуаціях (активний стрілець, застосування іншого виду летальної зброї) або під час надзвичайних ситуацій, у цивільному житті для надання допомоги будь-яким постраждалим особам. Іншими словами, це робота підрозділів МВС під час виконання ними своїх обов'язків.

На сьогодні багато працівників Національної поліції працюють у воєнізованих підрозділах Департаменту поліції особливого призначення або в зведених загонах, де в першу чергу виконують бойові завдання. Також багато працівників поліції несуть службу на деокупованих територіях. Тобто виконують роботу, аналогічну військовій, тому зрозумілі надані рекомендації щодо навчання працівників поліції тактичній медицині за TCCC (який має 4 рівні навчання). Але не всі рівні TCCC вивчаються військовими і працівниками поліції. Має бути чітке розуміння того, що вивчають з тактичної медицини всі військові та працівники поліції, а що вивчають лише бойові медики (тобто особи, які мають медичну освіту та є бойовою одиницею).

Розглянемо перші два рівні, які існують за стандартами США та Канади.

Перший – ASM (All Service Members – усі військовослужбовці) – це базовий рівень тактичної допомоги, призначений для всіх військових. Основне тут – навчити надавати самодопомогу та першу допомогу пораненим під час обстрілу або іншої наявної загрози життю; тактично польовій допомозі (за акронімом M.A.R.C.H.(E): M (Massive bleeding) – масивна кровотеча; A (Airway Management) – управління дихальними шляхами; R (Respiration) – дихання, травма грудної клітини; C (Circulation) – циркуляція; H (Head injury/Hypothermia/Hypovolemia) – травма голови/гіпотермія/гіповолемія; E (Everything Else) – все інше переміщення/перенесення пораненого та допомога при евакуації). Також вивчається допомога при травмах голови, очей, при опіках та переломах, зонування та дії у відповідних зонах щодо надання домедичної допомоги та складати і правильно використовувати індивідуальну аптечку першої допомоги (IFAK - Individual First Aid Kit), яка має бути в кожного бійця.

Другий – CLS (Combat Lifesaver – боєць-рятівник), проміжний рівень підготовки, створений для військових, щоб вони могли частково замінити

бойового медика до того, як пораненому зможуть надати кваліфіковану медичну допомогу. На цьому етапі боєць-рятівник вивчає та в подальшому зобов'язаний допомогти пораненим побратимам, а саме під час обстрілу вести вогонь у відповідь та зайняти чи знайти укриття; оглядати та допомагати пораненим за алгоритмом первинного огляду /MARCH/ та вторинного огляду /PAWS/ (знеболення, антибіотики, поранення, шинування), сортувати їх за необхідності; забезпечувати безпеку поранених, поки їх оглядають інші рятівники, готувати й забезпечувати їх евакуацію.

Розглянувши ці два рівні навчання тактичній медицині, стає зрозумілим, що освоїти її неможливо без навичок роботи у складі підрозділу, ведення бою, поводження зі зброєю, тобто без усього того, чого навчають військових та сьогодні, в умовах воєнного стану, – поліцейських в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання. І відповідно, навчати, тобто бути інструктором з тактичної медицини.

Відповідно до вищезазначеного є впевненість, що існує нагальна потреба в створенні єдиних стандартів навчання з тактичної медицини та єдиних стандартів щодо інструкторів з тактичної медицини, створення стандартів для екіпірування працівників поліції, враховуючи потреби останніх при наданні самодопомоги та домедичної допомоги населенню. Доцільно здійснювати підготовку фахівців з тактичної медицини за рівнями, відповідно до потреб та виконання завдань під час тактичної підготовки для забезпечення спроможності службових та бойових підрозділів і окремих категорій громадян при центрах екстреної медичної допомоги та медицини катастроф, навчальних тренінгових, кваліфікаційних центрах, вищих військових навчальних закладах, закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Інструкторами з тактичної медицини відповідно до рівнів можуть бути особи, які мають базові знання з тактико-спеціальної та вогневої підготовки (військові, працівники поліції – як діючі, так і ті, що пішли у відставку або комісовані за станом здоров'я), отримали свідоцтво або сертифікат інструктора з домедичної допомоги та/або мають медичну освіту (ця умова обов'язкова для інструктора з тактичної медицини для бойових медиків) та склали іспит на інструктора з тактичної медицини при центрах екстреної медичної допомоги та медицини катастроф, навчальних тренінгових, кваліфікаційних центрах, вищих військових навчальних закладах, закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

Список використаних джерел:

1. Що таке TCCC і чому їхні рекомендації важливі під час вибору медичних товарів? URL: https://paramedic.ua/ua/o-nas (дата звернення - 26.06.2024).

2. Концепція TCCC: що це, алгоритми надання допомоги. URL: https://sich.ua/domedychna-dopomoha/kontseptsiia-tccc-shcho-tse-alhorytmy-nadannia-dopomohy/?srsltid=AfmBOoqsECm8mbdR64cJB81cE2Arp0oMDrjZWLogEvVSAWxe2AaFKEfS. (дата звернення - 26.06.2024).

Олександр ПЕРЕДЕРІЙ,
доцент кафедри міжнародного
і європейського права Харківського
національного університету
імені В. Н. Каразіна,
кандидат юридичних наук, доцент

КОМПЕТЕНЦІЯ ОФІСУ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ В УКРАЇНІ

21 серпня 2024 року парламентом України було ратифіковано Римський статут Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) [1]. Таким чином, Україна стала 125-ю державою-учасницею світового прогресивного руху за покарання для осіб, які є винними у скоєнні воєнних злочинів. Зазначеному передували тривалі політико-правові дискусії щодо формування належних правових умов для цього. Проте необхідність виконання Україною положень ст. 8 Угоди про асоціацію, яка покладала на нашу державу зобов'язання ратифікувати Римський статут, і відповідні внесення змін до Конституції України відкрили можливості для цього [2], [3].

В організаційному плані ратифікація Україною Римського статуту створило вікно правових можливостей для нашої держави щодо перспективного висунення свого кандидата на посаду судді та прокурора МКС; участі України у процедурах обрання суддів та персоналу зазначеної судової інституції; налагодження повноцінної співпраці з МКС та реалізації процедури притягнення до відповідальності потенційних воєнних злочинців; поглиблення участі України у євроінтеграційних практиках; апробації нових механізмів правового захисту військовослужбовців Збройних Сил України. Водночас успішне функціональне здійснення цих завдань можливе лише за умови існування чіткого механізму співробітництва України і МКС. З цією метою сторони на договірних засадах утворили особливу інституцію – країновий офіс Міжнародного кримінального суду в Україні (далі – офіс МКС). Подібних інституцій раніше у вітчизняному правовому полі не існувало. У зв’язку з цим недослідженим залишається правовий статус офісу МКС. Ця обставина обумовлює актуальність наукового висвітлення особливостей правового статусу зазначеної структури.

Зауважимо, що практика створення представництв міжнародних інституцій публічного права у державах є поширеною і традиційною. Відкриття (заснування) представництва на національному рівні дозволяє підвищити рівень ефективності внутрішнього організаційного механізму функціонування, який характерний для міжнародних організацій як інституту незалежно від її юридичної природи. Саме внутрішній організаційний механізм, як зазначає В. Лисик, є «двигуном», за допомогою якого

реалізуються потенційні можливості міжнародної організації, закладені в її установчому акті [4, с. 78].

Основним документом, який регламентує правовий статус офісу МКС, є Угода між Кабінетом Міністрів України та Міжнародним кримінальним судом про створення офісу Міжнародного кримінального суду в Україні, яка набула чинності 23.03.2023 р. [5]. Зазначений документ визначив специфіку правового становища офісу МКС як інституції, яка призначена для організації ефективної діяльності МКС на території України, своєчасної реакції на виклики, які можуть бути предметом судового розгляду МКС. Відповідно особливості правового статусу офісу МКС розкриємо через аналіз системи базових правовстановлюваних засад його функціонування.

Так, офіс МКС на території України повноважний здійснювати свою діяльність від імені МКС. Через офіс МКС суд реалізує свою міжнародну правосуб'єктність. Зазначена властивість є запорукою реалізації судом своєї компетенції та досягнення кінцевих цілей діяльності. Окрім цього, міжнародна правосуб'єктність МКС дозволяє суду укладати контракти, проводити операції з рухомим та нерухомим майном, брати участь у судових провадженнях. Працівники офісу МКС, учасники процесу (свідки, потерпілі) та інші особи, яким необхідно знаходитись у межах території України, мають право на використання привілеїв, імунітетів та пільг, які визначені у ст. 15-23 Угоди про привілеї та імунітети Міжнародного кримінального суду від 10.09.2002 р., включаючи свободу фінансових активів [6].

На офіс МКС покладено також певні обов'язки. Зокрема, офіс МКС бере на себе зобов'язання щодо здійснення інформування органів влади з кадрових питань формування персоналу офісу МКС, аспектів його переміщення. Персонал офісу МКС зобов'язаний виконувати розпорядження та вказівки, необхідні для забезпечення особистої безпеки, фізичного захисту, які формулюються органами влади України. Офіс МКС не може допускати використання ввірених приміщень задля ймовірного уникнення суб'єктами кримінальної відповідальності, здійснення належного правосуддя відповідно до законодавства України. Офіс МКС зобов'язаний не відчужувати майно, придбане або ввезене на умовах, що передбачають неможливість відчуження.

Офіс МКС в Україні є важливою інституцією, функціонування якої буде сприяти роботі МКС на території України у найближчій історичній перспективі. Правовий статус зазначеної установи має специфіку, яка враховує складність виконання завдань МКС в Україні, а також соціальні чинники, які впливають або потенційно можуть вплинути на діяльність МКС. Результативність діяльності офісу МКС є запорукою повноцінної реалізації правосуб'єктності МКС в Україні і створення умов для здійснення результативного розслідування та застосування заходів відповідальності щодо осіб, як вчинили міжнародні злочини в період агресії проти України.

Список використаних джерел:

1. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 21.08.2024 р. *Офіційний вісник України*. 2024. № 80. Ст. 4665.
2. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16.09. 2014 р. № 1678-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014 р. № 40. Ст. 2021.
3. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02.06.2016 р. № 1401-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532.
4. Лисик В. М. Правовий Статус Міжнародного комітету Червоного Хреста у міжнародному праві: *монографія*. Одеса: Фенікс, 2012. 208 с.
5. Угода між Кабінетом Міністрів України та Міжнародним кримінальним судом про створення Офісу Міжнародного кримінального суду в Україні від 23.03.2023 р. *Офіційний вісник України*. 2023. № 40. Ст. 2204.
6. Про привілеї та імунітети Міжнародного кримінального суду: угода від 10.09.2002 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2008. № 12. Ст. 342.

Володимир ПИЩИДА,
докторант кафедри
адміністративного права і процесу
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН, ПОВ'ЯЗАНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ ТА РОЗПОРЯДЖЕННЯМ ПУБЛІЧНИМ МАЙНО

Публічне майно – одна з головних категорій у нашому житті, адже саме ним усі ми користуємося щодня незалежно від нашого бажання. Об'єктами публічного майна є площі, вулиці, проїзди, дороги, парки, сквери, споруди, автодороги, ринки, тобто всі об'єкти матеріального світу, якими володіє держава та суспільство. Якщо говорити про повноцінне нормативно-правове забезпечення відносин, пов'язаних з використанням та розпорядженням публічним майном, то воно у правових реаліях нашої держави майже відсутнє. І взагалі більш нормативно застосовується категорія «публічна власність». Для досягнення мети та завдань дослідження в рамках цієї статті доцільно визначити нормативно-правове регулювання відносин, пов'язаних з використанням та розпорядженням публічного майна у національній правовій доктрині та правовому полі зарубіжних країн.

Так, відповідно до ст. 190 ЦК України майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки

[1]. Стаття 136 ГК України визначає майно як сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються або використовуються у діяльності суб'єктів господарювання та відображаються у їхньому балансі або враховуються в інших, передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів [2]. У Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності під поняттям «майно» розуміють будь-які активи, матеріальні чи нематеріальні, рухомі чи нерухомі, виражені в речах чи правах, а також юридичні документи чи акти, що підтверджують право на такі активи чи інтерес у них [3]. У нормах чинної Конституції така градація чітко не простежується, проте виділяється власність українського народу (ст. 13), державна власність (ст.ст. 13, 41), комунальна власність (ст.ст. 41, 142, 143), приватна власність (ст.41) [4]. Кожна з форм публічної власності має певне нормативне закріплення. Так, у статті 13 Конституції України визначено, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, що знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності українського народу. Від імені українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією [4]. Закон України «Про управління об'єктами державної власності» від 21 вересня 2006 року № 185-V [5] визначає перелік об'єктів державної власності та покладає обов'язок на здійснення управління ними від імені держави на Кабінет Міністрів України (далі – КМУ) та інші органи виконавчої влади (далі – ОВВ). Об'єкти власності територіальних громад частково визначені у статті 142 Конституції України, у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР [6], у статті 16 фактично продубльовано зміст норми статті 142 Конституції України, без зазначення чіткого переліку видів майна територіальних громад. Таким чином, слід констатувати, що в національному законодавстві неврегульованим залишається поняття, ознаки публічного майна, перелік публічного майна та публічної власності.

Щодо зарубіжного досвіду нормативно-правового регулювання відносин, пов'язаних з використанням та розпорядженням публічним майном, то слід зазначити, що єдиного підходу у регулюванні відносин публічної власності (і, зокрема, використання публічного майна) не вироблено, хоча в кожній країні є свої особливості правового регулювання публічного майна. Наприклад, законодавче забезпечення відносин публічної власності у Франції істотно відрізняється від інших країн ЄС наявністю кодифікованих актів, а саме Кодексу державної власності Франції (1962 р.) та Кодексу експропріації для публічної користі (1967 р.) [7]. На рівні Конституції цієї країни в абзаці 9 преамбули Конституції від 27 жовтня 1946 р. визначено, що будь-яке майно, підприємство, експлуатація якого здійснюється публічною службою або є фактичною монополією, має бути власністю громади [8, с. 498].

Для більшості зарубіжних країн, у тому числі й країн-членів ЄС, насамперед характерне закріплення конституційних принципів відносин публічної власності, загалом, та правового режиму об'єктів публічної власності, зокрема. Так, Конституцією Болгарії 1991 р. у п. 2 ст. 17 встановлюються дві форми власності: приватна та публічна. Публічна власність представлена об'єктами, що є виключною власністю Республіки. Згідно з Конституцією Болгарії органам державної влади може бути надано майно для виконання своїх функцій, а також інше майно, призначене для постійного задоволення загальнонаціональних потреб. Воно може бути відчужено, обтяжене речовими правами і придбано за давністю володіння [9]. Законом Болгарії «Про державну власність» від 21.05.1996 р. у ст. 2 визначено об'єкти державної (публічної власності), до яких віднесено: об'єкти нерухомості, які набувають органи державної влади при виконанні ними своїх функцій; державне майно, яке належним чином закріплене як пам'ятки культури світового чи національного значення; будь-яке інше майно, призначене служити постійним суспільним потребам та має загальнонаціональне значення». У ст. 15 зазначено, що об'єкти нерухомості, що становлять публічну власність, повинні використовуватися державними органами для задоволення суспільних потреб та слугувати публічним інтересам суспільства [8, с. 84]. Так, згідно зі ст. 132 Конституції Іспанії 1978 року, прибережна смуга, пляжі, природні ресурси економічної зони та континентальний шельф є лише державною власністю, допускаючи можливість встановлення законами статусу державної власності та на інші види об’єктів власності, у тому числі у процесі націоналізації [8, с. 33 – 34].

Відповідно до Конституції Португалії до публічної власності віднесено: територіальні води та дно під ними, континентальний шельф, а також озера, інші природні водоймища, проточні судноплавні та сплавні води та їх дно; шари атмосфери над територією, що знаходяться вище за рівень, до якого повітряний стовп визнається за власником або відноситься до поверхні ділянки; поклади з корисними копалинами, джерела мінеральних лікувальних вод, природні порожнини землі, існуючі під поверхнею; виняток становлять природний камінь та інші нерудні матеріали, які зазвичай використовуються в будівництві; дороги; національні залізниці; інше майно, віднесене до цієї категорії законом. А вже на рівні окремих законів визначено види публічного майна, яке перебуває у володінні держави, автономних областей та місцевих органів влади, а також його режим та умови використання [8, с. 333, 334]. Відповідно до ст. 135 Конституції Румунії публічна власність належить державі або адміністративно-територіальним одиницям. До публічного майна віднесено багатства надр будь-якого характеру, шляхи сполучення, повітряний простір, води з можливим для освоєння енергетичним потенціалом та води, які можуть бути використані в публічних інтересах, пляжі, територіальне море, природні ресурси економічної зони та континентального шельфу, а також інші, встановлені законом блага. Публічне майно може

передаватися в управління автономним державним монополіям або громадським установам, а також здаватися в концесію або в оренду [8, с. 44]. Тут слід зазначити, що сам договір концесії є публічно-правовим (адміністративним) договором.

У Канаді право публічної власності закріплено лише на рівні конституційних актів, консолідованих у єдиний текст і прийнятими у період із 1867 по 1982 р. [8, с. 334]. Публічне майно ділиться на майно загальнодержавне та муніципальне (майно провінцій). Так, земля, надра, корисні копалини, які перебувають у муніципальній власності, відносяться та використовуються тими провінціями, де ці об'єкти безпосередньо розташовані (ст. 109). Провінції зберігають за собою належну їм публічну власність, за винятком випадків, коли держава має право приймати на себе управління публічною власністю, яка потрібна для зміцнення та захисту інтересів країни. Ще однією країною, у якій більшість публічного майна перебуває у руках місцевої влади, є США. Питома вага останнього у загальній сукупності майна, що має публічний характер, ще у 80-х роках становила 75 %. До публічного майна, що перебуває у власності держави, віднесені об'єкти, що знаходяться на землях державної власності та мають стратегічне значення (наприклад, національне агентство дослідження космічного простору – англ. National Aeronautics and Space Administration, скор. NASA), або мають оборонне значення (військові бази, аеродроми, військова техніка, морські порти), поштова служба, іригаційні споруди, дороги, порти, електростанції, наукові та дослідницькі центри. Вартість активів державного майна США зараз становить понад 30 % національного багатства країни, федеральний уряд є найбільшим страховим агентом.

Підсумовуючи, слід зазначити, що досвід правового регулювання відносин використання публічного майна в зарубіжних країнах свідчить про те, що, по-перше, на конституційному рівні здійснюється градація публічного майна на загальнодержавне та муніципальне, по-друге, на рівні окремих законів, які найчастіше носять кодифікований характер, урегульовано статус державного майна та майна територіальних громад, а також порядок розпорядження ним відповідними суб’єктами публічної адміністрації (передача в концесію), а також питання залучення приватного майна до тимчасової публічної власності для задоволення потреб суспільного інтересу. Для України подібний досвід міг би стати передумовою для вдосконалення правових засад використання та розпорядження публічним майном. На нашу думку, це можливо шляхом впровадження двох альтернативних шляхів удосконалення нормотворчості: перший – прийняття комплексного Закону України «Про публічну власність», в якому має бути визначено поняття публічної власності та майна, їх ознак та видів такої власності та майна, порядку його використання та розпорядження; інший – визначення точних ознак, видів публічного майна за його формами в Законі «Про управління об’єктами державної власності» та Законі «Про місцеве самоврядування».

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356.
2. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19–20, № 21–22. Ст. 144.
3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 року. URL: www.http://zakon2.rada.gov.ua.
4. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.
5. Про управління об'єктами державної власності: Закон України від 21 вересня 2006 року № 185-V. *Відомості Верховної Ради України.* 2006. № 46. Ст. 456.
6. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1997. № 24. Ст.170.
7. Valette Jean-Paul. Le service public à la française / Valette Jean-Paul. – Paris: Ellipses Edition Marketing S.A., 2000. P. 44.
8. Адміністративне право зарубіжних країн : курс лекцій / О. В. Кузьменко, І. Д. Пастух, О. Є. Користін та ін. ; за ред. О. В. Кузьменко. К. : Юрінком Інтер, 2014. 528 с.
9. State property act of Republic of Bulgaria // State Gazette. – 1996. – 21.05 (№44). URL: http://www.promiseproject.net/wp/wp/project-library/doc/03-Bulgarian-Legislation/State%20Property%20Act.pdf.

Олександр РАДЧЕНКО,
доцент кафедри конституційного
і міжнародного права та прав людини
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ ВИЗНАННЯ ПРАВА ГРОМАДЯНИНА НА ЗМІНУ ГРОМАДЯНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах дії правового режиму воєнного стану, запровадженого в Україні 22 лютого 2022 року та неодноразово подовженого Президентом України у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти нашої держави, особливої актуальності набуває питання забезпечення основних (конституційних) прав і свобод людини й громадянина у таких специфічних умовах. Не є винятком і конституційне право особи на громадянство. Посилює актуальність цього питання ще й оголошена в Україні загальна мобілізація, оскільки частина громадян України, насамперед чоловічої статі, не виявляючи бажання виконати свій конституційний обов'язок із захисту Вітчизни з різних мотивів (релігійні переконання, страх перед потенційною загрозою отримати поранення на фронті чи взагалі загинути, недовірою до державних інституцій,

з ідеологічних чи матеріально-фінансових міркувань тощо), намагаються скористатися своїм конституційним правом на зміну свого громадянства (України) на громадянство інших країн.

Феномен громадянства виявляється у його складному політико-правовому характері, що зачіпає як інтереси громадянина, так й інтереси держави. У його основі фактично лежить угода між особою і державою про встановлення певного, стійкого, необмеженого у просторі й часі юридичного зв'язку. Одна з ключових, можна сказати вирішальних, для ініціювання такого зв'язку з боку людини ознак громадянства є його добровільний характер та свобода набуття й припинення громадянства. Примушування до набуття громадянства держави, його нав'язування особі з боку держави є ознакою недемократичності держави, засвідчує її неправовий характер. Заздалегідь знаючи про наявність ознак примусовості у встановленні відносин громадянства, можна цілком логічно припустити, що значна частина чинних чи потенційних громадян держави свідомо відмовиться від перспективи насильно, всупереч їхній волі, бути «прив'язаними» до держави. Добровільність в укладанні угоди особою з державою, на наше глибоке переконання, є визначальним чинником в процесі ухвалення рішення щодо набуття громадянства держави. Аналогічний підхід має застосовуватися не лише до набуття, а й до припинення громадянства шляхом виходу з нього. Зрештою, це має забезпечити високий рівень довіри з боку особи у її офіційних відносинах з державою, які є змістом громадянства.

Відповідно до ст. 25 Конституції України «Громадянин України не може бути позбавлений громадянства та права змінити громадянство» [1]. У зазначеному конституційному приписі встановлено категоричний імператив, що безпосередньо забороняє державі в особі відповідних компетентних органів перешкоджати громадянину України у реалізації його права на зміну громадянства. Жодних винятків при цьому зазначена норма не передбачає. Більше того, імператив у відсутності у держави юридичної можливості позбавляти чи у будь-який інший спосіб обмежувати право громадянина на зміну його громадянства підтверджується й положеннями ст. 64 Основного Закону України: «Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції» [1]. У переліку положень Конституції України, що закріплені у зазначених статтях, як ми можемо спостерігати, згадується й ст. 25, яка, нагадаємо, нормативно визнає за громадянином право на зміну громадянства. Отже, запровадження в Україні правового режиму воєнного стану у зв'язку зі збройною агресією російської федерації не є юридичною підставою для обмеження права громадянина України на зміну громадянства. Будь-яка спроба держави встановити

зазначені неконституційні обмеження однозначно має кваліфікуватися як порушення основних прав і свобод громадян України, передбачених як Конституцією України, так і тих, що випливають з міжнародних зобов'язань України у сфері основних прав і свобод людини, закріпленими відповідними міжнародними актами, які наша держава підписала й ратифікувала – Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод тощо – які є юридичним підґрунтям міжнародних стандартів у сфері прав людини.

Логічним продовженням положень Конституції України є норми Закону України «Про громадянство України» (далі – Закон). Серед принципів громадянства України, закріплених у ст. 2 згаданого Закону, чільне місце посідає принцип визнання права громадянина України на зміну громадянства [2]. На відміну від конституційних положень приписи Закону містять певні умови реалізації повнолітніми громадянами права на вихід з громадянства України, тобто фактично на його зміну. Умовами виходу громадянина з громадянства України Закон визначає:

– постійне проживання за кордоном;

– набуття громадянства іншої держави або отримання документа, виданого уповноваженими органами іншої держави, про те, що громадянин України набуде її громадянство, якщо вийде з громадянства України;

– відсутність у громадянина України в Україні повідомлених йому підозр у вчиненні кримінального правопорушення або наявність стосовно нього в Україні обвинувального вироку суду, що набрав законної сили і підлягає виконанню.

Не вдаючись до критичного аналізу конституційної коректності положень Закону, що закріплюють вищезазначений перелік умов виходу з громадянства України (на нашу думку, це питання має стати темою окремого наукового дослідження), хотілося б акцентувати увагу на відсутності навіть у такому, небездоганному з точки зору відповідності Конституції України переліку, такої умови, як запровадження на території України правового режиму воєнного стану. Таким чином, за жодних обставин останній не може вважатися юридичною підставою для обмеження державою права громадянина на зміну громадянства, навіть за умови посилання на наявність у громадянина конституційного обов'язку захищати Вітчизну чи необхідністю забезпечення національної безпеки України, що є поширеним явищем у випадках обмеження інших конституційних прав і свобод громадян України.

Твердо переконані у тому, що у XXI столітті кожній людині, незалежно від її державно-правового статусу, цивілізована, демократична, правова держава має забезпечити усіма наявними у її розпорядженні юридичними інструментами свободу вибору як щодо встановлення відносин громадянства, так і стосовно їх безперешкодного припинення за ініціативою громадянина. Інститут громадянства не має перетворювати людину на заручницю держави, а остання не повинна зловживати станом громадянства й створювати для

людини штучні бар'єри у її бажанні змінити громадянство однієї держави на громадянство іншої.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. (із змін.). URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.
2. Про громадянство України: Закон України від 18 січня 2001 р. № 2235-III (із змін.). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2235-14.

Юлія РЕМІНСЬКА,
головний спеціаліст відділу
«Офіс Горизонт Європа в Україні»
НФДУ, старший викладач кафедри
конституційного і адміністративного
права Державного некомерційного
підприємства «Державний університет
«Київський авіаційний інститут»,
експерт з питань дослідницької роботи,
Програма USAID
«РАДА: наступне покоління»,
доктор філософії в галузі права

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗМІСТУ ЛЮДСЬКИХ ПРАВ, НЕ ЗАКРІПЛЕНИХ КОНСТИТУЦІЄЮ

Що може трапитися, якщо права, без яких неможливе наше сучасне життя – право на цифрову приватність, захист довкілля чи навіть право на контроль над персональними даними – залишатимуться невизнаними конституційними текстами?

Оскільки суспільство зіштовхується із безпрецедентними викликами та технологічним прогресом, потреба в конституційному гарантуванні та захисті прав, які виходять за рамки традиційних категорій, стає все більш нагальною. Проте на практиці багатьом із цих нових прав бракує офіційного конституційного закріплення. Існуючи у т. зв. «лімінальному» нормативному просторі, вони знаходять своє визнання на рівні законодавства, судових рішень чи міжнародних норм. Яскравою ілюстрацією є внесення у 2009 році змін до фінського Закону «Про ринок телекомунікацій», які визначили широкосмуговий доступ до Інтернету як юридичне право. Змінами було передбачено покладення відповідних зобов'язань на телекомунікаційних операторів щодо надання універсальних послуг (USO), які вимагають від них забезпечити всім громадянам можливість користування послугами широкосмугового доступу до Інтернету зі швидкістю не менше 1 Мбіт/с [1].

Права, виникнення яких обумовлене інноваціями в соціально-економічному, політичному та технологічному секторах діяльності, зазвичай називають «правами третього покоління» або «солідарними правами», оскільки вони є відображенням еволюції природи людської гідності та індивідуальної автономії. Формально їх не кодифіковано в основоположних правових документах, таких як національні конституції чи конвенційні норми про права людини, утім вони стосовні до критичних питань, породжених глобалізацією, діджиталізацією, кліматичними змінами або досягненнями науково-технічного прогресу. Так, наприклад, у січні 2020 року Парламентська асамблея Ради Європи ухвалила Резолюцію № 2344 «Етичні та правові аспекти штучного інтелекту», у якій підкреслено потенціал технології інтерфейсу «мозок-комп'ютер» (brain-computer interface, BCI) у контексті впливу на права людини та її гідність. У документі обговорюється концепція «нейроправ» і запропоновано законодавчо закріпити і захистити такі права, як когнітивна свобода, психічна недоторканність, психічна цілісність і психологічна стійкість, для вирішення проблем, пов'язаних з розвитком нейротехнологій [2].

Безумовно, подібний динамізм породжує безліч непростих і, водночас, актуальних, запитань: хто вирішує, які права є достатньо фундаментальними, щоб їх кодифікувати? Як суспільство може захистити права, які були практично артикульовані, але залишаються не зафіксованими в офіційних юридичних документах? Більше того, якими можуть бути наслідки для окремих осіб у разі, коли їх основні права і свободи можуть бути захищені лише через «крихку призму» судової інтерпретації?

Відповідь на ці питання полягають у визначенні та опрацюванні імовірної, інструментально-орієнтованої на визначення посутнього змісту таких прав методології.

Поширеним доктринальним підходом до розуміння сутності нових, конституційно обумовлених людських прав, є теорія «живої конституції» (*living constitution theory*). Згідно з цією теорією тлумачення конституції є динамічним та еволюційним процесом, адаптованим до умов розвитку та конкретних потреб сучасного суспільства. За цим баченням, конституційне тлумачення не є сталим, а повинно розвиватися разом зі зміною суспільних реалій та пріоритетів. Із цією ідеєю часто асоціюють тезу про те, що універсальні конституційні принципи можуть бути застосовані до нових контекстів, зокрема, до нових питань, які не були безпосередньо передбачені (враховані) під час розроблення та ухвалення тексту Основного Закону.

Зокрема, вказаний метод набув широкого застосування в аспекті конституційного гарантування та захисту як індивідуального, так і колективного права на охорону довкілля. Конституційний Суд Португальської Республіки витлумачив конституційні принципи сталого розвитку та людської гідності як такі, що накладають на державу позитивні зобов'язання щодо захисту навколишнього середовища. Незважаючи на відсутність чіткого конституційно-

правового формулювання права на безпечне довкілля, Суд визнав, що воно є стрижневим складником конституційних гарантій якості життя для нинішнього та майбутніх поколінь [3].

А у своєму знаковому рішенні 2021 року Федеральний конституційний суд Німеччини визнав, що неналежна кліматична політика порушує основоположні права майбутніх поколінь, інтегрувавши тим самим принцип міжгенераційної справедливості в конституційну правотлумачну практику. Суд зазначив, що положення федерального закону про зміну клімату, які встановлюють національні кліматичні цілі та допустимі річні обсяги викидів парникових газів до 2030 року, є несумісними із засадничими людськими правами, оскільки вони не містять достатніх специфікацій щодо подальшого скорочення викидів з 2031 року й надалі [4].

Методологію визначення змісту нових людських прав, які не закріплені конституцією, також формує й концепція прогресивного конституціоналізму. За своєю природою прогресивний конституціоналізм схожий з інтерпретаційними інструментами, що їх використовує теорія «живої конституції», проте фокус такої інтерпретації, а також стиль та залученість тлумача (тобто, безпосередньо судді) достатньо різняться. Якщо теорія «живої конституції» має переважно описовий характер (вона пояснює, як тлумачення конституції розвивається природним чином) і підкреслює еволюційний характер конституційного тлумачення, що відображає суспільні зміни, технологічний прогрес, зміну суспільних поглядів та установок, то використання методології прогресивного конституціоналізму передбачає активістську роль суддів у сприянні суспільним реформам та боротьбі з проявами несправедливості. Тож методологічний інструментарій прогресивного конституціоналізму є рецептивним, що містить вказівки щодо того, як має розвиватися тлумачення конституції для сприяння суспільному поступу.

Прогресивний конституціоналізм передбачає застосування переважно прийомів цільового тлумачення (*purpose-driven interpretation*), використовуючи конституцію для досягнення прогресивних суспільних цілей, таких як розширення змісту прав людини та подолання існуючої соціальної диспропорції. Так, наприклад, у 2020 році Конституційний суд Республіки Австрія скасував заборону на асистовану смерть, витлумачивши право на самовизначення як таке, що охоплює рішення про припинення власного життя. Суд підкреслив, що конституційний захист особистої свободи поширюється на такий вибір, демонструючи прогресивну позицію щодо особистої автономії. Справа стосувалася конституційної перевірки статті 78 Кримінального кодексу Австрії, яка встановлювала кримінальну відповідальність за надання допомоги в скоєнні самовбивства [5].

Таким чином, поняття нових людських прав вказує на виникнення в сучасних правових системах так званих емерджентних прав, які, не будучи чітко закріпленими в конституції чи визнаними традиційними юридичними правами, відповідають на нові соціальні, технологічні та етичні виклики. Такі

права виникають у результаті динамічної інтерпретації класичних конституційно артикульованих принципів та цінностей, зокрема, людської гідності, рівності та свободи у відповідь на складні, глобалізовані контексти (*i.e.* цифрова епоха, біоетичні досягнення тощо), де традиційні правові засоби захисту можуть не повністю відповідати потребам та реаліям окремих осіб та спільнот у цілому.

Поява цих прав у результаті поєднання прогресивних судових інтерпретацій, міжнародних норм і наукової адвокації позначає адаптаційний процес у конституційному праві, що відображає як спадкоємність фундаментальних людських цінностей, так і відкритість до подолання унікальних проявів людської вразливості в сучасному житті. У цьому контексті доктрина нових прав людини висуває на перший план концепцію «відкритої конституційної системи», в якій зміст наявних прав і свобод розширюється завдяки здійсненню цільового тлумачення конституційних норм або розробленню і впровадженню законодавчих інновацій, що мають на меті охопити раніше невизнані аспекти людської автономії, приватного життя і соціальноетичного захисту.

Список використаних джерел:

1. Finnish Ministry of Transport and Communications. (2011). *Communications Market Act (393/2003; amendments up to 363/2011 included)*. URL: https://finlex.fi/en/laki/kaannokset/2003/en20030393.pdf.
2. Parliamentary Assembly of the Council of Europe (PACE). (2020). *Resolution 2344 (2020): The brain-computer interface: New rights or new threats to fundamental freedoms?* Text adopted by the Standing Committee on 22 October 2020 (see Doc. 15147). URL: https://pace.coe.int/en/files/28810/html.
3. Portuguese Constitutional Court. (2014, April 1). *Ruling No. 315/14*. URL: https://www.tribunalconstitucional.pt/tc/en/acordaos/20140315s.html.
4. Federal Constitutional Court of Germany. (2021, April 29). *Constitutional complaints against the Federal Climate Change Act partially successful: Press Release No. 31/2021 of 29 April 2021, Order of 24 March 2021, 1 BvR 2656/18, 1 BvR 288/20, 1 BvR 96/20, 1 BvR 78/20*. URL : https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Pressemitteilungen/EN/2021/bvg21-031.html.
5. Austrian Constitutional Court. (2020, December 11). *Judgment G 139/2019-71*. URL : https://www.vfgh.gv.at/downloads/G_139-2019_EN_shortened_Version_Website.pdf.

Владислав САКСОНОВ,
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

РЕЧОВІ ПРАВА ДЕРЖАВНИХ І КОМУНАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ У КОНТЕКСТІ ЗМІН, ПЕРЕДБАЧЕНИХ ЗАКОНОПРОЕКТОМ № 6013

9 вересня 2021 року на 6 сесії Верховної Ради України IX скликання було зареєстровано проект Закону України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» № 6013 (далі – проект Закону). 12 січня 2023 року його було прийнято за основу, а в січні 2025 року планується розгляд для прийняття цього проекту Закону в цілому [1].

У преамбулі зазначеного законопроекту вказано: «Цей Закон визначає правові та організаційні засади здійснення підприємництва, функціонування та діяльності підприємств та їх об'єднань протягом перехідного періоду». При цьому під перехідним періодом у ст. 1 проекту Закону розуміється «термін, що починається з дня набрання чинності цим Законом і завершується через сім років з дня набрання чинності цим Законом» [2]. Водночас, як вказано у Висновку Головного науково-експертного управління апарату Верховної Ради України на проект Закону № 6013, «залишається незрозумілим, в чому саме полягає сутність цього періоду. Невизначеність з цього питання не дає змоги об'єктивно оцінити запропоновану у проекті тривалість перехідного періоду (за проектом – 7 років), тим більше у супровідних документах до проекту обґрунтування запропонованого у проекті строку його дії не міститься» [3].

У п. 2 пояснювальної записки до цього законопроекту зауважено, що він спрямований на «удосконалення корпоративного управління в юридичних особах, заснованих на державній і комунальній власності, на підвищення інвестиційної привабливості країни, запровадження ефективних механізмів контролю за використанням об'єктів державної та комунальної власності, а також на усунення суперечностей між Цивільним кодексом України та актами спеціального законодавства» [4].

З цією метою в проекті Закону пропонується «внести відповідні зміни до Цивільного кодексу України (далі – ЦК); визнати таким, що втратив чинність, Господарський кодекс України (далі – ГК); внести зміни до Земельного кодексу України, законів України «Про оренду державного і комунального майна», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-

підприємців та громадських формувань», «Про місцеве самоврядування в Україні» та деяких інших. На думку суб'єктів права законодавчої ініціативи, його прийняття «дасть змогу: уніфікувати та вдосконалити організаційно-правові форми юридичних осіб, водночас забезпечивши стабільність і передбачуваність правового регулювання; удосконалити механізм здійснення права державної та комунальної власності, а також механізм контролю за ефективним управлінням об'єктами державної та комунальної власності; підвищити рівень інвестиційної привабливості держави» (п. 7 пояснювальної записки до проекту Закону)» [3].

При цьому у пунктах 5 і 6 Пояснювальної записки до проекту Закону України № 6013 зазначено, що «реалізація проекту Закону не потребує додаткових витрат з Державного бюджету України», а також вказано, що «у проекті немає правил та процедур, які можуть містити ризики вчинення корупційних правопорушень» [4].

Натомість у Висновку Головного науково-експертного управління апарату Верховної Ради України на проект Закону № 6013, серед іншого, зауважено, що обов'язкова «реорганізація державних підприємств у господарські товариства, передбачена у ч. 1 ст. 22 проекту, створює як ризики втрати державою контролю за підприємствами, приватизація яких заборонена, що може мати негативні наслідки, в тому числі й щодо національної безпеки України, так і корупційні ризики щодо передачі контролю за такими державними підприємствами поза механізмом їх приватизації» [3].

Стосовно речових прав державних і комунальних підприємств, то сьогодні правовий режим майна суб'єктів господарювання встановлюється Господарським кодексом України, який, відповідно до п. 4 Прикінцевих і перехідних положень проекту Закону № 6013, пропонується визнати «таким, що втратив чинність, з дня набрання чинності цим Законом» [2].

У ч. 1 ст. 133 Господарського кодексу України зазначено: «Основу правового режиму майна суб'єктів господарювання, на якій базується їх господарська діяльність, становлять право власності та інші речові права – право господарського відання, право оперативного управління» [5].

У разі втрати чинності ГК України, згідно з проектом Закону № 6013 «через 7 років з дня набрання чинності цим Законом втрачають чинність положення його ст.ст. 18-19, у яких регулюються питання права господарського відання та оперативного управління, на підставі яких закріплюється майно, зокрема, за державними та комунальними організаціями, установами… Державне та комунальне майно, що раніше було закріплене за органом державної влади, органом місцевого самоврядування, державною чи комунальною організацією (установою, закладом), може бути передано їм в управління, оренду або на іншому речовому праві, зокрема, на праві узуфрукту (п. 4 Висновку Головного науково-експертного управління апарату Верховної Ради України на проект Закону № 6013)» [3].

З огляду на вищевказане слід зауважити, що права управління та оренди

суттєво відрізняються від права господарського відання (ст. 136 ГК України) й права оперативного управління (ст. 137 ГК) [5].

Крім того, «щодо використання для передачі державної (комунальної) власності органам державної влади, органам місцевого самоврядування, державним та комунальним організаціям (установам, закладам) права узуфрукту», необхідно врахувати, що на даний час у законодавстві України змісту поняття «право узуфрукту» не визначено, а тому його навряд чи можна буде використати для такої передачі» [3].

У цілому узуфрукт – «термін, який використовується в праві романських держав, що передбачає речове право використання певного майна з можливістю отримувати доходи від такого використання (наприклад, шляхом продажу сільськогосподарських культур, лізингу нерухомого або рухомого майна... , а також отримуючи орендні платежі тощо... На даний момент така конструкція прямо не присутня в законодавстві України, однак її елементи сформульовані у правових конструкціях сервітуту, емфітевзису та суперфіцію» [6].

Зважаючи на це, цілком логічною виглядає позиція експертів Головного науково-експертного управління апарату Верховної Ради України, які з цього приводу, зокрема, зазначили наступне: «запропонована у проекті конструкція передачі державної (комунальної) власності органам державної влади, органам місцевого самоврядування, державним та комунальним організаціям (установам, закладам) виглядає дискусійною у концептуальному плані…» заміна прав господарського відання та оперативного управління «державною (комунальною) власністю, як підстави для передачі та здійснення повноважень власника щодо державної (комунальної власності), створеної ним юридичній особі, на декілька таких підстав (передача в управління, оренду, узуфрукт тощо) надає органам, які прийматимуть відповідні рішення (які, до того ж у проекті чітко не визначені), дискреційні повноваження, що без визначення критеріїв для прийняття такого рішення створює корупційні ризики» [3].

Загальний висновок фахівців Комітету Верховної Ради України з питань інтеграції України до Європейського Союзу щодо проекту Закону № 6013 також полягає в тому, що зазначений законопроект «потребує доопрацювання з метою усунення правової невизначеності та приведення у відповідність до положень Рекомендації Комісії про визначення мікро-, малих та середніх підприємств» [7].

З огляду на аналіз положень проекту Закону України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об’єднань у перехідний період» № 6013, а також на позиції експертів Головного науково-експертного управління апарату Верховної Ради України та фахівців Комітету Верховної Ради України з питань інтеграції України до Європейського Союзу щодо проекту зазначеного Закону, останній потребує суттєвого перероблення та доопрацювання.

Список використаних джерел:

1. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72707 (дата звернення: 09.12.2024).
2. Проект Закону України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» № 6013. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72707 (дата звернення: 09.12.2024).
3. Висновок Головного науково-експертного управління апарату Верховної Ради України на проект Закону України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» № 6013. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72707 (дата звернення: 09.12.2024).
4. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» № 6013. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72707 (дата звернення: 09.12.2024).
5. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 09.12.2024).
6. Узуфрукт. URL: https://www.bitlex.ua/uk/blog/terms/post/uzufrukt (дата звернення: 09.12.2024).
7. Висновок Комітету Верховної Ради України з питань інтеграції України до Європейського Союзу щодо проекту Закону № 6013. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72707 (дата звернення: 09.12.2024).

Микола САМБОР,
начальник сектору моніторингу
Прилуцького районного відділу поліції
Головного управління Національної
поліції в Чернігівській області,
депутат Прилуцької районної ради,
член-кореспондент Національної
академії наук вищої освіти України,
викладач вищої категорії,
кандидат юридичних наук

ПРАКТИЧНА ЮРИДИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ ЯК ДЖЕРЕЛО ЗМІН У НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Світоглядні орієнтири розбудови національних громадянських суспільств зазнають суттєвих змін, перебувають під постійним впливом регіональних ідеологем, що позначається на змісті, формі, механізмах та алгоритмах використання, здійснення, забезпечення, охорони, захисту та

поновлення прав, свобод та інтересів людини.

Війна, розпочата російською федерацією, викрила багато недоліків, прогалин у частині забезпечення використання та здійснення прав, свобод та інтересів людини, а також завдань, функцій держав, міжнародних організацій, компетенції та повноважень органів державної влади.

Як наслідок, в Україні, світовому співтоваристві, для якого притаманними з кінця ХХ ст. є процеси глобалізації, виникли питання щодо умов використання та здійснення людиною її прав, свобод та інтересів, присутності дієвих механізмів їх реалізації як за підтримки держави України, так і в умовах забезпечення з боку європейського та світового співтовариств демократичних держав, та таких, що асоціюють себе з країнами, які високо цінують та підтримують принципи утвердження прав, свобод та інтересів людини.

На поверхні є не лише питання колективних прав людства на мир та вільний розвиток, суверенітет і незалежність держав, як особливих інститутів громадянських суспільств, яким останніми передані компетенція та повноваження зі створення умов свободи використання та здійснення прав, свобод та інтересів людини, а й формування механізмів та алгоритмів забезпечення використання і здійснення цих правових можливостей.

Усвідомлюємо, що механізми використання, здійснення, реалізації, охорони, захисту та поновлення прав, свобод та інтересів людини не є виключно правовими інструментами. Зазначені механізми та алгоритми охоплюють собою як інституційні, так і функціональні елементи, динамічні та статичні, позитивні та негативні стосовно активності та втручання держав та їх апаратів. Одним із ключових є їх дієвість, заснована, перш за все, на соціальних засобах, що мають неправове підґрунтя, однак мають віднаходити себе у праві, що відображатиме їх елементарне загальносоціальне та державне визнання, зокрема необхідність та доцільність вказаних механізмів у соціальному та державному бутті.

Саме воєнні дії, викликані агресією рф на території суверенної і незалежної, демократичної і правової, соціальної держави України, зумовили виникнення об’єктивних факторів спроможності та неспроможності, як оціночних понять, та властивості механізмів та алгоритмів не лише використання та здійснення прав, свобод та інтересів людини, а й складових створення умов свободи їх реалізації, у тому числі як за підтримки держави, так і без такої.

На порядку денному першими постають питання прав, свобод та інтересів людини, наповнення їх змісту, подекуди переосмислення використання та здійснення, а також ролі держави, її апарату, окремих органів у реалізації. Зазначене підштовхує до усвідомлення того, що практика суспільного та державного життя стає джерелом формування правових ідей, котрі мають утілитися у праві.

Джерела права засвідчують народження, життя права, перш за все у його позитивістському розумінні, хоча останнє відображає й природне право, але з

меншою ймовірністю, та вичерпність [1, с. 214]. До джерел права відносять: 1) загальносуспільний інтерес, що полягає у визначенні необхідності врегулювання суспільних відносин за допомогою норм права; 2) дії правотворення, які інтересові надають правовий статус, виявляючи недоліки, заповнюючи прогалини, перетворюючи його на норму права; 3) формальні (матеріальні) джерела права (нормативно-правові акти, правові звичаї, нормативно-правові договори, правові прецеденти та юридичні доктрини). Лише системний аналіз даних джерел дає комплексне уявлення про право та його сучасний стан. Так, перші два джерела дозволяють сформувати уявлення про наявні суспільні та державницькі настрої щодо форми урегулювання за допомогою норм права суспільних відносин. Це «живі» джерела, котрі характеризують умови втілення норм адміністративно-деліктного права у суспільних відносинах [1, с. 218]. Джерела права – це не лише формалізовані та матеріалізовані норми права, а й двигун, рушійна сила у виявленні, формулюванні й лише у подальшому втіленні норми права у певному матеріалізованому нормативному документі. Вважаємо, що залишати поза увагою вказаний аспект джерел права неможливо, оскільки у такому разі ми суттєво збіднимо джерела права, а також втратимо низку ланок у ланцюгу формування норми права, що призведе до того, що норма «з'являтиметься» нізвідки і її доведеться сприймати як даровану Богом, вищими силами, космосом, природою й аж ніяк не створеною людиною, соціумом [1, с. 214; 2, с. 15-16]. Отож важливим у розбудові оновленої удосконаленої системи використання та здійснення прав, свобод та інтересів людини є соціальне буття, а в останньому – юридична та правозастосовна практики, зокрема органів публічної адміністрації зі створення умов свободи та безперешкодного використання і здійснення людиною її прав, свобод та інтересів.

Права, свободи та інтереси належать людині не лише з огляду наявності формально-юридичних джерел, а й виходячи із самої природи людини, у тому числі її соціальної складової. Наявність (формалізація) прав, свобод та інтересів у правових документах не є тим началом, яке визначає наявність відповідних правових можливостей (правомочностей) у людини та можливість його реалізації. Скоріш за все нормативно-правове вираження прав, свобод та інтересів є додатковим нагадуванням для держав, суб'єктів публічної адміністрації про необхідність дотримуватися права, виконувати свої повноваження, спрямовані на забезпечення безперешкодного здійснення прав, свобод та інтересів, на що додатково наголошує наявність свободи здійснення права. Тому впевнені, що людина, її інтерес, який є стрижнем здійснення суб'єктивного права, і є тим рушійним джерелом права. Такий інтерес, впевнені, перебуває на межі правового і неправового, а тому є своєрідним об'єднавчим елементом джерел прав, свобод та інтересів людини [2, с. 16]. Усвідомлюючи покликання права урегульовувати суспільні відносини, слід розуміти й можливості соціального буття виступати першоджерелом нових відносин та формування їх регулятора. Тож суспільна

дійсність виступає динамічним живим джерелом виявлення потреб у нормах права, покликаних забезпечувати урегулювання відповідних відносин відповідно до інтересів людини та їх інтеграції у (загально)суспільному інтересі.

Переважна більшість усього різноманіття відносин, що виникають у суспільстві, охоплюється приватно-правовою сферою правового буття. Хоча поряд з цим існує значний за обсягом пласт відносин, учасниками яких є державно-владні інститути, окремі посадові особи органів державної влади та місцевого самоврядування, держава у цілому. Саме такі відносини, а точніше використання, здійснення у них людиною прав, свобод та інтересів, як елементів змісту цих відносин, багато у чому зумовлюють формування уявлення про використання, здійснення прав, свобод та інтересів людини у суспільстві та його особливому інституті – державі.

Правовий режим воєнного стану зумовлює ряд особливостей, зокрема, є легітимною підставою запровадження обмежень використання та здійснення прав, свобод та інтересів. Однак маємо усвідомлювати, що легітимність таких обмежень, перш за все має спиратися на легальність повноважень та компетенції тих органів, які запроваджують ці обмеження. По-друге, впровадження у суспільне життя нових органів державної, а саме виконавчої, влади має знаходити логічно-послідовні кроки у всіх сферах державно-правового та суспільного життя. Так, створення військових адміністрацій тягне за собою перебудову ієрархії інститутів державної влади та їх компетенції і повноважень, а також переформатування суспільного буття, зокрема, у соціальній та економічній сферах. Все це істотно впливає на свободу використання та здійснення прав, свобод та інтересів людиною.

Правозастосовна практика демонструє правові результати, засновані не на нормах позитивного права, а, скоріше, на адміністративному розсуді, який подекуди суперечить законодавству. Однак рішення, ухвалені на такому розсуді, не оспорюються. Окрім цього, слід усвідомлювати, що правосуддя в умовах правового режиму воєнного стану за законодавством не зазнає впливу особливостей такого правового режиму. Водночас правосуддя фактично зазнає впливу підстав і наслідків запровадження правового режиму воєнного стану.

Не винятком є й організація публічної влади. В умовах згаданого правового режиму виникає необхідність у централізації влади та підпорядкуванні, зокрема органів місцевого самоврядування органам та інститутам виконавчої гілки влади. Зазначене цілком відповідає приписам Закону України «Про правовий режим воєнного стану», однак юридична практика демонструє ту обставину, що поряд зі створеними військовими адміністраціями продовжують працювати органи місцевого самоврядування, що призводить до двовладдя. А це за певних обставин та приводів може призвести до дестабілізації політичної ситуації, створюватиме конкуренцію ухвалених рішень, що є підставою для сумнівів у їх легітимності.

Не менш важливим є й питання використання, здійснення, охорони та

захисту прав і свобод людини. Право на свободу та особисту недоторканність в умовах правового режиму воєнного стану отримує ряд додаткових засобів його обмеження. Зазвичай відомі кримінально-правові та адміністративно-деліктні підстави затримання. Хоча на порядку денному виникає адміністративне затримання, яке не має у собі такого підґрунтя, як адміністративне чи кримінальне правопорушення.

Право на освіту в умовах правового режиму воєнного стану отримало нові форми його здійснення, зокрема дистанційне та асинхронне навчання, а також умови реалізації цього права, а саме реалізації освітнього процесу у захищених приміщеннях, наявності безпечних умов для проведення навчального процесу, що до 2022 року не звертало уваги суб'єктів освітнього навчального процесу.

Окремо слід відмітити й соціальні права громадян. Для правового та соціального середовищ новим стало поняття «внутрішньо переміщена особа» та захист її прав і інтересів. Ключовим постає питання про зацікавленість у захисті прав таких категорій осіб з боку держави і територіальних громад, необхідність чіткого розмежування повноважень державних органів та органів місцевого самоврядування щодо захисту соціальних прав даної категорії громадян у спосіб, який не призводитиме до порушення рівних прав і свобод мешканців територіальної громади. Доцільно, на наш погляд, додаткові гарантії соціальних прав внутрішньо переміщених громадян покласти саме на державні органи, аби уникнути розбалансування у підходах до збереження людських ресурсів територіальних громад на порушення рівних прав і можливостей членів територіальної громади, а також розглянути можливості державної підтримки внутрішньо переміщених осіб крізь призму суб'єктів владних повноважень відповідних територіальних громад, членами яких ці особи були.

Насамкінець відзначимо, що правовий режим воєнного стану не має у своєму підґрунті ефективних правових норм, що забезпечували б досягнення мети правовими засобами, внаслідок недосконалого законодавства, що обумовлено наявністю прогалин та колізій законодавства, а також розбалансування системи стримувань та противаг серед державної влади та органів місцевого самоврядування.

Право за наявних обставин втратило свою прогностичну функцію та намагається лише встигати урегульовувати відносини, поширення яких досягає свого апогею та спадає, тобто демонструється винятково ретроспективна функція регулювання суспільних відносин. Натомість втрачається можливість для регулювання нових відносин з урахуванням суспільних та державних інтересів та інтересів кожної окремої людини.

Переконані, що юридична практика має стати унікальним невичерпним джерелом для правотворчої активності, спрямованої на удосконалення правового регулювання за допомогою норм позитивного права суспільних відносин та поведінки усіх суб'єктів таких відносин з огляду на утвердження прав, свобод та інтересів людини, удосконалення механізмів (алгоритмів) їх

використання, здійснення, забезпечення, охорони, захисту та відновлення, а також реалізації повноважень та компетенції відповідних суб'єктів публічної влади на засадах верховенства права. У зв'язку із цим поглиблене дослідження юридичної практики в умовах правового режиму воєнного стану має стати неоціненним джерелом для формування ефективних норм законодавства, здатних у майбутньому регулювати відповідні суспільні відносини на засадах утвердження прав, свобод та інтересів людини та верховенства права, як ключового принципу функціонування демократичної держави та громадянського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Самбор М. А. Джерела адміністративно-деліктного права. *Право України.* 2016. № 11. С. 212-219.
2. Самбор М. А. Джерела права на свободу мирних зібрань. *Право і безпека.* 2019. № 4 (75). С. 13-23.

Андрій САМОТУГА,
старший науковий співробітник
відділу організації наукової діяльності
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

СУДОВА ВЛАДА ТА ОСНОВОПОЛОЖНІ ПРАВА ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ РОЗДІЛ ПРОВІДНОГО ПЕРЕГОВОРНОГО КЛАСТЕРУ ПРО ВСТУП УКРАЇНИ ДО ЄС

Відтоді як у червні 2022 р. Україна отримала статус кандидата на вступ до ЄС, а два роки потому було офіційно оголошено про початок переговорів про вступ, інституції ЄС здійснюють прискіпливий моніторинг виконання Україною вимог щодо набуття членства. Однією зі складових цього моніторингу є перевірка (скринінг) українського законодавства на відповідність правовим нормам ЄС.

Процедура скринінгу відбувається за 33-ма переговорними розділами, згрупованими за 6-ма кластерами (тематичними блоками). Розділи 23 «Верховенство права та основоположні права і свободи» та 24 «Юстиція, свобода та безпека» належать до кластера «Основи» (Fundamentals). Зокрема, розділ 23 охоплює право та політики ЄС у сферах: незалежного й ефективного судочинства; запобігання та боротьби з корупцією як загрозою стабільності демократичних інститутів і верховенству права; основоположних прав і свобод, що гарантуються установчими договорами ЄС.

Згідно з переглянутою 2020 р. методологією розширення ЄС, зазначені розділи є найголовнішими протягом усього процесу переговорів. Жоден

переговорний розділ ЄС не буде закритий, доки не буде виконано benchmarks (контрольних показників) у межах цих двох розділів [1]. Втім, переглянута методологія ґрунтується на тих самих, усталених критеріях вступу до ЄС. Вони були визначені ще 1993 р. на засіданні Європейської Ради в Копенгагені (Копенгагенські критерії), а саме: створення стабільних інституцій, що гарантують демократію, верховенство права, права людини та повагу й захист меншин; дієва ринкова економіка; здатність брати на себе та ефективно виконувати зобов'язання щодо членства [2]. Натомість інституціями ЄС пропонується збалансований підхід, що призведе до більш динамічного та надійнішого процесу, приділяючи ще більшу увагу основній ролі фундаментальних реформ, необхідних для шляху до ЄС. Верховенство права стане ще більш центральним у переговорах про вступ, наприклад, через те, що боротьба з корупцією буде включена до відповідних розділів. Більший наголос буде зроблено на основах функціонування демократичних інститутів, реформі державного управління та підтримці економічних реформ, прогрес у яких визначатиме загальний темп переговорів [3].

30 жовтня 2024 р. Єврокомісія прийняла свій щорічний Пакет із розширення, в якому детально оцінюється поточний стан і прогрес, досягнутий усіма країнами-кандидатами. Оцінки супроводжуються рекомендаціями та вказівками щодо пріоритетів реформ [4].

Того ж дня Єврокомісія оприлюднила вже другий від 2023 р. щорічний звіт «Україна 2024» стосовно стану виконання Україною вимог для набуття нею членства у ЄС (аналогічні звіти готуються і щодо решти країн-кандидатів). У цьому документі викладено насамперед стан виконання Україною рекомендацій звіту 2023 р., зокрема, зазначено на належному здійсненні парламентом та урядом своїх конституційних повноважень, а також констатовано створення основних євроінтеграційних структур, що беруть активну участь, зокрема у процесі скринінгу.

Оцінки Комісії вказують на значний прогрес в утвердженні верховенства права та боротьбі з корупцією. Водночас було наголошено на продовженні таких заходів, як: заповнення на основі вдосконаленого законодавства вакансій суддів, зокрема в КСУ; створення нового суду для розгляду адміністративних справ за участю національних органів за прозорим конкурсом із залученням незалежних (зокрема, міжнародних) експертів; проведення кваліфікаційного оцінювання (перевірки) суддів за участю Громадської ради доброчесності; подальше вдосконалення законодавчої бази для розслідування кримінальних проваджень, зокрема щодо топ-корупції, включно з переглядом існуючих строків досудового розслідування та вилучення з КПК України положень щодо автоматичного закриття справ; запровадження прозорого відбору прокурорів керівної ланки; вжиття дієвих заходів щодо усунення корупційних ризиків у Верховному Суді; збільшення кількості суддів та адміністративного персоналу ВАКС; поліпшення результатів розгляду справ про топ-корупцію, включаючи арешт і конфіскацію

злочинних активів, зосереджуючись на високопосадовцях і серйозних справах щодо системної корупції в більшості галузей та установ; посилення можливостей НАБУ щодо проведення судових експертиз і незалежного прослуховування телефонних розмов; невідкладне впровадження електронної системи управління справами для антикорупційних органів та ВАКС; імплементація зміненого законодавства щодо захисту прав осіб, які належать до нацменшин; повна імплементація Стамбульської конвенції; прийняття стратегії з деінституціоналізації догляду за особами з інвалідністю та людьми похилого віку; забезпечення безпеки та незалежності журналістів, швидке розслідування всіх випадків їх залякування та переслідування; достатнє фінансування суспільного мовника; підтримка й поступове відновлення прозорого, плюралістичного та незалежного медіаландшафту, забезпечуючи, щоб обмеження з міркувань безпеки відповідали суспільним правам та інтересам, зокрема доступу до інформації та свободі медіа [5].

Водночас зі звітом Єврокомісії, що ґрунтується переважно на урядових звітах України, низкою громадських організацій за підтримки ЄС підготовлено альтернативний – Тіньовий звіт, що суттєво доповнює офіційний. У цьому документі, що охоплює стан справ з червня 2023 по липень 2024 р., зазначено на таких, зокрема, проблемах:

– низький рівень зацікавленості кандидатів у судді в роботі у прикордонних із РФ регіонах, а також тих, де ведуться активні бойові дії; не врегульовано роботу судів у цих регіонах, що негативно впливає на реалізацію права людини на доступ до правосуддя; відсутні чітко встановлені критерії для зміни підсудності судів, наближених до лінії зіткнення; відсутність обліку суддів, що залишилися на окупованих територіях;

– непоодинокі факти наявності російського громадянства у чиновників і суддів, підтверджене документами українських спецслужб, тим більше що під час війни відсутні дипломатичні відносини між Україною та РФ;

– надмірне навантаження суддів у більшості судів внаслідок кадрового дефіциту;

– ускладнений доступ до правосуддя в м. Києві в адміністративних справах після ліквідації Окружного адмінсуду м. Києва (ОАСКу);

– конкурс до КСУ виявив фахову кризу серед правників, застарілі підходи до організації роботи КСУ роками призводять до внутрішньої його політизації, а тривале непризначення нових суддів ставить під загрозу кворум;

– нефункціонуючий Єдиний державний реєстр виконавчих документів;

– невиконання судових рішень національних судів призводить до необхідності громадян звертатися за захистом своїх прав до ЄСПЛ;

– надмірна концентрація повноважень у Генпрокурора у випадках, коли їх могли б реалізовувати самі прокурори шляхом прокурорського самоврядування; низькі вимоги до професійного рівня Генпрокурора, політичний порядок його призначення та звільнення, що негативно впливає на незалежність цієї посадової особи та всієї системи прокуратури;

– застарілий функціонал Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР), що обмежує сторону обвинувачення в можливості впровадження цифрових рішень, доступу до аналітичних даних та оперативного моніторингу кримінальних проваджень;

– учасники кримінального провадження зловживають процесуальними правами задля перешкоджання судовому розгляду в розумні строки;

– надто низькі законодавчі вимоги до осіб – кандидатів в адвокати, що особливо контрастує з вимогами до суддів та прокурорів;

– положення Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» не відповідають Паризьким принципам у частині висування та призначення Уповноваженого, забезпечення його незалежності, зокрема фінансової; внаслідок змін до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» створено колізію, яка дозволяє звільнити з посади Уповноваженого в період дії правового режиму воєнного стану, що прямо заборонено вже вищезазначеним Законом, чим створюються ризики для незалежності Омбудсмана та виникнення політичного тиску на цю інституцію;

– відсутній механізм притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення дискримінації;

– неефективне документування і розслідування тортур та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання;

– неналежне медичне забезпечення й недостатнє укомплектування персоналом та обладнанням медичних частин у закладах пенітенціарної системи; спільне утримання в цих закладах різних категорій засуджених, зокрема тих, хто вперше вчинив злочин, і тих, хто вже раніше відбував покарання; відсутність змістовної стратегії функціонування пенітенціарної системи в умовах ризиків, зумовлених військовою агресією; загроза життю і здоров'ю осіб у місцях несвободи на прифронтових територіях; недостатня кількість укриттів від ракетних і бомбових атак у цих установах;

– погіршення ефективності розслідування правопорушень, учинених щодо журналістів та інших працівників медіа; відсутність чіткого переліку підстав для відмови в акредитації журналістам та іншим працівникам медіа в районах ведення бойових дій;

– санкційне законодавство і далі застосовується для блокування сайтів без належного правового підґрунтя та прозорості;

– процедура заборони політичних партій недостатньо врегульована законодавством та неповністю відповідає демократичним стандартам, що може призводити до неправомірного обмеження права на свободу асоціацій;

– законодавство щодо відповідальності за колаборaційну діяльність не враховує вимоги і стандарти міжнародного гуманітарного права в межах режиму окупації та необхідності взаємодії для виживання на окупованій території, а також не відповідає принципу правової визначеності;

– потенційний шкідливий доступ іноземних країн, недружніх до

України, до персональних даних затриманих осіб, зокрема даних з камер відеоспостереження, що функціонують у системі Custody Records [6].

Представники Єврокомісії високо оцінили рівень підготовки Тіньового звіту, зазначивши, що його напрацювання будуть обов'язково використані. Як вважаємо, визначальною рисою саме цього звіту є окреслення судово-правових проблем у контексті війни, від якої потерпає судова система. З початку війни станом на вересень 2024 р. зруйновано та пошкоджено 142 приміщення 120-и судових установ, 54 судді та 389 працівників апаратів судів доєдналися до ЗСУ, 4 судді та 14 працівників апаратів судів загинули [1], зокрема суддя Верховного Суду, знаний науковець та в минулому професор Дніпровського ДУВС Л. Лобойко, коли надавав гуманітарну допомогу мешканцям прикордоння Харківщини.

Якщо не брати до уваги тягар війни в Україні, то наведена ситуація, за оцінкою Єврокомісії, характерна для більшості країн, навіть членів ЄС, де судова система залишається вразливою та піддається політичному тиску, корупція все ще є причиною для занепокоєння, а захоплення держави (state capture*) зберігається. Як зазначають деякі екс-очільники Єврокомісії, десятиліття слабкого управління та поширеної корупції швидко не зникнуть, особливо коли надходять колосальні обсяги допомоги. Приміром, з початку російської агресії 2022 р. ЄС та окремі його країни мобілізували майже € 122 млрд на підтримку України [5], що також є суттєвим внеском у забезпечення соціальних прав громадян України, а отже, стійкості державних інституцій. З часом Україні доведеться продемонструвати результативність своїх реформ, могутнім активом у чому є пильність громадянського суспільства [8]. Тобто визначальними показниками виступають не матеріальні багатства, а такі засадничі цінності, як свобода, рівність, справедливість та прозорість і змінюваність виборної влади.

Отже, для України відсутні жодні варіанти, окрім як шлях до ЄС через реформи, інакше – перспектива опинитися у сфері імперської агресивної політики РФ, що вдалася до останніх заходів поглинання – військових, не полишаючи при цьому спроб агентурного демонтажу незалежної судової системи, яку завдяки європейським зусиллям ледве поставлено на демократичні засади. Зі свого боку, Україна, маючи бойовий досвід своїх Збройних Сил, де-факто стала складовою і навіть рушієм нинішньої безпекової системи ЄС з його потенціалом озброєння і технологій. У зв'язку з цим тематикою подальших публікацій має бути наступний розділ 24

* Традиційний підхід до розуміння корупції як «зловживання державною посадою для отримання особистої вигоди» тривалий час зосереджувався на транзакційних способах, якими корупціонери обходять існуючі правила шляхом незаконних дій, як от підкуп державних службовців. Поняття «захоплення держави», навпаки, стосується неправомірного впливу членів або груп економічної та політичної еліти на формування правил: зміна і спотворення законів, політики, норм та інститутів держави на власну користь за рахунок суспільства [7].

«Юстиція, свобода та безпека» переговорного кластеру «Основи», адже саме у сфері безпеки, за оцінками фахівців, ризики будуть не менш серйозними, як, наприклад, вимога ЄС щодо відмежування правничої від правоохоронної освіти у вишах зі специфічними умовами навчання тощо.

Список використаних джерел:

1. Асланян К. Перемовини про вступ до ЄС: правосуддя та права людини (16.09.2024). URL: https://zn.ua/ukr/POLITICS/peremovini-pro-vstup-do-jes-pravosuddja-ta-prava-ljudini.html.
2. Access to European Union law. Accession criteria (Copenhagen criteria). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN-FR-DE/TXT/?from=FR&uri=LEGISSUM%3Aaccession_criteria_copenhague.
3. Revised enlargement methodology: Questions and Answers (05.02.2020). URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/qanda_20_182.
4. Commission adopts 2024 Enlargement Package (30.10.2024). URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/commission-adopts-2024-enlargement-package_en.
5. Commission staff working document. Ukraine 2024 Report. Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee Of Regions 2024 Communication on EU enlargement policy. URL : https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX:52024SC0699.
6. Тіньовий звіт до розділу 23 «Правосуддя та фундаментальні права» Звіту Європейської комісії щодо України у 2023 році (2024). *Асоціація правників України.* URL: https://uba.ua/documents/1PR/PR%20%26%20Communications%202023/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82_09_09_2024_fin.pdf.
7. Kaufmann D. State Capture Matters: Challenging corruption and a new dataset (June 27, 2024). URL: https://r4d.org/blog/state-capture-matters-challenging-corruption-new-dataset.
8. Mirel P. The European Union enlarged from 27 to 36 members? Towards an «Agenda 2030» (9 April 2024). URL: https://www.robert-schuman.eu/en/european-issues/744-the-european-union-enlarged-from-27-to-36-members-towards-an-agenda-2030.

Ігор СЕРДЮК,
доцент кафедри теорії та історії держави та права, конституційного права та прав людини Дніпровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ЗМІСТ ОБ'ЄКТИВОВАНОЇ В ЗАКОНІ ІДЕЇ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ЯК ПРИНЦИПУ ПРАВОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

При підготовці тез цієї доповіді автор визначив за мету розкрити зміст ідеї верховенства права як принципу правотворчої діяльності, закріпленого в п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня

2023 року № 3354-IX [5].

Досягнення визначеної мети зумовило необхідність використання такого теоретичного інструментарію:

1. Діалектичного методологічного підходу, пізнавальний потенціал якого складають принципи взаємозв'язку та розвитку явищ державно-правової дійсності, а також закони і категорії діалектики. У межах цієї наукової розвідки ідея верховенства права, як принцип правотворчої діяльності, досліджувались автором у системному взаємозв'язку з іншими принципами правотворчої діяльності, а також іншими, пов'язаними з ними правовими явищами, як от правосвідомість суб'єктів правотворчої діяльності, норми права та правовідносини, на підставі та в межах яких здійснюється правотворчість. Гносеологічні можливості категорії зміст були реалізовані в процесі її інтерпретації по відношенню до окремих принципів правотворчої діяльності.

2. Герменевтичного методологічного підходу та спеціально-юридичного методу пізнання, що дозволяють розкрити зміст закріпленого в п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про правотворчу діяльність» припису ненормативного характеру.

3. Формально-логічних методів аналізу та синтезу, що уможливили визначення сутнісного аспекту ідеї верховенства права, як принципу правотворчої діяльності, а також формулювання узагальнюючих висновків.

У методологічному плані важливе значення також мають контекст дослідження, положення теорій принципів права, правотворчості і верховенства права, складовою понятійно-категоріального апарату яких є категорії принципи права, принципи правотворчості та принцип верховенства права, відповідно.

Контекст цієї наукової розвідки складають гарантовані Конституцією України основоположні права і свободи людини, утвердження і забезпечення яких визнано основним обов'язком Української держави [1].

Принципи права являють собою основоположні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю та найвищою імперативністю.

Під принципами правотворчості розуміють основоположні ідеї, незаперечні вимоги, якими мають керуватися суб'єкти правотворчої діяльності в процесі підготовки та прийняття нормативно-правових актів чи інших джерел об'єктивного права.

Конституційна засада верховенства права закріплена у ч. 1 ст. 8 Основного Закону нашої держави і суспільства [1]. За влучним виразом А. Колодія, цей принцип є базовим і найбільш значущим, адже визначає умови життєдіяльності всього соціального організму, тобто порядок створення, існування та функціонування державних органів і громадських організацій, соціальних спільностей, відношення до них, а також між собою окремих громадян. В аспекті правотворчої діяльності важливими є уточнення автора з приводу того, що: 1) цей принцип модифікується в правоутворенні,

завершальним етапом якого є правотворчість); б) не держава створює право, а право є основою організації і життєдіяльності держави в особі її органів і посадових осіб, інших організацій, а звідси випливає і твердження про те, що не держава надає права і свободи людині, а народ створює право, щоб насамперед обмежити ним державну владу [4, с. 33, 81-82].

Принагідно відзначити, що в сучасній правничій науці принцип верховенства права має й інші трактування. На підтвердження цієї тези звернемося до праць вітчизняних правників. Так, зокрема, М. Козюбра зміст досліджуваної нами конституційної засади пояснює через сукупність таких основоположних ідей:

1) визнання природних, невід'ємних і невідчужуваних прав і свобод людини;
2) принцип поділу державної влади;
3) обмеження дискреційних повноважень державних органів;
4) верховенство Конституції;
5) принцип юридичної визначеності (правопевності);
6) принцип пропорційності;
7) принцип правової безпеки і захисту довіри;
8) незалежність суду і судді [3].

Заслуговують на увагу і міркування А. Зайця з приводу засади верховенства права як важливої складової концепту правової держави в Україні. Вчений, зокрема, відзначає, що принцип верховенства права означає вищу регулятивну значимість права порівняно з іншими регуляторами суспільних відносин, що знаходить вираз у мінімальній достатності правового регулювання суспільних відносин та всезагальності права, позапартійності права, його відносній самостійності щодо політичних сил і деідеологізованості, відносній самостійності щодо судової та виконавчої влади, верховенстві Конституції та законів України [2, с. 5].

Вагомий внесок у розвиток доктрини верховенства права належить Конституційному Суду України та Європейському суду з прав людини. У підпункті 4.1 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) положенням ст. 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) верховенство права єдиний орган конституційного контролю визначив як «панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним із проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем розвитку суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються «якістю», що

відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України» [7].

Таке розуміння права, стверджує Конституційний Суд України, не дає підстав для його ототожнення із законом, який іноді може бути і несправедливим, у тому числі обмежувати свободу та рівність особи. Справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права. Зазвичай справедливість розглядають як властивість права, виражену, зокрема, в рівному юридичному масштабі поведінки й у пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню [7].

Для вирішення питання, що складає предмет розгляду, значний інтерес складає наукова стаття П. Рабіновича «Верховенство права (за матеріалами практики Страсбурзького суду та Конституційного Суду України)» [6].

У цій науковій розвідці вчений на основі аналізу правових позицій Європейського суду з прав людини, сформульованих у конкретних рішеннях, дійшов висновку про те, що Євросуд принцип верховенства права розкрив на сьогодні вже досить докладно, більш-менш конкретизовано у цілій низці ознак [6]. У контексті правотворчої діяльності заслуговують на увагу такі риси цього явища:

1) визнання пріоритетності, домінування, визначальної ролі прав людини у діяльності держави;

2) поширюваність пріоритетності цього принципу на діяльність усіх без винятку органів держави, включно з тими, які наділені правотворчими повноваженнями;

3) правова певність, визначеність становища людини у тій ситуації, в якій вона перебуває;

4) обсяг будь-якого розсуду й спосіб його здійснення мають бути з достатньою ясністю визначені законом;

5) майже безвинятковa можливість доступу до Суду [6].

Оскільки результатом правотворчої діяльності є в тому числі й ухвалення нормативно-правових актів вищої юридичної сили, важливими вважаємо також висловлені автором застереження з приводу «якості» закону, критеріями якої мають бути:

а) змістовна відповідність правам людини бодай у тій їх номенклатурі, що зафіксована у відповідних міжнародних конвенційних актах (як «всесвітніх», так і європейських);

б) фактична доступність закону людині, можливість ознайомитись із його текстом;

в) достатня ясність, мовна зрозумілість закону, яка б дозволяла, нехай навіть за допомогою фахівця-юриста, передбачити з розумною для даних обставин мірою визначеності, наслідки поведінки, що ним регулюються [6, с. 10].

Аналіз різних інтерпретацій вченими принципу верховенства права в контексті правотворчої діяльності дає підстави для таких висновків, що

торкаються змістовного наповнення цієї основоположної ідеї:

1) не держава створює право, не держава надає права і свободи людині. Народ створює право, щоб насамперед обмежити ним державну владу;

2) безумовне визнання органами державної влади, передусім тими, які наділені правотворчими повноваженнями, природних, невід'ємних і невідчужуваних прав і свобод людини та поширюваність пріоритетності прав людини на діяльність цих суб'єктів права;

3) верховенство Конституції по відношенню до інших джерел об'єктивного права;

4) обмеження дискреційних повноважень державних органів у сфері правотворчої діяльності. Обсяг будь-якого розсуду й спосіб його здійснення мають бути з достатньою ясністю визначені законом;

5) вимога юридичної визначеності (правопевності) нормативно-правових актів і, як наслідок, визначеності становища людини у тій ситуації, в якій вона перебуває;

6) вища регулятивна значимість права порівняно з іншими регуляторами суспільних відносин, що знаходить вираз у мінімальній достатності правового регулювання суспільних відносин та всезагальності права;

7) закони, як результат втілення принципу верховенства права у правотворчу діяльність, за своїм змістом мають бути проникнуті ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності;

8) критеріями «якості» такого закону мають бути:

а) змістовна відповідність правам людини бодай у тій їх номенклатурі, що зафіксована у відповідних міжнародних конвенційних актах (як «всесвітніх», так і європейських);

б) фактична доступність закону людині, можливість ознайомитись із його текстом;

в) достатня ясність, мовна зрозумілість закону, яка б дозволяла, нехай навіть за допомогою фахівця-юриста, передбачити з розумною для даних обставин мірою визначеності наслідки поведінки, що ним регулюються. Цей критерій фактично є виявом юридичної визначеності закону.

9) право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем розвитку суспільства;

10) незалежність суду і судді та майже безвинятковa можливість доступу до Суду у разі звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод людини новими законами, ухваленими суб'єктом законотворчої діяльності.

Ці умовиводи значною мірою узгоджуються з приписом п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про правотворчу діяльність», згідно з яким верховенство права, як імперативна вимога до суб'єктів правотворчої діяльності та її результатів, «включає, але не виключно, принципи законності, юридичної

визначеності, запобігання зловживанню повноваженнями, рівності перед законом та недискримінації, доступу до правосуддя» [5].

Список використаних джерел:

1. Конституція України прийнята на п’ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: ttps://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 03.12.2024).
2. Заєць А. П. Правова держава в Україні: концепція і механізми реалізації : автореф. дис… д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 1999. 36 с.
3. Козюбра М. І. Принципи верховенства права і правової держави: єдність основних вимог. *Наукові записки НаУКМА* : Юридичні науки. Т. 64. 2007. Вип. 1. С. 3-9.
4. Колодій А. М. Конституція і розвиток принципів права України (методологічні питання) : дис. д-ра юрид. наук : 12.00.01, 12.00.02. Київ, 1998. 391 с.
5. Про правотворчу діяльність : Закон України від 24 серпня 2023 року № 3354-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text (дата звернення 03.12.2024).
6. Рабінович П. М. Верховенство права (за матеріалами практики Страсбурзького суду та Конституційного Суду України). *Вісник Академії правових наук України*. 2006. № 2 (45). С. 3-16.
7. Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення більш м’якого покарання) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text (дата звернення 03.12.2024).

Лілія СЕРДЮК,
кандидат юридичних наук, доцент

ЧИ ВІДПОВІДАЄ ЗАКОНОДАВЧА ДЕФІНІЦІЯ КАТЕГОРІЇ ВИБОРИ ПОЛОЖЕННЯМ ДОКТРИНИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА, ЩО РОЗКРИВАЮТЬ ЇЇ ЗМІСТ?

При підготовці тез цієї доповіді автор поставила за мету визначити відповідність законодавчої дефініції категорії вибори, закріпленої ч. 1 ст. 1 Виборчого кодексу України, тим положенням доктрини конституційного права, що розкривають її зміст.

Досягнення визначеної мети зумовило необхідність використання таких елементів методології пізнання предмета дослідження:

1) діалектичного методологічного підходу, що ґрунтується на принципах взаємозв’язку теорії конституційного права та практики законотворчості, а також розвитку цих явищ під впливом змін у суспільному житті;

2) герменевтичного методологічного підходу та спеціально-юридичного методу пізнання, що дозволяють розкрити зміст приписів ненормативного характеру, закріплених у ст. 69 Конституції України та ч. 1

ст. 1 Виборчого кодексу України;

3) логічних прийомів аналізу та синтезу, за допомогою якого було виокремлено суттєві ознаки терміно-поняття «вибори», а також сформульовано висновки, що відображають результати наукового пошуку;

4) методу правового моделювання, що забезпечив підготовку пропозиції із вдосконалення правового припису ненормативного характеру, закріпленого в ч. 1 ст. 1 Виборчого кодексу України.

Оскільки предметом розгляду в межах цієї наукової розвідки є законодавча дефініція терміно-поняття «вибори», важливо розкрити зміст ширшої за обсягом загальнотеоретичної категорії, що в теорії правотворчої техніки отримала назву «законодавча дефініція». Як вважає Т. Подорожна, «законодавчі дефініції являють собою вихідні (основоположні), самостійні та специфічні державно-владні приписи, що є короткими визначеннями понять, які використовують у законодавстві. Це особливі елементи механізму правового регулювання, за допомогою яких стають зрозумілими, власне, регулювальні й охоронні приписи суб'єкта законотворчості, закріплені в спеціалізованих нормах права. Дефініція посідає центральне місце у структурі всього тексту нормативно-правового акта: вона його смисловий центр» [8, с. 149-150]. Екстраполяція вищенаведених суджень про законодавчі дефініції на досліджуваний предмет свідчить про те, що центральним і системо- утворюючим для виборчого законодавства є терміно-поняття «вибори», тому особливої актуальності набуває питання техніко-юридичної досконалості його визначення.

Відповідно до ч. 1 ст. 1 Виборчого кодексу України «Вибори в Україні є основною формою народного волевиявлення, способом безпосереднього здійснення влади українським народом» [3].

Аналіз легальної дефініції досліджуваної категорії свідчить як про її позитивні риси, так і недоліки. Як позитивний можна оцінити той факт, що суб'єкт законотворчості визначив вибори *основною* формою народного волевиявлення, що узгоджується з конституційним приписом, закріпленим у ст. 69 Основного Закону Української держави і суспільства. У згаданій статті суб'єкт законотворчості шляхом конкретизації наголошував на двох формах народного волевиявлення: виборах і референдумі [1].

Одночасно і перевагою законодавчої дефініції, що складає предмет розгляду, і недоліком є її лаконічність. Якщо стислість формулювання визначення терміно-поняття є виконанням вимоги законотворчої техніки, відсутність в аналізованій дефініції вказівки на мету виборів та спосіб їх здійснення є суттєвим упущенням суб'єкта законотворчості.

Для підтвердження цієї тези звернемося до інтерпретацій терміно-понять «вибори», «вибори народних депутатів України» та «вибори місцеві», що знайшли своє відображення в довідковій та навчальній юридичній літературі.

В. Погорілко у такий спосіб тлумачить юридичний термін «вибори»:

«1) форма безпосередньої демократії, народного волевиявлення, яка передбачає формування складу представницьких органів державної влади та органів місцевого самоврядування шляхом голосування; 2) спосіб формування складу а) колегіальних та інших структур відповідних представницьких органів державної влади і місцевого самоврядування; б) колегіальних та інших органів керівництва політичних партій і інших об'єднань громадян на їх з'їздах, конференціях, зборах; в) колегіальних та інших органів управління підприємств, установ, організацій» [5, с. 356].

Терміно-поняття «вибори народних депутатів України» вчений трактує як «передбачене Конституцією та іншими законами безпосереднє волевиявлення громадян України з метою формування Верховної Ради України шляхом голосування» [7, с. 356].

Аналогічний підхід використаний правником і при роз'ясненні смислового словосполучення «місцеві вибори», свідченням чого є таке судження: «вибори місцеві – безпосереднє волевиявлення територіальних громад з метою формування складу представницьких органів місцевого самоврядування шляхом голосування» [6, с. 356].

В. Кравченко вибори розглядає як «спосіб формування органу державної влади, органу місцевого самоврядування або наділення повноваженнями їхньої посадової особи шляхом голосування уповноважених на те осіб і визначення результатів такого голосування встановленою більшістю голосів цих осіб за умови, коли на здобуття кожного мандата мають право балотуватися два та більше кандидатів» [4, с. 174].

Принагідно відзначити, що такий підхід до розуміння досліджуваного поняття, якщо брати до уваги телеологічний аспект (тобто цільове призначення виборів), а також спосіб (або шлях) їх здійснення, був сприйнятий і іншими вітчизняними правниками. Щоправда, вибори визначаються вченими-конституціоналістами чи то «як конституційна форма безпосередньої демократії …» (О. Бакумов) [2, с. 199], чи то як «процедура формування державного органу …» (О. Совгиря, Н. Шукліна) [9, с. 205].

Аналіз усіх вищенаведених суджень учених про вибори дає підстави для висновку як про мету (призначення) виборів, так і шлях (спосіб) їх здійснення. Метою виборів є формування представницьких органів державної влади, органів місцевого самоврядування або наділення повноваженнями посадових осіб. Що ж до способу (шляху) здійснення влади народом, то він аналогічний тому, що використовується і в процесі проведення референдумів – це голосування виборців. Саме зазначені риси виборів мають доповнити легальну дефініцію однойменного терміно-поняття, що знайшла своє закріплення в ч. 1 ст. 1 Виборчого кодексу України.

З метою утвердження принципу верховенства Конституції України та реалізації її положення про вибори і референдум, як форми безпосередньої демократії, закріплене в ст. 69 Основного Закону нашої держави і суспільства, а також виконання вимог законотворчої техніки щодо лаконічності

формулювання законодавчої дефініції терміно-поняття «вибори» і, водночас, необхідної (тобто, достатньої для розуміння та відмежування від близького за змістом терміно-поняття «референдум») ємності її змісту, пропоную внести зміни до ч. 1 ст. 1 Виборчого кодексу України та викласти її в такій редакції: «Вибори в Україні є основною формою народного волевиявлення, способом безпосереднього здійснення влади українським народом шляхом голосування виборців з метою формування представницьких органів державної влади, органів місцевого самоврядування або наділення повноваженнями посадових осіб».

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254 (дата звернення: 02.12.2024).
2. Бакумов О. С. Поняття і соціальне значення виборів. Види виборів. Конституційне право. *Конституційне право* : підручник / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; за заг. ред. О. С. Бакумова, Т. І. Гудзь, М. І. Марчука. Харків, 2019. С. 199-203.
3. Виборчий Кодекс України: Закон України від 19 груд. 2019 р. № 396-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text (дата звернення: 02.12.2024).
4. Кравченко В. В. Конституційне право України : навчальний посібник. Вид. 3-тє, виправл. і доповн. Київ : Атіка, 2004. 512 с.
5. Погорілко В. Ф. Вибори. Юридична енциклопедія. Київ : «Укр. енцикл», 1998. Т. 1. С. 356.
6. Погорілко В. Ф. Вибори місцеві. Юридична енциклопедія. Київ : «Укр. енцикл», 1998. Т. 1. С. 357.
7. Погорілко В. Ф. Вибори народних депутатів України. Юридична енциклопедія. Київ : «Укр. енцикл», 1998. Т. 1. С. 357-358.
8. Подорожна Т. С. Законодавчі дефініції: поняття, структура, функції : монографія. Львів : ПАІС, 2009. 196 с.
9. Совгиря О. В., Шукліна Н. Г. Конституційне право України. Повний курс : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2019. 556 с.

Олена СОЛОШЕНКО,
доцент кафедри теорії і методики
викладання суспільно-правових
дисциплін Харківського національного
педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди,
кандидат історичних наук, доцент

ТРАНСПЛАНТАЦІЯ ОРГАНІВ В УКРАЇНІ ЯК РЕАЛІЗАЦІЯ СОМАТИЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Суспільство XXI ст. відзначено формуванням четвертого покоління прав людини. Наукові відкриття в біології, хімії, медицині обумовили нові можливості людства, зокрема трансплантацію органів, використання репродуктивних технологій, зміну статі, клонування тощо. Внаслідок розвитку наукових знань виникла необхідність визначення та регулювання нових прав людини, які отримали назву «соматичних» прав (від грец. soma – тіло). Це «група прав людини, які ґрунтуються на фундаментальній світоглядній впевненості в «праві» людини самостійно розпоряджатися своїм тілом: здійснювати його «модернізацію», «реставрацію» і навіть «фундаментальну реконструкцію», змінювати функціональні можливості організму і розширювати їх техніко-агрегатними або медикаментозними засобами» [8, с. 250]. Як такі права розглядають: право на смерть, зміну статі, штучне репродукування, аборт, клонування, трансплантацію органів тощо. Варто зазначити неоднозначне ставлення до соматичних прав людини з боку релігії, моралі, політики, етики.

Серед четвертого покоління прав людини є ті, які сьогодні Україною та іншими країнами не визнаються і в законодавстві не відображені. Наприклад, в європейських країнах право людини гідно завершити своє життя активно обговорюється, проте законодавчо дозволити евтаназію зважилися лише декілька країн: Нідерланди, Бельгія, Португалія, а також Канада та деякі штати США [9, с. 315]. У відповідності до Конституції України будь-яка евтаназія заборонена: «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» (ст. 3) і «кожна людина має невід'ємне право на життя» (ст. 27) [4].

Щодо одностатевих шлюбів, то в 2001 р. в Нідерландах набрав чинності відповідний закон, і це був перший приклад у світі. Сьогодні 36 країн визнають одностатеві шлюби, зокрема Бельгія, Іспанія, Канада, Норвегія, Швеція, Португалія, Данія, Фінляндія, Мальта [8, с. 239]. В Україні відповідно до ст. 51 Конституції України [4] шлюб може бути укладений тільки особами різної статі: законодавство України наразі не дає право укласти шлюб особам однієї статі, а також не регулює одностатеві партнерства. Втім, право на

трансплантацію органів в Україні має реальні приклади та законодавчу базу, що вдосконалюється.

Трансплантація в Україні бере свій початок від 2018 року, коли було прийнято Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині». Вона визначається, як спеціальний метод лікування, що полягає в пересадці анатомічного матеріалу людини від донора реципієнту і спрямований на відновлення здоров'я людини (ст. 1). Отже, варто наголосити, що в Україні трансплантація застосовується виключно за наявності медичних показань (ст. 13) і здійснюється на принципах: добровільності; гуманності; анонімності та інших (ст. 4) [3].

Щороку кількість відповідних операцій збільшується. Так, в 2019 р. було проведено 73 операції, в 2020 р. – 129, в 2021р. – 316, з початком війни в лютому-червні 2022 р. операції були припинені, проте до кінця року провели 384 успішні трансплантації. У минулому році кількість пересадок збільшилась до 589, а за першу половину поточного року здійснено 283 операції [7]. Найчастіше трансплантують нирки, серце, легені. В останній час науковці і практики працюють над реалізацією трансплантації кінцівок, що важливо та актуально для українських військовослужбовців. В Україні працюють більше 20 спеціалізованих центрів, найбільший – в Інституті хірургії та трансплантології імені О. О. Шалімова у Києві.

Прийняття закону дозволило подарувати шанс на життя українцям, водночас виникла необхідність внесення певних змін і уточнень у законодавство, які мають суттєво покращити деякі його положення та дати можливість вітчизняній системі трансплантації стати більш ефективною.

Державна політика у сфері застосування трансплантації та здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією, спрямовується, зокрема, на «додержання прав людини та захист людської гідності при застосуванні трансплантації та здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією, у порядку, встановленому цим Законом та іншими законами України» [3]. З січня 2021 р. в Україні запрацювала Єдина державна інформаційна система трансплантації органів та тканин. Це сучасна автоматизована інформаційна система, яка дозволяє уникнути будь-яких маніпуляцій та мінімізувати людський чинник під час підбору пар «донор-реципієнт» [5].

Законом України 2018 р. також регулюються права і соціальний захист живого донора та членів його сім'ї, встановлюється відповідальність за порушення законодавства про трансплантацію (Розділ 4) [3].

У 2022 р. були внесені зміни щодо забезпечення організації медичної допомоги із застосуванням трансплантації та/або провадження діяльності, пов'язаної з трансплантацією [1]. За інформацією МОЗ з січня 2024 р. в Україні запроваджена програма медичних гарантій НСЗУ: всі операції з трансплантації органів та кісткового мозку будуть оплачені державою [6]. Реалізація програми має здійснюватись відповідно до Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» [2].

Актуалізуються питання реалізації і захисту прав людини («донор-реципієнт») в правовому полі, зокрема, уточнений порядок оформлення письмових згод на донорство, їх особливості в залежності від віку та спорідненості.

Отже, трансплантація органів – це один із сучасних медичних викликів, які дозволяють врятувати людські життя. Проте це складний і багатовекторний процес, який вимагає дотримання певних правил та умов, зокрема правового змісту, тому його правове регулювання є важливою складовою реалізації соматичних прав людини початку XXI ст.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України, що регулюють питання трансплантації анатомічних матеріалів людині». *Голос України* від 06.01.2022 р. № 2.
3. Закон України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення». *Голос України* від 30.12.2017 р. № 248.
4. Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині». *Голос України* від 23.06.2018 р. № 115.
5. Конституція України. *Голос України* від 13.07.1996 р. № 128.
6. Постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження Положення про Єдину державну інформаційну систему трансплантації органів та тканин». *Урядовий кур'єр* від 31.12.2020 р. № 254.
7. Сайт Міністерства охорони здоров'я. Уряд затвердив Програму медичних гарантій на наступний рік. URL: https://moz.gov.ua/uk/urjad-zatverdiv-programu-medichnih-garantij-na-nastupnij-rik-scho-zminitsja-dlja-sistemi-transplantacii-ta-jak-oplachuvatimutsja-poslugi.
8. Скільки трансплантацій органів виконують українські лікарі. URL: https://www.slovoidilo.ua/2024/09/27/infografika/nauka/skilky-transplantaczij-orhaniv-vykonuyut-ukrayinski-likari.
9. Чорненька Д. С. Правове регулювання соматичних прав людини: трансплантація органів і тканин людини в Україні та зарубіжних країнах. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* Розділ ІІІ. №1. 2024. С. 248-253. URL: http://journal-app.uzhnu.edu. ua/article/view/ 299868/292374.
10. Четверте покоління прав людини: особливості правового регулювання, проблеми та перспективи розвитку в сфері охорони здоров'я: монографія. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2020. 444 с.

Наталія ФІЛІПСЬКА,
старший викладач кафедри
конституційного і міжнародного права
та прав людини
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ОСІБ З МЕНТАЛЬНИМИ РОЗЛАДАМИ У ПОЛІЦЕЙСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Державна служба статистики України оприлюднила дані щодо кількості осіб з інвалідністю станом на початок січня 2024 року. Так, всього на вказаний час налічувалося 2 млн 839 тис. 207 осіб з інвалідністю, з яких 217 тис. 591 мають першу групу інвалідності, 954 тис. 006 – другу, 1 млн 508 тис. 709 – третю та 158 тис. 901 – це діти з інвалідністю [1, с. 54]. Тільки за 2023 рік кількість осіб, які вперше отримали статус «особа з інвалідністю» внаслідок порушень психічного здоров'я та поведінки / захворювань нервової системи, склала 10 та 12,2 тис. осіб відповідно. Зважаючи на повномасштабну війну, що триває, є підстави вважати, що кількісні показники і цієї групи, й інших, на жаль, будуть збільшуватися.

Наведені дані є досить яскравою демонстрацією того, що близько 10 % населення України мають ті чи інші функціональні обмеження. Люди, які їх мають, часто потребують розумних пристосувань, забезпечення різних видів доступності, а також, що не менш важливо, включення у життя суспільства, інклюзії. Цей процес не оминає і правоохоронні органи, зокрема, Національну поліцію, яка безпосередньо працює з різними категоріями населення, надаючи правоохоронні послуги. Забезпечення дотримання прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, є одним із ключових принципів діяльності Національної поліції. Не можна не погодитися із позицією Міністерства внутрішніх справ України, що без урахування особливостей та потреб кожної людини неможливо досягти успіху у безпековій сфері [2].

Згідно з глобальними оцінками ВООЗ, кожна п'ята людина (22 %), яка проживає в районі, що постраждав від повномасштабної військової агресії проти України, у будь-який час впродовж останніх 10 років має певну форму психічного розладу, починаючи від легкої депресії або тривожності до психозу, і майже кожна 10 людина (9 %) живе з помірним або важким психічним розладом [3, с. 79]. Ця статистика свідчить про необхідність вже тепер адаптувати роботу держави та підходи до побудови співпраці з населенням, враховуючи такі перспективи та тенденції.

Як зазначає очільниця Міністерства соціальної політики Оксана

Жолнович, після війни Україна з перемогою отримає велику кількість людей, які матимуть різного роду інвалідність. З цією реальністю ми повинні навчитися жити, прийняти її та зрозуміти, що суспільство має сформувати нові правила взаємодії з такими людьми не у форматі патерналізму, жалю чи якихось подачок, а у форматі створення гідних повноцінних умов для їх якісної самореалізації [4].

На жаль, люди, які мають розлади ментального характеру (психічні, психо-інтелектуальні), досить часто опиняються поза увагою і суспільства, і державних органів. Крім того, ставлення до цієї категорії людей, у тому числі і з боку поліції, буває зневажливим та несприятливим.

Таке твердження грунтується на дослідженні, проведеному серед працівників поліції превентивного сектору деяких областей України. Протягом 2021-2024 років проводилося опитування близько 250 поліцейських, які проходили тренінги[1] щодо захисту прав осіб з інвалідністю та комунікації з ними. На питання «Чи вважаєте ви, що людям зі стійкими вадами здоров'я, особливо ментальними, не місце у здоровому суспільстві?» отримано такі відповіді:

– так, вони не вписуються у нормальне суспільство – 9,5 %;

– нехай будуть, але окремо та не у громадських місцях – 1,7 %;

– якщо вони не псують нічого та нормально поводяться, то нехай будуть – 12,1 %;

– ніхто з нас не застрахований від хвороби та інвалідності, це рівні члени суспільства – 73,3 %;

- так, якщо це грубе порушення психіки або інтелекту – 3,4 %.

Тож з огляду на результати опитування, можна стверджувати, що понад 25 % опитаних працівників поліції так чи інакше виражають неприйняття щодо людей, які мають ментальні порушення. Такі показники є свідченням того, що поліцейські не мають достатньо знань щодо цієї категорії осіб та достатнього рівня усвідомлення принципу рівності без будь-яких обмежень, у тому числі за ознакою здоров’я.

Слід зазначити, що Національна поліція вживає заходи щодо забезпечення доступності для людей із порушеннями слуху, використовуючи можливості сучасної техніки та смартфонів, застосунки, залучення фахівців тощо. Але подібних пристосувань для звернення до поліції немає для людей з ментальними порушеннями (наприклад, використання легкої мови). Наприклад, офіційний сайт МВС оприлюднив «Результати оцінювання роботи із забезпечення прав осіб з інвалідністю» за 2023 рік, який містить лише

[1] Тренінги на тему «Захист прав, свобод та законних інтересів людей з інвалідністю в поліцейській діяльності та етика спілкування з ними» для офіцерів поліції превентивного сектору ГУНП в Херсонській, Миколаївській, Луганській, Донецькій, Запорізькій, Харківській, Чернігівській, Полтавській та Дніпропетровській областях та офіцерів Батальйону патрульної поліції в м. Краматорськ та Слов’янськ УПП в Донецькій області проводилися авторкою протягом 2021-2024 років за підтримки Програми Розвитку ООН.

інформацію щодо кількості працевлаштованих у різних підрозділах / закладах / установах / органах МВС осіб з тими чи іншими групами інвалідності. Такі дані, на наш погляд, не зовсім повно висвітлюють саме забезпечення прав осіб з інвалідністю, бо працевлаштування є лише однією складовою інклюзії.

У той же час, попри наявні недопрацювання МВС у сфері захисту осіб саме з ментальною інвалідністю, можна констатувати і позитивну тенденцію у підвищенні рівня толерантності та усвідомленого прийняття принципу рівності – одного з найголовніших принципів сучасної демократії та людиноорієнтованості політики. Підтвердженням цього можна вважати те, що переважна кількість опитаних поліцейських з вищенаведеного дослідження (майже дві третини – 73,3 %) вважає людей з інвалідністю рівними членами суспільства. Це цілком співвідноситься з ідеями, проголошеними в Декларації про права розумово відсталих осіб 1971 року, що особа, яка має порушення інтелектуального розвитку, має у максимальному ступені здійснювати ті ж права, що й інші люди [5].

На наше переконання, саме внутрішнє ставлення поліцейського, сприйняття або несприйняття людей, які мають психічні, інтелектуальні або психо-інтелектуальні та комплексні розлади здоров'я, є досить значним фактором, який впливає та визначає якість виконання правоохоронцем своїх функціональних обов'язків. Це набуває все більшого значення, як зазначалося вище, у зв'язку із збільшенням числа тих, хто отримав травми, що спричинили порушення психіки або/та інтелектуальної діяльності, мають стійкий посттравматичний стресовий розлад. Причому до такої групи можуть належати як комбатанти, так і мирні жителі, постраждалі від атак російської федерації по житлових будинках та інфраструктурі.

Таке усвідомлене ставлення, своєю чергою, можна сформувати шляхом надання більш детальної інформації про особливості кожної з названих підкатегорій та основні правила спілкування та поведінки щодо таких людей. Тобто розвиток та виховання у поліцейських протягом всього часу їх служби поваги до прав та свобод кожної людини без утиску за будь-якими ознаками є, на наш погляд, ефективним інструментом для формування толерантного, інклюзивного суспільства, що є вкрай важливим і зараз, і у період відновлення України після її перемоги.

Список використаних джерел:

1. Державна служба статистики. Статистичний щорічник України за 2023 рік. За редакцією І. Є. Вернера. 269 с. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/11/year_23_u.pdf

2. Недискримінація та безбар'єрність. Міністерство внутрішніх справ України. Офіційний сайт. URL: https://mvs.gov.ua/uk/right/nediskriminaciia-ta-bezbarjernist

3. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини «Про стан реалізації національного превентивного механізму в Україні за 2022 рік». Київ, 2023. 115 с. URL: https://mvs.gov.ua/upload/1/7/8/9/6/6/specdopovid-upovnovazenogo-compressed.pdf.

4. Потрібно змінювати стандарти і підходи до працевлаштування людей з

інвалідністю, – Оксана Жолнович, міністерка соціальної політики.19 червня, 2023. *Соціальна справа.* Загальнодержавне аналітичне видання. URL: https://socsprava.com.ua/potribno-zminyuvaty-standarty-i-pidhody-do-praczevlashtuvannya-lyudej-z-invalidnistyu-oksana-zholnovych-ministerka-soczialnoyi-polityky/.

5. Декларація про права розумово відсталих осіб, прийнята і проголошена резолюцією 2856 (XXVI) ГА ООН від 20.12.1971 року. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/169900___169900.

Ольга ЧЕПІК-ТРЕГУБЕНКО,
доцент кафедри теорії держави
та права Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕДІАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

«Одним із ефективних способів підходу до конфлікту є пошук рішень, які дозволяють не тільки розв'язати конфлікт, а насамперед, створюють можливість побачити у ньому людей – їхні потреби та цінності, пропрацювати та зрозуміти ці цінності та інтереси і сформувати взаємовигідну угоду, розраховану на подальшу співпрацю. Цим кроком може бути медіація, що дозволяє розглядати конфлікт/спір як цінність, що мобілізує до дії та прийняття рішень у конкретних життєвих ситуаціях» [1, с. 268; 2, с. 6] – сьогодні це твердження науковців є широковідомим, хоча і поки що, напевно, не загальновизнаним представниками з різних сфер суспільної діяльності, адже інститут медіації нині не отримав масової апробації. Тому важливим є продовження наукових досліджень у цій сфері.

Ті чи інші сторони медіації з позицій різних наук вивчали вітчизняні вчені, проте після введення режиму воєнного стану і сама процедура медіації, що підтвердила свою високу ефективність, і її наукові дослідження набули нового вектору розвитку. Так, за 2022 р. слід навести праці Л. Романадзе «Доступ до правосуддя: роль медіації у воєнні та повоєнні часи» [3], І. Патлашинської «До питання ролі політичної медіації у вирішення воєнних конфліктів: досвід для України» [4], в яких автори розглянули одні із найбільш актуальних питань того періоду.

Л. Романадзе зауважила, що «функціонування судової системи у воєнний час підкреслило давні та відомі проблеми – обмежені можливості онлайн-судочинства, брак ресурсів у судах, нерозвиненість системи взаємодії судів і альтернативних способів вирішення спорів. Останнє значно обмежує потенціал медіації у забезпеченні доступу до правосуддя як альтернативи або

ефективного доповнення до судового вирішення спорів. Авторка наголосила, що очевидним є те, що навантаження на суди у спадкових і сімейних справах різко збільшиться через неминучі наслідки людських втрат та міграції в Україні. Саме такі спори – між спадкоємцями, подружжям, що розлучається, щодо дітей та майна, боргових зобов'язань – є медіабельними» [3, с. 13]. Такий висновок дослідниці, на жаль, отримав підтвердження у подальшому.

Для прикладу слід навести статистику розлучень: після спаду у 2022 р. нині продовжує збільшуватися кількість розлучень. Так, у 2024 р. за перші пів року розірвали свої шлюби 15,5 тисячі пар [5]. Це у 1,5 раза більше, ніж за такий самий період у 2023 р., та на 18 % більше, ніж у 2021 р. Тож враховуючи вказане, можна стверджувати про більше навантаження на судову систему, яке можна та потрібно оптимізувати за рахунок використання медіації.

Ще одним актуальним напрямом 2022 р. стало дослідження політичної медіації. І. Патлашинська наголосила, що «науковий інтерес до політичної медіації у вітчизняній науці та політиці стає більш помітним, зокрема, це пов'язано з воєнним станом. Політична діяльність будь-якої демократичної держави у зовнішній і внутрішній політиці тісно пов'язана з пошуком оптимальних ефективних рішень у разі виникнення суперечностей і розбіжностей, з обранням тих способів вирішення конфліктів, які завдадуть найменші негативні політичні, соціальні й економічні наслідки для держави. Необхідність і актуальність аналізу конфліктів і їх вирішення за допомогою політичної медіації також зумовлено тим, що у сучасному світі взагалі й у країнах, що стали на шлях становлення демократичних інститутів, зокрема, суперечності внутрішнього або міждержавного характеру досить часто набувають найвищого ступеня поширеності та гостроти, переходять до форм деструктивних збройних зіткнень, що загрожують важкими матеріальними втратами та людськими жертвами» [4, с. 298, 300]. Авторка справедливо наголошує на потребі більш ретельної уваги до вказаної проблематики, а також зазначає, що політична медіація в Україні поки що не існує як окреме явище, а сфера її застосування є обмеженою. Водночас слід підтримати позицію І. Патлашинської про надзвичайно важливу роль медіації у врегулюванні воєнних конфліктів.

Заслуговує на окрему увагу праця О. Андреєвої «Медіація як ефективний спосіб вирішення економічних спорів в умовах воєнного стану та в післявоєнний період», підготовлена у 2023 р. [6]. Дослідниця зазначає, що «бізнес-медіація є сучасним, ефективним, оперативним і дієвим способом вирішення різноманітних конфліктів (спорів) у сфері господарювання. Серед її переваг визначальними є швидкість вирішення конфліктної ситуації, можливість передбачити витрати на проведення такої процедури, збереження контролю самими заінтересованими сторонами над процедурою медіації, можливість узгодити вирішення конфліктної ситуації з іншою стороною на засадах захисту власних інтересів та розуміння інтересів протилежної сторони, продовження подальших бізнес-зв'язків між сторонами медіаційної

процедури, можливість впливати на остаточні варіанти вирішення конфліктної ситуації, збереження ділової репутації, можливість вирішення не тільки поточних конфліктних ситуацій, а й майбутніх імовірних непорозумінь. Можливість застосування онлайн-медіації повною мірою відповідає теперішнім вимогам воєнного часу» [6, с. 109-110].

Проблематику сімейної медіації в умовах воєнного стану досліджували, зокрема, О. Сегіна, С. Антонова «Інститут медіації в Україні як один із альтернативних механізмів врегулювання конфліктів у громадах мирним способом: проблеми та перспективи розвитку у період воєнного конфлікту», 2023 р. [7], Д. Маліннікова «Сімейна медіація як ефективний метод вирішення спорів в умовах воєнного стану в Україні», 2024 р. [8]. Д. Маліннікова наголошує, що «війна в країні має негативний вплив на збільшення конфліктів всередині суспільства та окремих індивідів. У воєнних умовах сімейна динаміка зазнає значних тисків, що може викликати конфлікти між членами сім'ї. Стрес, обмежені ресурси та загроза безпеки можуть призводити до погіршення міжособистісних відносин та спровокувати конфлікти, які вимагають ефективного вирішення. Ключові виклики, з якими стикаються сім'ї в умовах воєнного конфлікту: розрив сімейних зв’язків; травми та стрес; економічна нестабільність; зміна ролей та відповідальності в родині; втрата близьких; труднощі для дітей; втрата житла та майна» [8, с. 37]. Подальші дослідження у сфері сімейної медіації та інших напрямах уможливлять напрацювання нових методів та способів вирішення конфліктів/спорів у звичайний період та в умовах воєнного стану, а також повоєнного періоду, який потребує окремої уваги.

Отже, медіація як альтернативний спосіб вирішення конфліктів/спорів має суттєві переваги, а введення воєнного стану в Україні ще раз стало підтвердженням її високої значимості та ефективності для суспільства і держави. У роботі наведено лише частину досліджень медіації в умовах воєнного стану. Перспективним науковим напрямом, що має цілком прикладний характер, є впровадження інституту медіації у центрах з надання безоплатної правничої допомоги.

Так, з 30 серпня по 1 листопада 2024 р. було оголошено конкурсний відбір для залучення медіаторів до надання послуг з медіації з метою врегулювання конфлікту між потерпілим та неповнолітнім підозрюваним, обвинуваченим у вчиненні кримінального правопорушення відповідно до державної Програми відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення». По завершенні третього конкурсного відбору медіаторів в Реєстр медіаторів включено 134 медіатори, які залучаються центрами з надання безоплатної правничої допомоги [9]. Більше того, до надання послуг з медіації в інших категоріях конфліктів медіатор, включений до Реєстру, залучатиметься по мірі прийняття відповідних нормативно-правових актів, що будуть регулювати питання забезпечення надання послуг з медіації центрами з надання БПД.

Список використаних джерел:

2. Karaszewska H. Mediacja jako pozasądowa metoda rozwiązywania sporu – perspektywa historyczna i współczesna. *Polska Myśl Pedagogiczna*. 2020. № 6. S. 267-284.
3. Подковенко Т. О. Зміст та значення принципу конфіденційності в медіації. *Галицькі студії: юридичні науки.* 2024. Вип. 5. С. 5-11.
4. Романадзе Л. Доступ до правосуддя: роль медіації у воєнні та повоєнні часи. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2022. № 5. С. 13-29.
5. Патлашинська І. До питання ролі політичної медіації у вирішення воєнних конфліктів: досвід для України. *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*. 2022. Вип. 42. С. 298-303.
6. Павлюк А. Українці почали частіше розлучатися, а кількість шлюбних договорів зросла. 9 серпня 2024 р. URL: https://life.pravda.com.ua/society/skilki-par-v-ukrajini-rozluchilisya-za-pershe-pivrichchya-2024-roku-statistika-303092/.
7. Андреєва О. В. Медіація як ефективний спосіб вирішення економічних спорів в умовах воєнного стану та в післявоєнний період. *Право України*. 2023. № 10. С. 101-111.
8. Сегіна О. М., Антонова С. Є. Інститут медіації в Україні як один із альтернативних механізмів врегулювання конфліктів у громадах мирним способом: проблеми та перспективи розвитку у період воєнного конфлікту. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Економічні науки.* 2023. Вип. 4. С. 320-330.
9. Маліннікова Д. К. Сімейна медіація як ефективний метод вирішення спорів в умовах воєнного стану в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2024. Т. 35 (74), № 1. С. 36-40.
10. Оголошено конкурсний відбір медіаторів, які залучаються центрами з надання безоплатної правничої допомоги. 29.08.2024. URL: https://legalaid.gov.ua/novyny/ogolosheno-konkursnyj-vidbir-mediatoriv-yaki-zaluchayutsya-czentramy-z-nadannya-bezoplatnoyi-pravnychoyi-dopomogy/.

Ксенія ГУРТОВА,
старший викладач кафедри
конституційного і міжнародного
права та прав дюдини
Харківського національного
університету внутрішніх справ

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРАВА БІЖЕНЦІВ ТА ШУКАЧІВ ПРИТУЛКУ В УКРАЇНІ

Основне невирішене питання, коли йдеться про дотримання прав осіб вищезазначених категорій – відсутність комплексного підходу до системи притулку. Чинне законодавство та законопроєкти у сфері регулювання соціально-економічних правовідносин, як правило, не враховують інтереси цих осіб.

Одним з важливих питань є обмеження доступу до соціального житла.

Так, згідно зі статистикою ДМСУ, щороку за захистом в Україні звертається близько 1000 осіб [3]. Законодавством України соціальне житло для шукачів притулку, біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, не передбачено. Отже, більшість цих осіб має забезпечувати базові потреби самостійно. Доступ шукачів притулку обмежено й до безоплатних соціальних послуг. Отримання таких послуг передбачено для тих, хто внесений в Реєстр отримувачів соціальних послуг, однак більшість шукачів притулку не може бути внесена до цього реєстру через неможливість отримати РНОКПП34. Крім того, хоча Міністерством соціальної політики України й розроблені Державні стандарти соціальних послуг, але в перелік вразливих категорій не включені вищезазначені категорії осіб.

Шукачі притулку та їх діти обмежені в праві на медичне обслуговування. Дорослі не мають права на безкоштовну медицину, а діти, хоч і мають таке право, але щоб підписати декларацію із сімейним лікарем для неповнолітньої дитини її батьками має бути наданий документ, що посвідчує їх особу. Батьки також мають надати свідоцтво про народження дитини. Але ці документи зазвичай відсутні у шукачів притулку. Уповноважений ВР України з прав людини порушував це питання у своїй Щорічній доповіді за 2018 рік та рекомендував МОЗ розробити та подати в установленому порядку на розгляд ВР України законопроєкт щодо надання медичних послуг дітям, батьки яких не мають документів, що посвідчують особу. На офіційний запит БФ «РОКАДА» щодо стану розробки такого документу МОЗ відповіло, що станом на січень 2020 року документ не розроблявся.

Україною не створені державні курси української мови як іноземної для біженців, осіб, які потребують додаткового захисту та шукачів притулку, незважаючи на те, що Планом заходів щодо інтеграції [1] передбачено, починаючи з 2013-го року, функціонування адаптаційних курсів для біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, на базі навчальних закладів та державних центрів соціальної інтеграції; курсів з вивчення української мови. Наразі такі курси проводяться лише за сприяння виконавчих партнерів УВКБ ООН та за їх рахунок. Взагалі внаслідок відсутності належного фінансового забезпечення вищезазначений План заходів щодо інтеграції фактично не виконується державою.

Діти-шукачі притулку, біженці та особи, які потребують додаткового захисту, не включені до переліку осіб з особливими освітніми потребами. Так, за європейськими стандартами 39 діти з ООП – це особи до 18-ти років, які потребують додаткової підтримки в освітньому процесі, зокрема, діти-біженці, діти-мігранти. В Україні, незважаючи на вимоги Закону України «Про освіту», термін «діти з ООП» використовується у вужчому розумінні інклюзивної освіти й охоплює дітей з порушеннями психофізичного розвитку та дітей з інвалідністю. Незважаючи на те, що шукачі притулку мали б підпадати під категорію «особи, які здобували повну загальну середню освіту мовою, що не належить до слов'янської групи мов», і отримувати певні пільги

при проходженні зовнішнього незалежного оцінювання, на практиці вони зіштовхнулися з відмовою отримати такі пільги через суперечності підзаконних нормативно-правових актів [2].

Зокрема, Міністерство освіти і науки України вимагало від них надати документи про здобуття освіти неслов'янською мовою в закладах загальної середньої освіти України.

Не всі шукачі притулку можуть реалізувати право на тимчасове працевлаштування, передбачене статтями 13 та 17 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту». Пунктом 3 ст. 42 Закону України «Про зайнятість населення» передбачено, що для особи, стосовно якої прийнято рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, роботодавець має отримати дозвіл на працевлаштування. Такий дозвіл для шукачів притулку видається безоплатно, але передбачає обов'язкову умову – виплату щомісячної заробітної плати у розмірі не менш як десять мінімальних заробітних плат. Оскільки шукачі притулку, як правило, можуть претендувати лише на некваліфіковану працю, ця умова не може бути виконана *a priori*. Крім того, ст. 265 КЗпП передбачає штраф для роботодавця у розмірі 30 мінімальних зарплат за використання праці робітника без оформлення.

У свою чергу ст. 203 КУпАП встановлює, що є порушення іноземцями та особами без громадянства правил перебування в Україні, зокрема, працевлаштування без неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Така неузгодженість норм законодавства тягне за собою застосування подвійного покарання за одне й те саме правопорушення для роботодавця, та, як наслідок, його небажання брати на роботу шукачів притулку. Біженці та особи, які потребують додаткового захисту, обмежені у своєму праві зареєструватися як безробітні через неможливість надати оригінал або дублікат документа про освіту. Така дискримінаційна вимога призводить до того, що цим категоріям осіб відмовляють у реєстрації безробітним і виплаті допомоги по безробіттю, навіть якщо вони мають трудовий стаж в Україні.

Висновок. Потрібно зробити наступні кроки для мінімізації вищенаведених проблем: покращити підготовку державних службовців та суддів щодо процедур звернення за притулком, зокрема щодо недопущення необґрунтованих відмов в статусі біженця або особи, яка потребує додаткового захисту, за умовами прийнятності та по суті. А також запровадити у чинному законодавстві чіткі критерії достовірності, релевантності та актуальності інформації про країну походження; забезпечити ефективний доступ до безоплатної правової допомоги для всіх шукачів притулку з моменту висловлення ними бажання про звернення за притулком та підвищити якість безоплатної правової допомоги для них; забезпечити повне інформування осіб, які виявляють бажання звернутися за притулком, про процедуру такого звернення зрозумілою ними мовою; внести зміни до Сімейного кодексу

України, Цивільного кодексу України, постанов та розпоряджень Кабінету Міністрів України, які врегульовують форми влаштування дітей, додавши до переліку дітей осіб віком до вісімнадцяти років, які прибули на територію України без супроводу батьків (дітей, розлучених з сім'єю); рекомендувати Міністерству охорони здоров'я України розробити та подати в установленому порядку на розгляд Верховної Ради України законопроєкт щодо надання медичних послуг дітям, батьки яких не мають документів, що посвідчують особу.

Список використаних джерел:

1. План заходів щодо інтеграції біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, в українське суспільство на період до 2020 року, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2012 р. № 605-р, URL:: https://www.kmu.gov.ua/npas/245522329.
2. Про деякі категорії осіб з особливими освітніми потребами : постанова КМУ № 952 від 14.11.2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952-2018-%D0%BF#Text.
3. Про житловий фонд соціального призначення: Закон України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3334-15#Text.

Тетяна ЖЕГЛІНСЬКА,
викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ВПЛИВ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ПРАВ ЖІНОК І ДІТЕЙ СЕРЕД ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Війна завжди приносить з собою страждання, руйнування та невизначеність. Особливо вразливими у цьому контексті є жінки та діти, які опиняються в ситуаціях, де їхні права та безпека опиняються під загрозою. Внутрішньо переміщені особи (ВПО) – це люди, які рятуючись від конфлікту, змушені залишити власні домівки, але залишаються в межах своєї країни. В умовах війни ці групи стикаються з численними викликами, які суттєво впливають на їхні права та життя.

Одним із найгостріших питань є фізична безпека. Воєнні конфлікти, як правило, супроводжуються насильством, і жінки, а також діти часто стають жертвами злочинів, включаючи сексуальне насильство. Під час війни, коли системи правопорядку і безпеки часто руйнуються, ризик насильства зростає. Для багатьох жінок і дітей, які пережили втрати, травми та жорстокість, ці події стають частиною повсякденності.

Психологічний вплив конфлікту не менш серйозний. Внутрішньо

переміщені особи часто переживають глибокі емоційні травми, депресію та стрес, які можуть призвести до тривалих проблем з психічним здоров'ям. Діти можуть зіткнутися з труднощами в адаптації, що впливатиме на їхній розвиток та навчання [1].

Економічні труднощі також значно ускладнюють життя жінок і дітей, які залишили свої домівки. Втрата роботи та засобів для існування ставить їх у ситуацію безвиході, змушуючи залежати від гуманітарної допомоги. Це особливо важко для жінок, які часто не мають доступу до економічних ресурсів та можливостей.

Доступ до освіти – ще одна критична проблема. Конфлікти призводять до закриття шкіл, і діти, особливо дівчата, можуть бути позбавлені можливості навчатися. Це створює довгострокові наслідки для їхнього майбуття, обмежуючи можливості для розвитку та участі в суспільстві.

З правової точки зору внутрішньо переміщені жінки та діти стикаються з труднощами у захисті своїх прав. Вони часто не мають доступу до юридичних послуг, що ускладнює їхню здатність захищати свої інтереси та отримувати належну допомогу.

Міжнародні організації відіграють важливу роль у підтримці прав жінок і дітей у таких умовах. Вони можуть забезпечити гуманітарну допомогу, освітні програми та правову підтримку. Однак ресурси таких організацій часто обмежені, а попит на допомогу залишається високим.

Необхідність політики захисту прав жінок і дітей у контексті воєнних конфліктів є очевидною. Створення системи, яка забезпечує їхні права та безпеку, має стати пріоритетом для державних органів і міжнародної спільноти. Це включає не лише надання гуманітарної допомоги, а й впровадження законодавчих ініціатив, які захищають їхні інтереси [2].

Війна в Україні, що почалася у 2014 році, а згодом загострилася у 2022 році, стала катастрофою не лише для держави, але й для мільйонів людей, особливо жінок і дітей. Конфлікт з Росією призвів до масових переміщень населення, змушуючи багатьох залишати свої домівки та шукати безпечні місця в межах країни. Як результат, мільйони людей стали внутрішньо переміщеними особами (ВПО), і їхнє життя зазнало глибоких змін.

У військових конфліктах жінки та діти часто стикаються з підвищеним ризиком насильства. В Україні, особливо в зонах активних бойових дій, випадки сексуального насильства, домагань і насильства в родині стали частими. В умовах відсутності правопорядку жінки опиняються беззахисними перед агресією. Багато з них намагаються уникнути небезпеки, але це не завжди можливо.

Психологічний стрес, пов’язаний з війною, має довготривалі наслідки. Діти, які пережили воєнні дії, часто страждають від посттравматичного стресового розладу (ПТСР), тривожності та депресії. Ці переживання не лише впливають на їхній емоційний стан, але й на навчання та соціалізацію. Жінки також переживають серйозні емоційні травми, тому багато з них потребує

спеціалізованої психічної підтримки [3].

Економічні наслідки війни особливо важко відчуваються жінками, які часто є основними опікунами дітей. Втрата роботи і засобів до існування ставить їх у ситуацію безвиході. Вони змушені покладатися на гуманітарну допомогу, яка часто є недостатньою. Жінки, які раніше займалися бізнесом або працювали, тепер є вразливими, без доступу до ресурсів.

Міжнародні організації, такі як ООН та Червоний Хрест, активно працюють в Україні, надаючи гуманітарну допомогу, освітні програми та правову підтримку. Однак їхні ресурси обмежені, а потреби населення залишаються високими. Важливо, щоб міжнародна спільнота продовжувала підтримувати український народ у ці важкі часи.

Вплив війни на права жінок і дітей серед внутрішньо переміщених осіб в Україні є багатогранним і глибоким. Необхідно визнати їхню вразливість і вжити заходів для їхнього захисту та підтримки. Створення системи, яка забезпечує їх права та безпеку, має стати пріоритетом для держави і міжнародних організацій. Це включає не лише надання гуманітарної допомоги, але й розробку законодавчих ініціатив, які б захищали їхні інтереси і сприяли відновленню їхніх прав.

Список використаних джерел:

1. Е-дані. Внутрішньо переміщені особи. Державне підприємство «Інформаційно-обчислювальний центр Міністерства соціальної політики України». URL: https://www.ioc.gov.ua/dashboardVpo.

2. Трубавіна І. М. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа ведення випадку в соціальній роботі з ними / Гібридна війна на Сході України в міждисциплінарному вимірі: витоки, реалії, перспективи реінтеграції : зб. наук. пр. / Держ. закл. «Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка; [за заг. ред. В. С. Курило, С. В. Савченко, О. Л. Караман]. Старобільськ: ДЗ «ЛНУ ім. Т. Шевченка», 2017. С. 320–342. URL: http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/1222.

3. Fawcett, J. T. (2019). Women in the cities of Asia: Migration and urban adaptation. Routledge, 2019. URL: https://www.routledge.com/Women-In-The-Cities-Of-Asia-Migration-And-Urban-Adaptation/Fawcett/p/book/9780367216474.

Денис МЕЛЬНИК,
головний спеціаліст відділу
ідентифікації та забезпечення
видворення Управління міграційного
контролю, протидії нелегальній міграції
та реадмісії Головного управління
Державної міграційної служби України
у Дніпропетровській області

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ГРОМАДЯН КРАЇНИ-АГРЕСОРА ПІД ЧАС РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ПРОТИДІЇ НЕЛЕГАЛЬНІЙ (НЕЗАКОННІЙ) МІГРАЦІЇ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ ТА ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Триваюча повномасштабна війна російської федерації проти України зумовила зупинення, втрату чинності та прийняття низки нормативно-правових актів владою України як актів реагування на збройну агресію, що покликані забезпечити функціонування держави в умовах війни.

Положеннями ст. 9 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» визначено, що Кабінет Міністрів України, інші органи державної влади, військове командування, військові адміністрації, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування здійснюють повноваження, надані їм Конституцією України, цим та іншими законами України [2].

На підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до п. 20 ч. 1 ст. 106 Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану», Указу Президента України № 740/2024 від 28.10.2024 року, Закону України «Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» № 4024-IX від 29.10.2024 року, строк дії воєнного стану в Україні продовжено на 90 діб з 05 години 30 хвилин 10 листопада 2024 року [1, 2, 3, 9].

На фоні зміни статусу «тліючої війни» на «широкомасштабне вторгнення» дипломатичні відносини з російською федерацією розірвано, консульські відносини є діючими, відповідно до положень ст. 2 Віденської Конвенції про консульські зносини, яка підписана Україною 24.04.1963 року (у складі СССР). МЗС України також відкликало до Києва тимчасового повіреного у справах України в російській федерації Василя Покотила для проведення консультацій і розпочало евакуацію українського посольства в місті москві. Консульські установи України на території рф наразі продовжують працювати в штатному режимі [5, 7].

Екстрене правове регулювання в умовах воєнного стану не припиняє здійснення функцій органами державної влади, як зазначено вище, але вносить

певні зміни. Ці зміни торкнулись реалізації державної політики у сфері протидії нелегальній (незаконній) міграції, реалізація якої покладена на Державну міграційну службу України.

Положенням про Державну міграційну службу України, яке затверджене постановою Кабінету Міністрів України № 360 від 20.08.2014 року, визначено основні завдання та повноваження центрального органу державної влади. Реалізація державної політики у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів, відповідно до п. 1 п. 3 вищезазначеного Положення є одним із завдань міграційної служби. До кола повноважень Державної міграційної служби України належить прийняття рішень про примусове повернення до країни походження, або третьої країни, примусове видворення іноземців та осіб без громадянства з України, заборону в'їзду в Україну та інші, відповідно до п. 4 Положення [8].

Парламентом України зупинено дію Угоди між Кабінетом Міністрів України та урядом російської федерації про реадмісію, відповідний закон № 3359-IX прийнято 24.08.2023 року, Урядом України зупинено дію Виконавчого протоколу про порядок реалізації даної угоди, відповідна постанова № 900 винесена 23.08.2023 року. Дані документи деталізували процес взаємодії України та російської федерації під час здійснення примусового повернення, примусового видворення громадян, що в Угоді між Кабінетом Міністрів України та урядом російської федерації про реадмісію охоплені визначенням «реадмісія» [10, 11].

Вимушений крок державної влади є зрозумілим, але унеможливлює ідентифікацію та примусове видворення з території України особи, яка є або може бути громадянином/громадянкою рф.

Спеціалізовані нормативно-правові акти та підзаконні нормативно-правові акти, такі як Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», Інструкція про примусове повернення і примусове видворення з України іноземців та осіб без громадянства, окремі положення КАС України, що регулюють вищезазначені процеси, не зазнали змін, потреба у яких викликана війною.

КАС України визначає порядок провадження у справах із затримання іноземців та осіб без громадянства, продовження строку затримання іноземців та осіб без громадянства у пунктах тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають на території України, відповідно до ст. 289 (4).

Цілі такого затримання визначені п. 1 ч. 1 ст. 289 КАС України і здійснюються з метою ідентифікації та/або забезпечення видворення, тобто забезпечення видворення є окремою ціллю і має самостійну мету [4].

Відсутність взаємодії між компетентними органами України та рф у результаті розірвання дипломатичних відносин унеможливлює ідентифікацію

особи, яка дійсно або потенційно є громадянином/громадянкою рф, та виготовлення необхідних документів для видворення з України. Безпечне примусове видворення через кордон з рф неможливе в умовах війни.

Положення ч. 5 ст. 30 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» визначають, що рішення про примусове видворення іноземця або особи без громадянства виконується центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів, крім рішень, прийнятих органами охорони державного кордону, що виконуються такими органами. Контроль за правильністю і своєчасністю виконання рішення про примусове видворення здійснює орган, який прийняв таке рішення, але за даних обставин виконання рішення про примусове видворення громадян/громадянок рф ставить під загрозу найвищу соціальну цінність в Україні, відповідно до ст. 3 Основного Закону, а саме життя та здоров'я співробітників міграційної служби та осіб, стосовно яких виконується рішення про примусове видворення [6].

Враховуючи вищевикладене, констатуємо, що додаткового правового регулювання потребує процедура примусового видворення та ідентифікації громадян/громадянок країни-агресора.

Вирішення проблем примусового видворення та ідентифікації відповідної категорії осіб можливе шляхом укладання міжнародних договорів з третіми державами, які б регламентували процес ідентифікації, визначали компетентні органи третіх держав, через які здійснюється процес ідентифікації, процес примусового видворення, відповідні маршрути.

Список використаних джерел:

1. Конституція України, поточна редакція – редакція від 01.01.2020.
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України. (редакція від 27.07.2024).
3. Указ Президента України № 740/2024, поточна редакція – редакція від 28.10.2024.
4. Кодекс адміністративного судочинства України (поточна редакція від 21.06.2024).
5. URL: https://mfa.gov.ua/news/zayava-mzs-ukrayini-shchodo-rozrivu-diplomatichnih-vidnosin-z-rosijskoyu-federaciyeyu (дата звернення 01.11.2024).
6. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України (редакція від 24.11.2024).
7. Віденська Конвенція про консульські зносини від 24.04.1963.
8. Положення про Державну міграційну службу України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України № 360 від 20.08.2014.
9. Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» : Закон України № 4024-IX від 29.10.2024.
10. Про зупинення дії Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про реадмісію : Закон України № 3359-IX від 24.08.2023.
11. Про зупинення дії Виконавчого протоколу про порядок реалізації Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про реадмісію : Постанова Кабінету Міністрів № 900 від 23.08.2023.

Анатолій НАТОЧІЙ,
старший викладач кафедри вогневої підготовки Дніпровського державного університету внутрішніх справ

ЛЮДИНА ТА ПОЛІЦЕЙСЬКИЙ НА ЗАХИСТІ ПРАВ ТА СВОБОД: МОДЕЛІ ВЗАЄМОДІЇ СУСПІЛЬСТВА І НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Сучасні тенденції вимушено формують необхідність реформування правоохоронної системи як такої, що слугуватиме суспільству та призведе до підвищення іміджу від такої діяльності. Формування довіри населення є пріоритетним на сьогодні через необхідність збереження цілісності нашої держави та відбиття військової агресії окупанта. Сучасна концепція сьогоднішньої Національної поліції України передбачає партнерство, довіру, спілкування та діалог між поліцією та громадянами. Крім того, довіра громадян до Національної поліції, як до правоохоронної системи, безпосередньо залежить від успіху поліції у сфері правового захисту громадян, а також від рівня взаємодії громадськості з правоохоронцями [1, с. 134].

У юридичних наукових джерелах виокремлюють чотири моделі службової діяльності поліцейського, кожна з яких має певні особливості, моделі поведінки поліцейської діяльності, вимоги до такої діяльності з боку держави та суспільства в цілому. Однією із такої моделлю є модель «політик-спостерігач» [2]. Цій моделі поліцейської діяльності характерна певна політизація та репресивне спрямування діяльності поліції, низький фаховий рівень і неформальна особистісна поведінка персоналу.

Наступна модель поліцейської служби – «юрист-професіонал». Для даної моделі є характерними такі особливості: 1) визнання пріоритетності принципу верховенства права; 2) прагнення до захисту фундаментальних ліберальних цінностей, що забезпечує трансформацію «політика-спостерігача» у «солдата суспільства»; 3) компетентність, професіоналізм, почуття відповідальності та високі морально-вольові якості працівника поліції.

Від поліцейського в межах такої моделі вимагається не особиста відданість керівництву, як у моделі «політик-спостерігач», а захист фундаментальних ліберальних цінностей держави та суспільства, чітка реалізація нормативних приписів, визнання принципу верховенства права.

У межах моделі «юрист-професіонал» працівники поліцейських структур реалізують приписи норм законодавства і виконують лише ті вказівки керівництва, які відповідають праву і закону. Така модель «за можливістю раціоналізована» та передбачає використання прагматичних науково обґрунтованих методів і способів. Поліцейський трансформується в

аналітика, який розуміється на проблемах соціуму та пропонує оптимальні варіанти вирішення проблем охорони публічного порядку та боротьби зі злочинністю.

Модель службової діяльності поліції «служіння суспільству» характеризується тим, що поліція дотримується проактивної позиції, здійснює перманентний моніторинг і профілактику соціальної напруги, запобігає вчиненню правопорушень у контексті реалізації програм партнерства з населенням. Поява такої моделі зумовлена необхідністю підвищення відповідальності поліції за безпеку окремих громадян та суспільства у цілому.

У межах такої моделі створюються та реалізуються спеціальні програми взаємодії поліцейських структур і суспільства. Також поліцейські розглядаються як фахівці, що мають певний обсяг знань у галузі права і діють в інтересах гармонійного розвитку держави і суспільства. На практиці за такою моделлю поліцейський є не спостерігачем, не солдатом, не аналітиком, який реалізує завдання у сфері відбиття загроз для охоронюваного суспільного блага та уповноважений на застосування примусу, а набуває статусу «вчителя», який реалізує позитивну (підтримуючу) функцію.

У сучасній періодиці таку модель визнають «комунальною». Це обумовлюється тим, що службова діяльність поліції зорієнтована на вирішення проблем обмеженої групи населення (територіальної громади). Відповідно закономірним є той факт, що поліцейські в межах реалізації такої моделі формуються територіальними громадами для забезпечення своїх місцевих потреб. У реальному житті вищезазначені моделі функціонування поліції не існують в чіткому їх прояві.

Тож для функціонування системи правоохоронних органів конкретної держави, як правило, є характерними властивості одразу двох або більше зазначених моделей. В будь-якому випадку для кожного суспільства будь-яка модель повинна бути сформована на інтересах та побажаннях суспільства. Інколи форма управління та взаємодії не може існувати в одному форматі, та може бути проявом комбінованої формації. У будь-якому разі інтереси суспільства повинні бути враховані при взаємодії з правоохоронцями.

В умовах сьогодення професійна спрямованість передбачає розуміння і внутрішнє сприйняття цілей і завдань професійної діяльності як для правоохоронців, так і для суспільства в цілому. Такі зміни знаходять своє відображення в тому, що зміцнюють мотиви, котрі пов'язані з професійною діяльністю, викликають поклик до прагнення у добросовісному виконанні власних службових обов’язків, бажанні показати себе кваліфікованим фахівцем та досягати успіхів в роботі, посиленні почуття відповідальності [8, с. 101].

Список використаних джерел:

1. Тінін Д. Г. Формування довіри населення як основний напрям оцінки ефективної роботи Національної поліції України. Шановні учасники міжнародної конференції!, 134. Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (5 листопада 2021) / упор.: Г. Я. Савчин, У. О. Цмоць.

Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 172 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/4008/1/05_11_2021.pdf#page=134.

2. Загуменна Ю. В. Взаємодія Національної поліції України та громадянського суспільства як основа державної безпеки. *Верховенство права.* 2018. № 2. С. 37–45.

3. Додаток до Рекомендації Кес (2001) 10 про Європейський кодекс поліцейської етики: : Міжнародний документ Комітету міністрів від 19 вересня 2001 : Статус поліції: міжнародні стандарти і зарубіжне законодавство / за заг. редакцією О. А. Банчука. Київ : Москаленко О. М., 2013. 588 с.

4. Концепція першочергових заходів реформування системи Міністерства внутрішніх справ : проект 2014 р. URL : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1118-2014-%D1%80/.

5. Сокуренко В. В. Підготовка охоронців правопорядку в Харкові: 100 років історії (1917-2017 рр.) : до 100-річчя подій Української революції. Харків 3: ХНУВС: Золота миля, 2017. 495 с.

6. Проневич О. С. Моделі управління поліцією: аналіз зарубіжного досвіду / О. С. Проневич. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2009. № 1. С. 145-167.

7. Гудзь Т. І. Проблеми та перспективи розвитку місцевої міліції (муніципальної поліції) в умовах реформування територіальної організації публічної влади в Україні / Т. І. Гудзь. *Форум права*. 2011. № 4. С. 154–161. URL : http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011- 4/11gtivvu.pdf.

8. Тінін, Д., & Завістовський, О. (2024). Питання вдосконалення мовлення під час фахової підготовки поліцейських в умовах воєнного стану. *Матеріали конференцій МЦНД*, (19.01.2024; Кривий Ріг, Україна), 236–238. URL: https://archive.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/article/view/975.

Юлія ОЛІЙНИК,
викладач кафедри
адміністративного права і процесу
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ПРИВАТНІ ОСОБИ ЯК УЧАСНИКИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН

Приватна особа. Що означає це поняття? Для того, щоб розкрити тему приватної особи як суб'єкта адміністративного права, треба розібратись в деяких поняттях, таких як «індивід», «людина», «особа» та «особистість».

«Індивід» у праві позначає максимально загальну абстракцію, не пов'язану з індивідуальними рисами особи, підкреслюючи одиничність. За визначенням М. І. Матузова, це «жива істота, що існує в єдності з умовами свого середовища». У юридичному контексті термін «людина» вказує на представника Homo sapiens, що об'єднує біологічні, соціально-історичні та культурні аспекти. Важливо, що для визнання прав людини не має значення вік, стать чи релігія особи; головне – її приналежність до цього виду [1].

У юридичному контексті термін «людина» – це представник Homo

sapiens, що втілює сукупність різних аспектів свого існування: біологічного, соціально-історичного, культурного та духовно-морального. Важливо зауважити, що для визнання основних прав людини не є вирішальними вік, стать, релігія чи зайнятість особи; ключовим є лише факт її приналежності до виду Homo sapiens.

Поняття «особа» можна розглядати як уточнення терміна «людина», тобто індивіда, здатного вступати в правовідносини, реалізуючи свої бажання та інтереси в суспільстві, який досяг певного рівня соціалізації, що дозволяє йому самостійно функціонувати в суспільстві, висловлювати свою волю та реалізовувати її, як індивіда. Вона акцентує увагу на юридичній ролі людини. Досить часто спостерігається плутанина між термінами «особа» та «особистість», оскільки кожен з них має специфічні значення у різних гуманітарних науках. Річ у тому, що «особистість» має різні трактування в гуманітарних науках:

– У психології його визначають як стійку систему рис, що відрізняють індивідів один від одного.

– У соціології він розглядається як сукупність соціальних ролей конкретної людини.

На жаль, багато правників неправильно трактують термін «особистість», вважаючи, що характеристики особистості не відповідають суб'єкту, який порушив закон. Вони створюють термінологічні конструкції на кшталт «особа насильницького злочинця», забуваючи про соціально-психологічні аспекти. Важливо зазначити, що «особа» і «особистість» не є синонімами у праві: «особа» позначає суб'єкта права, тоді як «особистість» стосується типових характеристик окремої людини або групи [2].

Якщо розглянути термін «особа» детальніше, отримаємо поняття «фізичної особи». Це звуження терміна пов'язане з його використанням у певних соціальних відносинах, зокрема, у майнових справах. Поняття «фізична особа» набуває значення лише в контексті протиставлення юридичній особі, яка також бере участь у майнових відносинах, але має інший обсяг прав та обов'язків.

Таким чином, ми підходимо до терміна «приватна особа», який ще не знайшов чіткого місця у законодавстві, але вже активно використовується в науковій літературі. Приватна особа зазвичай розглядається як невладний учасник публічно-правових відносин, протиставляючись публічним органам. Деякі дослідники визначають приватну особу як фізичну особу, яка бере участь у публічному управлінні відповідно до адміністративних норм. З іншого боку, можливість приватної особи виступати суб'єктом права, тобто учасником адміністративних правовідносин, визначається як адміністративна правосуб'єктність. Цей концепт має динамічний зміст, що змінюється у залежності від об'єктивних і суб'єктивних факторів, які впливають на обсяг прав і обов'язків приватної особи. Це може включати соціально-економічні умови, правові норми та інші умови, що формують роль особи в

адміністративному середовищі.

У контексті адміністративної правосуб'єктності важливо розглянути адміністративно-правовий статус індивідуального суб'єкта. Це поняття визначає правове становище особистості у її взаємовідносинах з суб'єктами виконавчої влади, регламентоване нормами адміністративного права. Водночас адміністративно-правовий статус громадян формує обсяг і характер їх правосуб'єктності, включаючи адміністративну правоздатність та дієздатність.

Адміністративна правоздатність означає здатність мати суб'єктивні права та юридичні обов'язки, які виникають із моменту народження та визнаються за кожною особою, попри її національність, громадянство, вік (за винятком випадків, коли певні права пов'язані з досягненням віку), стать, соціальний статус, політичні чи релігійні погляди. Правоздатність не може бути передана іншим. Громадянин не має права добровільно відмовитися від неї, оскільки така відмова не є юридичною. Ця правоздатність є невід'ємною частиною громадянства і може бути лише тимчасово обмежена відповідно до законодавства (наприклад, у випадку вчинення злочину чи адміністративного правопорушення). Правоздатність є основою юридичного статусу особи та громадянина. Ця правоздатність припиняється лише з моментом смерті особи.

Адміністративна правосуб'єктність громадян варіюється залежно від ряду факторів, зокрема статі, віку, стану здоров'я та соціального статусу. Наприклад, військовий обов'язок є обов'язковим лише для чоловіків, тоді як жінки звільнені від цього. Деякі групи громадян мають право на безкоштовне лікування або пільги на проїзд. Особливий адміністративно-правовий статус належить біженцям, які підлягають регулюванню Закону України «Про біженців». Ці фактори підкреслюють, що права та обов'язки приватних осіб у сфері адміністративного права не є універсальними та можуть суттєво варіюватися [3].

Обмеження адміністративної правоздатності має тимчасовий характер і може виникати лише з однієї з двох причин: перша – це звуження прав, коли громадянин частково або повністю втрачає деякі права (наприклад, заборона керування транспортними засобами); друга – це покладення додаткових обов'язків, які можуть бути як індивідуальними, так і загальними (наприклад, обов'язок дотримуватись правил під час епідемій або з'явитись до ТЦК).

Отже, обмеження адміністративної правоздатності, як зазначалося раніше, є тимчасовими і можуть бути зумовлені специфічними умовами. По-перше, особливі обставини, такі як стихійні лиха, епідемії, війна, призводять до додаткових обов'язків для громадян. Наприклад, відповідно до Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» під час введення надзвичайного стану можуть установлюватися обмеження прав і свобод громадян, включаючи комендантську годину, обмеження свободи пересування, контроль за документами. Ці заходи спрямовані на забезпечення безпеки та підтримання публічного порядку в умовах загрози. По-друге, у випадку вчинення правопорушення на конкретного громадянина можуть покладатися додаткові обов'язки або ж він може втратити окремі права. Громадянин,

притягнутий до адміністративної відповідальності, зобов’язаний виконати рішення відповідного органу, наприклад, сплатити штраф. Для певних категорій осіб, які були засуджені або мають інші підстави, встановлюється адміністративний нагляд, що включає обов’язки та обмеження відповідно до адміністративно-правових норм.

Реалізація суб’єктивних прав і обов’язків громадян здійснюється в межах їх адміністративної дієздатності.

Адміністративна дієздатність визначається як здатність особи самостійно реалізовувати свої права та виконувати обов’язки у сфері адміністративного права. Ця здатність здійснюється через усвідомлені і вольові дії, які можуть виконуватись як особисто, так і через представника. Адміністративна дієздатність громадянина не має чітко визначеного моменту виникнення в правових актах. Зазвичай вона реалізується з 18 років, але може також виникнути з 14 років, коли особа отримує паспорт. У 16 років індивід може підлягати адміністративній відповідальності, а в окремих випадках дієздатність може бути визнана навіть до 14 років. Вона також залежить від розумового розвитку та життєвого досвіду особи, що впливає на її відповідальність за дії у взаємодії з адміністративними органами. Адміністративно-правові відносини такого типу виникають між громадянином та державним органом при: реалізації прав (пенсія, вступ до навчальних закладів, зміна прізвища); виконанні обов'язків (військовий обов'язок, реєстрація за місцем проживання); порушеннях прав громадян (незаконний арешт, відмова в прийомі на роботу); порушенні громадянином правових обов'язків (порушення громадського порядку); поданні скарг на недоліки в роботі державних установ [3].

Дієздатність варіюється серед різних груп громадян, і її зміст та обсяг залежать від таких чинників, як вік, стан здоров’я та належність до певних соціальних груп. Це означає, що права та обов’язки, які мають громадяни, можуть істотно відрізнятися залежно від їх особистих характеристик і соціального контексту.

Отже, обсяг адміністративної дієздатності громадян України значно варіюється в залежності від різних груп, таких як інваліди, пенсіонери, учасники бойових дій тощо, які мають різні права, обов'язки та пільги в сфері публічного адміністрування. Таким чином, права та обов’язки можуть бути загальними для всіх громадян або специфічними для певних категорій, що відображає загальний та спеціальний адміністративно-правовий статус особи.

Список використаних джерел:

1. Кулініч М. О. Соціально-психологічні особливості професійних установок здобувачів вищої освіти. 2024. 9 с.

2. Березневич О. В. Адміністративно-правовий статус суб'єктів надання адміністративних поліцейських послуг в Україні. *Київський юридичний журнал* 5. 2024. С. 7-14.

3. Гапон В. О. Адміністративна правосуб’єктність отримувачів волонтерської допомоги. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2024. 121 с.

Larysa SAZANOVA,
a senior lecturer of the Language Training Department Kharkiv National University of Internal Affairs

Vladyslav KOCHYN,
a second-year cadet of the Educational and Research Institute No.4 Kharkiv National University of Internal Affairs

VIOLATION OF CHILDREN'S RIGHTS IN WAR CONFLICTS

After World War II, it was clear that horrors of the war should never be allowed to occur again. It led to the adoption of historic act aimed at consolidating peace in the world – the Universal Declaration of Human Rights (1948) [1]. The Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, known as the European Convention on Human Rights (1950), was another important step in the revolutionary process and millions of people all over the world may turn for help and inspiration to this document. This Convention is the most widely ratified human rights treaty in history. It has inspired governments to change laws and policies and make investments so that more children finally get the health care and nutrition they need to survive and develop, and there are stronger safeguards in place to protect children from violence and exploitation. It has also enabled more children to have their voices heard and participate in their societies. Article 2, 'Right to life' of the European Convention on Human Rights protects the right of every person to their life and it states that «everyone's right to life shall be protected by law. No one shall be deprived of his life intentionally» [2].

In 1989, the United Nations Convention on the Rights of the Child was adopted, and it has helped change children's lives around the world. «War violates everyone's right to life including children as well as their right to be with family, the right to health, the right to develop as a personality, and the right to be nurtured and protected» [3].

Development in technology in the twenty-first century has led not only to positive results but also has given enormous growth in modern weapons. Such an introduction of armament undoubtedly leads to wars and armed conflicts, and dramatical increase in the number of casualties. The number and proportion of civilian casualties has leaped from 5 % at the beginning of the century, to 90 % at the end of it. Approximately half of the victims of modern armed conflicts are children. According to UNICEF, over one billion girls and boys live in countries or territories affected by armed conflict, and around 300 million of them are under five years old. Children living in conflict-affected countries are more likely to suffer from poverty, undernutrition, poor health and lack of education [4, p. 20].

Children's protection in the times of conflict, in recent decades, occupies an important place in the international community. There is a considerable body of norms and standards, contained in international humanitarian and human rights law that serve as a normative framework for protection of children in context of armed conflict. The impact of armed conflict on children can be substantial and have long lasting repercussions on their physical, emotional and mental well-being. In some cases, warfare rages on and off throughout childhood, with girls and boys reaching adulthood never having known peace in their homeland [5].

In times of conflict, all civilians, including children, enjoy equal protection under international humanitarian law. In addition to it, because of their vulnerability and developmental needs, children are entitled to certain special protection. Some of the guarantees found in international instruments have become part of customary law.

The following legal documents provide a basis for children's protection in situations of armed conflict. They are the Convention on the Rights of the Child (1989), the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict (2000), the Geneva Convention (1949), and the Protocols Additional to the Geneva Convention (1977), the Rome Statute of the International Criminal Court (2002), and several adopted Security Council resolutions.

The main idea in these documents is that children are not just objects who belong to their parents, but they are individuals with their own rights. The Convention went on to become the most widely ratified human rights treaty in history and has helped transform children's lives. Several adopted treaties, protocols, and laws continue to increase, and they provide protection and respect for children's rights in times of conflict. However, effective implementation of standards set out in these instruments remains a major challenge in many parts of the world.

Despite the rules of international laws, the rights of millions of children around the world continued to be violated. States have the primary responsibility to put an end to this situation and national laws are an important part of legal structure that aims at protecting children in conflict zones. In some cases, these laws may be more protective than international ones, while in others, they provide a lower level of protection.

Statistics on the vulnerabilities of children during an armed conflict should not make one forget that children themselves are capable beings, which together with their families and communities play an active role in their own protection. But still not every child enjoys a full childhood. Leaders from government, business and communities must fulfil their commitments and act for child rights and they must commit to making sure every child has every right.

The Basic Law of Ukraine on the «Protection of Childhood» (2001) regulates the situation with children in armed conflicts. According to Article 2 of this document, a child affected by hostilities and armed conflicts is «a child who, as a result of hostilities or armed conflict, was wounded, contused, mutilated, subjected

to physical, sexual, or psychological violence, abducted or illegally taken outside Ukraine, involved in military formations, or illegally detained, including in captivity» [6]. The state is obliged to take all necessary measures to ensure the protection of these children, their care and reunification with family members (search for, release from captivity, return to Ukraine of children illegally taken abroad).

In 2019, Ukraine joined the 'Safe Schools Declaration' aimed at protecting children from death, injury, exploitation, and ensure the continuity of education, to monitor attacks on educational facilities, protect them from attack, and restore them in case of damage [7].

Children enjoy general protection under the Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War and the Protocol Additional to the Geneva Conventions of 1977, and Relative to the Protection of Victims of International Armed Conflicts. These documents prohibit attacks on civilians and the use of indiscriminate weapons.

The Russian war against Ukraine has been going on for almost 11 years. All above-mentioned legal norms were violated by Russia during the shelling of many cities and towns in Ukraine and provoked numerous casualties among children. Such actions are qualified as war crimes and crimes against humanity.

Customary international humanitarian law, as well as the UN Convention on the Rights of the Child, state that children are entitled to special respect and protection during armed conflict. Certain prohibitions apply to the involvement of children in armed conflict. These include prohibitions on recruiting children into the armed forces and allowing children to participate in hostilities. These prohibitions are contained in the 2000 Optional Protocol on the Involvement of Children in Armed Conflict and the 1974 Declaration on the Protection of Women and Children in Emergency and Armed Conflict.

However, all the norms of international law on the protection of children in armed conflict do not prevent Russia from violating them but international criminal liability of Russian top military and political leadership for serious violations of international humanitarian law (war crimes), including crimes against children, as well as criminal liability of every Russian serviceman who committed a war crime, is a matter of time.

References:

1. Universal Declaration of Human Rights | United Nations. URL: https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights.

2. European Convention on Human Rights. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG.

3. GraçaMachel, the United Nations Secretary-General's Expert on the Impact of Armed Conflict on Children, UN report «Impact of Armed Conflict on Children», 1996. URL: http://www.unicef.org/graca/a51-306_en.pdf.

4. Progress for Children. A Report Card on Child Protection Number 8, September 2009. New York, 2009. 52 p. URL: http://www.unicef.org/media/86451/file/Progress_for_Children-No.8_En_081309.pdf.

5. International Bureau for Children's Rights. A Guide on International Human Rights and Humanitarian Law on Children in Armed Conflict. 2010. URL: http://www.essex.ac.uk/armedcon/story_id/000911.pdf. 458 p.

6. Zakon Ukrainy «Pro okhoronu dytynstva». 26.04.2001 № 2402-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2024-14#Text.

7. Safe Schools Declaration. URL: https://protectingeducation.org/wp-content/oploads/documents/documents_safe_schools_declaration-final.pdf.

Володимир ТИМОФЄЄВ,
старший викладач
кафедри вогневої підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНОСТІ ПРАВ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ ГЕНДЕРНО-ЗУМОВЛЕНИМ ЗАГРОЗАМ, ПОВ'ЯЗАНИМ ЗІ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ

Рівноправність і сталий розвиток в Європі і Центральній Азії знаходяться під загрозою заміщення установками, в основі яких лежать гендерні забобони. Наслідки можуть виявитися особливо болючими для дітей, які і так належать до незахищених груп.

У ринковій економіці носій робочої сили продає свою працю за винагороду в рамках трудової угоди. Взаємодія роботодавця і працівника, що реалізовується в формі трудової угоди в якості кінцевої мети, передбачає отримання вигоди кожної зі сторін. Існування неформальних соціальних і культурних установок, що створюють умови для виникнення трудових бар'єрів для обмеження трудової конкуренції, призводить до появи на ринку праці такого явища, як «гендерна експлуатація».

Гендерна експлуатація являє собою комплекс соціально-економічних відносин, заснованих на принципах гендерної нерівності, що дозволяють частину трудового ресурсу працівника привласнювати на неекономічній основі на шкоду його інтересам. При цьому під нейтральним формулюванням «привласнення частини трудового ресурсу» розуміється нерівність в оплаті праці, що виявляється в розмірах заробітної плати чоловіків і жінок [1].

Тобто жінки та чоловіки повинні користуватися однаковим суспільним статусом, мати однакові умови для реалізації всіх прав людини, однакові можливості робити внесок у національний політичний, економічний, соціальний розвиток та користуватися його результатами.

Особливо необхідно зазначити, що в Україні участь жінок у процесах прийняття управлінських рішень є мінімальною. Це обумовлено існуючими в

країні гендерними стереотипами про другорядність ролі жінки в громадсько-політичному житті.

Відповідне ставлення до жінок неоднаразово демонстрували й найвищі посадовці в українському політикумі. Маючи однаковий з чоловіками рівень професіональної підготовки, досвід роботи, жінки часто змушені зупинятися у процесі кар'єрного зростання або на рівні виконавців, або в кращому випадку – на рівні заступників керівників [3].

Поступальний розвиток суспільства обумовлений багатьма факторами, одним із яких є реалізація потенціалу кожного його члена, розвиток його духовних та фізичних можливостей. Рівність людей – це однаковість їх соціальних можливостей не лише у користуванні своїми правами, а і у виконанні суспільних обов'язків. Держава зобов'язана гарантувати гендерну рівність і у сімейних правовідносинах. Роботодавці повинні забезпечувати жінкам і чоловікам можливість суміщати трудову діяльність із сімейними обов'язками [4].

Політика гендерної рівності в Україні хоча й передбачає створення суспільства, в якому жінки та чоловіки користуються рівними можливостями, правами та обов'язками в усіх сферах життя, насправді все ще залишаються відкритими такі питання, як дискримінація жінок, а також дискримінаційні відносини та сформовані в НП України гендерні стереотипи [3].

Насамкінець можна зробити висновок, що, незважаючи на досить широкий масив законодавчих актів у сфері забезпечення ґендерної рівності, на сучасному етапі розвитку України жінки в НП нерідко стають жертвами ґендерної дискримінації, зокрема психологічного і сексуального насильства, і, як правило, мають більш обмежений доступ до виконання деяких завдань та працевлаштування на службу в НП [4].

Таким чином, суспільні погляди та виховання, нав'язані стереотипами щодо сегрегації ринку праці, не дозволяють жінці, яка несе службу в НП України, реалізувати свій багатий потенціал. Гендерні стереотипи створюють невидимий, але реально відчутний бар'єр, який заважає жінкам реалізувати себе, обмежує можливість висловлювання їх як особистості і призводять до ґендерної дискримінації.

Збільшення кількості жінок в НП України є незворотним процесом і терміново потребує адекватної реакції з боку кадрових та психологічних служб. Становлення ґендерного паритету діяльності НП України потребує не лише окремого вивчення дотримання гендерної рівності, але й розробки відповідних заходів попередження порушення ґендерних прав працівників поліції.

З урахуванням багатогранності та складності проблеми виникає також необхідність у проведенні спеціальних досліджень у цій сфері із залученням не лише науковців з наукових та освітніх установ системи МВС України, а й спеціалістів з інших відомств, представників зацікавлених державних органів та громадських організацій, практичних працівників НП України для розробки рекомендацій щодо проходження жінками служби в НП.

Список використаних джерел:

1. Алєксєєва А. В. Чинники престижності професій: гендерний аспект. А. В. Алєксєєва. *Ринок праці та зайнятість населення.* 2013. № 2. С. 27-30.
2. Бреус С. М. Міжнародно-правові стандарти і зарубіжний досвід у сфері гендерної ідентичності. С. М. Бреус. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України.* 2014. № 3. С. 83-87.
3. Бриндіков Ю. Л. Гендер: суспільно-політичний аспект / Ю. Л. Бриндіков. *Університетські наукові записки*. 2012. № 3. С. 591-595.
4. Головньова І. В. Особливості спрямованості особистості, що впливають на ефективність управлінської діяльності: гендерні відмінності. І. В. Головньова, Ю. Л. Твердохвалова. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.* Філософія. 2012. Вип. 43(1). С. 61-68.

Дмитро ТІНІН,
старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДОТРИМАННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЧОЛОВІКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕВІРКИ ДОКУМЕНТІВ У ЧОЛОВІКІВ ПРАЦІВНИКАМИ ТЦК ТА СП ПРИ СПРИЯННІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

В умовах дії правового режиму воєнного стану посилення боєздатності та обороноздатності держави постає одним з найважливіших питань протидії збройній агресії окупанта та боротьби з ворожими елементами всередині нашої держави. Стримання зовнішнього та внутрішнього натиску в державі унеможливить появу політичних, економічних, соціальних кризових явищ.

У дослідженні М. П. Войтюк зазначає, що якою б не була особа підготовленою, все одно в деяких ситуаціях не уникнути конфлікту. Конфлікт – суспільний феномен, від якого залежить процес нормального людського розвитку, і вважається неминучим явищем та охоплює найрізноманітніші сфери людського буття [1].

У період проведення мобілізаційних заходів широко розповсюдженим явищем постало негативне відношення суспільства до роботи працівників територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (далі – ТЦК та СП). В даному аспекті відношення до поліції в цілому також не сприяє підняттю іміджу та довіри в суспільстві. Вказані обставини призводять до поступового наростання агресії серед населення і, як правило, підвищення спротиву суспільства в момент виконання військовослужбовцями та правоохоронцями своїх обов’язків.

Сьогоденні події, які широко розповсюджуються в Інтернет-мережі, формують у суспільства негативне та вороже уявлення про діяльність посадових осіб під час здійснення мобілізаційних заходів.

Відповідно до ч. 2 ст. 65 Конституції України, «Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України. Громадяни відбувають військову службу відповідно до закону» [2].

У цей же час, відповідно до ч. 2 ст. 32 Закону України «Про Національну поліцію» [3], у період дії воєнного стану та/або під час мобілізації (крім цільової) поліцейський має право вимагати в особи чоловічої статі віком від 18 до 60 років пред'явлення нею військово-облікового документа разом з документом, що посвідчує особу, у спосіб, який дає можливість поліцейському прочитати та зафіксувати дані, що містяться в документах.

Враховуючи вимоги ст. 32 цього Закону, вбачається, що перевірка документів є превентивним поліцейським заходом і не передбачає застосування заходів поліцейського примусу. Однак невиконання громадянином законної вимоги у випадку наявності підстав для перевірки документів може призвести до ескалації конфлікту та, своєю чергою, відповідних юридичних наслідків. Вказана обставина обумовлюється в деяких випадках присутністю військовослужбовців ТЦК та СП.

Так, під час перетину блокпостів розповсюдженою практикою є проведення відповідної процедури перевірки документів чоловіків за обліками поліції, але при перебуванні військовослужбовців ТЦК та СП особи чоловічої статі створюють перешкоди, а в деяких випадках протидію законним вимогам поліцейських.

Водночас необхідно зазначити, що у Законі України «Про Національну поліцію» відсутня норма, яка б передбачала вручення повістки працівниками поліції; повноваження на вручення повістки мають представники ТЦК та СП, представники структурних підрозділів районних, міських держадміністрацій, представники підприємств, установ, організацій – на території підприємств (установ, організацій) та в місцях виконання працівниками робіт (обов'язків) [4].

Потрібно зауважити, що примусово мобілізовані чоловіки не матимуть мотивації до захисту Батьківщини від воєнної агресії окупанта. У даному аспекті необхідно зазначити деякі дослідження кримінологічного профілю державного зрадника [5]. Результати дослідження судових рішень за ст. 111 КК України, їх аналіз та узагальнення дають змогу скласти кримінологічний профіль особи злочинця, який вчинив державну зраду. Це чоловіки (82,9 %), 35-59 років (63,4 %), проживають у місті (90,3 %), мають вищу освіту (51,2 %), державні службовці (51,2 %), одружені (56,1 %), не мають неповнолітніх дітей на утриманні (73,1 %), не були судимі (95,1 %) та вчинили злочин одноосібно (73,1 %). Вказана статистика зазначає, що невмотивованість особи на полі бою може стати чинником переходу на бік ворога або добровільної здачі в полон.

Водночас слід зазначити, що така модель кримінологічного профілю державного зрадника характерна для українських злочинців і більшою мірою може бути застосована в Україні.

Доходимо висновку, що окремі випадки створюють прецеденти, в яких присутність поліції викликає неприязне ставлення, провокує людей на конфлікт по відношенню до поліцейських [6]. Досить часто зустрічають поліцейські ці проблеми при забезпеченні публічної безпеки та порядку. Однак юридична грамотність та відповідна кваліфікація поліцейських під час здійснення ними владних повноважень не повинні суперечити вимогам та нормам законодавства. Виклик суспільного хвилювання в жодному разі не сприятиме формуванню позитивного іміджу поліцейського та військовослужбовця. Кваліфікація та професійна юридична підготовка поліцейських є ключовими для правильного застосування законодавства та забезпечення правопорядку.

Наша країна чітко визначила свій європейський вибір і у надважких умовах відкритої війни доводить вірність європейським цінностям. Наша держава на законодавчому рівні імплементує норми міжнародного законодавства, вдосконалює національне законодавство, є частиною європейського співробітництва. Зміна основної функції правоохоронної системи з каральної на сервісну повинна бути забезпечена на рівні підготовки безпосередньо поліцейських, які виконуватимуть владні повноваження [7-8].

Список використаних джерел:

1. Войтюк М. П. Тривала готовність до безконфліктного спілкування, особливий вид комунікативної компетентності. М. П. Войтюк. *Актуальні проблеми вітчизняного права в дослідженнях молодих вчених у світлі євроінтеграційних процесів: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. курсантів, студентів, слухачів, ад'юнктів (аспірантів) та докторантів (м. Дніпро, 18 трав. 2017 р.).* Дніпро : ДДУВС, 2017. С. 21-25. http://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/1008.

2. Конституція України: Закон України № 254к/96-вр від 28.06.1996. Офіційний сайт ВРУ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text.

3. Про Національну поліцію: Закон України № 580-VIII від 02.07.2015. Офіційний сайт ВРУ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text.

4. Тимофєєв В. П., Тінін Д. Г., Завістовський О. Д. Деякі проблемні питання правомірності та неупередженості дій співробітників ТЦК та СП при сприянні поліцейських проведенню дій мобілізаційного характеру. *Науковий вісник Ужгородського університету*: серія: Право / голов. ред. Ю.М. Бисага. Ужгород, 2024. Т. 1. Вип. 86. С. 282-288. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/01/44.pdf. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.1.42.

5. Polovnikov, V., Biletskyi, V., Tyshchuk, V., & Overchenko, Y. (2020). Criminological profile of a perpetrator of a high treason. *Amazonia Investiga,* 9(28), 176-189. DOI: 10.34069/AI/2020.28.04.21.

6. Войтюк М. П. Роль органів Національної поліції при забезпеченні публічної безпеки та порядку. М. П. Войтюк. Актуальні питання забезпечення публічного порядку та безпеки в сучасних умовах: вітчизняний та міжнародний досвід : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 17 листопада 2017 р.). Дніпро : ДДУВС; Ліра ЛТД, 2017. С. 247-250.

http://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/1111.

7. Тінін, Д., & Завістовський, О. (2023). Важливість питання комунікації поліцейського в системі професійної підготовки. Матеріали конференцій МЦНД, (08.12.2023; Черкаси, Україна), 143–145. URL: https://archive.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/article/view/876.

8. Войтюк , М., & Тінін , Д. (2024). Інтеграція ґендерної складової у секторі безпеки та оборони в Україні. *Матеріали конференцій МЦНД*, (29.11.2024; Житомир, Україна), 259–262. URL: https://archives.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/article/view/360.

Дмитро ТІНІН,
старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Марина ВОЙТЮК,
викладач кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ДИТИНИ НА СПІЛКУВАННЯ З БАТЬКОМ, ЯКИЙ ПЕРЕБУВАЄ НА СЛУЖБІ В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ ТА У НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

З початку широкомасштабної війни держави-агресора проти України значна кількість українських сімей опинилась у ситуації, коли заради збереження життя та здоров'я своїх дітей вимушено виїхала у безпечні регіони, а деякі й за кордон. У цей же час чоловіча частина населення стали на захист суверенітету та територіальної цілісності та України.

Перебування українських жінок та їх дітей із чоловіками, які проходять службу у Збройних Силах України та Національній поліції, тривалий час на відстані істотно вплинуло на їхні взаємовідношення (жінки змінили своє ставлення до чоловіків, не бажають повертатися назад до України, де триває війна). У даному випадку виникає конфлікт сучасності, коли жінки через довготривалу військову агресію тривалий час перебувають окремо від своїх чоловіків під впливом європейської культури. Конфлікт – суспільний феномен, від якого залежить процес нормального людського розвитку і вважається неминучим явищем та охоплює найрізноманітніші сфери людського буття [1].

Проблеми сімей, які опинилися роз'єднаними через війну та еміграцію,

можуть бути додатково ускладнені тим, що чоловіки через постійне перебування на службі, розділені географічно, позбавлені можливості активно брати участь в житті своєї дитини. Це негативно впливає на нормальні взаємовідносини батька і дитини, а також на їх здоров'я та благополуччя. Згадані проблеми вимагають системного підходу та спільних зусиль з боку української влади, а також громадських організацій та експертів [2, с. 170; 3, с. 124].

У сучасних реаліях в свідомості українських жінок, які зазнають впливу від медіа та європейської культури, формується відсутність потреби у своїх чоловіках. Даний факт однозначно не мотивує військовослужбовців та правоохоронців на захист своєї держави під час виконання службово-бойових та оперативно-службових завдань.

У законодавстві України, зокрема у ст. 11 Закону України «Про охорону дитинства» (далі – Закон) [4] закріплено, що батько і мати мають рівні права та обов'язки щодо своїх дітей. Предметом основної турботи та основним обов'язком батьків є забезпечення інтересів своєї дитини.

Згідно з положеннями ст. 141 Сімейного кодексу України (далі – Кодекс) [5], мати та батько мають однакові права й обов'язки стосовно своєї дитини, навіть у разі розірвання шлюбу та проживання окремо від неї. Це не впливає на обсяг їхніх прав та не звільняє від відповідальності перед дитиною. Згідно зі ст. 157 Кодексу, питання виховання дитини вирішується батьками разом. Якщо один із батьків проживає окремо від дитини, він зобов'язаний брати участь у її вихованні та має право на особисте спілкування з нею. Батько чи мати, який/яка проживає з дитиною, не має права перешкоджати тому з батьків, хто проживає окремо, спілкуватися з дитиною та брати участь у її вихованні, якщо це не завдає шкоди нормальному розвитку дитини.

Відповідно до ст. 153 Кодексу мати, батько та дитина мають право на безперешкодне спілкування між собою, крім випадків, коли таке право обмежене законом. У цьому аспекті суб'єктивні образи жінок відносно чоловіків не мають впливати на спілкування батька зі своєю дитиною. Розповсюдженим явищем став виїзд жінок з дитиною за кордон. В подальшому жінки дистанційно подають на розлучення та аліменти, при цьому намагаються спаплюжити ім'я батька в очах дитини, змінюють номери телефонів з метою унеможливлення спілкування з дитиною, не повідомляють батька про місцезнаходження дитини та її перебування на території України тощо. Така обставина дискримінує чоловіків, бо перебуваючи на службі, вони часто не мають можливості звернутись до суду або інших органів щодо захисту своїх прав.

У такому випадку за умови постійного цькування та дискримінації чоловіків, які здійснюють захист України, їх внутрішня емоційна гармонія буде порушена, що зможе в подальшому призвести до ситуацій, в яких такий правоохоронець або військовослужбовець не матиме бажання виконувати бойове завдання [7]. Проте війна закінчиться, життя в суспільстві поступово стабілізується. Відповідно кожна українська дитина має зростати та

отримувати належну увагу від обох батьків. І про питання про обмеження права спілкування з батьком, який проходить службу в Збройних Силах України чи Національній поліції, не може бути й мови, за винятком обмежень, передбачених законодавством.

Таким чином, в українському суспільстві в умовах правового режиму воєнного стану питання безпідставного обмеження права на спілкування із батьком-захисником потребує належного врегулювання. Оскільки сучасні механізми впливу на вказану проблематику не забезпечують достатнього рівня захисту прав батька й не створюють належних умов у психологічному забезпеченні військовослужбовців та правоохоронців.

Список використаних джерел:

1. Войтюк М. П. Тривала готовність до безконфліктного спілкування, особливий вид комунікативної компетентності. *Актуальні проблеми вітчизняного права в дослідженнях молодих вчених у світлі євроінтеграційних процесів: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. курсантів, студентів, слухачів, ад'юнктів (аспірантів) та докторантів (м. Дніпро, 18 трав. 2017 р.).* Дніпро : ДДУВС, 2017. С. 21-25. URL : http://er.dduvs.edu.ua/handle /123456789/1008.

2. Гунько К. О., Тінін Д. Г. Деструкція правовідносин у сфері батьківства: сучасний стан гендерної нерівності жінок за принципом «Батько без дитини» в умовах воєнного стану, з урахуванням обставини перебування останніх за кордоном. *Науковий вісник Ужгородського університету*: *Серія: Право.* 2023. Т. 1. Вип. 80. С. 170-175. DOI: https://doi.org/10.24144/ 2307-3322.2023.80.1.24.

3. Тінін Д. Дискримінація чоловіків в Україні в умовах дії правового режиму воєнного стану: як жінки демотивують військовослужбовців та правоохоронців на захист батьківщини. *Актуальні питання розвитку галузей науки* : *матеріали ІІІ Міжнар. наук. конф. (м. Суми, 14 черв. 2024 р.).* С. 124–126. URL: https://archives.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/article/view/12.

4. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text

5. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text.

6. Тінін Д. Г., Крисько В. А. Цькування в курсантському середовищі у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання: розмежування між «Мобінгом» та «Булінгом». *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки.* 2023. Вип. 209. С. 290-296. DOI: https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-209-290-296.

Анатолій ШИЯН,
старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ОСОБИ, ЗАТРИМАНОЇ ЗА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ, В УМОВАХ ДІЇ В УКРАЇНІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Метою тез доповіді є висвітлення питання про забезпечення захисту особам, затриманих за вчинення злочину, в умовах діючого у державі правового режиму воєнного стану.

Загальновідомо, що затримання особи є тимчасовим запобіжним заходом. Такий захід застосовується у законодавчо визначених випадках та порядку. Сутність затримання, як зазначено у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України), полягає в поміщенні особи на короткий строк у спеціальне приміщення для тримання затриманих (як правило, таким є ізолятор тимчасового тримання).

Затримання, зважаючи на короткочасність, водночас за своїм характером є одним з найбільш суворих запобіжних заходів, оскільки вказаний захід пов'язаний з обмеженням права особи на свободу та особисту недоторканність.

Людина вважається затриманою з того часу/моменту, коли вона, підкоряючись наказу або ж шляхом застосування до неї сили, змушена залишатися поряд із службовою особою, уповноваженою на виконання таких дій, у приміщенні, визначеному цією особою.

Згідно з ч. 1 ст. 208 КПК України така уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді/суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, якщо за її дії/бездіяльність національним законодавством передбачено міру покарання у виді позбавлення волі, а саме у таких випадках:

1) якщо особу застали під час вчинення злочину чи ж замаху на його вчинення; 2) якщо очевидець (чи потерпілий) зразу ж після вчинення злочину або сукупність очевидних ознак на одязі, тілі, місці події вказують на те, що саме ця особа тільки-но вчинила злочин; 3) якщо наявні переконливі підстави вважати, що можлива втеча для ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у скоєнні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, який законом віднесено до підслідності Національного антикорупційного бюро України (НАБУ); 4) якщо наявні обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча підозрюваної у вчиненні злочину особи з метою ухилення від кримінальної відповідальності, яка підозрюється у скоєнні злочину, передбаченого статтями 255, 255-1, 255-2 Кримінального кодексу України [1].

Слід зазначити, що особа, котра затримана за підозрою у вчиненні

злочину, набуває статусу підозрюваного і має право/може користуватися процесуальними правами, передбаченими ч. 3 ст. 42 та іншими статтями КПК України, причому як самотужки, так і за допомогою захисника – саме у такий спосіб може бути забезпечено належний захист прав та свобод цього учасника кримінального провадження.

Широкомасштабна агресія російської федерації проти нашої держави, розпочата 24.02.2022 року, призвела до введення в Україні правового режиму воєнного стану. Законодавчими нормами, введеними на період дії вказаного правового режиму, обмежено деякі конституційні права і свободи людини. Такі обмеження частково торкнулися і осіб, затриманих у вчиненні злочину. Ці зміни визначені саме у Законі України № 2462-IX від 27 липня 2022 року під назвою «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану» [2].

Аналіз внесених змін і доповнень до чинного КПК України з цього питання, вміщених у ст. 615 вказаного кодексу, свідчить, що сутність цих обмежень зводиться до того, що за умов діючого правового режиму воєнного стану розширилися підстави затримання осіб, які вчинили злочин/обґрунтовано підозрюються у вчиненні злочину, уповноваженими на це службовими особами без ухвали слідчого судді/суду. Перелік таких підстав визначений ст. 208 КПК України, причому суб'єктом законодавчої ініціативи – Верховною Радою України він доповнений ще однією підставою, що торкається обґрунтованих обставин, що виникли, та які вказують на можливу втечу особи, підозрюваної у вчиненні злочину, з метою ухилення від кримінальної відповідальності.

Зокрема, законодавець визначив, що у мирний час уповноважена службова особа, слідчий, прокурор наділяються правом здійснити обшук затриманої особи з дотриманням правил, передбачених ч. 7 ст. 223 і ст. 236 КПК (обшук повинен здійснюватися в присутності не менше двох понятих, має бути обов'язкова відеофіксація його ходу і результатів, а при бажанні особи, яка обшукується, така слідча (розшукова) дія може також проводитися ще й за участю адвоката/захисника; у разі заявлення особою клопотання про участь адвоката/захисника проведення обшуку на три години відкладається і тільки після цього обшук може здійснюватися за участю цих осіб, якщо вони прибули у вказаний строк, або без них, якщо вони не прибули.

Від указаних імперативних положень в умовах правового режиму воєнного стану вищевказані посадові особи можуть відступати та мають право діяти у такий спосіб:

– у випадку, коли залучення понятих є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною загрозою для їхнього життя чи здоров'я, обшук особи проводиться без залучення таких (при цьому хід і результати проведення цієї слідчої (розшукової) дії обов'язково фіксуються доступними технічними засобами через здійснення безперервного відеозапису);

– при відсутності можливості захисника з'явитись для участі в проведенні обшуку особи слідчий, уповноважена службова особа чи прокурор зобов'язані використати технічні засоби (відео-, аудіозв'язку) для дистанційної участі захисника.

Ще одна важлива новація законодавця торкається перекладача (його участі при перекладі пояснень, показань або документів підозрюваного). Суб'єкт законодавчої ініціативи визначив, що за першої можливості слідчий, дізнавач, прокурор в умовах дії правового режиму воєнного стану повинні забезпечити участь перекладача. При відсутності такої можливості згадані вище посадові особи мають право здійснювати переклад пояснень особисто (включно й показань або документів), якщо вони володіють однією із мов, якими володіє підозрюваний.

Щодо строку затримання особи уповноваженою службовою особою, то і в цьому плані суб'єкт законотворчості здійснив певне корегування приписів, які стосуються строків доставлення затриманої особи до суду (у разі розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу). Зокрема, якщо за таких умовах відсутня об'єктивна можливість доставити затриману особу до суду (слідчого судді) протягом шістдесяти годин з моменту затримання, то з метою забезпечення дистанційної участі затриманої особи розгляд клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу здійснюється із використанням доступних технічних засобів відеозв'язку. Також передбачено, що у випадку, коли затриману особу неможливо доставити до суду (слідчого судді), протягом шістдесяти годин з моменту затримання для розгляду такого клопотання або забезпечити її дистанційну участь під час розгляду відповідного клопотання, то така особа негайно звільняється.

Також нагадаємо, що умови кримінального провадження в мирний час передбачають письмове повідомлення про підозру затриманій особі, яке має бути вручено їй не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту її затримання. Якщо ж особі не вручено повідомлення про підозру після двадцяти чотирьох годин з моменту затримання, то вона підлягає негайному звільненню. Водночас, якщо вищевказана процесуальна дія здійснюється в умовах дії правового режиму воєнного стану і при цьому існують об'єктивні обставини, котрі унеможливлюють вручення особі письмового повідомлення у згаданий вище строк, то такий строк з двадцяти чотирьох годин може бути продовжено до сорока восьми годин. У разі, коли відсутня можливість дотриматися цього строку, то така особа підлягає негайному звільненню.

Важливо вказати і на той факт, що КПК України передбачає дії уповноважених осіб і на випадок, коли затримана особа погоджується давати показання: при цьому вона може бути допитана як підозрюваний. Законодавець, враховуючи умови правового режиму воєнного стану, означив і особливості використання показань підозрюваного як доказів у суді. Зокрема, встановлено, що у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, показання, отримані під час допиту підозрюваного, у тому

числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, можуть бути використані як докази в суді виключно у таких випадках: 1) якщо в такому допиті участь брав захисник; 2) коли перебіг та результати проведення допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що після введення у нашій державі правового режиму воєнного стану суб'єкт законотворчості змушений був встановити деякі обмеження прав і свобод особи, затриманої за вчинення злочину, порівняно з тими, які діяли у мирний час. Водночас аналіз внесених змін та доповнень до КПК України свідчать, що існуючі гарантії прав і свобод особи, затриманої за вчинення злочину, в *умовах* дії в Україні правового режиму в*оєнного стану забезпечують надійний захист її правового статусу.*

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

2. Закон України від 27 липня 2022 року № 2462-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2462-20#Text.

Олександр ШУМЕЙКО,
старший викладач кафедри психології
та педагогіки Навчально-наукового
інституту права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЗРІЛОЇ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Починаючи з періоду після завершення Першої та Другої світових війн, активізація гуманістичних тенденцій світової спільноти, політиків, науковців зі сфери суспільно-політичних наук стабільно спрямовані на вирішення проблеми дотримання й дослідження прав людини. Цілком зрозуміло, що поняття дотримання прав людини постійно перебуває в площині вивчення юриспруденції та філософії права, в тому числі і в Україні. У рамках усіх існуючих правових концепцій вчені і практики завжди виявляли жвавий інтерес до тих чи інших аспектів дотримання прав людини. Посилання на права людини, явно або опосередковано, але присутні в будь-якій концепції права, розкривають їх зміст і практичні наслідки, які іноді залишаються завуальованими в побудовах більш загального характеру [1]. На перший

погляд, значна частина теорії права будується на базовій концепції прав людини. У філософії і психології – право більше підпадає під категорію імперативно-атрибутивних психічних переживань особистості. Прикладною психологією право трактується як специфічна система соціальних зв'язків через взаємні права та обов'язки людей. У цілому ці взаємні права та обов'язки повинні бути збалансованими та спрямованими на забезпечення реалізації інтересів кожного учасника правової взаємодії, тобто кожної особистості. З позиції соціальної психології як науки більше враховується існування права в системі суспільних відносин, що дозволяє поєднувати свободу одного зі свободою іншого так, щоб кожна особистість у розумних межах мала свою індивідуальну свободу [4, с. 254]. При цьому імперативна складова "правових" переживань у кожного індивіда регламентується власним набором атрибутів, а обов'язковість дотримання прав і свобод інших людей обумовлена притягненням до відповідальності в разі їх ігнорування чи порушення. У практичній психології вирішальне значення мають мотиви й задоволення потреб власне особистості, а не само собою виконання відповідних обов'язків через загрозу покарання або суспільного осуду. У практичному плані в психології основна увага завжди буде зосереджена не на категорії «права людини», а на специфічній категорії «права особистості» [5, с. 128]. Зокрема, якщо перейти до конкретики, психологічні права особистості яскраво виявляються у наступних пунктах:

– іноді бути готовим ставити себе на перше місце при взаємодії з іншими людьми;

– просити про допомогу, в тому числі й про емоційну, в інших людей;

– протестувати проти несправедливого поводження або критики;

– мати право на власну думку та особистісні переконання;

– мати право робити помилки доти, доки не буде знайдено власний шлях до вирішення;

– мати право не втручатися та залишати людям вирішувати власні проблеми самим;

– говорити «ні, дякую», «вибачте, але ні»;

– право не звертати увагу на поради тих, які оточують, і керуватися своїми власними почуттями;

– мати право побути одному, навіть за умови, якщо інші прагнуть вашої уваги чи вашого втручання;

– право орієнтуватися на свої власні почуття, незалежно від того, чи розуміють вас присутні;

– право у будь-який момент часу змінювати свої рішення та обирати інший спосіб дій;

– право на зміну попередніх домовленостей, які вас не влаштовують;

– право не бути бездоганним на 100% для інших.

– підкорятися думці більшості, слідувати за натовпом;

– мати право не любити та не поважати людей, які бажають спричинити вам шкоду;

– не демонструвати симпатію тим людям, які вам неприємні;

– право не перепрошувати в інших за те, що ви є самим собою;

– право не виснажувати свої сили заради інтересів сторонніх людей;

– право не почуватися винним за свої бажання;

– право не миритися з фактом перебування в незручній або неприємній для вас ситуації;

– право не жертвувати своїм внутрішнім світом заради будь-кого;

– право не зберігати стосунки, які стали для вас образливими або неприйнятними;

– право не робити більше, ніж вам дозволяє ваш час;

– право не виконувати щось, якщо ви насправді не здатні, або не можете зробити;

– право на недотримання нерозумних вимог з боку інших;

– право не віддавати те, що вам насправді не хочеться віддавати комусь;

– право не нести на собі тягар провини іншого або провину за неправильну поведінку іншої людини;

– право не відмовлятися від власного «Я» заради когось або чогось.

Тож в контексті психологічної науки наразі простежуються певні відмінності від філософського та суто юридичного розуміння й практичного тлумачення таких понять як «права людини» і «права особистості». Ці наявні відмінності потребують подальших спільних дослідницьких зусиль як науковців-психологів, так і правників, філософів, а також зусиль представників інших суспільно-політичних наук.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року. *Урядовий кур'єр.* 2010. № 215.

2. Кучинська І. О. Громадянське виховання в Україні: минулий досвід та сучасні потреби : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : видавець ПП Зволейко Д. Г., 2015. 112 с.

3. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: закон України від 17 липня 1997 року. *Офіційний вісник України.* 1997. № 29.

4. Особистість у розвитку : психологічна теорія і практика : монографія / за ред. С. Д. Максименка, В. Л. Зливкова, С. Б. Кузікової. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. 430 с.

5. Савчин М. Моральна сфера особистості та її сутнісні визначення. *Психологія і суспільство.* 2022. № 1 (85). С. 149–162.

Анжеліка БАРЧУК,
аспірант кафедри
адміністративного права та процесу
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ДЕРЖАВНІ СУБ'ЄКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛГБТ+ ОСІБ В УКРАЇНІ: ІНСТИТУЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Ведучи мову про забезпечення прав і свобод ЛГБТ+ спільноти в Україні, слід визнати це важливим елементом демократичної держави. Причому в умовах воєнного стану цей захист набуває особливого значення. Воєнні дії часто супроводжуються зростанням уразливості та дискримінації найбільш незахищених груп населення, зокрема ЛГБТ+ осіб. Причому захист прав кожного громадянина є показником ефективності як державних інституцій, так і зрілості самого суспільства.

У цілому, коли говоримо про державних суб'єктів захисту прав ЛГБТ+, пропонуємо зупинитися на класичній тріаді: Верховній Раді України, Президентові України та Кабінеті Міністрів України.

Верховна Рада України. Спираючись на закріплені статтею 85 Конституції України повноваження ВРУ [1], можна стверджувати, що цей орган є органом загальної компетенції, що обумовлено не тільки її конституційно закріпленим правовим статусом, а й широтою напрямів її діяльності. Вагома роль у формуванні державної політики щодо прав і свобод ЛГБТ+ спільноти належить Комітету ВРУ з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України, національних меншин і міжнаціональних відносин. Хоча безпосередньо такий напрям не виокремлюється, окремі аспекти забезпечення прав ЛГБТ+ осіб, насамперед стосовно їх недискримінації, можна прослідкувати.

Не менш важливо вказати на діяльність Уповноваженого ВРУ з прав людини (далі – Уповноважений). Зокрема, ст. 101 Конституції України закріплено, що парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, а ч. 3 ст. 55 визначає право кожного звертатися до нього за захистом своїх прав [1].

До позитивних заходів, що реалізуються Уповноваженим, варто віднести правопросвітницьку функцію. Приміром, це стосується інформаційної підтримки Міжнародного дня протидії гомофобії, трансфобії та біфобії, який відзначається щорічно 17 травня [2]. З іншого боку, можна вказати про несистемне висвітлення проблем ЛГБТ+ спільноти у звітних документах Уповноваженого. Наприклад, це стосується відсутності уваги до прав ЛГБТ+ осіб, попри очевидні факти їх порушень, у Спеціальній доповіді Уповноваженого «Про стан справ щодо недопущення в Україні катувань та

інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання в 2023 році», підготовленій на виконання вимог статті 19-1 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» та статті 23 Факультативного протоколу до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання [3].

Тимчасові слідчі комісії ВРУ також є важливими суб'єктами у контексті дослідження. Візьмемо до уваги ч. 1 ст. 1 Закону України «Про тимчасові слідчі комісії і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України» від 19.12.2019 № 400-IX [4]. Тут представляє інтерес діяльність Тимчасової слідчої комісії ВРУ з питань розслідування фактів сексуального насильства, вчинених внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, яку було створено відповідно до постанови ВРУ від 20.09.2022 № 2602-IX [5].

Президент України як суб'єкт захисту прав ЛГБТ+ осіб в Україні. За ст. 102 Конституції України, Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина [1]. Значний вплив має Президент України на формування державної політики у сфері охорони здоров'я в частині законотворення. Наприклад, у 2015 році Президентом України було підписано Закон України, який забороняє дискримінацію у сфері праці за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності [6]. Таким чином, Президент України наділений владними повноваженнями щодо гарантування прав і свобод людини і громадянина в Україні, але відносно захисту прав ЛГБТ+ спільноти в Україні превалює декларативний, а не змістовний компонент реалізації відповідних повноважень Президентом України. Більшість проблем ЛГБТ+ спільноти не знаходить вирішення у «реальній» підтримці з боку інституту Президента України.

Кабінет Міністрів України як суб'єкт захисту прав ЛГБТ+ осіб в Україні. Відповідно до Конституції України вищим органом виконавчої влади в Україні є Кабінет Міністрів України (далі – КМУ), адміністративно-правовий статус якого визначений Конституцією України. Так, відповідно до ст. 116 Конституції України, до повноважень КМУ віднесено зокрема: вжиття заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина; розробка і здійснення загальнодержавних програм, зокрема, соціального розвитку України; утворення, реорганізація та ліквідація відповідно до закону міністерств та інших центральних органів виконавчої влади та здійснення інших заходів, що можуть бути спрямовані на реалізацію політики у сфері охорони здоров'я [1].

На щорічному Діалозі з прав людини між Україною та ЄС, проведеному 26.04.2024, ЄС рекомендував Україні ухвалити законодавство, спрямоване на боротьбу зі злочинами на ґрунті ненависті та забезпечення рівності прав ЛГБТ+ спільноти та здійснити подальші кроки для приведення законодавства і політики у відповідність до Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю. Україну закликали продовжити реформування системи захисту дітей з метою

приведення її у відповідність до законодавства ЄС [7].

Таким чином, попри відсутність спеціалізованого суб'єкта із захисту прав ЛГБТ+ осіб в Україні, відповідні питання більш або менш ефективно вирішуються на рівні Верховної Ради України, Президента України та Кабінету Міністрів України. Водночас варто визнати той факт, що запровадження спеціалізованого інституту щодо захисту прав і свобод такої категорії громадян України може сприяти більш ефективній протидії їхній дискримінації.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

2. Міжнародний день протидії гомофобії, трансфобії та біфобії. Омбудсман України. URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/mizhnarodnij-den-protidiyi-gomofobiyi-transfobiyi-ta-bifobiyi.

3. Про стан справ щодо недопущення в Україні катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання у 2023 році: спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. URL: https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/додаток.pdf.

4. Про тимчасові слідчі комісії і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України: Закон України від 19.12.2019 № 400-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/400-20#Text.

5. Про утворення Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування фактів сексуального насильства, вчинених внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України: Постанова Верховної Ради України від 20.09.2022 № 2602-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2602-IX#Text.

6. Порошенко підписав закон про заборону дискримінації ЛГБТ. LB.ua від 23.11.2015. URL: http://surl.li/eogwmm.

7. Україна та ЄС провели щорічний Діалог з прав людини: підсумки. Урядовий портал від 26.04.2024. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/ukraina-ta-ies-provely-shchorichnyi-dialoh-z-prav-liudyny-pidsumky.

Віктор ЄФІМЕНКО,
аспірант кафедри
приватного та публічного права
Київського національного
університету технологій та дизайну

ПРЕДСТАВНИЦТВО ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ВИД ПРАВОВОЇ ДОМОГИ АДВОКАТА

Кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав [1, ст. 59].

Професійна правнича допомога є результатом взаємодії між клієнтом (переважно фізичною особою) та адвокатом. Потреба в такій допомозі виникає внаслідок дефіциту юридичних знань та навичок у клієнта, а також наявності бар'єрів, які унеможливлюють самостійний захист його прав [2, с. 114].

Детальне дослідження різних теоретичних підходів до визначення переліку видів правової допомоги адвоката дозволяє зробити однозначний висновок щодо визначальної ролі «представництва».

Аналізуючи чинне законодавство, а саме профільний закон про адвокатуру, можна виділити три основні різновиди представництва, які мають свої специфічні характеристики та особливості надання, а саме:

– представництво інтересів потерпілого під час розгляду справи про адміністративне правопорушення, прав і обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні;

– представництво інтересів фізичних і юридичних осіб у судах під час здійснення цивільного, господарського, адміністративного та конституційного судочинства, а також в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами;

– представництво інтересів фізичних і юридичних осіб, держави, органів державної влади, органів місцевого самоврядування в іноземних, міжнародних судових органах, якщо інше не встановлено законодавством іноземних держав, статутними документами міжнародних судових органів та інших міжнародних організацій або міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [3, п. 5-7 ч. 1. ст. 19].

У науково-теоретичних дослідженнях представництво є детально вивченим поняттям. Завдяки цьому це поняття отримало широке тлумачення. Основні погляди та висновки науковців можна звести до кількох ключових тез.

Зокрема, процесуальне представництво, за аналогією з договором доручення, укладеним між зацікавленими сторонами, визначається як правовідносини, за яких одна особа (представник) виконує в суді процесуальні дії від імені та в інтересах іншої особи (довірителя) [4, с.73].

Більш точне формулювання запропоноване іншим дослідником, який описує процесуальне представництво в адміністративному судочинстві як діяльність представника в межах наданих йому повноважень, спрямовану на захист прав, свобод та інтересів особи, яку він представляє, у сфері публічно-правових відносин [5, с.119].

Серед інших позицій вирізняється погляд, який розглядає адвоката як особливу й унікальну фігуру у сфері надання правової допомоги, зокрема й у процесуальному представництві. Прихильники цієї точки зору стверджують, що діяльність інших фахівців або посадових осіб не може бути повністю прирівняна до надання правової допомоги, а натомість повинна розглядатися як «квазісудова допомога» [6, с.143]. Така інтерпретація базується на особливому статусі адвоката в правовій системі України, високих професійних стандартах його діяльності та спеціалізованій підготовці, що передує

отриманню статусу адвоката. При цьому слід зауважити, що такий підхід значно звужує коло суб'єктів, уповноважених на надання правової допомоги загалом та представництва зокрема.

У правовому полі України питання монополії адвокатури на надання правової допомоги в судовому представництві вже вирішено в бік її виключення. За цих обставин в науковому середовищі є очевидною тенденція до необґрунтованого звуження «представництва» виключно до одного з його видів, а саме судового представництва. Такий підхід є згубним для контексту поняття, оскільки він не враховує великий масив правовідносин, що виникають у разі, коли клієнт потребує представництва своїх прав і законних інтересів у позасудовій сфері. Таке представництво не менш актуальне і може стосуватись взаємодії з державними органами, органами місцевого самоврядування, а також з підприємствами, організаціями та установами всіх форм власності та галузевої приналежності.

Окрема, недостатньо досліджена на сьогодні сфера реалізації позасудового представництва, – це представництво адвокатом інтересів фізичних осіб в полі так званого «військового права», а саме щодо вирішення питань, які лежать в сфері регулювання Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію».

Підсумовуючи, слід зауважити, що нормативне визначення представництва, як виду правової допомоги адвоката, так і його науковий розвиток, прямує до концентрації на судово-процесуальній формі. При цьому, на нашу думку, слід акцентувати увагу на двох видах представництва, які випливають з вищенаведених норм профільного закону, а також з наукових досліджень:

– судове – в конституційному, цивільному, адміністративному, кримінальному судочинстві, третейських судах та міжнародних судових інстанціях (наприклад, комерційному арбітражі), в межах виконавчого провадження та при виконанні кримінальних покарань, в податкових правовідносинах, а також в розгляді справ у різних квазісудових органах (третейському суді, міжнародному комерційному арбітражі (суді) та інших органах вирішення конфліктів);

– позасудове – в органах державної влади, місцевого самоврядування, громадських об’єднаннях та інших організаціях (як публічного, так і приватного права), а також у взаємовідносинах з представниками публічної адміністрації та суб’єктами владних повноважень.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Джуська А. В. Конституційне право людини на професійну правничу допомогу в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. *Національна академія внутрішніх справ.* Київ, 2018. 271 с.

3. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 липня 2012 року

№ 5076-VI. *Відомості Верховної Ради,* 2013. № 27. Ст. 282.

4. Тертышников В. И. Гражданский процесс. Принципы гражданского процессуального права : учебник / В. И. Тертышников под ред. проф. в. в. Комарова. Х.: ООО «Одиссей», 2001. 243 с.

5. Джафарова М. В. Представництво в адміністративному судочинстві України. *Форум права*. 2010. № 2. С. 115-120.

6. Заборовський В.В. Професійна діяльність адвоката – це правова, юридична чи професійна правнича допомога? Ужгород : *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія «Право». Вип. 38. Т.2. С. 140-145.

Тетяна ІВАЩЕНКО,
аспірант кафедри філософії
Харківського національного
педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди

ФУНКЦІЇ ФІЛОСОФІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ У КОНТЕКСТІ ВИКЛИКІВ СУЧАСНОСТІ

Функції науки не можуть бути довільними утвореннями, оскільки зумовлені призначенням і змістом наукової дисципліни. Їх формулювання зазнало суттєвих трансформацій. Водночас узагальнення набутого досвіду в означеному напрямі у науковому дискурсі філософії права дозволяє виділити і обґрунтувати такі функції.

Методологічна функція філософії прав людини зумовлена роллю, яку філософське знання відіграє у становленні більшості конкретних наук. Знання не стільки про смисл права, скільки про людину, яка існує за допомогою права в цілому і певних конкретних прав, надають концепціям права і прав людини справді філософського смислу. Подібне розуміння цього феномена визначає дороговкази у вивченні конкретних правових форм, розкриває і формує найзагальніші категорії, принципи, закономірності пізнання правової реальності, що передбачають подальше розроблення каталогу конкретних прав людини.

Крім цього, філософія прав людини встановлює сферу наукових досліджень у філософії права, теорії права, конкретних юридичних науках, що дає можливість орієнтуватися в нескінченному різноманітті фактів і процесів, які мають місце в правовій реальності, суспільстві, духовному світі.

Світоглядна функція має своєю метою і основним призначенням вироблення такого загального уявлення і розуміння правового життя, за якого її фокусом і смислом є людина та її права. На основі та відповідно до цих поглядів у суспільстві та в індивідів виробляються певні ідеали, цінності, переконання, а разом з ними і принципи пізнання правової реальності та

діяльності в її рамках. Світорозуміння особистості, світоглядна функція філософії прав людини набувають істотного практичного значення через вплив на ставлення людей до правової реальності, певних правових систем, на їхні інтереси у правовій сфері та за її межами. Філософія прав людини стає основою соціальної орієнтації особистості.

Аксіологічна функція філософії прав людини, багато в чому пов'язана зі світоглядною, реалізується в розробленні уявлень про правові цінності, цінності прав людини та їхні підстави. Йдеться про смислове наповнення справедливості, свободи гідності, рівності, цінності життя, безпеки, власності тощо, а також про вироблення уявлень про правовий ідеал та інтерпретацію правової дійсності й прав людини.

Легітимізуюча функція виявляється у здатності філософії прав людини оцінювати наявні політико-правові теорії та інститути з погляду їхньої відповідності гідному людському життю.

Гносеологічна функція, властива філософії прав людини, виявляється в її здатності не тільки розкривати право як спосіб буття людини, а й здійснювати вплив і пряме сприяння процесу пізнання правової реальності іншим, як юридичним, так і неюридичним наукам. Наприклад, важливо подолати відмінності в трактуванні місця і ролі людини в різних типах праворозуміння – правовому позитивізмі та природно-правовому мисленні.

Виховна функція філософії прав людини забезпечує осягнення глибокого гуманістичного сенсу наукової і практичної діяльності в галузі права і повагу до права як регулятора суспільних відносин і практики реалізації прав людини.

У центрі дослідницької уваги філософії прав людини закономірно опиняється цей феномен. Наукові іпостасі прав людини різноманітні і постають як політична подія і юридичне поняття, як вираз соціального життя і конкретно-історичне явище, мають соціально-економічний зміст, є специфічною глобальною проблемою, мають соціально-психологічні, педагогічні аспекти, пов'язані зі становленням культурних прав. Складний характер прав людини, досліджуваний відповідними науками, зумовлює появу значної кількості дефініцій, що демонструють специфіку того чи іншого підходу.

Унаслідок цього виникає проблема систематизації понять, побудови їхньої відомої ієрархії на основі виявлення глибинної сутності прав людини, тобто дослідження прав людини як філософської категорії в рамках філософії прав людини.

При сутнісному та змістовному наповненні категорії прав людини в концептуальному плані, безумовно, слід відповідним чином врахувати такі положення, вироблені соціальними та гуманітарними науками:

– сутність прав людини – у свободі особистості, яка завжди має свої межі;

– принципи і норми прав людини регулюють суспільні відносини на засадах поваги до гідності особистості і закріплюються законом. Свобода,

підпорядкована закону, стає правом;

– у сучасних умовах права людини істотною мірою асоціюються з гуманізмом і мораллю;

– в основі прав людини лежать її різноманітні потреби та інтереси. Виникаючі домагання на певну частину матеріальних і духовних благ гарантуються завдяки правам;

– права людини – це можливості індивіда самостійно діяти, домагатися від іншого відповідних дій, отримувати і мати деякі соціальні блага, покладаючись в основному на свої зусилля, використовуючи свою свободу, виконуючи свої обов'язки;

– права людини стимулюють соціальну активність особистості, допомагають їй розкрити власний діяльнісний, творчий потенціал, сприяють вільному розвитку;

– права людини – категорія суспільна, а не індивідуалістична; призначення прав полягає в пошуку і закріпленні гармонії індивідуальних і суспільних інтересів, балансу можливостей особистості і держави;

– права людини мають захисний характер, в ідеалі вони повинні захищати людей від усякого насильства і примусу. Для цього існує система юридичних засобів індивідуального, колективного, державно-правового, міжнародного рівня;

– права людини стали результатом певного етапу розвитку соціуму, на якому виникло розуміння важливості кожного індивіда для суспільного розвитку. Крім того, у цей новоєвропейський період (переважно у XVIII столітті) досягнуто соціально-економічного рівня, що дав змогу відносно забезпечити життєво важливі людські потреби.

Ці положення, що становлять деякі змістовно-сутнісні елементи прав людини, враховані при формулюванні відповідної філософської категорії за допомогою використання їх вимог прав людини, враховані при формулюванні відповідної філософської категорії за допомогою використання їх вимог і смислів. При цьому пріоритет надається закріпленню філософічних елементів, що розкривають сутність прав людини, – свободи, гідності, гуманізму. Права людини – це невід'ємні властивості, найсуттєвіші можливості розвитку особистості, що гарантуються і стимулюються суспільством і державою, ґрунтуються на принципах людяності, поділу з іншими цінностями буття, гідності індивіда, а також визначають міру його свободи.

Філософія прав людини розглядає необхідність і можливості втілення та прояву сутнісних властивостей людини в суспільстві за допомогою прав. При цьому неминучий аналіз сполученості людини і соціуму дає змогу виявити змістовні особливості такої взаємодії на різних етапах становлення інституту прав людини. В одному випадку образ людини, що володіє правами, постає як «людина економічна, раціональна», в іншому – «людина гуманістична». Перше трактування склалося у XVIII столітті, друге – у XX столітті. У сучасній філософській та соціальній теорії вони зберігаються як актуальні,

проте історична перспектива розвитку прав людини визначається демократичним гуманізмом.

Один і той самий каталог прав людини, закріплених юридичним чином, наповнюватиметься іншим змістом залежно від типу особистості, що домінує в суспільстві. Насамперед подібні смисли (а не перелік закріплених у конституціях прав) визначають ту чи іншу національну модель прав людини.

Ухвалені в середині та другій половині ХХ століття міжнародні декларації свідчать про те, що концепція прав людини в сучасному світі справді підтверджує тенденцію до універсального розуміння людини. Базою такого бачення є правова сфера, що само собою вже позитивно. Однак позитивні сторони реалізації універсальних норм розкриються лише в разі поглиблення й уточнення філософської концепції прав людини, якщо на її базі буде сформовано відповідь на вічний виклик історії, пов'язаний з відстоюванням таких великих цінностей, як вільний розвиток і самовдосконалення особистості, її гідність і щастя.

Ілля ОСАДЧИЙ,
магістр, аспірант юридичного
факультету Національного
авіаційного університету

ОСОБЛИВОСТІ ВИПЛАТИ ТА РОЗРАХУНКУ ВИНАГОРОДИ ПРИСЯЖНИМ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Присяжний при здійсненні правосуддя витрачає свій час (в тому числі робочий) та сили. Тому законодавством йому гарантується виплата винагороди. Втім, при дослідженні судової практики виявлено особливості такої винагороди, які, з одного боку, підкреслюють її особливий правовий статус, а з іншого – породжують спори у зв’язку з неоднаковим розумінням.

Згідно з частиною першою статті 68 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» присяжним за час виконання ними обов’язків у суді виплачується винагорода, розрахована, виходячи з посадового окладу судді місцевого суду, з урахуванням фактично відпрацьованого часу в порядку, визначеному Державною судовою адміністрацією України. Присяжним відшкодовуються витрати на проїзд і наймання житла, а також виплачуються добові [10].

Детальніше це питання регулюється пунктом другим Порядку виплати винагороди та відшкодовування витрат, виплати добових присяжному за час виконання ним обов’язків у суді, згідно з яким присяжному за час виконання ним обов’язків у суді виплачується винагорода, розрахована, виходячи з посадового окладу судді місцевого суду (із застосуванням відповідного

регіонального коефіцієнта) з урахуванням фактично відпрацьованого часу, до якого належить: ознайомлення присяжного з матеріалами судової справи, в якій він бере участь як присяжний; участь присяжного в судовому засіданні; перебування присяжного в нарадчій кімнаті; час очікування присяжним початку судового засідання, який визначено в процесуальному документі, у разі зміщення графіка засідань у суді (з часу, визначеного у процесуальному документі, до фактичного початку судового засідання). У третьому пункті наводиться перелік дій, які вважаються фактично відпрацьованим часом (ознайомлення зі справою, учать у судових засіданнях та обговореннях у нарадчій кімнаті, очікування при перенесенні засідання) [7].

З аналізу наведених норм КЦС ВС у постанові від 23 вересня 2021 року у справі № 524/3840/17 робить висновок, що законодавець ототожнює поняття «час виконання присяжним обов'язку зі здійснення правосуддя» та «час виконання присяжним обов'язку у суді» [3].

У Верховному Суді розглядалось кілька справ, у яких позивачі-присяжні намагались збільшити розмір своєї нагороди, спираючись на різні підстави. Згадані справи дозволяють чіткіше окреслити правову природу винагороди присяжного задля більш зрозумілого її нарахування.

Так, відповідно до постанови КАС ВС від 18 жовтня 2023 року у справі № 420/10723/21 доплати суддям відповідно до положень частини другої статті 135 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» не входять до складу посадового окладу присяжного, попри те, що цей оклад в цілому якраз і розраховується з огляду на суддівський оклад [1].

Що стосується відмінностей винагороди присяжного та оплати праці в трудових правовідносинах, то маємо зазначити наступне. Частиною першою статті 4 Закону України «Про зайнятість населення» встановлено, що до зайнятого населення належать особи, які працюють за наймом на умовах трудового договору (контракту) або на інших умовах, передбачених законодавством, особи, які забезпечують себе роботою самостійно (у тому числі члени особистих селянських господарств), проходять військову чи альтернативну (невійськову) службу, на законних підставах працюють за кордоном та які мають доходи від такої зайнятості, а також особи, які навчаються за денною або дуальною формою здобуття освіти у закладах загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти та поєднують навчання з роботою [6].

Керуючись викладеним, КАС ВС у справі № 420/1059/20 дійшов правильного висновку, що виконання обов'язків присяжного не є працею за наймом на умовах трудового договору в розумінні закону. До такого умовиводу суд дійшов, досліджуючи питання чи слід нараховувати і сплачувати єдиний внесок на загальнообов`язкове державне соціальне страхування на винагороду присяжного.

На підтвердження такої думки суд також зазначив наступне: оскільки винагорода присяжного – не виплата винагороди громадянам, які залучені до

виконання обов'язків та не пов`язаних з виконанням своїх службових обов`язків, то вона відноситься до інших поточних видатків та не кореспондується з рахунками, за якими здійснюється облік заробітної плати [2].

Інше неоднозначне питання, яке ставало предметом розгляду у судах – індексація винагороди присяжного. У досліджуваній проблемі основним джерелом нормативного регулювання виступає Закон України «Про індексацію грошових доходів населення» [9].

У справі № 420/10723/21 П'ятий апеляційний адміністративний суд стверджує, що винагороду присяжного слід вважати доходом та оплатою праці за здійснення правосуддя, а тому така винагорода підлягає індексації, як «оплата праці» відповідно до Закону України «Про індексацію грошових доходів населення» [4]. Суд у своїх міркуваннях керується наступним.

Нерегулярність виконання присяжними своїх обов'язків не береться до уваги, адже підпунктом 6 пункту 4 Порядку проведення індексації грошових доходів населення чітко визначено, що у разі, коли особа працює/служить неповний робочий/службовий час, сума індексації визначається з розрахунку повного робочого часу/кількості календарних днів у місяці, а виплачується пропорційно відпрацьованому/службовому часу [8].

Окрім того, суд звертає увагу на те, що жодним нормативним актом не врегульовано питання індексації винагороди присяжного та не надано належного поняття терміну «винагорода присяжного», а тому посилається на статтю 18 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» в частині встановлення гарантії індексації доходів населення для підтримки належного життєвого рівня та купівельної спроможності [5]. А тому індексація винагороди присяжного має бути здійснена в рамках державних гарантій щодо оплати праці.

Погоджуємось з висновком суду, але не з його нормативним обґрунтуванням. Як правильно зазначено, досліджуване питання законом не регулюється, однак наведеної аналогії закону недостатньо для прийняття відповідного рішення.

У будь-якому разі додаткове врегулювання питання винагороди присяжного, з огляду на висвітлену проблематику, є необхідним. Зокрема, варто однозначно розмежувати винагороду присяжного та оплату праці, розтлумачити оподаткування такої винагороди та висловити позицію щодо індексації винагороди присяжного.

Список використаних джерел:

1. Постанова КАС ВС від 18 жовтня 2023 року у справі № 420/10723/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/114270456.

2. Постанова КАС ВС від 22 грудня 2022 року у справі № 420/1059/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108025681.

3. Постанова КЦС ВС від 23 вересня 2021 року у справі № 524/3840/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/99890075.

4. Постанова П’ятого апеляційного адміністративного суду від 14 грудня 2023 року у справі № 420/10723/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115664539.

5. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : Закон України від 05 жовтня 2000 року № 2017-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text.

6. Про зайнятість населення : Закон України від 05 липня 2012 року № 5067-VI. *Відомості Верховної Ради* (ВВР), 2013, № 24, ст. 243. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text.

7. Про затвердження Порядку виплати винагороди та відшкодування витрат, виплати добових присяжному за час виконання ним обов’язків у суді : наказ Державної судової адміністрації України від 05 жовтня 2016 року № 198. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0198750-16#Text.

8. Про затвердження Порядку проведення індексації грошових доходів населення : постанова Кабінету Міністрів України від 17 липня 2003 року № 1078. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1078-2003-%D0%BF#Text.

9. Про індексацію грошових доходів населення : Закон України від 03 липня 1991 року № 1282-XII. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1991, № 42, ст.551. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1282-12#Text.

10. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02 червня 2016 року № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради* (ВВР), 2016, № 31, ст.545. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text.

Іван ПАТАЛАХА,
аспірант кафедри теорії та історії держави та права, конституційного права та прав людини
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

РОЛЬ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ У ДОСЛІДЖЕННІ ФЕНОМЕНІВ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД ТА МЕХАНІЗМУ ЙОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Визначено за мету з’ясувати роль методологічних підходів у дослідженні таких феноменів, як право на справедливий суд та механізм його забезпечення. Звернення до цього питання має важливе значення, бо ж саме методологічні підходи та методи пізнання складають інструментальний компонент методології дослідження вищезгаданих правових явищ.

І. А. Сердюк слушно наголошує, що саме методологічний підхід, з огляду на його функціональне призначення, визначає загальну стратегію дослідження та його конкретний ракурс; обумовлює відбір досліджуваних фактів та їх інтерпретацію [1, с. 57]. Пізнання права на справедливий суд та механізму його забезпечення вимагає, передусім, опори на діалектичний методологічний підхід.

Зауважимо, що пізнавальний потенціал вищезгаданого методологічного

підходу складають принципи діалектики (взаємозв'язку та розвитку), закони діалектики (єдності та боротьби протилежностей та заперечення заперечення, переходу кількісних змін у якісні), а також категорії діалектики (зміст і форма, явище і сутність, загальне, одиничне й особливе). Тож філософське підґрунтя дослідження права на справедливий суд та механізму його забезпечення мають складати такі ідеї:

– загальний універсальний взаємозв'язок досліджуваної можливості з іншими явищами правової дійсності (правовідносинами, в межах яких реалізується це суб'єктивне право; джерелом права, в якому воно закріплене (Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод), а також формою об'єктивного права, за допомогою якої цей регіональний міжнародний договір став частиною національного законодавства України (Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до цієї Конвенції») [2]; окремими елементами механізму забезпечення досліджуваного права, завдяки яким створюються умови для його реалізації);

– діалектичний розвиток; під впливом «якісних» змін у системі національного судочинства сутність її трансформується у правову (стає по-справжньому системою правосуддя);

– наявність суперечностей, закономірно притаманних сторонам у судовому процесі, що, як правило, мають протилежні інтереси;

– потреби й інтереси суб'єктів права є основним джерелом розвитку прав людини та механізмів їх забезпечення. Право на справедливий суд виступає тим юридичним засобом, за допомогою якого здійснюється захист інтересів суб'єктів права на засадах справедливого розподілу матеріальних і духовних благ у громадянському суспільстві, формою організації якого є правова держава.

Пізнавальний потенціал категорій діалектики надає можливість вирішити такі дослідницькі завдання: 1) інтерпретувати поняття «право на справедливий суд», що має суттєві ознаки, притаманні як загальній категорії «суб'єктивне юридичне право», так і властиві йому, як особливому; 2) визначити зміст досліджуваного права на основі інтерпретації категорії «зміст» як сукупності елементів, що утворюють явище або предмет; 3) розкрити сутність права на справедливий суд як елемента предмета цього дослідження.

Відзначимо, що ідеологічним підґрунтям ухвалення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, що окремою статтею закріпила право кожного на справедливий суд, стали концепції природного права і природних прав людини. На основі цих концепцій було розроблено і текст Основного Закону Української держави і суспільства (насамперед, Розділи I – II). Підтвердженням цьому слугують приписи ст. 3 Конституції України: 1) визнання людини, її життя і здоров'я, честі та гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю; 2) покладання на

державу головного обов'язку з утвердження і забезпечення прав людини. Ці конституційні засади є відображенням саме людиноцентристської ідеології, покладеної в основу реформування різних сфер державної діяльності, включно із судочинством. У свою чергу, в процесі пізнання досліджуваного предмета виникає потреба у використанні пізнавальних можливостей антропологічного й аксіологічного (ціннісного) методологічних підходів.

Саме на антропологізації об'єкта і предмета наукових досліджень акцентує увагу П. М. Рабінович. Підтвердженням проявів цієї тенденції, як уважає вчений, є помітне посилення уваги правників до юридичної антропології (науки антропології права) – міждисциплінарної комплексної галузі знань [3, с. 246-247].

Цю думку підтримують і ті дослідники, які з усіх право-державних явищ вважають його одним із головних. Відповідно до цього підходу, людина, як біосоціальний індивід, є «мірою всіх речей», включно й праводержавних явищ. Визнання людини центром правової реальності уможливлює визначення її ролі у створенні цієї реальності, життєдіяльності всередині неї, а також інших аспектів взаємовпливу людини і правової реальності [4, с. 54].

З огляду на те, що право на справедливий суд може бути реалізоване лише в межах правовідносин, використання антропологічного методологічного підходу вимагає зосередження уваги на таких важливих антропних властивостях людини – носія суб'єктивного права на справедливий суд, як її розум і воля, бо ж значною мірою саме з ними чинне національне законодавство України пов'язує юридичні властивості суб'єктів управлінських правовідносин (її правоздатність, дієздатність і деліктоздатність). І. А. Сердюк наголошує, що визнання фізичної особи праводієздатною є необхідною передумовою для вступу її в правовідносини, в межах яких реалізується суб'єктивне право [5, с. 128].

Відзначимо, що у пізнанні права на справедливий суд досить важливим є і його ціннісний аспект. Саме він зумовлює необхідність використання аксіологічного методологічного підходу, що базується на аксіології права (сукупності ідей, які відображають цінність права як складного явища правової дійсності). Доктринальні джерела свідчать про єдність учених у підході до розуміння цього поняття. Дослідники вбачають ціннісний аспект права у його позитивній ролі (позитивній значущості) в задоволенні потреб учасників суспільного життя [3, с. 19; 6, с. 55-56; 7, с. 98].

Визначаючи цінності права на справедливий суд, ми виходимо з таких міркувань:

1) досліджувана нами законодавчо визначена можливість є засобом задоволення потреб та інтересів її носія (це безпосередньо випливає з визначення поняття «суб'єктивне право»);

2) реалізація права на справедливий суд передбачає необхідність ухвалення судом справедливого рішення, яке в теорії права має назву «правозастосовний акт». Цінність таких актів виявляється у їх значущості як: а) офіційного джерела інформації про індивідуальні права й обов'язки

суб'єктів права (інформаційна цінність); б) легального і легітимного юридичного засобу для впорядкування суспільних відносин, реалізації потреб та інтересів особи, розв'язання правових конфліктів і відновлення порушених прав (інструментальна цінність); в) юридичного засобу відновлення історичної справедливості стосовно незаконно засуджених громадян, які стали жертвами політичних репресій (історична цінність) [8, с. 58].

Оскільки емпіричною основою дослідження права на справедливий суд та механізму його забезпечення є акти конституційного законодавства України й окремих зарубіжних країн, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та рішення Страсбурзького Суду і національних судів України, що мають письмову форму вираження, вважаємо за необхідне використання герменевтичного методологічного підходу. Цей елемент інструментального компоненту методології базується на сукупності принципів, правил і прийомів тлумачення різноманітних юридичних текстів [9, с. 60-78].

Не менш важливе значення для пізнання обраного нами явища відводиться і системному підходу. Потреба його практичного використання зумовлена особливостями механізму забезпечення права на справедливий суд як динамічного, цілісного, системного утворення, що складається з багатьох елементів, поєднаних між собою зв'язками і відносинами.

При висвітленні питання діяльності національних судів із забезпечення права кожного на справедливий суд нагальним є використання і діяльнісного методологічного підходу, пізнавальні можливості якого дослідив С. Гусарєв. Науковець наголошує на тому, що діяльність виступає пояснювальним фактором, який дає змогу узгоджено поєднати зміст і форму юридичної діяльності, розмежувати мету діяльності суб'єктів та учасників, охарактеризувати засоби у співвідношенні із завданнями, означити основні та другорядні елементи у структурі діяльності, підійти до методики визначення її ефективності [10, с. 310].

У процесі дослідження феноменів права на справедливий суд та механізму його забезпечення методика використання діяльнісного підходу зумовлює необхідність інтерпретації такого термінологічного ряду: «поведінка», «дія», «діяльність», «принципи діяльності», «методи діяльності», «мета діяльності» та «результат діяльності» [10, с. 310].

На завершення своєї доповіді зауважимо, що гносеологічний потенціал вищезгаданих методологічних підходів буде лише зростати, якщо вищезгадані методологічні підходи будуть використовуватися системно.

Список використаних джерел:

1. Сердюк І. А. Інтерпретація поняття методологічний підхід у сучасній правничій науці. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 4 (97). С. 52-58.

2. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до цієї Конвенції: Закон України

від 13.03.2006 № 3436-IV. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text.

3. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права: навч. посібник. Львів : Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2021. 256 с.

4. Халюк С. О. Конституційно-правовий статус Вищої ради правосуддя: методологічні підходи до його дослідження. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. №4. С. 51-55.

5. Сердюк І. Методологічні підходи як необхідна складова методології дослідження правових актів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2023. № 2 (123). С. 121-132.

6. Боняк В. О. Органи охорони правопорядку України в сучасному вимірі: конституційно-правовий аспект : монограф. / В.О. Боняк. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ , Ліра, 2015. 372 с.

7. Колодій А. М. Методологія наукових досліджень у конституційному праві України. Методологія проведення галузевих юридичних досліджень : монографія / Київський регіональний центр НАПрН України. Одеса : Гельветика, 2022. С. 89-112.

8. Сердюк І. А. Цінність правових актів в аспекті утвердження і забезпечення прав людини. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. Спеціальний випуск № 3 (94) «Права людини: методологічний, гносеологічний та онтологічний аспекти». С. 52-60.

9. Сердюк І. А., Сердюк Л. М. Правозастосовна діяльність Національної поліції. Збірник тестових завдань : навч.-метод. посібник. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 128 с.

10. Гусарєв С. Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти : монографія. Київ : Знання, 2005. 375 с.

Tetyana PSOTA
PhD student, School of Law
V. N. Karazin Kharkiv National University

Scientific supervisor:
Oleksandr HAVRYLENKO
professor at the Department
of International and European Law,
Doctor of Law, professor?
V. N. Karazin Kharkiv National University

THE EVOLUTION OF THE LEGAL STATUS OF AN INDIVIDUAL IN PREMODERN AND MODERN INTERNATIONAL LAW: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF RESEARCH

Taking into the account progressive development of international law and its humanization, the concept of a legal status of an individual currently comes to the forefront of scientific interest from multiple perspectives including a historical point

of view. Studying the genesis and development of an individual's legal status under international law in premodern and modern periods (late 4th millennium BC – early 20th century) allows to discover its transformation patterns and requires using historical methodology and principles of research.

In general, the legal status of an individual constitutes an established position of a person in a society and consists of a set of rights, freedoms and obligations depending on the existing prerequisites [2, p. 377]. An international context of this notion includes its legal support on regional and global levels by means of adopting various agreements and using established international customs. Historical developments of mentioned elements of the legal status of a person in premodern and modern periods pose a substantial source of insights regarding the dynamics of the shifting interplay between individual autonomy and state authority [5, pp. 1–3].

Theoretical and methodological foundations of research regarding the legal status of an individual within the mentioned time frame should include historical method as a general scientific research tool along with analytic and synthetic source criticism and historical-theoretical method as specific approaches within historical science.

Usage of the historical method allows to establish the circumstances of the emergence and development of the legal status of a person during certain historical periods. This is one of the ways in which researchers might apply historical analysis to sharpen the critical potential of a research question [4, p. 117].

In its turn, source criticism is a special scientific method of cognition which can be divided into two levels – analytical and synthetic. Whereas the former helps to clarify the origin and content of a historical and legal source, identifying individual facts regarding the international legal position of individuals within a certain chronological framework, the latter serves in the process of considering historical and legal sources in their interdependence [3, pp. 143–144, 150–151].

The process of researching the legal status of an individual in premodern and modern periods also includes using the historical-theoretical method. In particular, this approach makes it possible to identify changes in the semantic content of the concept of the international legal status of an individual during specific historical periods and the role of this legal phenomenon as a significant component of international relations from ancient times to the beginning of the last century [1, p. 22].

It needs to be stressed that theoretical and methodological foundations for studying the evolution of the legal status of a person in international law during the premodern and modern periods constitute an essential set of methods and principles of historical and legal inquiry. These are aimed at identifying patterns of development and characteristics of the international legal status of a person from the late 4th millennium BCE to the early 20th century. In the process of addressing this topic, analyzing, organizing and presenting obtained research results, particular attention must be paid to the alignment of the work with the fundamental principles of scientific knowledge – historicism, objectivity, dynamism, determinism, and systematicity. These principles form the foundation for studying the peculiarities of

the development of the legal status of a person in international law during the premodern and modern periods.

In conclusion, the effective application of the aforementioned methods ensures the comprehensive examination of an individual's legal status under international law in premodern and modern periods. Parallel consistent use of the principles of historical research facilitates a nuanced understanding of the progression and adaptation of legal norms and customs regarding the notion in question and warrants research effectiveness and comprehensiveness.

References:

1. Babkin V. D. Methodology of Historical Legal Science (in Ukrainian). *Tenth Juridical Readings. Legal Education and Science in Ukraine: Traditions and Innovations: Materials of the International Scientific Conference* (Kyiv, May 15–16, 2014). Kyiv: M. P. Dragomanov National Pedagogical University, 2014. Pp. 20–29.
2. Skakun O. F. Theory of State and Law: Textbook (in Ukrainian); transl. from Russian. Kharkiv: Konsum, 2001. 656 p.
3. Bhat P. I. Idea and Methods of Legal Research. Oxford: Oxford University Press, 2020. 660 p.
4. Dubber M. D. Legal History as Legal Scholarship: Doctrinalism, Interdisciplinarity, and Critical Analysis of Law. The Oxford Handbook of Legal History / ed. M. D. Dubber, C. Tomlins. URL: https://academic.oup.com/edited-volume/27975/chapter/211622872 (last accessed: 03.12.2024).
5. Peters A. Jenseits der Menschenrechte: Die Rechtsstellung des Individuums im Völkerrecht. Tübingen: Mohr Siebeck, 2014. 535 S.

Наталія РАСТОРГУЄВА,
аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ

ACQUIS COMMUNAUTAIRE ЯК ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Міжнародно-правові механізми захисту прав людини охоплюють дві основні моделі, які охоплюють як універсальну, так і регіональні системи захисту прав людини. На сьогодні дві ці моделі не складають відокремленої частини цілісного, а постійно знаходяться у взаємозв’язку, що проявляється у методах співробітництва та взаємовпливу. Процеси реформування систем захисту прав людини прослідковуються як на рівні ООН, так і на рівні регіональних міжнародних організацій. Зокрема, створена Рада ООН з прав людини 2006 року схвалила так званий «інституційний пакет», який передбачає основні три механізми: механізм універсальної періодичної звітності, механізм консультативного комітету та механізм подачі скарг. Такий реформований механізм колегіальної звітності буде доповнювати, а не

замінювати процедури звітності відповідно до міжнародно-правових договорів в сфері захисту прав людини. Процеси удосконалення призводять до підвищення ефективності організаційно-правових механізмів захисту прав людини [1, с. 166] та мають на меті посилення співпраці між державами, міжнародними організаціями стосовно модернізації підходів щодо належного реагування ними на виявлені випадки порушення прав людини.

Європейська система захисту прав людини складається з трьох основних компонентів – Ради Європи, ОБСЄ та Європейського Союзу. При чому процеси реформування на регіональному рівні слугують дієвим фактором удосконалення механізму забезпечення захищеності прав людини через судові установи та інші органи. Україна оголосила головні орієнтири, які в основному націлені на підтримання людського виміру, а саме проблематиці свободи слова, просування толерантності і недискримінації, гендерної рівності, боротьби з торгівлею людьми. З точки зору формально-юридичного підходу обов'язковості рішень основними компонентами європейської системи захисту прав людини слугують саме Рада Європи та Європейський Союз [1, с. 166].

У правовій системі Європейського Союзу захист прав людини посідає одне з чільних місць як елемент забезпечення ефективного функціонування внутрішнього ринку. При цьому ст. 2 Договору про Європейський Союз [2] вказує, що цінності поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права і поваги прав людини є спільними для всіх держав-членів у суспільстві, де домінують плюралізм, недискримінація, терпимість, справедливість, солідарність і рівність між жінками і чоловіками. Стаття 3 вказаного Договору зазначає, що нарівні із заснуванням внутрішнього ринку Євросоюзу однією з цілей об'єднання є боротьба з соціальним відчуженням і дискримінацією, сприяння справедливості і захисту, рівності, солідарності між поколіннями і захисту прав дитини. Хоча у доктрині наявна точка зору, відповідно до якої права людини знаходились поза дією acquis communautaire[2]. З цією позицією важко погодитись у зв'язку з тим, що поняття acquis communautaire є широким і становить основу правопорядку Євросоюзу, який включає в себе сукупність правових норм, що мають обов'язковий та рекомендаційний характер, судових рішень, доктринальних понять, рекомендацій та домовленостей [1, с. 168]. Таким чином, можна констатувати, що acquis є комплексом «твердого» та «м'якого» права Євросоюзу, включаючи його основні принципи, доктрини та цінності. Підтвердженням цього є,

[2] Сукупність принципів, правил і норм, що накопичені у межах політичного, правового та економічного досвіду ЄС і мають тенденцію до модернізації, які підлягають обов'язковому збереженню у процесі його діяльності та подальшого розвитку, стандартизують європейські цінності таким чином, що потім їх можна використовувати як умовну одиницю для гарантування мінімальних базових прав та інтересів громадян ЄС та держав-членів, а також забезпечують відповідність таким європейським цінностям третіх країн за умови їх прагнення до співпраці з ЄС та/або вступу в ЄС [3, с. 474].

наприклад, зміна правового статусу такого документа, як 169 Хартія основних прав Європейського Союзу, яка була проголошена у 2000 році на саміті Євросоюзу у м. Ніцца. Відповідно до статті 6 Договору про Європейський Союз норми Хартії набувають такої ж юридичної сили, що й установчі договори європейського об'єднання. Даний документ є новим етапом у розвитку нормативного закріплення прав людини з притаманними їй юридичною силою і механізмом реалізації [1, с. 168-169], враховуючи те, що ЄС встановлює норми та стандарти, спрямовані на захист прав людини та громадянських свобод в усіх країнах-членах [4, с. 88] Отже, інтеграція прав людини в acquis communautaire правової системи Європейського Союзу вказують на подальший рух ЄС стосовно дотримання та захисту прав людини.

Підбиваючи підсумки, маємо зазначити, що acquis communautaire займає провідну роль у забезпеченні прав людини у Європейському Союзі. За допомогою механізмів acquis communautaire права людини не лише закріплюються як невід'ємна складова правопорядку Європейського Союзу, але й забезпечується динамічний розвиток інституту захисту прав людини.

Список використаних джерел:

1. Смирнова К. В. Роль Європейського Союзу у процесі реформування європейської системи захисту прав людини. *Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини* : *зб. наук. ст. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 верес. 2012 р.).* Одеса : Фенікс, 2012. С. 166-177.

2. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями : Договір, Міжнародний документ від 07.02.1992, 25.03.1957. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення: 15.11.2024).

3. Вавринчук А. С. Значення acquis communautaire для формування сучасного законодавства України. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 12. С. 471-474. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-12/117.

4. Кичинська А. О. Акти права Європейського Союзу (acquis єс) в сфері публічних фінансів та їх імплементація у законодавство України. *Київський часопис права.* 2023. № 3. С. 87-91. DOI: https://doi.org/10.32782/klj/2023.3.11.

Владислав СТЕЦЕНКО,
аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Олександр РАДЧЕНКО,
доцент кафедри конституційного
і міжнародного права та прав людини
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВИЙ ЗАКОН У СИСТЕМІ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Загальновідомо, що закон і право співвідносяться як форма і зміст. Коли право і закон збігаються, тоді є всі підстави за змістом визначати такий закон як правовий, тобто справедливий. Основними ознаками правового закону можна назвати наступне:

– відповідність загальновизнаним принципам гуманізму, демократії, свободи, справедливості, рівності;

– закріплює права, свободи людини й громадянина, передбачені міжнародними стандартами (змістом відповідних міжнародно-правових актів-документів);

– відповідає принципу формальної рівності;

– нормативно виражає загальний масштаб і рівну міру свободи людей;

– його зміст – це нормативно закріплена справедливість;

– у його змісті відсутня сваволя («суб'єктивізм», «волюнтаризм» законодавця) [1, с. 852].

Однак ми не можемо погодитися з думкою В. Лемака та О. Семерака, які наполягають на тому, що «правовим є закон, ухвалений в умовах демократичного режиму. Інакше кажучи, в умовах демократичної політичної системи, коли суспільство має можливість легітимувати норму позитивного права (як безпосередньо, так і через публічну владу), така норма завжди збігається з правом» [2, с. 63]. На наше глибоке переконання, не демократичний політичний режим надає закону ознак правового, а якраз правовий за своєю суттю закон свідчить про демократичний характер держави. Навіть в загалом (за іншими ознаками) демократичній державі можливі за певних несприятливих обставин, насамперед політичного забарвлення, випадки (хоча в переважній більшості й поодинокі) прийняття законодавчим органом неправового закону. У такому випадку держава одразу не втратить ознак правової за умови відсутності системності у прийнятті неправових законів, але такі випадки спонукатимуть її вживати заходи, спрямовані на

вдосконалення законодавчого процесу, зокрема шляхом більш широкого залучення представників громадянського суспільства до процесу розроблення та прийняття закону. Абсолютне виключення ймовірності прийняття неправового закону навряд чи загалом можливе, проте прагнути до мінімізації таких випадків сучасна держава, яка претендує на статус демократичної, зобов'язана.

Правовий закон як безпосереднє відображення конституційного принципу верховенства права має стати юридичною основою сучасної правової держави. У цьому контексті цілком слушною є правова позиція Конституційного Суду України, висловлена ним у мотивувальній частині рішення № 15-рп/2004 від 02.11.2004 р.: «Відповідно до частини першої статті 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою відображена в Конституції України.

Таке розуміння права не дає підстав для його ототожнення із законом, який іноді може бути й несправедливим, у тому числі обмежувати свободу та рівність особи. Справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права. Зазвичай справедливість розглядають як властивість права, виражену, зокрема, в рівному юридичному масштабі поведінки й у пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню» [3].

Світоглядна цінність розрізнення права і закону насамперед полягає в тому, що такий підхід припускає розмежовування протиставлення права й сваволі (закон може бути формою легалізації сваволі), не допускає перетворення права в засіб розправи, передбачає обов'язковість відповідності закону об'єктивній природі суспільства, людини тощо). З іншого боку, при ототожненні права і закону слід бачити як певний результат такого ототожнення наступні недоліки: постулюється свавілля влади, несвобода підвладних, затверджується обов'язковість права для підвладних при вільній волі законодавця у процесі нормотворчості (керується тільки процесуальними нормами), оскільки право – це результат волі й волевиявлення законодавця (владноприпусовий продукт нормотворчості держави) [1, с. 853].

Як слушно зауважує А. М. Шульга, у реаліях сьогодення основна проблема співвідношення права й закону – проблема визначення прикладних

критеріїв розрізнення правового й неправового закону [1, с. 853]. Наразі виокремлюють дві групи критеріїв («ознак») відмінності правового закону від неправового, а саме формальні, які характеризують форму правового закону (дотримання парламентом процедури прийняття закону, відповідність прийнятого закону компетенції парламенту) й матеріальні (характеризують зміст правового закону, відповідність закону концепції прав людини, відповідність закону конституційному ладу – «конституційним принципам», відповідність закону суспільному прогресу тощо) [4, с. 83-96].

На нашу думку, у даному випадку перша група – це скоріше формальні критерії конституційності закону, адже процедура його внесення на розгляд парламенту та подальшого розгляду й прийняття, як правило, цілком визначається основним законом держави. А ось якраз матеріальні критерії дійсно визначають правовий зміст закону, зрештою характеризуючи його як правовий чи, навпаки, неправовий. Варто мати на увазі, що характер закону безпосередньо впливає на правосвідомість громадян, на ступінь поширення такого негативного явища як правовий нігілізм, на рівень довіри суспільства до інституцій держави (а це, у свою чергу, є індикатором їхньої власної легітимності), зрештою на ефективність функціонування всього державного механізму та його взаємодію із суспільством й окремим громадянином.

Список використаних джерел:

1. Шульга А. М. Концепція розрізнення права і закону, її світоглядна цінність, прикладне значення. *Форум права*. 2011. № 4. С. 852-855.

2. Лемак В., Семерак О. Право та закон: співвідношення в теоретичному і практичному сенсах. *Філософія права і загальна теорія права.* 2012. № 1. С. 60-67.

3. Рішення Конституційного Суду України за конституційними поданнями Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 02 листопада 2004 р. № 15-рп/2004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text

4. Козюбра М. «Правовий закон: проблема критеріїв». *Вісник Академії правових наук України.* 2003. № 2 (33)-№ 3 (34). С. 83-95.

Яна АНДРУСИК,
студентка 2-го курсу

Науковий керівник:
Тетяна ЖЕГЛІНСЬКА,
викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну створило екстремальні умови, які суттєво впливають на психіку людей та можуть спотворювати їхню свідомість і волю. Це, безперечно, відображається і на суб'єктивній стороні кримінальних правопорушень.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується внутрішнім психічним станом особи, яка вчиняє злочин. Це передбачає наявність певних мотивів, намірів, емоцій, свідомих рішень та психічних процесів, які відбуваються в її свідомості. В умовах повномасштабного воєнного конфлікту ці психічні процеси можуть набувати особливого значення, оскільки фактори війни значно впливають на поведінку особи та її здатність оцінювати правомірність своїх дій.

Суб'єктивна сторона злочину – це внутрішній світ злочинця, його думки та почуття щодо скоєного. Вона визначається психічним ставленням особи до своїх дій та їх наслідків. Ключовим елементом є усвідомлення своєї вини – розуміння, що вчиняєш злочин. Мотив (причина) та мета враховуються не завжди, а лише якщо закон прямо на це вказує [1, с. 222].

Вина як обов'язковий елемент суб'єктивної сторони має велике значення, про що свідчить її згадка не лише в Кримінальному кодексі України, а й у статті 62 Конституції України. Згідно з нею, «особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, вважається невинуватою у його вчиненні і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду» [2]. Отже, з конституційних норм випливає, що вина є необхідною складовою будь-якого правопорушення, а її відсутність означає відсутність самого правопорушення. У статті 23 Кримінального кодексу України зазначено, що вина є психічним ставленням особи до вчиненого нею діяння або бездіяльності та їх наслідків, яке визначається цим Кодексом і може проявлятися у формі умислу або необережності [3].

Війна – це складний період для кожного, але особливо для тих, хто

опинився на передовій або в зоні бойових дій. Постійний страх, тривога, недосипання, перевтома, втрата близьких, психологічний тиск та інші чинники призводять до порушення нормального функціонування мозку та психіки. Цей стан може вплинути на здатність людини контролювати свою поведінку, приймати раціональні рішення та усвідомлювати наслідки своїх дій.

Усі злочини, незалежно від мотивації, будуються на певних психічних процесах, які проходять у свідомості особи, що їх вчиняє. Ці процеси можуть бути свідомими або несвідомими, але вони є ключовими у формуванні злочинного наміру та вчиненні злочину. Важливо розуміти, що психічні процеси у кожного індивідуума є унікальними. Вплив на них можуть мати вікові, гендерні та інші фактори. Окрім того, вплив воєнного стану на психіку людини може значно вплинути на її здатність до раціонального мислення та контролю над власною поведінкою.

Воєнний стан, який настає внаслідок збройного конфлікту, має глибокий і тривалий вплив на психічний стан людини. Постійний страх, загроза життю та здоров'ю, втрата близьких, розруха та непередбачуваність ситуації призводять до серйозних емоційних переживань і психологічних змін. Особливо гостро реагують на воєнний стан діти, адже вони ще не сформували достатньо міцну психічну оборонну систему. Їм важко зрозуміти, що відбувається, і чому змінилося їхнє звичайне життя. Дорослі також переживають важкі емоції, пов'язані з небезпекою, невизначеністю і втратами.

Війна з її непередбачуваністю та безпосередньою загрозою життю суттєво впливає на мотивацію та цілепокладання людини. У таких екстремальних умовах традиційні цінності та пріоритети можуть змінюватися, а мотивація досягати мирних цілей відходить на другий план.

На фронті, де життя висить на волосині, люди хочуть вижити, захистити свою родину та країну. Цілепокладання стає вузьким, зосередженим на негайних потребах та завданнях. У тилу, де війна присутня, але не так відчутна, мотивація може бути більш різноманітною. Для багатьох головним мотивом є допомога тим, хто постраждав від війни, волонтерська діяльність, підтримка ЗСУ. Поведінка людини в умовах війни залежить від індивідуальних особливостей, досвіду, характеру, але існує ряд загальних тенденцій. Люди можуть бути мотивовані страхом, люттю, бажанням помсти, або навпаки, почуттям співчуття, жалем та бажанням принести користь.

Війна, як масштабна травматична подія, впливає на ціннісні орієнтації та моральні принципи людини, що може призвести до порушення етичних норм. Це відбувається через емоційне виснаження, постійний страх, зневагу життя та страждань, що призводять до втрати почуття справедливості та відповідальності.

Воєнний стан з його постійною загрозою життю та безпеці створює унікальний психологічний тиск, що може призводити до емоційної нестабільності. Страх, ненависть та агресія, які часто супроводжують війну, впливають на психічний стан людей, іноді викликаючи деформацію

правосвідомості та зниження порогу толерантності до насильства.

Війна – це час безпрецедентної невизначеності, коли доступна інформація часто обмежена, а ситуація постійно змінюється. Це значно ускладнює процес прийняття рішень як для військових, так і для цивільних. Під час війни люди стикаються з величезним психологічним тиском, що впливає на їхню здатність раціонально мислити та аналізувати інформацію. В умовах обмеженої інформації люди часто покладаються на інтуїцію та емоції, що може призвести до помилкових рішень. Прийняття рішень під час війни ускладнюється не лише браком інформації, але й значною швидкістю подій, що вимагає миттєвих і часто непередбачуваних дій.

Врахування суб'єктивної сторони кримінального правопорушення під час повномасштабного вторгнення є надзвичайно важливим для справедливого правосуддя. Особливо в контексті воєнного стану, коли люди перебувають під величезним стресом, стикаються з екстремальними умовами та втратою звичних цінностей.

Список використаних джерел:

1. Андрієшин В. В. Ознаки суб'єктивної сторони складів злочинів, пов'язаних з використанням службових повноважень. Концепція «квазікорупційного злочину». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2020. Випуск 1. С. 221-227.

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Верховна Рада України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

Назарій АНДРУЦЬКИЙ,
здобувач вищої освіти

Науковий керівник:
Тетяна ЖЕГЛІНСЬКА,
викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ СУДОУСТРОЮ УКРАЇНИ ТА ЙОГО ВЗАЄМОДІЯ ІЗ СУМІЖНИМИ ПРАВОВИМИ ПОНЯТТЯМИ

Термін судоустрій у Конституції України має своє визначення в трьох нормативних положеннях:

1) у статті 125 Конституції України зазначається, що організація судів в Україні ґрунтується на принципах територіальності та спеціалізації і

визначається законом;

2) у пункті 14 статті 92 Конституції України вказується, що організація судів визначається виключно законами України;

3) у частині 2 статті 130 Основного Закону зазначається, що розмір винагороди судді встановлюється законом про організацію судів [4].

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» повинен чітко визначати судоустрій, але, незважаючи на те, що він включає розділ II з назвою «Судоустрій», не має чіткого визначення цього терміну і обмежується лише декількома нормами, аналогічними до положень Конституції України. Стаття 3 цього Закону чітко не вказує, що означає термін «судоустрій», але вона дає підставу вважати, що «судоустрій» може розглядатися як «єдина система судів України» [2]. Відсутність чіткого визначення терміну «судоустрій» на законодавчому рівні призводить до відсутності єдиної думки в науковому середовищі щодо його тлумачення. З точки зору доктрини, поняття судоустрою тлумачиться різними способами. Згідно зі статтею 1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», у правовій доктрині часто використовується підхід, за яким судова влада ідентифікується з системою органів, що її виконують, тобто з судовою системою [2]. Таким чином, деякі вчені вважають, що поняття судоустрою є тотожним судовій системі, розуміючи його як загальну сукупність судів, органів та установ, які її обслуговують [6].

Термін «судова система» в основному використовується науковцями для відображення сутності поняття «система судів». У своїй дослідницькій роботі Н. Д. Квасневська дійшла висновку, що судова система являє собою частину системи судової влади і може бути охарактеризована в нормативно-правових актах українського законодавства як організаційно єдина сукупність всіх судових установ, створених відповідно до Основного Закону та інших законів країни, які мають виняткові повноваження у справах правосуддя [3, с.112].

Деякі дослідники та науковці розглядають поняття «судоустрій» як набір норм, що визначають основні принципи організації та діяльності, завдання, внутрішню структуру та компетенцію судів і подібних їм органів (третейські суди, арбітражі), а також безпосередньо систему судів країни і систему органів, створених для обслуговування цієї судової системи [7].

Деякі вчені при означенні судової влади відмовляються від того, щоб зводити її значення до гілки державної влади. За В. Д. Бринцевим, судова влада представляє собою одну з ключових та незалежних функцій державної влади. Ця функція реалізується через діяльність системи судів та органів організаційного (кадрового та допоміжного) забезпечення, створених на основі Конституції. Ці органи мають за мету шляхом виконання своїх функцій забезпечити дотримання (захист) прав і законних інтересів людини та громадянина, юридичних осіб, суспільства та держави в цілому [1, с. 50].

Всі аспекти судової діяльності, що представляють собою форми реалізації судової влади, можна узагальнити терміном «судочинство».

Зокрема, це поняття вживається тричі в тексті Конституції України. У пункті 14 статті 91 Основного Закону вказується, що судочинство визначається виключно законами України. Друга частина статті 129 містить перелік основних принципів судочинства, а четверта частина стверджує, що судочинство здійснюється суддею як одноособово, так і колегією суддів чи судом присяжних [4].

Повним визначенням терміну «судочинство» можна вважати наступне: це процесуальний порядок подання позовів та вирішення справ, які виникають із різноманітних правовідносин. Воно охоплює порядок проведення процесуальних дій учасниками, процедури прийняття рішень, а також оскарження та перегляд ухвал. Крім того, судочинство включає в себе подання заяв про порушення прав і злочини, їх виявлення, розслідування та передачу матеріалів кримінальних проваджень до суду [5].

Отже, в українському законодавстві та науковій термінології все частіше використовують такі вирази, як «судова влада», «судова система» та «судочинство» нарівні з терміном «судоустрій». Іноді ці поняття вважаються взаємозамінними з терміном «судоустрій», проте, на наш погляд, важливо відрізняти їх при їхньому поясненні та використанні.

Список використаної літератури:

1. Бринцев В. Д. Стандарти правової держави: втілення у національну модель організаційного забезпечення судової влади: монографія. Харків: Право, 2010. 464 с.

2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text (дата звернення: 30.11.2024).

3. Квасневська Н. Д. Поняття судової системи України: сучасний погляд. *Форум права.* 2015. № 5.С. 110-113. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_5_20.pdf. (дата звернення: 30.11.2024).

4. Конституція України від 28.06.1996р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 30.11.2024).

5. Поняття судочинства. URL: http://studopedia.com.ua/1_92165_ponyattya-sudochinstva.html (дата звернення: 30.11.2024) .

6. Притика Д. Д. Створення науково обґрунтованої системи правосуддя в Україні – головна мета судової реформи. *Право України*. 2009. № 12. С. 71-84.

7. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл., 2004. Т. 6 : Т.-Я. 768 с.

Микита БИЧИХІН,
здобувач вищої освіти

Науковий керівник:
Тетяна ЖЕГЛІНСЬКА,
викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ЗАХИСТ ПРАВ В УМОВАХ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРАВО НА ГРОМАДЯНСТВО ТА ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ

Запровадження правового режиму воєнного стану в Україні суттєво вплинуло на реалізацію прав громадян, зокрема права на громадянство та захист персональних даних. У сучасних умовах війни, коли інформаційна безпека є критично важливою складовою державного управління, Україна змушена балансувати між забезпеченням національної безпеки та дотриманням основоположних прав людини. Право на громадянство є одним із базових прав людини, гарантованих Конституцією України (ст. 25) та міжнародними актами, такими як Загальна декларація прав людини (ст. 15). У контексті воєнного стану забезпечення цього права набуває особливої актуальності через можливість масового переміщення осіб, окупацію територій та необхідність підтвердження громадянства для участі у суспільно-політичному житті.

В умовах воєнного стану Кабінет Міністрів України затвердив заходи, які включають перевірку документів, підтвердження громадянства та, за потреби, примусове встановлення особи. Зокрема, якщо особа не може надати документи, що підтверджують громадянство, передбачена процедура адміністративного затримання для встановлення її особистості. Це тимчасове обмеження прав є виправданим у рамках забезпечення національної безпеки, але потребує суворого дотримання законодавства для уникнення порушень [1, с. 24].

Захист персональних даних є фундаментальною гарантією приватності та особистої недоторканності. Українське законодавство, зокрема Закон України «Про захист персональних даних», встановлює чіткі вимоги до збору, обробки та зберігання персональної інформації. Воєнний стан запровадив зміни до цих норм, зокрема розширив повноваження державних органів у сфері доступу до персональних даних.

Розширення прав державних органів:

– Державні органи, такі як Національна поліція, Служба безпеки України, Збройні Сили, отримали право на спрощений доступ до персональних даних у випадках, визначених законодавством, зокрема для

перевірки документів, огляду транспортних засобів, житла та інших об’єктів;

– Закон України «Про захист персональних даних» дозволяє обробку даних без згоди суб’єкта у випадках, коли це необхідно для захисту життєво важливих інтересів або національної безпеки. Наприклад, збір даних для перевірки осіб, що перебувають у зоні бойових дій, або для запобігання терористичним загрозам [2, с. 36].

Постановою Кабінету Міністрів України було запроваджено заборону використання центрів обробки даних, розташованих на тимчасово окупованих територіях. Для підвищення рівня безпеки рекомендовано перенести дані до закордонних центрів з відповідним рівнем захисту. Особливий акцент зроблено на захисті даних від кіберзагроз, таких як фішинг та несанкціоновані витоки даних. Було введено алгоритми реагування на кіберзагрози, включаючи санкції за витік інформації та інші порушення.

Зміни до Кримінально-процесуального кодексу дозволили слідчим органам проводити огляди електронних носіїв без санкції суду за наявності підстав вважати, що дані є необхідними для розслідування. Проте ця норма викликала критику через відсутність чітких критеріїв доступу. Обмеження, що запроваджені воєнним станом, мають бути тимчасовими та пропорційними. Необхідно забезпечити механізми незалежного контролю за використанням персональних даних для уникнення зловживань [3, с. 10].

Отже, забезпечення балансу між національною безпекою та правами людини є складним, але необхідним завданням для України в умовах війни. Лише за умови чіткої правової регламентації, ефективного контролю та прозорості дій державних органів можна гарантувати захист прав громадян і персональних даних навіть у найскладніших умовах.

Список використаних джерел:

1. Михайлик А. До питання нормативно-правового регулювання захисту персональних даних працівників в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право 2022. С. 82-87.

2. Худолєй Я. Г., Н. А. Загребельна. Захист персональних даних у період дії в Україні правового режиму воєнного стану: загальнотеоретичні аспекти. Legal Bulletin. 2023. С. 75-82.

3. Ярмакі Х.П. Щодо питання конфіденційної інформації в органах Національної поліції України під час режиму воєнного стану. 2022. С. 62-66.

Тимур БУГАЄНКО,
здобувач вищої освіти

Науковий керівник:
Марина ВОЙТЮК,
викладач кафедри теорії
та історії держави та права,
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Збройні конфлікти, незалежно від їх масштабу, завжди супроводжуються серйозними порушеннями прав людини, загрозами життю, свободі, здоров'ю та гідності громадян. В таких умовах забезпечення захисту прав людини стає одним з ключових завдань міжнародної спільноти та національних держав. Конституційні та міжнародно-правові механізми є основними інструментами, за допомогою яких забезпечується дотримання та захист прав людини під час збройних конфліктів. Захист прав людини є і повинен бути пріоритетним напрямом діяльності держави не тільки в мирний час, а й в умовах війни.

Сьогодні Україна перебуває в одному з найскладніших періодів своєї історії, адже збройна агресія російської федерації спричинила масові порушення прав людини, норм міжнародного гуманітарного права, що мають катастрофічні наслідки для українського народу.

Відповідно до міжнародного права такі дії класифікуються як агресія, яка є одним із найсерйозніших злочинів проти миру. Незважаючи на те, що Рада Безпеки ООН має повноваження визначати акти агресії, Росія, як постійний член Ради з правом вето, блокувала будь-які рішення щодо власної агресії. У відповідь на це Генеральна Асамблея ООН скликала надзвичайну спеціальну сесію, щоб розглянути питання міжнародно-правової оцінки дій Російської Федерації. В умовах війни права людини опиняються під загрозою. Масштаб хаосу, породжений війною, призводить до того, що навіть незначні порушення в мирний час видаються незначними на фоні масштабної руйнації [1, с. 8].

Стійкість і опір українського народу стали символом боротьби за найважливіші права людини: право на життя, свободу, власність, політичне та культурне самовизначення, а також право на мир. Міжнародні договори щодо захисту прав людини мають особливе значення навіть під час війни. Вони сприяють уточненню режимів захисту, що забезпечуються міжнародним гуманітарним правом, і прирівнюють зобов’язання в сфері прав людини до

основних принципів гуманності. У міжнародному праві закріплена безумовна відповідальність держав, які здійснюють незаконний контроль над територією, за дотримання прав людини. Це закріплено в таких актах, як IV Гаазька конвенція про закони та звичаї сухопутної війни (1907), Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни (1949), Додатковий протокол до неї, а також резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння» (1983). Ці документи покладають на окупаційні держави зобов'язання щодо забезпечення прав і свобод цивільного населення навіть в умовах збройного конфлікту [2, с. 35].

Навіть у найтемніші часи війни захист прав людини залишається ключовим напрямом діяльності держави і міжнародної спільноти. Україна продовжує боротися за відновлення справедливості, права на мир та демократичні цінності, які втілюють основні засади міжнародного гуманітарного права.

Женевська конвенція є основоположним документом міжнародного гуманітарного права, що регулює захист осіб під час збройних конфліктів. Вона містить загальні правила, які охоплюють різні аспекти захисту осіб, включаючи забезпечення медичної допомоги, евакуацію та створення безпечних зон для цивільного населення. Особливу увагу в Конвенції приділено так званим «захищеним особам», які згідно з її статтею 4 мають право на гуманний захист незалежно від ситуації. Крім того, Конвенція встановлює обов'язки сторін конфлікту щодо захисту громадян ворожої держави на своїй території та цивільного населення на окупованих територіях [3].

Одним із основних принципів міжнародного гуманітарного права є вимога, щоб воюючі сторони забезпечували захист цивільного населення. Цей принцип полягає в тому, що цивільні особи не повинні страждати від наслідків воєнних дій, а також мають бути захищені від атак і небезпек, які їм загрожують. Наприклад, воюючі сторони зобов'язані не будувати військові об'єкти в густонаселених районах і не використовувати цивільне населення як живий щит. Ці вимоги спрямовані на зниження ризиків для цивільних осіб і збереження їхнього життя та гідності навіть у найбільш критичних умовах [3].

Однак у реаліях сучасної війни Україна зазнає масових порушень прав людини та міжнародного гуманітарного права через збройну агресію російської федерації. Незважаючи на складність ситуації, український уряд продовжує вживати заходів для адаптації національного законодавства до умов війни. Конституція України, зокрема її стаття 64, визначає, що права і свободи громадян можуть бути обмежені в умовах воєнного стану, але деякі з них залишаються недоторканними. До таких прав належать: право на життя (ст. 27), право на повагу до гідності (ст. 28), право на свободу і особисту недоторканність (ст. 29), право на захист своїх прав (ст. 55), право на правову допомогу (ст. 59) та інші. Ці права залишаються непорушними навіть у найбільш складних умовах і не можуть бути обмежені відповідно до

міжнародного законодавства.

Таким чином, Женевська конвенція та інші міжнародні документи, включаючи IV Гаазьку конвенцію та Женевську конвенцію (IV) 1949 року, виступають гарантами захисту прав цивільного населення та регулювання поведінки воюючих сторін. Відповідальність за порушення прав людини під час окупації покладається на державу-окупанта, як це визначено в Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння» 1983 року. Проте забезпечення дотримання цих прав потребує постійного моніторингу та відповідальності міжнародної спільноти [4, с. 52].

Війна в Україні є жорстким випробуванням на міцність міжнародних механізмів захисту прав людини, і цей конфлікт підкреслює важливість узгодження національного законодавства з міжнародними стандартами. Відповідальність держави за забезпечення базових прав людини є обов'язковою навіть в умовах війни, а дотримання цих прав є необхідною умовою для збереження людяності та міжнародної безпеки. Конституційні та міжнародно-правові механізми є важливими інструментами захисту прав людини під час збройних конфліктів. У той час як конституційні механізми забезпечують основу для захисту прав на національному рівні, міжнародні організації та суди відіграють ключову роль у забезпеченні відповідальності за порушення міжнародного права та захисту прав людини у глобальному масштабі.

Список використаних джерел:

1. Каменчук Т. В. Стан забезпечення прав людини в умовах війни в Україні. Розбудова держави і права: питання теорії та конституційної 116 практики. 2022. С. 29-30.

2. Камінська Н. Сучасна парадигма конституційних цінностей та їх значення в умовах воєнного стану. *Філософські та методологічні проблеми права* 24.2. 2022. С. 86-95.

3. Конституція України : Основний Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#n4363.

4. Чулінда Л. І., Слуцька О. С. Порушення прав людини під час війни в Україні. Modern problems in science. XIX International scientific and practical conference. Vancouver Canada. 2022. С. 269-271.

Ілона БУЯКОВА,
здобувач вищої освіти

Науковий керівник:
Ігор СЕРДЮК,
доцент кафедри теорії та історії держави та права, конституційного права та прав людини Дніпровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

РОЛЬ ДЕРЖАВИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ТА СВОБОД БІЖЕНЦІВ І ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

При підготовці тез цієї доповіді автор поставила за мету визначити роль держави у забезпеченні прав та свобод біженців і внутрішньо переміщених осіб під час збройного конфлікту. Досягнення визначеної мети зумовило необхідність використання таких елементів методології дослідження правничої науки: діалектичного методологічного підходу, що ґрунтується на принципах взаємозв'язку та розвитку явищ державно-правової дійсності; спеціально-юридичного методу пізнання, за допомогою якого було розкрито зміст нормативно-правових приписів, що регулюють суспільні відносини за участі внутрішньо переміщених осіб та біженців; формально-логічний метод, який дозволив сформулювати висновки по темі дослідження.

Захист прав та свобод біженців і внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні набуває особливої актуальності у зв'язку з воєнною агресією рф проти України, що розпочалася у 2014 році і триває дотепер. За даними Міністерства соціальної політики України (станом на 2023 р. – початок 2024 р.), понад 4,9 мільйона осіб є офіційно зареєстрованими внутрішньо переміщеними особами [1], а 4,3 мільйона громадян України мають статут тимчасового захисту в Європі [2]. Ці люди змушені були покинути свої домівки, що створило виклики для держави у забезпеченні їхніх прав, включаючи соціальний захист.

Визначення поняття «біженець» міститься в Конвенції про статус біженців, а також Законі України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту». Відповідно до ст. 1 цього закону біженцем визнається «особа, яка через обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознакою расової належності, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних поглядів знаходиться за межами країни своєї національної належності і не в змозі користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися таким захистом внаслідок таких побоювань; або не маючи визначеного громадянства і знаходячись за межами країни свого

колишнього місця проживання в результаті подібних подій, не може чи не бажає повернутись до неї внаслідок таких побоювань» [3; 4].

Згідно із Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» внутрішньо переміщеною особою (далі – ВПО) «є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» [5].

При вирішенні питання про роль держави у забезпеченні прав біженців і внутрішньо переміщених осіб необхідно зважати на Конституцію України, яка гарантує основні права та свободи кожному громадянину, незалежно від їхнього місця проживання чи правового статусу. Стаття 33 Основного Закону Української держави закріпила право на свободу пересування та вибір місця проживання. Цей припис поширюється як на біженців, так і на внутрішньо переміщених осіб. Окрім того, стаття 46 Конституції України гарантує право на соціальний захист, що є важливим для ВПО, які втратили свої домівки та засоби для існування [6].

Проблематика захисту прав біженців та ВПО є комплексною і охоплює широкий спектр питань, пов’язаних із гарантуванням доступу до освіти, медичних послуг та працевлаштування. Наразі ці люди часто стикаються з дискримінацією й іншими труднощами, які ускладнюють їх пристосування до нового життя. Механізми для захисту прав біженців та ВПО, включають спеціальні закони та нормативні акти, які визначають їх правовий статус та гарантують соціальну допомогу [7, с.100].

Проблема забезпечення житлом є однією з найактуальніших для ВПО та біженців, які часто втрачають своє житло внаслідок збройного конфлікту. Для цього місцеві органи влади організовують поселення ВПО у тимчасових житлових об'єктах, таких як гуртожитки, санаторії, відновлені будівлі або модульні містечка. Це житло зазвичай надається на безоплатній основі або за символічну плату. Також держава здійснює щомісячні грошові виплати ВПО, які можуть бути використані для оренди житла. Розмір цієї допомоги залежить від кількості членів сім’ї та їх соціального статусу. Наприклад, діти до 18 років, особи з інвалідністю та пенсіонери отримують більші виплати. Однак рівень цієї допомоги не завжди відповідає ринковим цінам на житло, що залишається суттєвою проблемою.

Відповідно до національного законодавства України ВПО мають право на безкоштовну медичну допомогу у державних і комунальних медичних закладах на тих самих умовах, що й інші громадяни України, які проживають на відповідній території. Також розроблено програми з надання психологічної допомоги, що включає консультації, групи підтримки та індивідуальну терапію. Ці послуги надаються як державними, так і неурядовими

організаціями. ВПО та біженці мають доступ до програм вакцинації, лікування хронічних захворювань, а також медичної реабілітації. Наприклад, вони можуть скористатися урядовою програмою «Доступні ліки», яка забезпечує безкоштовні або частково компенсовані медикаменти для лікування серцево-судинних захворювань, бронхіальної астми, діабету й інших хвороб.

Діти ВПО та біженців мають право безперешкодно навчатися у закладах освіти для здобуття повної загальної середньої освіти незалежно від місця реєстрації. Це право закріплено у Законі України «Про освіту». Ці особи також мають право на безкоштовне навчання у закладах вищої освіти, що забезпечується через державні програми та квоти. Це стосується як вступу на бакалаврські, так і магістерські програми. Деякі університети також пропонують спеціальні стипендії, що полегшують фінансові витрати. Для працездатних ВПО існують програми підвищення кваліфікації, професійної підготовки та перепідготовки. Такі програми часто реалізуються за підтримки міжнародних організацій та допомагають людям адаптуватися до нових умов ринку праці, особливо якщо вони втратили попередню роботу.

Відповідно до міжнародних зобов'язань Україна повинна забезпечити дотримання прав біженців, які шукають притулку на її території. У цьому контексті важливо розуміти, що питання захисту біженців і ВПО є частиною широкої міжнародної програми, в якій держави-учасниці зобов'язані забезпечувати дотримання стандартів, визначених відповідними міжнародними договорами, а саме: Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, Женевською конвенцією про статус біженців 1951 року та Міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права.

Україна, ратифікувавши ці міжнародні договори, взяла на себе відповідальність за імплементацію відповідних правових норм в національне законодавство України, а також юридичну практику. Це означає, що держава повинна забезпечити ефективну систему захисту, яка дозволить біженцям і ВПО реалізовувати свої конституційні права. Однак незважаючи на наявність законодавчої бази, реальне виконання цих норм є достатньо складним завданням, оскільки в умовах війни та економічної нестабільності ресурси держави обмежені, через що проблеми біженців і ВПО часто залишаються невирішеними.

Список використаних джерел:

1. Міністерство соціальної політики України. Внутрішньо переміщені особи – Міністерство соціальної політики України. *Міністерство соціальної політики України*. URL: https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html (дата звернення: 23.11.2024).

2. Number of people under temporary protection at 4.3 million. *Language selection | European Commission*. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20240308-3 (date of access: 23.11.2024).

3. Конвенція про статус біженців (укр/рос) : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 28.07.1951 : станом на 10 січ. 2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text (дата звернення: 23.11.2024).

4. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту : Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI : станом на 3 серп. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text (дата звернення: 23.11.2024).

5. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII : станом на 30 груд. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text (дата звернення: 23.11.2024).

6. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 23.11.2024).

7. Наливайко Л. Р., Коршун А. А. Правовий статус внутрішньо переміщених осіб: теорія та практика : монографія. Київ: Хай-Тек Прес. 2023. 192 с. URL: https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/10814 (дата звернення: 23.11.2024).

Олександра ВАКАЛ,
здобувач вищої освіти

Науковий керівник:
Марина ВОЙТЮК,
викладач кафедри теорії та історії держави та права, конституційного права та прав людини Дніпровського державного університету внутрішніх справ

МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЖІНОК: КОНВЕНЦІЯ ООН ПРО ЛІКВІДАЦІЮ ВСІХ ФОРМ ДИСКРИМІНАЦІЇ ЩОДО ЖІНОК

Проблема дискримінації жінок залишається однією з найбільш актуальних у сфері прав людини на міжнародному рівні. Незважаючи на суттєвий прогрес у сфері гендерної рівності, жінки у всьому світі все ще стикаються з численними викликами, що порушують їх основоположні права. Тому міжнародна спільнота розробила низку правових інструментів, спрямованих на захист прав жінок, зокрема Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW). Цей документ став ключовим механізмом для забезпечення рівних прав і можливостей жінок у різних сферах життя – від політичної участі до економічної діяльності та особистої свободи. Конвенція є не тільки юридичним зобов'язанням для держав-учасниць, але й основою для подальшого розвитку національних та міжнародних політик з ліквідації дискримінації.

Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок була ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН 18 грудня 1979 року і набула чинності 3 вересня 1981 року як перший всеосяжний міжнародний договір, що має юридичну силу та спрямований на усунення всіх видів дискримінації жінок за

статевою і гендерною ознаками [1]. За виконанням положень Конвенції стежить Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок [2].

Згідно зі статтею 1, дискримінація щодо жінок означає будь-яке відмінне ставлення, обмеження або виключення, засноване на статі, яке має на меті або призводить до обмеження рівноправності жінок із чоловіками у здійсненні їхніх прав та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадянській або інших сферах. Поняття дискримінації також охоплює гендерно зумовлене насильство [3].

Зосередженість Конвенції на жінках і дівчатах пояснюється тим, що, на відміну від інших груп населення, вони насамперед і все частіше стають жертвами сексуального насильства. Це насильство може використовуватися як тактика в умовах війни з метою приниження, підпорядкування та вселення страху, а також для розосередження чи насильницького переміщення членів громади або етнічної групи. Сексуальне насильство триває навіть після закінчення бойових дій: для багатьох жінок у постконфліктних умовах насильство не зупиняється з офіційним припиненням вогню або підписанням мирної угоди, а навпаки, часто посилюється у післяконфліктному середовищі [4].

Для досягнення ґендерної рівності в українському суспільстві сьогодні бракує стратегічного розуміння переваг ґендерної політики. Існує також переоцінка значення соціально-економічного розвитку та галузевих програм у скороченні ґендерних дисбалансів. Немає звичної практики залучення вразливих груп жінок як активних учасників програм розвитку на рівні країни, регіонів, міст і сіл.

Однією з основних проблем у розвитку ґендерної політики в Україні є дефіцит професіоналів у цій галузі. Як зазначають експерти, «на сьогодні недостатньо фахівців, які вільно розуміють такі поняття, як «ґендерно-збалансоване представництво в місцевих органах влади» та здатні враховувати ґендерну специфіку під час розробки, реалізації та оцінки соціально-економічних програм і проектів. Це особливо стосується місцевих рівнів, де таких спеціалістів практично немає». Можливо, саме через це більшість регіональних і місцевих програм, що стосуються забезпечення рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків, мають формальний характер і часто дублюють державну програму, яка, в свою чергу, не враховує специфіку місцевих умов [5].

Таким чином, проблема дискримінації жінок залишається серйозним викликом на міжнародному рівні, незважаючи на значний прогрес у досягненні гендерної рівності. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) стала важливим правовим інструментом, що визначає обов’язки держав у забезпеченні рівних прав та можливостей для жінок. Однак в Україні існує потреба в більш глибокому розумінні переваг ґендерної політики та активній участі вразливих груп жінок у програмах розвитку. Відсутність професіоналів, які б могли ефективно реалізувати принципи гендерної рівності на місцевому рівні, сприяє формальному підходу

до створення програм, що часто не відповідають потребам конкретних регіонів. Тому важливо продовжувати працювати над зміцненням гендерної політики та покращенням її імплементації в Україні, щоб забезпечити справжнє виконання міжнародних зобов'язань і сприяти поліпшенню становища жінок у суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Шимонович Д., «Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок: Вступна записка» (Аудіовізуальна бібліотека міжнародного права ООН, грудень 2008 р.) URL: https://legal.un.org/avl/ha/cedaw/cedaw.html(дата звернення 09.10.2024).
2. Дискримінація щодо жінок: Конвенція і Комітет. Виклад фактів / Харківська правозахисна група; Харків, 2004. 64 с.
3. Комітет CEDAW. Загальна рекомендація № 35 щодо гендерно зумовленого насильства щодо жінок, яка оновлює Загальну рекомендацію № 19. URL: https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=CEDAW/C/GC/30&Lang=E(дата звернення 09.10.2024).
4. Комітет CEDAW. Загальна рекомендація № 30 щодо жінок у запобіганні конфліктам, конфліктних і постконфліктних ситуаціях. URL: https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=CEDAW/C/GC/30&Lang=E (дата звернення 09.10.2024).
5. Доповідь про виконання Україною Конвенції ООН Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Восьма періодична доповідь. URL: https://www.google.com/url?q=https://www.vin.gov.ua/images/doc/vin/ODA/gender/report_8.pdf&sa=U&ved=2ahUKEwjEyLCp2oGJAxURiv0HHZL6Jms4ChAWegQIDRAB&usg=AOvVaw03S79OoY_oEDKzLvx_iYFM (дата звернення 09.10.2024).

Денис ВОЛЯНЮК,
здобувач вищої освіти

Юлія ОЛІЙНИК,
викладач кафедри
адміністративного права і процесу
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ МАРОДЕРСТВУ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Система адміністративно-правових заходів, спрямована на протидію мародерству в умовах воєнного стану, являє собою сукупність державних регулятивних актів та практичних дій, покликаних попередити та припинити незаконне заволодіння майном на територіях, де ведуться бойові дії або оголошено надзвичайний стан. Ця система включає в себе як профілактичні заходи, так і застосування адміністративно-правових санкцій до осіб, які

вчинили таке правопорушення. Ефективність функціонування даної системи безпосередньо залежить від чіткості та всеосяжності відповідного законодавства, оперативності реагування правоохоронних органів та активної участі громадськості у протидії цьому негативному явищу.

Відповідно до кримінального законодавства України мародерство кваліфікується як військовий злочин, що полягає у незаконному заволодінні майном, яке належить або належало пораненим чи загиблим особам на полі бою. За вчинення такого злочину передбачена кримінальна відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк від трьох до десяти років [1, с. 523]. Незважаючи на зростання громадянської активності у протидії мародерству, необхідно нагадати про недопустимість самосуду. Будь-які дії, спрямовані на притягнення осіб до відповідальності поза межами встановленої законом процедури, є незаконними. Громадян закликають дотримуватися правового поля та співпрацювати з правоохоронними органами, які мають всі необхідні повноваження для притягнення винуватців до відповідальності.

Адміністративно-правовий механізм протидії мародерству складається з комплексу взаємодіючих заходів, спрямованих на запобігання та припинення правопорушень. До таких заходів належать як превентивні дії (інформування громадян, посилення охорони), так і примусові заходи адміністративної відповідальності (адміністративний арешт, штраф). Важливо знати, що вони передбачають здійснення комплексу заходів, спрямованих на превенцію (профілактику) цього виду правопорушень (роз'яснювальна робота серед населення, посилення охорони об'єктів) та на їх репресію (припинення) шляхом оперативного виявлення винуватців та застосування до них адміністративної відповідальності [2, с. 253].

Враховуючи підвищений ризик порушення правопорядку під час дії воєнного або надзвичайного стану, адміністративно-правові механізми протидії мародерству мають бути спеціально адаптовані до таких умов. Ефективність боротьби з мародерством безпосередньо залежить від чіткості та вичерпності законодавчого регулювання, яке має містити визначення мародерства як адміністративного правопорушення, встановлювати види та міру адміністративної відповідальності за його вчинення, а також визначати порядок притягнення винуватців до відповідальності.

Ефективність протидії мародерству значною мірою залежить від оперативності реагування правоохоронних органів на повідомлення про вчинення таких правопорушень. Швидке прибуття на місце події, фіксація доказів та вжиття необхідних заходів для затримання винуватців є ключовими для успішного розслідування та припинення протиправних дій.

Важливу роль у протидії мародерству відіграє також активна участь громадськості. Інформування правоохоронних органів про факти мародерства, участь у народних дружинах та інших формах громадського контролю сприяють своєчасному виявленню та припиненню правопорушень. Взаємодія правоохоронних органів та громадськості є одним з найдієвіших способів

забезпечення безпеки та правопорядку в умовах підвищеної загрози.

Незважаючи на наявність нормативно-правової бази, спрямованої на протидію мародерству, на практиці спостерігається недостатня ефективність правоохоронних заходів [3, с. 260]. Це пов'язано з низкою об'єктивних і суб'єктивних факторів, серед яких: недостатня кількість правоохоронців, що ускладнює забезпечення належного контролю за правопорядком; наявність корупційних схем, які підривають довіру до правоохоронних органів та перешкоджають об'єктивному розслідуванню злочинів; а також соціально-економічні фактори, що сприяють зростанню злочинності.

Для приведення національної системи протидії мародерству у відповідність до міжнародних стандартів необхідно забезпечити правоохоронні органи необхідними ресурсами. Відповідно до міжнародних стандартів у сфері правоохоронної діяльності держава зобов’язана забезпечити правоохоронні органи необхідними матеріальними, технічними та фінансовими ресурсами для виконання своїх функцій. А також впровадити прозорі механізми відбору, підготовки та просування кадрів в органах правопорядку. З метою запобігання корупції та забезпечення високого рівня професіоналізму працівників правоохоронних органів необхідно запровадити конкурсний відбір, регулярне навчання та оцінювання їхньої діяльності [4, с. 42] .

Для ефективного протидіяння мародерству необхідний комплексний системний підхід, що передбачає узгоджені дії державних органів, правоохоронних структур та громадськості. Забезпечення правопорядку та захист власності в умовах воєнного стану вимагає не лише посилення кримінальної відповідальності за вчинення мародерства, а й реалізації широкого спектру превентивних заходів, спрямованих на усунення причин та умов, що сприяють вчиненню таких злочинів. Тісна взаємодія всіх суб’єктів протидії мародерству є необхідною умовою для досягнення стійких позитивних результатів.

Список використаних джерел:

1. Саєнко А. Г., Огієвич А. О. Щодо питання розмежування військового кримінального правопорушення – мародерства та кримінальних правопорушень проти власності, вчинених в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 523-526

2. Ковальова С. С., Крепостний С. Ю. Мародерство та проблеми охорони прав власності в зоні проведення АТО (кримінально-правовий аспект). *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України.* 2015. № 218. С. 252-257.

3. Хомусько Є. М. Мародерство в умовах воєнного стану: поняття, особливості та кримінальна відповідальність. VI Міжнародний молодіжний науковий юридичний форум: [Матеріали форуму, м. Київ, Національний авіаційний університет, 18 травня 2023 р.]. С. 260-262.

4. Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні : матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 5 трав. 2022 р. / упоряд. та заг. ред.: Ю. В. Баулін, Ю. А. Пономаренко ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого ; Нац. шк. суддів України ; Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права» ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса. Харків : Право, 2022. 310 с.

Олександра ГІДЕНКО,
здобувач другого (магістерського)
рівня вищої освіти

Науковий керівник:
Валентина БОНЯК,
завідувач кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного
права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЖІНОК В УМОВАХ СУЧАСНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ (на прикладі України)

Питання забезпечення прав жінок набуває особливої актуальності в умовах діючого в Україні правового режиму воєнного стану. Вони відіграють важливу роль у підтримці життєдіяльності суспільства під час збройного конфлікту, зокрема в економічній, гуманітарній та волонтерській сферах. Окрім цього, вони чи не найчастіше стають жертвами сексуального насильства, експлуатації, дискримінації та порушення їх особистих, соціальних, економічних і політичних прав.

Слід зазначити, що одним із найсерйозніших викликів для захисту прав жінок під час війни є сексуальне насильство. Це явище набуває системного характеру під час воєнних дій. За даними Організації Об'єднаних Націй, сексуальне насильство часто використовується як зброя в умовах війни, що має на меті тероризувати цивільне населення, зламати моральний дух суспільства та підірвати його структуру. Водночас в цей особливий період жінки стикаються з проблемами економічної експлуатації та дискримінації в доступі до соціальних послуг, зокрема освіти та охорони здоров'я. Вони також часто несуть подвійний тягар, поєднуючи відповідальність за сім'ю та необхідність участі у волонтерських або військових ініціативах.

Хочемо наголосити, що забезпечення гендерної рівності в державі здійснюється через дотримання цілої низки нормативних актів. Вважаємо за доцільне охарактеризувати ці законодавчі акти України, що врегульовують питання захисту прав жінок під час війни:

1. Конституція України – гарантує рівні права жінок і чоловіків (ч. 3 ст. 24), а також збереження гарантій основоположних прав та свобод зберігаються: «Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані» (ч. 1, 2. ст. 22) [1].

2. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» – регулює відносини із забезпечення гендерної рівності та

забороняє дискримінацію за ознакою статі у всіх сферах суспільного життя [2].

3. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Цей нормативно-правовий акт надає більш розширене тлумачення поняття насильства, включаючи сексуальне насильство. Згідно з положеннями вказаного законодавчого акта, держава зобов'язана вживати заходів для захисту жінок, особливо вагітних (ч.1 п. 8 ст. 4, ч.1 п. 3 ст.18 Закону) [3].

Необхідно закцентувати увагу й на тому, що положення про захист прав жінок містяться й у нормах міжнародного права. Найважливішими міжнародними актами в цій сфері виступають:

1. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (Конвенція) – цей документ спрямований на недопущення дискримінації жінок у всіх сферах життя. Держави-сторони цієї Конвенції негайно погоджуються з усіма заходами, що торкаються політики ліквідації дискримінації щодо жінок, а також засуджують дискримінацію щодо жінок в усіх їх формах [4]. Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок є органом незалежних експертів, який здійснює моніторинг виконання вказаної Конвенції. Цей орган неодноразово наголошував на тому, що саме збройні конфлікти загострюють нерівність і створюють додаткові ризики для жінок, зокрема ризик сексуального насильства.

2. Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 – цей акт став першим міжнародним документом, що наголосив на необхідності залучення жінок до миротворчих процесів, а також на важливості їх захисту під час збройних конфліктів. Резолюція також закликає держави-члени забезпечити на всіх рівнях активну участь жінок при прийнятті рішень національного, регіонального і міжнародного значення, включно й участь у механізмах запобігання, управління та вирішення конфліктів [5].

3. Женевські конвенції та Додаткові протоколи. Ці документи є основоположними у міжнародному гуманітарному праві і передбачають захист цивільного населення під час збройних конфліктів, включаючи і захист жінок від будь-якого виду насильства.

Водночас слід зауважити, що почасти перераховані вище документи діють лише на папері, а у реальному житті способи та методи, що забезпечують реалізацію прав жінок, особливо в умовах сучасних збройних конфліктів, потребують покращення. У зв'язку з цим важливим є не лише прийняття державою відповідних законів, а й створення умов для реалізації зазначених прав.

Інтеграція гендерних аспектів у політику щодо забезпечення національної безпеки сприяє забезпеченню рівного доступу жінок до зайняття службових посад, військової підготовки, а також захисту їх прав у рамках військових операцій. Вагомо, що врахування гендерної концепції інститутами сектору оборони і збройних сил має такі цілі, як ліквідація гендерної дискримінації у вказаній сфері, інтеграція гендерної концепції в політику, дослідження і практику інститутів та відомств оборонних структур і збройних

сил [6, с. 29]. Реалізація цієї стратегії не лише усуває перешкоди для жінок у оборонному секторі, але й робить цей інститут більш відкритим та адаптивним до сучасних викликів, особливо в умовах триваючої збройної агресії з боку російської федерації. Саме такі підходи сприятимуть в цілому зміцненню загальної безпеки та стабільності, а також підвищенню ефективності миротворчих і військових операцій.

Вважаємо, що саме активізація гендерної інформаційної кампанії посприяла тому, що наші воєнні проблеми почув весь цивілізований світ, і український жіночий рух став невід'ємною і рівнозначною частиною міжнародного жіночого руху. Крім того, здійснений аналіз міжнародного досвіду, матеріалів Глобального дослідження ООН з реалізації Резолюції 1325 дозволяють дійти висновку, що участь жінок у вирішенні криз та конфліктів сприяє ухваленню більш ефективних рішень, а їх участь у переговорних процесах підвищує шанси на довгостроковий мир на 35 % [7].

Отже, міжнародне гуманітарне право, а також національне законодавство України передбачають широкий спектр інструментів для забезпечення прав жінок у період правового режиму воєнного стану. Однак для адекватної відповіді на питання, що постають у цьому спрямуванні функціонування суспільства і держави, необхідним видається подальше вдосконалення законодавства, що сприяє гендерному паритету. Як демонструє вітчизняний досвід, забезпечення прав жінок в умовах сучасних збройних конфліктів є одним із сучасних викликів, і держава зобов'язана забезпечувати не тільки можливість реалізації ними прав, але й насамперед, при можливих порушеннях, їх належний захист.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: затверджена Законом України від 28 червня 1996 р. № 254к 96- ВР (із змінами, внесеними Законом України від 1 лютого 2011р. №2952-VI (2952-17).URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення:19.09. 2024).

2. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08 вересня 2005 р. №2866-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text (дата звернення: 19.09. 2024).

3. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07 грудня 2017 р. № 2229-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text (дата звернення: 25.09. 2024).

4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 грудня 1979 року URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgibin/laws/main.cgi?nreg=995_207 (дата звернення:19.09. 2024).

5. Резолюція Ради Безпеки ООН № 1325 від 3 жовтня 2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/995_669#Text (дата звернення: 20.09.2024).

6. Грицай І. Інтеграція принципу гендерної рівності у Збройних Силах України як стратегія розвитку оборонного сектору // Право і суспільство. - 2018. - № 4. – С. 27-31.

7. Дробович І. Лідерство українських жінок: на війні та після перемоги України. URL: https://life.pravda.com.ua/columns/2022/04/21/248335/ (дата звернення: 20.09.2024).

Євгеній ГОНЧАР,
здобувач вищої освіти

Науковий керівник:
Олена МАРЧЕНКО,
професор кафедри теорії та історії держави та права, конституційного права та прав людини Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктор філософських наук, професор

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: РЕАЛІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ

Після Другої світової війни і жахливих наслідків для мільйонів людей світова спільнота об'єдналася навколо ідеї створення міжнародної системи прав людини. У 1948 році Генеральна Асамблея ООН ухвалила Загальну декларацію прав людини (ЗДПЛ) [1], яка стала основою для подальшого розвитку міжнародних стандартів захисту прав людини. Відтоді були прийняті численні договори, конвенції та інші правові акти, що встановлюють права людини і механізми їх забезпечення на міжнародному рівні. Незважаючи на це, порушення прав людини залишаються актуальною проблемою, що потребує уваги і комплексного підходу.

У теорії міжнародного права немає однозначного визначення міжнародних стандартів прав людини, однак з огляду на ухвалення Загальної декларації прав людини в 1948 р. та ухвалення в 1966 р. під егідою ООН Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [2] та Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права [3] – ці та наступні міжнародні угоди затвердили міжнародний стандарт прав людини і громадянина та гарантії забезпечення цих прав, з метою відображення в конституційному ладі держав-учасниць.

Міжнародні стандарти також конституюються як нормативний мінімум, який визначає рівень державної регламентації з допустимими відхиленнями у тій чи іншій державі у формі його перевищення або конкретизації, що визначено ст. 19 Статуту Міжнародної організації праці. Міжнародно-правові норми, що регулюють стандарти у сфері прав людини, закріплюють і розвивають такий основоположний принцип, як повага до прав і свобод людини, що закріплено в п. 3 ст. 1 Статуту ООН. У цьому Статуті зазначено, що однією з цілей ООН є здійснення міжнародного співробітництва «у заохоченні поваги до прав людини та основних свобод». Це підтверджується положенням ст. 55 Статуту ООН, яке закріплює сприяння «загальній повазі та дотриманню прав людини і основних свобод для всіх» [4].

Серед основних механізмів контролю за дотриманням міжнародних стандартів слід відзначити: *договорні органи* – спеціалізовані комітети, створені для контролю за виконанням державами-учасницями основних міжнародних договорів про права людини (зокрема, Комітет з прав людини та Комітет з прав дитини); *спеціальні процедури Ради ООН з прав людини* – включають різні мандати, такі як спеціальні доповідачі, *експертні групи та робочі групи* з конкретних питань; міжнародний кримінальний суд (МКС), який розглядає злочини проти людяності, воєнні злочини, геноцид; *регіональні механізми* – такі, як Європейський суд з прав людини, Міжамериканський суд з прав людини та Африканська комісія з прав людини і народів.

Незважаючи на наявність міжнародних стандартів, дотримання прав людини залишається проблемним через різні фактори. Основні виклики, що постають перед людством: війни та конфлікти (ситуації збройних конфліктів значно ускладнюють захист прав людини, а також створюють умови для порушень, таких як воєнні злочини, геноцид та інші злочини проти людяності; політична нестабільність (у багатьох країнах політична нестабільність веде до обмеження прав і свобод громадян); економічна нерівність (соціальні та економічні права часто порушуються через економічну нерівність та відсутність доступу до базових ресурсів); недостатня підзвітність держав (деякі держави не виконують своїх зобов'язань щодо прав людини, або обмежують міжнародні механізми для захисту прав людини) [5].

Отже, міжнародні стандарти дотримання прав людини є важливим інструментом для захисту людської гідності, але вони мають бути доповнені ефективними механізмами виконання та контролю. Необхідно продовжувати зусилля з удосконалення міжнародних і національних систем захисту прав людини, а також забезпечувати розвиток інститутів, що займаються захистом прав. Міжнародна спільнота повинна забезпечувати контроль та підтримку країн, які не здатні самостійно дотримуватись цих стандартів, а також активно протидіяти порушенням прав людини в будь-якій формі.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини: прийнята ООН 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: прийнятий ООН 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: прийнятий ООН 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042.

4. Статут Організації Об’єднаних Націй. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf.

5. Мокій А. І. Міжнародні організації: навчальний посібник. / А. І. Мокій, Т.П. Яхно, І. Г. Бабець. К. : Центр учбової літератури, 2016. 280 с.

Вікторія ГОРОБЕЦЬ,
здобувач вищої освіти

Науковий керівник:
Марина ВОЙТЮК,
викладач кафедри теорії та історії держави та права, конституційного права та прав людини Дніпровського державного університету внутрішніх справ

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Повномасштабне вторгнення Росії на територію суверенної України в лютому 2022 року суттєво змінило контекст міжнародних відносин і прав людини. Це вторгнення не лише спровокувало збройний конфлікт, а й поставило на передній план питання збереження життя людини та відновлення суверенітету і територіальної цілісності України. В умовах війни особливої важливості набуло забезпечення прав і свобод людини, оскільки воєнні дії супроводжуються порушенням основних норм міжнародного гуманітарного права. Воєнні дії в Україні призвели до масових порушень прав цивільного населення, включаючи випадки катувань, довільного позбавлення волі, знищення майна, а також злочини проти статевої свободи та недоторканності. В таких умовах діяльність міжнародних правозахисних інституцій, зокрема Європейського суду з прав людини, набуває особливого значення. Практика цього суду містить положення, які можуть слугувати основою для захисту прав людини під час воєнних дій [1, с. 9].

Серед найвідоміших справ, які стосуються збройної агресії, можна згадати справу «Cyprus v. Turkey», де було ухвалено рішення про виплату справедливої сатисфакції в розмірі тридцяти мільйонів євро родичам зниклих безвісти осіб. Аналіз цієї справи вказує на складні питання, які потребують вирішення у контексті забезпечення прав людини під час війни. Введення воєнного стану в Україні є правомірним кроком, що обґрунтовує обмеження прав людини в умовах збройного конфлікту. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначає, що воєнний стан вводиться в разі загрози національній безпеці, передбачаючи надання органам влади необхідних повноважень для забезпечення безпеки [2, с. 94]. Згідно з Європейською конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод, вживаються терміни, які можуть бути інтерпретовані як «суспільна небезпека, що загрожує життю нації». Проте практика ЄСПЛ не містить чіткого визначення терміна «війна», що ускладнює правозастосування. Важливо зазначити, що у справах

«Lawless v. Ireland» та «Ireland v. the United Kingdom» Суд підкреслює, що загроза повинна мати характер, який справді загрожує організованому життю суспільства. Водночас рішення Суду свідчать, що уряди мають дискреційні повноваження у визначенні підстав для введення воєнного стану, проте ці повноваження не є безмежними [3, с. 11].

У контексті поточної ситуації в Україні діяльність міжнародних правозахисних організацій, зокрема Європейського суду з прав людини, є критично важливою для забезпечення прав і свобод людини. Належне реагування на виклики, пов'язані з воєнним станом, потребує комплексного підходу, що враховує як міжнародні норми, так і специфіку національного законодавства. У такий спосіб можна створити ефективний механізм захисту прав людини в умовах війни, що, безумовно, сприятиме відновленню суверенітету та територіальної цілісності України [4, с. 6].

Одним із ключових аспектів, які розглядає ЄСПЛ у своїй практиці, є питання юрисдикції: яка держава здійснює ефективний контроль над відповідною територією. У справі «Україна та Нідерланди проти Росії» суд досліджує, чи є російська федерація відповідальною за порушення прав людини на окупованих територіях Луганської та Донецької областей. Важливо зазначити, що в січні 2023 року ЄСПЛ об'єднав цю справу з іншими провадженнями, включаючи справу «Україна проти Росії (X)», яка стосується повномасштабного вторгнення. Однією з обставин, що значно вплинула на розгляд справ проти Росії, стало припинення її участі в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у вересні 2022 року. Цей крок ускладнив механізми захисту прав людини, оскільки Росія більше не зобов'язана дотримуватися норм, закріплених у Конвенції [3, с. 14].

В умовах війни ЄСПЛ залишається важливою інституцією, що виступає гарантом реалізації положень Конвенції. Суд розглядає як міждержавні, так і індивідуальні справи, що надає можливість захищати права як окремих осіб, так і держав. У зв'язку з цим практично всі рішення, ухвалені судом, мають важливе значення для розвитку національної правової системи України [3, с. 84].

Отже, справи, які розглядаються ЄСПЛ, зокрема «Україна та Нідерланди проти Росії», демонструють важливість міжнародного правосуддя в умовах збройного конфлікту. Вони підкреслюють необхідність захисту прав людини та забезпечення механізмів контролю за дотриманням міжнародних норм у ситуаціях, коли національні інституції можуть бути під загрозою. Таким чином, роль Європейського суду з прав людини стає ще більш актуальною в контексті продовження війни та боротьби за відновлення суверенітету та територіальної цілісності України.

Список використаних джерел:

1. Грідіна Н. Ю., Наталія Грідіна. Сучасні проблеми у сфері забезпечення, реалізації та захисту прав і свобод людини в умовах воєнного стану. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ.

конф. (м. Дніпро, 15 берез. 2024 р.): у 2-х ч. Дніпро: ДДУВС, 2024. ЧІС. 149-151, 2024.

2. Музичук О. М. Адміністративно-правові засади забезпечення дотримання міжнародних стандартів захисту прав людини в умовах воєнного стану в Україні. *Правова наука і державотворення в Україні в контексті інтеграційних процесів: матеріали XV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 24 трав. 2024 р.).* Суми: СФ ХНУВС, 2024. С. 153-156, 2024.

3. Салюк І. О. Дотримання прав людини в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми суспільно-гуманітарних наук в умовах транс-формаційних змін: збірник тез наукових праць Міжнародної наукової конференції (Прага, Чехія, «12» грудня 2023 року)* /ГО «Міжнародний науковий центр розвитку науки та технологій», 2023. 52 с. (2023).

4. Сімакова С. І., Малишко І. В. Міжнародно-правове регулювання соціального захисту безпритульних та бездоглядних дітей в умовах війни. 2023. С. 229.

Вікторія ГОРОХОВСЬКА,
здобувач вищої освіти

Науковий керівник:
Марина ВОЙТЮК,
викладач кафедри теорії
та історії держави та права,
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА СПІВРОБІТНИЦТВО ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Міжнародне право прав людини (МППЛ) і міжнародне гуманітарне право (МГП) мають спільну мету – забезпечити гідність усіх людей та гуманне ставлення до них. Хоча МГП застосовується переважно під час збройних конфліктів між державами, а МППЛ – для захисту прав людини в мирний час, сучасні реалії свідчать про дедалі більшу інтеграцію цих двох систем права. Норми МППЛ все частіше використовуються під час збройних конфліктів, а регіональні правозахисні організації звертаються до принципів ведення бойових дій при оцінці порушень прав людини.

Незалежно від того, чи відбувається конфлікт у мирний чи у воєнний час, норми МППЛ продовжують діяти, адже їхня суть полягає в захисті прав людини. Однак особливості воєнного часу можуть обмежити реалізацію певних прав, таких як право на життя. При цьому важливо встановити, які саме права були порушені та якими нормами МГП або МППЛ. У разі збройного конфлікту увага в першу чергу приділяється МГП, але важливо враховувати природу прав, оскільки міжнародне гуманітарне право традиційно застосовується в умовах війни [1, с. 8].

Основним суб'єктом, що несе відповідальність за дотримання норм МГП – є держава. У сучасному міжнародному праві виникла система відповідальності за порушення норм війни. В Україні, відповідно до міжнародних зобов'язань, застосовуються норми МГП для захисту жертв війни, включаючи цивільне населення, осіб, які не беруть участі у конфлікті, та культурні цінності. Згідно з Женевськими конвенціями 1949 року та додатковими протоколами до них, сторони збройного конфлікту зобов'язані захищати цивільне населення та цивільні об'єкти від нападів. Цивільні особи потребують захисту МГП у двох аспектах: під час активної фази конфлікту та коли вони потрапляють під контроль противника. У першому випадку важливо дотримуватися принципів розрізнення та пропорційності, у другому – застосовувати норми Женевської конвенції про захист цивільного населення [3, с. 19].

Цивільне населення, яке підлягає захисту, включає як комбатантів, так і осіб, що не беруть участі у конфлікті. Основні принципи, яких повинні дотримуватись сторони конфлікту, включають недопущення використання цивільних осіб як живих щитів, а також заборону на будівництво військових об'єктів у населених пунктах. Міжнародні договори щодо прав людини, навіть під час внутрішніх конфліктів, залишаються надзвичайно важливими. МППЛ сприяє розширенню захисту, закріпленого в гуманітарному праві, завдяки прирівнюванню зобов'язань щодо прав людини до основних гуманітарних принципів. Механізми забезпечення виконання зобов'язань за міжнародними правозахисними інструментами можуть використовуватися для забезпечення дотримання режиму гуманітарного захисту під час збройних конфліктів [2, с. 58].

Право на життя, яке є основоположним правом людини, визнається міжнародним правом та є імперативною нормою jus cogens. Це означає, що держава зобов'язана захищати це право в будь-яких умовах. Відповідно до міжнародних стандартів, держава не може відхилятись від цього зобов'язання навіть у надзвичайних ситуаціях.

Сучасні реалії показують, що МГП і МППЛ все більше взаємопроникають, тобто норми МППЛ часто застосовуються в умовах збройних конфліктів. Наприклад, організації, що займаються захистом прав людини, все частіше оцінюють дії воюючих сторін з точки зору порушень міжнародних стандартів прав людини. Це включає випадки, коли, наприклад, внаслідок воєнних дій відбуваються масові порушення права на життя, свободу та безпеку особи. Міжнародне співробітництво в сфері захисту прав людини під час збройних конфліктів включає діяльність держав, міжнародних організацій, таких як ООН, Червоний Хрест та численних НУО. Ці організації здійснюють моніторинг ситуації, надають гуманітарну допомогу, займаються розслідуванням фактів порушення прав людини і забезпечують притягнення винних до відповідальності [4, с. 33].

Одним із прикладів ефективного міжнародного співробітництва є

впровадження механізмів спостереження за дотриманням прав людини в зонах конфлікту. Це дозволяє своєчасно реагувати на порушення та надавати допомогу постраждалим. Проте міжнародний захист прав людини під час збройних конфліктів стикається з численними викликами. По-перше, нерідко виникають проблеми з доступом до постраждалих територій для представників міжнародних організацій. По-друге, у багатьох випадках воюючі сторони ігнорують міжнародні норми та стандарти, що призводить до численних порушень прав людини. Крім того, деякі держави можуть намагатися використовувати конфлікти як привід для обмеження прав людини всередині країни, посилаючись на стан війни чи надзвичайної ситуації [3, с. 29].

Отже, через збройні конфлікти міжнародний захист прав людини та міжнародне співробітництво залишаються критично важливими для забезпечення основних прав і свобод людини. Зміцнення механізмів міжнародного контролю та співробітництва, а також підвищення відповідальності держав за порушення прав людини можуть сприяти зменшенню наслідків конфліктів і покращенню гуманітарної ситуації. Необхідно забезпечити, щоб у будь-яких умовах принципи гуманності та захисту прав людини залишалися на першому місці, оскільки саме в них полягає основа для побудови стабільного та мирного суспільства.

Список використаних джерел:

1. Розумовський О. С. Захист прав людини, пов’язаного з порушенням ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) в умовах збройного конфлікту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Вип. 70. С. 141-145.
2. Сак В. В. Міжнародне право та гуманітарні кризи: роль міжнародного співробітництва у захисті прав людини. *Академічні візії*. 2024. С. 85.
3. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти: навчальний посібник. Київ: ФОП Голембовська О. О., Київ, 2018. 208 с.
4. Щербіна М.Г. Захист прав людини в умовах збройного конфлікту. Збірник тез круглого столу, присвяченого 72-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини (м. Київ, 10 грудня 2020 р.). Київ: ДНДІ МВС України, 2021. 165 с.

Назарій ГУБА,
здобувач вищої освіти

Науковий керівник:
Ігор СЕРДЮК,
доцент кафедри теорії та історії держави та права, конституційного права та прав людини Дніпровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ЗНЕЦІНЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПЕРІОД «ВЕЛИКОГО ТЕРОРУ» В УКРАЇНСЬКІЙ РСР

При підготовці тез цієї доповіді автор визначив за мету на основі аналізу суспільно-політичних подій, які увійшли в історію нашої держави під назвою «Великого терору», продемонструвати антигуманну сутність сталінського режиму.

Досягнення визначеної мети зумовило необхідність використання діалектичного та історичного методів пізнання.

Період «Великого терору» в Українській РСР залишив глибокий і трагічний слід в історії країни. У часи радянського режиму репресії та терор стали невід'ємною частиною державної політики, спрямованої на підтримку комуністичної влади та придушення будь-якого спротиву. Державний апарат функціонував виключно на імперативних засадах, не дозволяючи жодних проявів свободи волі чи інакодумства. Основними об'єктами репресій стали інтелігенція та соціальні групи, які влада вважала потенційно небезпечними, здатними надихнути народ на боротьбу за права і свободи. Ця політика страху і примусу призвела до масових порушень прав людини, нехтування законами, а також морального й правового розпаду, знецінення природного права людини на життя. Вивчення цих подій сьогодні є важливим для розуміння природи тоталітаризму та для побудови демократичних інститутів, здатних протистояти авторитарним загрозам [1, с. 16].

Протягом радянської доби в Україні репресії та терор слугували інструментами підтримки життєздатності комуністичного режиму й побудови комуністичного суспільства. Державна влада використовувала репресії як невід'ємну складову своїх соціальних та управлінських методів, спрямованих на трансформацію суспільства. За час існування радянської влади мільйони людей стали жертвами репресій за політичні та релігійні переконання, а також через соціальну чи національну приналежність, потерпаючи від свавілля та необґрунтованих звинувачень.

Проблема «Великого терору» має не лише наукове, але й морально-

політичне значення, адже наслідком репресій стали скалічені долі мільйонів українців. Вплив цих подій відчувається й сьогодні, залишаючи слід у вигляді рис посттоталітарного суспільства, подолати які можна тільки через глибоке розуміння коренів тоталітаризму та його наслідків. У другій половині 80-х – 90-х років минулого століття і в період незалежності України відкриття секретних архівів дало можливість об'єктивно оцінити причини, характер і масштаб репресій, учинених радянською владою, а також їхній руйнівний вплив на розвиток українського суспільства [2, с. 185].

Для сучасного українського суспільства важливо розуміти загрози, які несе тоталітарний режим і його прояви. Науково обґрунтована інформація про ті часи допомагає виробити захисний бар'єр проти можливої реставрації подібних режимів. Політика «Великого терору» ставила за мету приниження людини, нехтування її основоположними правами і свободами. Карально-репресивна система Й. Сталіна була спрямована на знищення будь-яких проявів вільнодумства, свободи вибору чи волевиявлення, прагнучи повністю підкорити суспільство волі держави.

Державний апарат радянської доби будувався виключно на імперативних засадах, не допускаючи жодних проявів свободи вибору чи самостійності. Щоб уникнути ситуацій, які могли б загрожувати стабільності тоталітарної системи, режим провів декілька хвиль репресій, що вселяли страх та спричиняли розгубленість серед населення. Основний удар спрямовувався на інтелігенцію і так звану «п'яту колону», оскільки ці групи могли, на думку влади, стати рушієм народного руху за права, свободи та демократизацію суспільного життя. Такі поняття були абсолютно неприйнятні для представників державного апарату, які виявились ідеологами, організаторами та виконавцями державної політики, спрямованої на утвердження диктатури пролетаріату під керівництвом партії більшовиків [3, с. 165].

Для періоду здійснення карально-репресивної політики нехарактерними, навіть чужими, були принцип законності та презумпція невинуватості, що гарантували дотримання прав людини органами державної влади. У роки «Великого терору» панували правовий хаос і цинізм по відношенню до прав людини, що призвело до масових жертв. Репресії, на думку партійного керівництва, спрямовувалися на так званих «шкідливих» чи «потенційних ворогів», а сам механізм придушення не базувався на жодних принципах справедливості, а мав на меті вселити страх, зруйнувати національну й правову свідомість та викорінити моральні цінності. Терор став цілеспрямованою частиною внутрішньої політики Й. Сталіна, спрямованої на повне політичне та моральне підкорення населення, усунення ворогів режиму, за необхідності навіть шляхом їх фізичного знищення. Ця політика реалізовувалася під виглядом формальної легалізації, проте була абсолютно антигуманною за своєю сутністю. Сталінський терор залишив по собі девальвацію прав людини і руйнування загальноприйнятих моральних цінностей, що мало вкрай негативні наслідки для суспільства [4, с. 324].

Отже, трагічний досвід «Великого терору» демонструє, наскільки згубною може бути система, побудована на нехтуванні правами людини та її основоположними свободами. Наслідки сталінського терору залишили важку спадщину, що й досі виявляється в посттоталітарних практиках окремих інститутів державної влади. Відсутність законності, масові репресії та неповага до основоположних прав і свобод людини перетворили терор на інструмент влади, спрямований на тотальне підкорення населення. Ця політика спричинила девальвацію прав людини і знищення моральних цінностей, негативні наслідки яких відчуваються й донині. Лише глибоке усвідомлення цих подій та їхніх причин може слугувати для українського суспільства надійним запобіжником від можливого повернення тоталітарних практик у будь-якій формі.

Список використаних джерел:

1. Тронько П. Т. Дослідження «великого терору» у науково-документальній серії книг «Реабілітовані історією». Історія України : маловідомі імена, події, факти : збірник статей. Київ : Інститут історії України НАН України, 2011. Вип. 37. С. 4-17.
2. Золотарьов В. А. Фаворит Єжова : сторінки біографії наркома внутрішніх справ УРСР О. І. Успенського. Політичні репресії в Українській РСР 1937-1938 рр. : дослідницькі рефлексії та інтерпретації. До 75-річчя «Великого терору» в СРСР : Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, м. Київ, 15 березня 2012 р. К. : Інститут історії України, 2013. С. 164-187.
3. Романець Н. Р. Репресивна політика радянської влади в українському селі (1925-1939 рр.) у висвітленні сучасної російської історіографії. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету.* 2015. Вип. 44. Т. 2. С. 162-166.
4. Якубова Л. В обіймах страху і смерті. Більшовицький терор в Україні. Харків. 2016. 544 с.

Олександр ДУНЯШЕНКО,
здобувач вищої освіти

Юлія ОЛІЙНИК,
викладач кафедри
адміністративного права і процесу
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ДЛЯ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Роль поліції у забезпеченні національної безпеки та оборони в сучасному світі стає все більш важливою: зростання загроз безпеці та нестабільність на міжнародній арені вимагають від поліцейських не лише вміння здійснювати правоохоронну діяльність на місцях, але й готовність до

участі у секторі безпеки та оборони країни. У зв'язку з цим дедалі більшу увагу приділяють підготовці поліцейських для виконання завдань у секторі безпеки та оборони. Для досягнення цієї мети важливо вивчати та аналізувати зарубіжний досвід підготовки поліцейських для сектору безпеки і оборони. Цей досвід може стати важливим джерелом знань та ідей, які сприятимуть вдосконаленню системи підготовки поліцейських в Україні.

Зазначимо, що проблема «Підготовка поліцейських для сектору безпеки і оборони як передумова забезпечення національної безпеки України. Зарубіжний досвід» є важливою для дослідження, бо: розвиток сектору безпеки і оборони відіграє ключову роль у забезпеченні цілісності та безпеки країни; українські поліцейські потребують покращення у підготовці для роботи в секторі безпеки і оборони; правильно підготовлені кадри можуть відігравати важливу роль у захисті територіальної цілісності та безпеки громадян; аналіз досвіду інших країн у підготовці поліцейських надає важливі вказівки та рекомендації для вдосконалення української системи навчання; для ефективного забезпечення національної безпеки необхідно провести стратегічні зміни у системі підготовки поліцейських, спрямовані на адаптацію до нових викликів та загроз.

Національна стратегія поліцейської діяльності, орієнтованої на громаду, ґрунтується на принципах партнерства та співпраці з громадою, співробітництві, використанні сучасних методів виявлення та вирішення проблем через проблемно-орієнтовану поліцейську діяльність, відповідальності, запобігання, прозорості, розширення та зміцнення послуг і проєктів. Стратегія має значний потенціал як засіб покращення доступу до правосуддя, операційної ефективності та підвищення загальної якості життя місцевої громади, а система ефективної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів у МВС України сприяє формуванню професійних навичок та є важливим чинником конструктивної взаємодії поліції та громади. Так, в умовах сьогодення доречним є розробка нової раціонально та науково-обгрунтованої організаційно-штатної структури сектору охорони правопорядку, перегляд чисельності офіцерського корпусу, визначення доцільного співвідношення між категоріями офіцерського складу, потреби у підготовці кадрів для різних рівнів управління, що в подальшому потребує і структури системи освіти правоохоронців, системи підготовки та підвищення кваліфікації офіцерського складу. Крім того, на наш погляд, доцільно було б переглянути обсяги держзамовлення на підготовку кваліфікованих офіцерських кадрів та фахівців з вищою освітою для структур сил охорони правопорядку у вищих навчальних закладах із специфічними умовами навчання з урахуванням потреб забезпечення національної безпеки та економічних можливостей держави [1, с.439].

У сучасних умовах зростаючих геополітичних викликів та загроз безпеці питання підготовки поліцейських для виконання завдань у секторі безпеки та оборони в Україні набуває особливого значення. Зарубіжний досвід у цьому

напрямі може стати важливим джерелом інформації та ідей для удосконалення системи підготовки поліцейських в Україні. Враховуючи іноземний досвід при підготовці кадрів для правоохоронної сфери, відмітимо та детально розглянемо окремі положення (на прикладі досвіду Канади):

По-перше, це практична спрямованість, котра робить її актуальною та витребуваною практичними органами та підрозділами;

По-друге, це розвиток різноманітних програм з підготовки поліцейських для участі у секторі безпеки та оборони, які охоплюють такі аспекти як: тактика бойових дій, використання спеціальних засобів, медична підготовка та інші важливі компоненти;

По-третє, це спеціалізовані академії та навчальні центри, які спеціалізуються на підготовці поліцейських для виконання завдань у секторі безпеки та оборони та забезпечують комплексну та глибоку підготовку, враховуючи специфіку сучасних загроз;

По-четверте, це взаємодія у сфері підготовки поліцейських для сектору безпеки та оборони, що дозволяє обмінюватися досвідом, навчальними програмами та кращими практиками, що сприяє підвищенню ефективності підготовки.

Отже, можна зробити висновок, що зарубіжний досвід підготовки поліцейських для сектору безпеки та оборони має великий потенціал для використання в Україні, тому важливо вивчити та адаптувати кращі практики для забезпечення національної безпеки. Його вивчення та використання можуть сприяти підвищенню ефективності діяльності сил правопорядку та зміцненню обороноздатності нашої держави.

Список використаних джерел:

1. Гіденко Є. С. Зарубіжний досвід нормативно-правового регулювання професійної підготовки сил охорони правопорядку та основні напрямки його впровадження в Україні щодо забезпечення тактичної грамотності. URL : http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/297146/290069 (дата звернення 25.03.2024).

2. 2. Гіденко Є. С. Збільшення довіри населення, як основний напрям роботи Національної поліції / Є. С. Гіденко // Актуальні проблеми службово-бойової діяльності сил сектору безпеки і оборони України в умовах воєнного стану: матеріали Регіон. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 30 черв. 2022 р.). Дніпро: ДДУВС, 2022. С. 24–26.

3. Національна безпека в умовах війни, післявоєнної відбудови та глобальних викликів XXI століття: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, 7-8 грудня 2023 року. Житомир: Житомирська політехніка, 2023. 575 с. URL: https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/02/povnyj-tekst.pdf (дата звернення 25.03.2024).

4. Сокуренко В. В. Підготовка кадрів для сектору безпеки і оборони як передумова забезпечення національної безпеки України. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/402d5c67-1281-4659-8447-d8e591e6f9a0/content (дата звернення 25.03.2024).

Олександр ДУНЯШЕНКО,
здобувач вищої освіти

Науковий керівник:
Марина ВОЙТЮК,
викладач кафедри теорії
та історії держави та права,
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Внутрішньо переміщені особи (далі – ВПО) є однією з найбільш вразливих категорій населення під час збройних конфліктів. Через втрату домівки, роботи та звичного способу життя вони зіштовхуються з новими труднощами, що включають небезпеку для життя, обмежений доступ до базових послуг, дискримінацію та порушення прав людини. В умовах збройних конфліктів як в Україні, так і в інших країнах світу проблема захисту прав ВПО постає особливо гостро. Міжнародне співтовариство визнає необхідність особливого захисту та підтримки для цієї групи, що відображено в численних міжнародно-правових документах та механізмах.

Міжнародно-правові механізми забезпечення захисту прав внутрішньо переміщених осіб покликані гарантувати дотримання їхніх основних прав і свобод, забезпечити гуманітарну допомогу та сприяти реінтеграції в суспільство. До цих механізмів належать норми міжнародного гуманітарного права, права людини та спеціалізовані інструменти, розроблені ООН, Радою Європи та іншими міжнародними організаціями. Крім того, важливу роль у захисті ВПО відіграють регіональні механізми та національне законодавство країн, які зазнають наслідків внутрішнього переміщення.

В історії людської цивілізації проблема переміщення існувала завжди та відома на всіх етапах розвитку держави, але в кожний історичний період характеризується певними ознаками, має свій зміст і форму. Оскільки ВПО залишаються всередині країни, вони у відповідності із загальновизнаними принципами міжнародного права користуються захистом та допомогою своєї держави. При визначенні обсягу прав ВПО слід звертатися до загальних норм – норм міжнародного права з питань захисту прав людини. Заходи щодо забезпечення ефективного додержання таких норм відносяться до сфери прав людини. Міжнародні закони про гуманітарну діяльність та права людини захищають громадян, які стали ВПО через низку таких міжнародних документів: Женевські Конвенції ООН 1949 р. та Додаткові Протоколи до них

1977 р, які, серед іншого, забороняють сторонам збройного конфлікту самовільно переселяти цивільне населення, а також привласнювати майно [2].

Забезпечення захисту внутрішньо переміщених осіб (ВПО) під час воєнного стану в Україні є складним завданням, яке вимагає комплексного підходу як з боку держави, так і міжнародних організацій. Воєнний конфлікт створює безпрецедентні виклики, які ускладнюють надання допомоги, забезпечення прав та інтеграцію ВПО в нових громадах. Тому основними викликами, з якими зіштовхуються держави та міжнародні організації, можемо назвами такі:

Законодавство України щодо захисту прав ВПО потребує постійного оновлення та адаптації до реалій збройного конфлікту, адже багато норм є застарілими або недостатньо конкретними для забезпечення ефективного захисту прав ВПО. Труднощі у доступі до правової допомоги, оскільки їхні права порушуються в умовах нестабільності та браку ресурсів; відсутність інформованості про свої права та процедури захисту.

Обмежений доступ до гуманітарної допомоги до окупованих територій; організація гуманітарних коридорів не завжди є можливою або безпечною, що призводить до дефіциту життєво необхідних ресурсів для ВПО. Проблеми з забезпеченням базових потреб: нестача житла, їжі, води, медичних послуг та інших базових засобів для існування, адже державна інфраструктура, яка забезпечує ці послуги, часто перевантажена або пошкоджена внаслідок бойових дій. Складнощі адаптації до нових умов життя, пошуку роботи та соціальної інтеграції в нових громадах, що призводить до соціальної ізоляції, дискримінації та зниження якості життя.

Втрата джерел доходу та потреба фінансової підтримки, яка часто є недостатньою, через те, що державні та міжнародні фонди допомоги не завжди можуть в повному обсязі задовольнити потреби ВПО через обмеженість ресурсів.

Психологічна підтримка та реабілітація: ВПО, особливо діти та особи похилого віку, страждають від психологічних травм, пов’язаних із воєнними діями, втратою домівок та близьких. Через втрату звичних соціальних зв’язків та підтримки ВПО стикаються з труднощами у соціалізації, що може призвести до погіршення психоемоційного стану.

Відсутність ефективної координації між різними структурами, які надають допомогу ВПО, призводить до дублювання зусиль та неефективного використання ресурсів. Наприклад, проблеми обліку та ідентифікації ВПО щодо збору даних про кількість ВПО, їх потреби та місце перебування часто є неточним або неповним, що ускладнює планування та надання допомоги.

Небезпека під час переміщення: ВПО часто перебувають під загрозою обстрілів та інших бойових дій під час переміщення з небезпечних районів. ВПО часто використовується злочинними угрупованнями для торгівлі людьми, примусової праці та інших форм експлуатації тощо. Тому використання технологій, таких як бази даних, мобільні додатки для

зворотного зв'язку та онлайн-платформи для координації надання допомоги дозволяє швидше і точніше оцінювати потреби ВПО.

Підсумовуючи, варто зазначити, що міжнародне співтовариство нині виходить з обов'язковості дотримання основоположних прав і свобод людини у захисті переміщених осіб. Однак існує ряд проблем щодо міжнародно-правових механізмів захисту прав ВПО в умовах воєнного стану, які потребують скоординованих зусиль як з боку держави, так і міжнародних організацій для забезпечення комплексного захисту прав ВПО та підтримки їх у процесі адаптації та реінтеграції в суспільство.

Список використаних джерел:

1. Забезпечення публічної безпеки і порядку в умовах воєнного стану: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 1 липня 2022 року). Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2022. 398 с. URL: https://dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/08/materialy_konferencziyi_donduvs_01_07_2022.pdf (дата звернення: 11.09.2024).
2. Механізм забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб: національний та міжнародний аспекти / [С. Б. Булеца, О. І. Котляр, Я. В. Лазур та ін.]; за заг. ред.: д-ра юрид. наук, проф. О. Я. Рогача; д-ра юрид. наук, проф. М. В. Савчина; к.ю.н., доц. М. В. Менджул. Ужгород. РІК-У, 2017. 348 с. URL: https://dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/08/materialy_konferencziyi_donduvs_01_07_2022.pdf (дата звернення: 12.09.2024).
3. Нікітін А. А. Деякі питання вдосконалення адміністративно-правового механізму захисту прав дитини в умовах військової агресії. . URL: https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/90202d35-527d-4885-a6e0-5ecd7ae963fe/content (дата звернення: 12.09.2024).
4. Чернобук В. В. Міжнародно-правові стандарти захисту прав дитини в умовах збройних конфліктів. URL: http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/284828/278888 (дата звернення: 12.09.2024).

Владислав ЖЕЛІЗКО,
здобувач вищої освіти

Науковий керівник:
Тетяна ЖЕГЛІНСЬКА,
викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА ОРГАНАМИ СИСТЕМИ МВС В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ CUSTODY RECORDS В ІЗОЛЯТОРАХ ТИМЧАСОВОГО ТРИМАННЯ

В умовах воєнного стану питання забезпечення прав людини набуває особливої актуальності, оскільки посилення заходів безпеки та суворіші умови утримання затриманих створюють ризики для порушення їхніх прав. Зокрема, підрозділи системи МВС, що відповідають за утримання осіб у слідчих ізоляторах, стикаються з необхідністю забезпечення прав затриманих осіб навіть в умовах підвищеного навантаження на систему правоохоронних органів [1, с. 45].

Введення системи Custody Records як механізму моніторингу й контролю за дотриманням прав людини в ізоляторах тимчасового тримання є важливим кроком у реформуванні українських правоохоронних органів. Custody Records дозволяє здійснювати об’єктивний контроль над умовами утримання затриманих, фіксувати всі етапи перебування особи в ІТТ, а також зменшувати можливості зловживань і порушень прав затриманих. Впровадження цієї системи базується на міжнародних стандартах у галузі прав людини, що дозволяє Україні адаптувати кращі світові практики для забезпечення прозорості роботи поліції [2, с. 34].

Custody Records сприяє запобіганню випадків катувань, нелюдського або принизливого поводження з боку співробітників поліції, оскільки всі дії з моменту затримання до звільнення особи фіксуються та документуються. Це забезпечує підзвітність правоохоронних органів і дозволяє швидко реагувати на скарги затриманих, захищаючи їхні права й забезпечуючи належні умови тримання [3, с. 12].

Ключовим аспектом Custody Records є його інтеграція в загальну систему правозахисних механізмів, що сприяє підвищенню ефективності контролю за правами людини. Наявність детальної інформації про всі дії із затриманим під час перебування в ІТТ дозволяє не лише забезпечити прозорість процесу, але й здійснювати регулярний моніторинг із боку незалежних інституцій, включаючи громадські організації та представників

омбудсмена. Це значно підвищує рівень довіри суспільства до діяльності правоохоронних органів та сприяє покращенню іміджу поліції.

В умовах воєнного стану, коли рівень соціальної напруги підвищується, важливо, щоб система Custody Records стала обов'язковою в усіх ізоляторах тимчасового тримання по Україні. Це дозволить забезпечити єдині стандарти роботи, зменшити випадки порушень прав людини й підвищити прозорість процесів утримання. За міжнародними рекомендаціями система повинна включати не лише фіксацію дій із затриманим, але й медичний огляд, доступ до правової допомоги, інформування родичів та регулярну оцінку умов тримання.

Таким чином, впровадження Custody Records є не лише необхідністю, а й важливим елементом адаптації правоохоронної системи України до сучасних викликів, що забезпечує захист прав людини навіть у надзвичайних умовах. Це сприятиме створенню в Україні ефективної системи контролю за дотриманням прав людини в умовах воєнного стану.

Запровадження системи Custody Records у діяльність підрозділів МВС є важливим етапом на шляху до забезпечення прав людини в умовах воєнного стану. Ця система підвищує прозорість процесу затримання та перебування в ізоляторах тимчасового тримання, сприяє мінімізації випадків катувань та порушень прав затриманих осіб, а також забезпечує підзвітність працівників поліції. Custody Records не лише запобігає порушенням, але й надає можливість швидкого реагування на скарги та контроль умов тримання, що відповідає міжнародним стандартам.

Впровадження Custody Records в Україні є суттєвим внеском у реформування правоохоронної системи, що орієнтоване на посилення захисту прав людини та покращення іміджу правоохоронних органів. В умовах воєнного стану така система контролю за дотриманням прав людини є особливо важливою, адже створює основу для зміцнення довіри суспільства до діяльності поліції. Custody Records дозволяє адаптувати найкращі світові практики до реалій української правової системи, роблячи її більш ефективною та прозорою у питаннях забезпечення прав затриманих.

Список використаних джерел:

1. Грицай І. О. Права людини в діяльності Національної поліції України: актуальні питання. *Право і суспільство*, 2023, № 1, С. 78-82.

2. Клименко С. В. Забезпечення прав людини в умовах воєнного стану: роль правоохоронних органів. *Вісник Національної академії внутрішніх справ*, 2023, № 2, С. 45-49. URL: https://visnyk.naiau.ua (дата звернення: 01.11.2024).

3. Петров О. Л. Custody Records як інструмент контролю за правами людини в ІТТ: український досвід. *Юридичний журнал ДДУВС, 2024, № 3*, С. 90-95. URL: https://dduvs.edu.ua/journal (дата звернення: 01.11.2024).

Софія КІЛЬОВА,
здобувач вищої освіти
університету внутрішніх справ
Володимир ТИМОФЄЄВ,
старший викладач
кафедри вогневої підготовки

Науковий керівник:
Дмитро ТІНІН,
старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

КАТУВАННЯ ТА НЕЛЮДСЬКЕ ПОВОДЖЕННЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Питання катувань та нелюдського поводження, на жаль, залишається актуальною проблемою в сучасному світі. З огляду на ратифіковані державами міжнародні договори, які забороняють катування та жорстоке поводження з людьми, все ж трапляються факти вчинення даних злочинів.

У регіональній міжнародній організації – Раді Європи функціонує судовий орган, який відіграє ключову роль у захисті прав людини, зокрема, у боротьбі з цими злочинами. Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) займає важливе місце у забезпеченні дотримання цього принципу на території держав-членів Ради Європи.

Відповідно до ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) вона є одним з фундаментальних положень міжнародного права прав людини. Вона встановлює абсолютну і беззастережну заборону катувань та інших видів жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання. Ця стаття відіграє ключову роль у забезпеченні поваги до людської гідності та захисту індивіда від будь-яких форм насильства з боку держави [1].

Кримінальна відповідальність за катування передбачена ст. 127 Кримінального кодексу України (далі – ККУ). Як зазначає дослідник Г. Телесницький, за КК України цей злочин може бути вчинений тільки шляхом дії, тоді як Конвенція ООН проти катувань уживає словосполучення «чи з їх мовчазної згоди», тобто орієнтує на те, що аналізоване посягання може вчинятися і шляхом бездіяльності [2].

Для політики Європейського Союзу щодо протидії катуванням також є характерним такий же підхід: «Європейська політика протидії катуванням

розглядає це явище як складну багатогранну проблему, яка може проявлятися в різних формах (від фізичних тортур до психологічного тиску) і може бути здійснена як державними, так і недержавними суб'єктами в різних соціальних контекстах, включаючи насильницькі зникнення та різні форми домашнього насильства».

Окрім катувань, у міжнародному та національному законодавстві забороняється також нелюдське поводження або покарання, яке принижує людську гідність. Аналізуючи поняття «нелюдське поводження», О. Орлова зазначає, що воно охоплює ширший спектр дій, ніж катування. Катування завжди передбачає навмисне завдання страждань з метою отримання інформації, покарання або інших цілей, тоді як нелюдське поводження може бути результатом як навмисних дій, так і системних проблем, що призводять до жорстокого поводження, і не обов'язково має конкретну мету [3].

Таким чином, діяльність Європейського суду з прав людини у боротьбі з катуваннями та нелюдським поводженням займає важливе місце у захисті прав людини. Практика Суду демонструє його готовність адаптуватися до нових викликів та забезпечувати ефективний захист прав потерпілих. Окрім того, для подальшого зміцнення захисту від катувань та нелюдського поводження необхідні спільні зусилля громадянського суспільства, держав, а також міжнародних організацій.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 01.12.20224 року).

2. Телесніцький Г. Н. Кримінальна відповідальність за катування: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Нац. акад. внутр. справ. К., 2013. 20 с.

3. Орлова О. О. Катування, нелюдське та таке поводження чи покарання, що принижує людську гідність: розмежування понять. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2017. № 3. С. 62 – 65.

Дар'я КОВАЛЕВСЬКА,
здобувач вищої освіти

Науковий керівник:
Марина ВОЙТЮК,
викладач кафедри теорії та історії держави та права, конституційного права та прав людини
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ СТВОРЕННЯ АМЕРИКАНСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ З ПРАВ ЛЮДИНИ

В умовах післявоєнного світу, коли права людини стали важливим предметом міжнародної політики, виникла необхідність у створенні ефективних механізмів їх захисту. У Латинській Америці, де політичні кризи, диктатури та соціальні конфлікти призводили до масових порушень прав людини, питання забезпечення основних свобод набуло особливої актуальності. Американська конвенція з прав людини, прийнята у 1969 році в Сан-Хосе, стала відповіддю на ці виклики, заклавши основи для регіональної системи захисту прав людини. Ця конвенція не лише закріпила основні права і свободи, але й установила механізми їх захисту, які згодом стали важливими для розвитку демократії та верховенства права в країнах Америки.

Автор даної тези має на меті проаналізувати історичний контекст створення Конвенції, фактори, що сприяли її виникненню, та роль регіональних і міжнародних організацій у цьому процесі.

Американська конвенція з прав людини, прийнята 22 листопада 1969 року та набрала чинності в 1978 році, стала важливим етапом у розвитку міжнародного правозахисного механізму в Латинській Америці. Її створення відбулося на фоні багатьох політичних і соціальних змін, які відбувалися в регіоні після Другої світової війни. Виходячи зі змісту статті 33 Конвенції, на варті дотримання країнами взятих на себе Конвенційних зобов'язань стоять два органи: Міжамериканська комісія з прав людини та Міжамериканський суд з прав людини [1] .

По-перше, після війни в Латинській Америці почалися процеси демократизації та формування національних ідентичностей, що супроводжувалося численними соціальними заворушеннями. У країнах регіону часто мали місце авторитарні режими, воєнні перевороти та порушення прав людини. Це викликало потребу у створенні механізму захисту прав людини на континентальному рівні.

По-друге, важливим фактором став вплив міжнародних правозахисних норм, зокрема Загальної декларації прав людини 1948 року, що заклала основи

для подальшого розвитку прав людини. Водночас у Латинській Америці активізувалися правозахисні організації, які виступали за гарантії прав і свобод громадян.

По-третє, у 1959 році була створена Організація американських держав (ОАД), яка взяла на себе зобов'язання сприяти розвитку прав людини в регіоні. У рамках ОАД розпочалися роботи над проектом конвенції, це увійшло в історію як важливий крок у боротьбі за права людини в Америці.

Важливо відзначити також, що історично першою в межах ОАД в 1959 році була створена саме Міжамериканська комісія з прав людини і досить довгий час її діяльність базувалась на положеннях Американської декларації прав та обов'язків людини 1948 року (необов'язкового за юридичною силою документа), а після прийняття та набрання чинності Міжамериканської конвенції з прав людини у 1978 році Комісія стала керуватись її положеннями відносно тих держав, які ратифікували Конвенцію, в той час як щодо держав-членів ОАД, які не ратифікували Конвенцію, вона продовжує застосовувати Декларацію. Отже, можемо говорити про певні підсистеми, які склались в межах міжамериканської системи захисту прав людини [2].

Від моменту створення Конвенції регіон зазнав значних змін, проте питання захисту прав людини залишаються актуальними. Сучасні виклики, такі як політична нестабільність, корупція та соціальна нерівність, знову ставлять під загрозу права людини в багатьох країнах Латинської Америки. Також в умовах воєнного стану, оголошеного в Україні у відповідь на агресію з боку росії, питання захисту прав людини стало особливо актуальним. Американська конвенція про права людини (АКПЛ) є важливим міжнародним документом, який може слугувати основою для аналізу і захисту прав громадян в Україні під час війни.

Хоча Україна не є державою-учасницею АКПЛ, принципи, закріплені в цьому документі, можуть бути враховані в українському праві. Зокрема, Конституція України та міжнародні зобов'язання, прийняті Україною, включаючи Загальну декларацію прав людини, ставлять захист прав людини на перше місце.

Американська конвенція про права людини, прийнята в 1969 році, стала результатом спільних зусиль країн Латинської Америки, що прагнули захистити своїх громадян від авторитаризму та репресій, з якими стикалися в післявоєнний період. Вона закріпила важливі принципи, такі як право на життя, свободу і особисту недоторканність, які мають залишатися актуальними навіть у надзвичайних умовах, таких як воєнний стан.

Для України, яка переживає важкі часи через збройний конфлікт, звернення до норм АКПЛ може слугувати потужним інструментом у захисті прав людини. Історичний контекст створення конвенції підкреслює, що навіть у найскладніших ситуаціях важливо дотримуватися принципів гуманності та справедливості. Це свідчить про те, що права людини не можуть бути відкладені чи ігноровані, навіть під час війни.

Україні повинна вчитися на досвіді країн, які боролися за права своїх громадян, і забезпечити, щоб будь-які обмеження прав були пропорційними та обґрунтованими. Постійний моніторинг і співпраця з міжнародними організаціями допоможуть Україні зберегти курс на демократичні цінності та верховенство права. Врешті-решт, успішне відновлення прав людини в Україні після закінчення конфлікту залежатиме від здатності країни інтегрувати міжнародні норми, зокрема ті, що закріплені в Американській конвенції, у свою правову систему.

Список використаних джерел:

1. American Convention on Human Rights. URL: https://www.cidh.oas.org/basicos/english/basic3.american%20convention.htm.

2. https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/81d7477f-da08-43bf-b503-e6e6148c1b77/content.

Андрій КОЛЯДА,
здобувач вищої освіти

Науковий керівник:
Олена МАРЧЕНКО,
професор кафедри теорії та історії держави та права, конституційного права та прав людини Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктор філософських наук, професор

ПРАВА ЛЮДИНИ: ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

Права людини – це визнання правоздатності та правосуб’єктності людини. За обсягом правоздатності та колом суб’єктів права можна судити про те, кого система права визнає як людину, що має права. Протягом багатьох століть з епохи античності і до наших днів проблемою правової нерівності людей опікувалися філософи, правники, політики. Вона продовжувала розвиватися з різних позицій, у різних формах і напрямах.

Так, з точки зору античного (римського) права не всі люди є суб’єктами права. Так, раб юридично не визнавався людиною за римським правом. Він був за своїм правовим становищем «річчю», «знаряддям, що говорить», таким самим, як й інший господарський інвентар і засоби виробництва. Отже, аби бути суб'єктом правових відносин, треба було бути вільним римлянином, інакше кажучи, цивільно-правова правосуб'єктність людини була наслідком її політичної, державної правосуб’єктності.

З XVIII ст. поступове розкладання феодального і теократичного устрою

суспільств, виникнення нового світогляду і нових засад громадськості, права людини стали визначатися становою приналежністю. Причому індивід визнавався суб'єктом такого права-привілею не як людина взагалі (не як представник людського роду), а лише як член певного стану, групи, власник певного майна, соціального становища тощо. На різних щаблях історичного розвитку існувало безліч варіантів так званої привілейованої людини. Типом привілейованої людини в цьому історичному ряду є громадянин (людина як член держави), а найбільш досконалою формою прав привілейованої людини – права громадянина в їх співвідношенні з правами людини.

Ч. Беккаріа у праці «Про злочини і покарання» (1764) зазначає, що закони – це умови, на яких люди, що існували до того незалежно та ізольовано один від одного, об'єдналися в певну спільноту. Втомившись воювати і радіти такій мінливій свободі, міцність якої ніхто не гарантував, вони поступилися частиною її, щоб користуватися нею спільно, спокійно і безпечно. Сукупність усіх частин свободи, пожертвуваних на загальне благо, склала верховну владу народу, а суверен став законним її хранителем і розпорядником [1].

З точки зору історії прав людини слід відзначити певний змістовний зв’язок, логіку наступності у низці таких, зокрема, актів, як англійські Велика Хартія Вольностей (1215), Петиція про право (1628), Habeas Corpus Act (1679), Декларація прав (1688), Білль про права (1689); американські Декларація права Віргінії (12 червня 1776), Декларація незалежності Сполучених Штатів Америки (4 червня 1776), Конституція США (1787), Білль про права (1789-1791); французька Декларація прав людини і громадянина (1789); Загальна декларація прав людини (1948).

Вищеназвані правові документи дають змогу побачити і зрозуміти логіку формування юридичних норм у сфері прав і свобод людини: утвердження цих норм і конструкцій спочатку в станово-обмеженому варіанті, подальший розвиток первинної моделі, збагачення її змісту, поступове поширення її (в тій чи іншій модифікації та модернізації) на інші соціальні верстви і країни, нарешті, визнання універсального характеру досягнень найрозвиненіших країн у царині прав людини сучасним світовим співтовариством і міжнародно-правові (у поєднанні із внутрішньодержавними можливостями і зусиллями) форми і засоби для їх затвердження у всіх державах і національно-правових системах.

Тенденцією останніх десятиліть є те, що дедалі більш послідовно і детально у правових документах закріплюються права громадян, соціальних груп. Визнання і захист прав і свобод людини стали у сучасному світі потужним чинником розвитку світового співтовариства, критерієм оздоровлення і гуманізації внутрішньої та зовнішньої політики його членів, показником впровадження в життя засад правової держави.

Необхідно зазначити, що в сучасному світі складаються дві тенденції розвитку інституту прав людини. Перша з них – це подальша правова інституціоналізація прав людини, набуття ними дедалі більшої юридичної

значущості. Наприкінці XVIII ст. у зв'язку з утвердженням у світовій громадській думці таких невід'ємних прав людини, як право на життя, свободу, власність, безпеку, щастя, категорія «права людини» отримала закріплення в міжнародних і внутрішньодержавних правових актах. Інша тенденція характеризується тим, що «права людини» переходять на рівень гасел. Характерно й те, що правозахисні організації, установи із захисту прав людини потрапляють під контроль державних структур [2].

Таким чином, проблема прав людини має тривалу і доволі складну історію. Поступово людина набуває дедалі більше прав і свобод, але не варто забувати, що з проголошенням прав і свобод людина набуває і обов'язків, які у вільному суспільстві мають бути реалізовані. Тим самим людина стає дійсно громадянином своєї держави.

Список використаних джерел:

1. Беккаріа Ч. Про злочини і покарання : пер. з італ. К., 2014. 240 с.
2. Загальна декларація прав людини: прийнята ООН 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
3. Права людини у міжнародному праві: підручник / за заг. ред. канд. юрид. наук, доцента А. В. Войціховського; [Бакумов О. С., Варунц Л. Д., Войціховський А. В., Гудзь Т. І. та ін.]; передм. А. В. Войціховський. Харків: ООО «Планета-Принт», 2021. 404 с.

Ярослав КОСОЛАПКІН,
здобувач вищої освіти

Науковий керівник:
Юлія ЗАВГОРОДНЯ,
доцент кафедри теорії та історії держави та права, конституційного права та прав людини Дніпровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВО НА ЖИТТЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Збройні конфлікти, які відбуваються в сучасному світі, створюють численні загрози для фундаментального права людини – права на життя. Це право закріплене в міжнародно-правових актах, таких як Загальна декларація прав людини (ст. 3), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ст. 6), Женевські конвенції та додаткові протоколи до них. Водночас у контексті збройних конфліктів це право зазнає серйозних обмежень через застосування насильства, що ускладнює його ефективне забезпечення.

Особливої уваги потребують питання захисту цивільного населення, яке непропорційно страждає від воєнних дій. Сучасні конфлікти, часто характеризовані як асиметричні або гібридні, підкреслюють складність розмежування між комбатантами та неконтрольованими наслідками збройних дій. Виникає необхідність переосмислення ролі держав, недержавних збройних формувань і міжнародних організацій у гарантуванні права на життя. «Інститут воєнного стану як явище викликав інтерес як у цивільного населення (з погляду розуміння можливих обмежень прав і свобод людини), так і у наукової правничої спільноти (щодо природи цього правового інституту та особливостей функціонування суспільства в умовах воєнного стану)» [1, с. 112] – цілком слушно відзначає М. Корнієнко.

Додатково актуальність вказаної проблематики зумовлена такими факторами:

1. Порушеннями міжнародного гуманітарного права: незабезпеченням належного захисту цивільних осіб та об'єктів, що є характерним для сучасних конфліктів.
2. Правовими прогалинами: у національному та міжнародному регулюванні, що ускладнюють ефективний правовий захист постраждалих.
3. Необхідністю відновлення справедливості: через механізми міжнародного правосуддя, зокрема роботу Міжнародного кримінального суду чи спеціальних трибуналів.

Наголосимо, що в умовах збройного конфлікту важливо досліджувати право на життя, оскільки воно зазнає суттєвих викликів через насильство, воєнні дії та інші загрози. Його аналіз у такому контексті дозволяє висвітлити баланс між вимогами безпеки та гуманності, зокрема:

– межі застосування сили (дослідження правомірності обмежень права на життя під час воєнних дій та оцінка пропорційності використання зброї);

– захист цивільного населення (питання забезпечення життя осіб, які не беруть участі у збройному конфлікті, з огляду міжнародного гуманітарного права (зокрема, Женевських конвенцій));

– проблеми правового захисту вразливих груп (включаючи дітей, жінок та осіб похилого віку, чиє право на життя порушується непрямими наслідками конфліктів (голод, відсутність медичної допомоги, руйнування інфраструктури));

– відповідальність держав і міжнародних акторів (за порушення права на життя в умовах збройного конфлікту, а також перспективи притягнення до відповідальності через міжнародні трибунали).

Дослідження права на життя в цьому контексті дозволяє виявити, як держави й міжнародні організації можуть забезпечити баланс між захистом безпеки та повагою до людської гідності.

Одним із можливих аспектів дослідження права на життя в умовах збройних конфліктів є вплив новітніх технологій на забезпечення цього права. Сучасні конфлікти дедалі частіше характеризуються використанням дронів,

автономних систем озброєнь та кібероперацій. Ці технології створюють нові виклики для міжнародного гуманітарного права та підходів до захисту права на життя.

Поширення технологій масового знищення створює постійне почуття небезпеки серед цивільного населення, навіть у відносно віддалених від воєнних дій регіонах. Психологічний вплив, пов'язаний із можливістю непрогнозованого застосування смертоносних технологій, може розглядатися як непряма загроза праву на життя.

Слід також вказати на проблематику того, чи знімається з держави обов'язок забезпечення права на життя в умовах збройного конфлікту. Відзначимо, що Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував, що держава має позитивний обов'язок захищати життя своїх громадян навіть у складних умовах (наприклад, справа Osman v. the. United Kingdom [2]). Збройний конфлікт не може бути виправданням для відмови виконувати цей обов'язок, зокрема через бездіяльність держави або навмисне порушення. Однак це питання потребує системного вивчення.

Таким чином, дослідження особливостей забезпечення права на життя в умовах збройних конфліктів є необхідним для розробки ефективних механізмів захисту людських прав, адаптації міжнародного права до сучасних викликів і забезпечення принципів гуманності навіть в умовах воєнних дій.

Список використаних джерел:

1. Корнієнко М. В. Забезпечення прав людини органами правопорядку в екстраординарних умовах: доктринальний аспект: монографія. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. 170 с.

2. Case Osman v. the. United Kingdom (№87/1997/871/1083). 28 October 1998. URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-58257

Дарія КОХАНОВСЬКА,
здобувач вищої освіти
Володимир ТИМОФЄЄВ,
старший викладач
кафедри вогневої підготовки
Науковий керівник:
Дмитро ТІНІН,
старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ ПРАВ ЛЮДИНИ

Статут Організації Об'єднаних Націй, прийнятий 24 жовтня 1945 року, визначає, що «народи Об'єднаних Націй, сповнені рішучості утвердити віру в основні права людини, гідність і цінність людської особистості, рівноправність чоловіків і жінок, а також рівність прав великих і малих націй». У частині 3 статті 1 цього документа одна з цілей ООН визначена як «сприяння міжнародному співробітництву в розв'язанні глобальних економічних, соціальних, культурних та гуманітарних проблем і заохочення розвитку поваги до прав людини та основних свобод для всіх, незалежно від раси, статі, мови чи релігії» [1]. Саме на цих принципах виникла нова галузь міжнародного права – міжнародне право людини.

Так, до основних міжнародно-правових актів, що регулюють права людини, належать:

1. Загальна декларація прав людини, прийнята 10 грудня 1948 року;
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року;
3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 року, які разом складають Хартію прав людини або Міжнародний білль прав людини.

Частина 1 статті 5 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року зазначає, що «держава не має права здійснювати будь-яку діяльність або вживати дії, спрямовані на знищення прав чи свобод, визнаних у цьому Пакті, або на їх обмеження понад те, що передбачено самим Пактом» [2]. Водночас стаття 22 Конституції України стверджує, що права і свободи людини гарантуються і не можуть бути скасовані. При ухваленні нових законів або змін до існуючих не допускається обмеження змісту або обсягу наданих прав і свобод [3].

Важливими регіональними документами, ухваленими Радою Європи для забезпечення прав людини, є: Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950), Європейська соціальна хартія (1961) та Європейська конвенція про запобігання катуванням (1987). За змістом права та свободи поділяються на особисті (громадянські), політичні, економічні, соціальні, культурні та колективні права людини та громадянина.

Принцип поваги прав людини є основним у системі міжнародного права, втілюючи головний зміст цієї галузі. Усі норми повинні тлумачитися згідно з цим принципом. Принцип демократії тісно пов'язаний з принципом поваги прав людини і є важливим загальним принципом як для міжнародного, так і для національного права. Основу цієї системи складають загальновизнані стандарти прав людини, що сформувалися історично через досягнення демократії та гуманізму, як на рівні окремих держав, так і на світовому рівні. Норми міжнародного та національного права мають відповідати цим стандартам.

Міжнародне право вказує й на обов’язки людини перед своєю державою. Зокрема, у частині 1 статті 29 Загальної декларації прав людини 1948 року підкреслюється, що кожна особа має обов'язки перед суспільством, адже вільний розвиток особистості є можливим тільки в умовах суспільства. Протиріччя між правами людини та держави повинні вирішуватися гармонійно з урахуванням інтересів обох сторін. Частина 3 статті 29 Загальної декларації прав людини 1948 року встановлює, що права людини та держави повинні реалізовуватись відповідно до цілей і принципів Статуту ООН [4].

Громадянські (особисті) та політичні права, або права першого покоління, є основою загальновизнаних норм прав людини. Вони включають принцип рівності, заборону дискримінації, гендерну рівність, право на життя та особисту недоторканність, скасування смертної кари, заборону рабства, тортур та нелюдського ставлення. Кримінальне право передбачає, що арешт і позбавлення волі можливі лише за рішенням суду, а особа не може бути засуджена двічі за один злочин. Також гарантується презумпція невинуватості, і невинність має бути доведена під час судового розгляду. Кожна людина має право на свободу думки, але це право може бути обмежене для захисту репутації, прав інших людей, а також для забезпечення державної безпеки, громадського порядку, моральності чи здоров’я. Важливим є також право вільно залишати будь-яку країну, включаючи власну, та право на повернення до своєї країни, яке не може бути обмежене.

Соціальні, культурні та економічні права, або права другого покоління, включають право на працю, справедливі умови праці, право на створення профспілок, соціальне забезпечення, охорону сім'ї, достатній життєвий рівень, здоров’я, освіту, участь у культурному житті та користування досягненнями науки. Згідно з Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права 1966 року, держави зобов'язуються використовувати доступні ресурси для забезпечення цих прав [5].

Колективні права, або права третього покоління, включають право

народів на самовизначення, що дає їм змогу визначати свій політичний, економічний, соціальний і культурний статус. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року гарантує право меншості етнічних, релігійних та мовних груп на збереження своєї культури, релігії, обрядів і рідної мови.

Права корінних народів також повною мірою охоплюються міжнародними нормами прав людини, і держави зобов'язані створювати умови для їх підтримки. Спеціальні акти, такі як Декларація про права корінних народів 2007 року та Конвенція Міжнародної організації праці 1989 року, визнають корінні народи як нащадків тих, хто населяє території до колонізації або формування сучасних державних кордонів. Важливим досягненням є верховенство міжнародно-правових актів над національним законодавством.

Список використаних джерел:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй від 24 жовтня 1945 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (дата звернення: 06.11.2024).
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text. (дата звернення: 06.11.2024).
3. Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text. (дата звернення: 06.11.2024).
4. Загальна декларація прав людини 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text. (дата звернення: 06.11.2024).
5. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text. (дата звернення: 06.11.2024).

Валерій КРАСІЛЬНІКОВ,
здобувач вищої освіти

Науковий керівник:
Ігор СЕРДЮК,
доцент кафедри теорії
та історії держави та права,
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ГІДНІСТЬ ЛЮДИНИ ЯК НАЙВИЩА СОЦІАЛЬНА ЦІННІСТЬ

Гідність людини є першочерговим поняттям, яке формує основу сучасної теорії прав людини. Вона виступає не лише морально-етичною категорією, але й фундаментальною конституційною цінністю, закріпленою в міжнародних

правових актах та Конституції України.

Метою цієї наукової розвідки є визначення ролі гідності людини як найвищої соціальної цінності у правовому та суспільному вимірах, а також її значення для розвитку правової держави і громадянського суспільства в Україні.

Гідність людини вперше була визнана на міжнародному рівні у Загальній декларації прав людини 1948 року, в якій, зокрема, зазначено, що «визнання невід'ємної гідності всіх членів людської сім'ї є основою свободи, справедливості та миру у світі». Українське законодавство також надає гідності пріоритетного значення. Стаття 3 Конституції України проголошує, що «людина, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю» [1]. А утвердження і забезпечення прав і свобод людини, що складають найвищу соціальну цінність, є головним обов'язком держави [1].

Як вважають дослідники, гідність є багатогранним поняттям, що охоплює морально-етичний і правовий аспекти [4]. У правовому аспекті гідність людини визнається як абсолютна цінність, що не може бути обмежена навіть за умов воєнного чи надзвичайного стану. Відповідний припис міститься у ч. 2 статті 28 Конституції України, згідно з якою «ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню» [1].

Важливість гідності проявляється і у взаємовідносинах держави та громадянина. На нашу думку, основним показником гуманного ставлення держави до громадянина є створення умов, за яких кожна людина може реалізувати свій потенціал, дотримуючись своїх переконань і задовольняючи власні потреби. Саме тому соціальна політика держави повинна бути спрямована на забезпечення рівних можливостей для всіх громадян, незалежно від їхнього соціального статусу.

Сучасні виклики, такі як війна, економічна нестабільність і численні порушення прав людини, ставлять під загрозу гідність мільйонів українців. Особливо це стосується внутрішньо переміщених осіб, які часто стикаються з байдужим до них ставленням владних інституцій, а подекуди і порушенням їхніх конституційних прав. Переконані, що держава повинна не лише декларувати необхідність захисту людської гідності, але й впроваджувати ефективні механізми її захисту, зокрема, через правову підтримку та соціальні програми.

На окрему увагу заслуговує питання захисту гідності у цифровому середовищі. Сучасні технології створюють нові виклики для збереження гідності людини, зокрема, у випадках кібербулінгу, маніпуляцій особистими даними та інформаційного тиску. Тому пріоритетом для Української держави має стати функція забезпечення інформаційної безпеки. У цьому контексті слушною є думка М. Савченко про те, що захист цифрових прав особи стає невід'ємною частиною забезпечення гідності у сучасному світі [5, с. 94]. Запровадження правового регулювання інформаційного простору та

забезпечення відповідальності за порушення є необхідною умовою для збереження гідності в цифровому середовищі.

Для збереження та захисту гідності кожної людини органи публічної влади та їх посадові і службові особи мають втілювати в повсякденну діяльність ідею верховенства права, забезпечувати рівність можливостей та впроваджувати сучасні механізми соціального і правового захисту наших співвітчизників. Важливим також є дотримання міжнародних стандартів прав людини, а також розвиток соціальної політики, що враховує виклики сьогодення, спричинені війною. Гідність не лише впливає на правовий статус людини, але й є важливим чинником розвитку громадянського суспільства, орієнтованого на цінності гуманізму та справедливості.

Гідність людини також позначається на судочинстві, оскільки лише справедливий судовий процес гарантує захист прав людини та її гідності. Як зазначає О. Петренко, суди мають не лише дотримуватись принципу рівності сторін-учасників процесу, але й створювати умови, за яких кожен громадянин відчуватиме повагу до своєї особистості. Важливо підкреслити, що у демократичній державі гідність особи має бути захищена незалежно від її соціального статусу, фінансового стану чи інших характеристик [4].

Важливим завданням в сучасних умовах є формування правової культури суспільства, що ґрунтується на загальній повазі до гідності кожної особи. Освітня система має відігравати ключову роль у цьому процесі, адже вона закладає базові морально-етичні принципи та навички поваги до прав інших осіб. У цьому контексті держава повинна забезпечувати пропагування знань про права людини та механізми їх охорони та захисту, що передбачено національним законодавством, частиною якого є міжнародні договори у галузі прав людини.

Таким чином, гідність людини є універсальною категорією, що охоплює різні сфери суспільного життя – від правосуддя та освіти до праці й інформаційного простору. Її збереження та захист є головним пріоритетом у діяльності правової держави, яка прагне створити умови для гармонійного розвитку кожної особистості та суспільства загалом.

Як універсальна соціальна цінність, гідність людини та повага до неї мають позначатись на всіх сферах суспільного життя. На нашу думку, необхідною умовою для розвитку національної правової системи України має стати втілення в повсякденну життєдіяльність держави і суспільства засади визнання гідності людини найвищою соціальною цінністю. Збереження гідності кожної людини в Україні, навіть у найскладніших умовах війни, є важливою умовою побудови гуманного й справедливого суспільства, яке поважає права людини та сприяє її самореалізації.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 19.11.2024).

2. Іваненко, В. Г. Захист прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні. В. Г. Іваненко. *Юридична осінь.* 2022. № 2. С. 65-70. URL: https://lawautumn2022.com.ua

(дата звернення: 19.11.2024).

3. Коваленко, С. М. Соціальні права та гідність: аспекти взаємодії. С. М. Коваленко. *Науковий журнал ДДУВС. 2023*. № 3. С. 25-30. URL: https://dduvs.edu.ua/journal (дата звернення: 19.11.2024).

4. Петренко О. П. Гідність як правова категорія: теоретико-правовий аналіз. О. П. Петренко. *Право України*. 2023. № 5. С. 44-48. URL: https://pravoua.com/journal (дата звернення: 19.11.2024).

5. Савченко, М. О. Інформаційна безпека та гідність особи в цифрову епоху. М. О. Савченко. *Інформаційне право України*. 2023. № 2. С. 90-95. URL: https://infolaw.org.ua (дата звернення: 19.11.2024).

Сергій КРИПОВИЧ,
здобувач вищої освіти

Науковий керівник:
Валентина БОНЯК,
завідувач кафедри теорії та історії держави та права, конституційного права та прав людини,
доктор юридичних наук, професор

ГУМАНІТАРНА ІНТЕРВЕНЦІЯ: ЇЇ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА МЕЖІ ЗДІЙСНЕННЯ

Автор поставив за мету висвітлити проблематику гуманітарної інтервенції, що є одним із чи не найбільш дискусійних інститутів у сучасному міжнародному праві та політиці.

Концепція «гуманітарної інтервенції» вперше була запропонована тодішнім Генеральним секретарем ООН Кофі Аннаном у 1999 році, який проголосив її, виступаючи на засіданні Генеральної Асамблеї ООН. Явище «гуманітарна інтервенція» було визначено, як використання однією державою «військової сили проти іншої держави, коли лідером публічно заявлена мета цієї військової акції, що закінчується порушенням прав людини, скоєних державою, проти якої вона спрямована» [1].

Тобто під категорією «гуманітарна інтервенція» слід розуміти загрозу використання сили або її використання поза межами власних кордонів державою (або групою держав), що має на меті припинення масових та жахливих порушень основних прав людини щодо осіб, що не є громадянами цієї держави, без дозволу держави, на чиїй території застосовується сила [2]. Однак зростаюча кількість конфліктів, зокрема триваюча повномасштабна війна на території України, зумовлює актуальність питання про межі такої інтервенції та її правомірність в контексті захисту прав людини.

Події останнього десятиліття як в Україні, так і у світі в цілому засвідчують той факт, що сучасна система міжнародного публічного права

потребує своєї модернізації з метою удосконалення механізму реалізації системи прав людини на мир, життя, свободу, людську гідність та їх захисту від результатів втілення в життя такої концепції, як «гуманітарна інтервенція». Межі останньої є ключовими для її правомірності та визначаються наступним:

1) суверенітет держави. Одним із важливих аспектів міжнародного права є принцип невтручання у внутрішні справи незалежних держав, що дістав своє закріплення у Статуті ООН. Гуманітарна інтервенція ставить цей принцип під сумнів, оскільки втручання без згоди держави може розглядатися як порушення її суверенітету;

2) право на самозахист. Цією можливістю наділений кожний, права людини визнаються невід'ємними для кожної особи, і це створює основу для втручання міжнародної спільноти у випадках, коли держава не може або не хоче захистити своїх громадян/населення;

3) легітимність втручання. Легітимність гуманітарної інтервенції повинна базуватися на суворих критеріях: необхідність для захисту від серйозних порушень прав людини, обмежене використання сили та мета – відновлення миру і безпеки.

Прихильники політики гуманітарної інтервенції наголошують, що коли держава порушує права своїх громадян або не здатна їх забезпечити/захистити, міжнародне співтовариство повинне втрутитися, аби запобігти таким порушенням у подальшому [3]. Масові вбивства, етнічні чистки або геноцид, як, наприклад, в Руанді в 1994 році, стають ситуаціями, коли бездіяльність призводить до жахливих наслідків. Тобто коли порушення прав людини досягають таких масштабів, що загрожують життю тисяч або мільйонів людей, міжнародна спільнота має моральний обов'язок діяти, навіть якщо це порушує принцип суверенітету. Підтвердженням цьому стало затвердження у 2005 році ООН концепції «Обов'язку захищати», яка встановлює, що міжнародна спільнота має право і навіть обов'язок втручатися, якщо держава не може захистити своє населення від геноциду, етнічних чисток або масових порушень прав людини [4].

Вбачаємо доцільним проаналізувати й позицію тих представників, які не підтримують так звану гуманітарну інтервенцію, не є її прихильниками. Вони наголошують на тому, що така політика порушує основні принципи міжнародного права, зокрема суверенітет і невтручання у внутрішні справи держав. На їх погляд, навіть якщо права людини порушуються, втручання може розглядатися як агресія, яка несе ризик нових політичних і військових маніпуляцій. Крім цього, існує ризик й того, що держави можуть використовувати гуманітарну інтервенцію як привід для досягнення власних політичних чи економічних цілей.

Очевидним видається, що сьогодні дії російської федерації на території нашої держави слід кваліфікувати як геноцид українського народу, оскільки населення нашої держави, незважаючи на національну приналежність і мову, позбавляють основоположних прав людини – права на життя, на свободу, на

фізичну та психічну недоторканність, на гідність, на мову, – вбиваючи, ґвалтуючи, насильно депортуючи та русифікуючи дорослих і дітей. Натомість міжнародні інституції при цьому наразі проявляють свою майже повну бездіяльність в цьому напрямі, не використовують у повній мірі надані їм для цього інструменти і засоби, практично не впливають на російського агресора.

Яскравим прикладом гуманітарної інтервенції слугує воєнний конфлікт у Косово в 1999 році. Тодішня операція НАТО проти Югославії була спрямована на припинення етнічних чисток та переслідування албанського населення в Косово. Втручання було виправдано з точки зору захисту прав людини, хоча і не отримало санкції Ради Безпеки ООН, що викликало суперечки щодо легітимності цієї акції. Гуманітарна інтервенція продемонструвала як позитивні аспекти втручання, так і ризики, пов'язані з порушенням державного суверенітету.

Не можемо не згадати й інтервенцію в Лівії 2011 року. Після рішення Ради Безпеки ООН про застосування сили для захисту цивільного населення від репресій режиму Муаммара Каддафі міжнародна коаліція здійснила військову операцію. Хоча інтервенція допомогла запобігти масовим вбивствам, вона також призвела до дестабілізації в державі, що викликало довготривалі політичні та воєнні наслідки.

Не можна оминути увагою й того, що межі гуманітарної інтервенції визначаються не тільки міжнародним правом, але й політичними реаліями. З одного боку, міжнародне співтовариство має зобов'язання втручатися у випадках масових порушень прав людини, а з іншого – суверенітет залишається важливим принципом міжнародних відносин і його порушення створює досить дискусійні прецеденти.

Таким чином, гуманітарна інтервенція почасти є ефективним інструментом, який покликаний служити захисту прав людини, однак вона також може породжувати й чимало проблем. Тільки ефективний колективний опір світового співтовариства масовим порушенням прав людини, втілений у засобах мирного характеру, слугує розумною альтернативою досить дискусійної концепції гуманітарної інтервенції та в результаті ліквідує причини, котрі могли б робити воєнне вторгнення необхідним.

Список використаних джерел:

1. Гуманітарна інтервенція у міжнародних відносинах: що ми знаємо про це? https://www.ukrainepravo.com/international_law/public_international_law/gumanitarna-interventsiya-u-mizhnarodnykh-vidnosynakh-shcho-my-znayemo-pro-tse/.

2. Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas / Ed. by J.L. Holzgrefe and Robert O. Keohane. – Cambridge University Press, 2003. – P. 1.

3. Герасіна Л. М. Глобальна конструкція політичної системи світу в умовах геополітичних зрушень сучасності. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2014. № 4 (23). С. 140 - 151.

4. Підсумковий документ Світового саміту 2005 року / Резолюція 60/1 Генеральної Асамблеї ООН від 16 вересня 2005 року. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/outcome2005_ch4.shtml #t6 (дата звернення 28.09.2024).

КУБАРЄВ А.,
здобувач вищої освіти

Науковий керівник:
Олена МАРЧЕНКО,
професор кафедри теорії
та історії держави та права,
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: ЕВОЛЮЦІЯ ДЕРЖАВНИХ МЕХАНІЗМІВ І ПРАВОВИХ ІНСТИТУТІВ

Захист прав людини є одним із фундаментальних завдань сучасної правової держави, що забезпечує стабільність і справедливість у суспільстві. Однак цей процес має глибоке коріння, що сягає у далеке минуле. Від перших правових кодексів стародавніх цивілізацій до сучасних міжнародних стандартів правозахисні механізми пройшли довгий шлях еволюції. Вивчення історико-правових аспектів дозволяє не лише простежити трансформацію державних інститутів, а й зрозуміти, як відбувалося формування сучасних концепцій прав людини.

Початок історії захисту прав людини на українських землях можна простежити ще з часів Київської Русі. Одним із найвизначніших правових документів того періоду є «Руська Правда», що стала першим систематизованим зводом законів. Вона регулювала не лише майнові відносини та питання покарань, а й визначала основи соціальної справедливості та захисту особистості. Попри обмеженість у сучасному розумінні прав людини, цей кодекс став важливим етапом на шляху формування правових механізмів захисту особистості. Особливо важливими були норми, що обмежували свавілля щодо певних категорій населення та встановлювали відповідальність за порушення соціального порядку [1].

Період Великого князівства Литовського позначився подальшим розвитком правових механізмів захисту особистості. Литовські статути (1529, 1566, 1588 років) стали визначними правовими документами, які регулювали права та обов’язки різних верств населення. Статути містили прогресивні положення щодо судочинства, правового захисту майна та особистих прав. Важливою рисою цих документів була певна демократичність, оскільки вони визнавали права шляхти та обмежували владні повноваження князя. Це сприяло зміцненню ідеї верховенства права та заклало підґрунтя для подальшого розвитку правових інститутів [2].

У часи Козацької держави та існування Запорозької Січі правові норми мали чітке соціальне спрямування, що підкреслювало рівність козаків у правах і обов'язках. Основою правової системи було козацьке звичаєве право, яке закріплювало принципи соціальної справедливості та колективної відповідальності. Конституція Пилипа Орлика 1710 року стала одним із перших документів конституційного характеру у світі, що містила положення про розподіл влади, права і свободи особистості. У ній закріплювалися основи демократичного устрою, права громадян і обов'язки гетьмана перед народом [3].

Період XIX століття, коли українські землі перебували під владою Російської та Австро-Угорської імперій, був неоднозначним у контексті захисту прав людини. В Австро-Угорщині українці мали ширші можливості для національно-культурного розвитку, тоді як у Російській імперії політика русифікації та обмеження свобод значно звужували права населення. Водночас скасування кріпацтва у 1861 році стало важливим кроком до визнання прав особистості, хоча реальні соціальні зміни відбувалися повільно.

У XX столітті, з набуттям незалежності України в 1991 році, процес захисту прав людини набув нових масштабів. У незалежній Україні формування правових механізмів захисту прав людини стало центральним елементом державного будівництва. Перші кроки на шляху до демократизації включало прийняття Конституції України 1996 року, яка закріпила права і свободи людини на найвищому рівні та стала основою для розвитку правового порядку в країні. Конституція гарантувала право на свободу, рівність перед законом, право на приватну власність, право на участь у владі та низку інших фундаментальних прав [4].

З 1990-х років важливими етапами розвитку правового захисту прав людини в Україні стали також інтеграційні процеси з міжнародними правозахисними організаціями, зокрема, вступ України до Ради Європи в 1995 році та ратифікація Європейської конвенції з прав людини. Це стало основою для створення системи національного правосуддя, яка відповідала міжнародним стандартам прав людини. Україна зобов'язалася дотримуватися європейських норм та інтерпретувати внутрішнє законодавство з урахуванням міжнародних зобов'язань, що суттєво змінило механізми правозахисту.

Таким чином, еволюція державних механізмів і правових інститутів захисту прав людини на українських землях демонструє складний і поступовий процес. Від ранніх правових кодексів Київської Русі до сучасних стандартів прав людини простежується чітка тенденція до зміцнення інститутів правового захисту та формування ідеї верховенства права. Ця історична спадщина залишається важливою основою для розуміння сучасних викликів у сфері правозахисту та побудови демократичної правової держави.

Список використаних джерел:

1. Руська Правда – видатний політичний документ в історії України. *Освіта.UA*. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/history/4662/ (дата звернення: 29.11.2024).

2. Статути Великого князівства Литовського 1529, 1566, 1588. *Електронна*

бібліотека | Інститут історії України. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Statuty_V (дата звернення: 29.11.2024).

3. Конституція Пилипа Орлика – перша Конституція у світі. *Височанська об'єднана територіальна громада.* URL: https://vysochanska-gromada.gov.ua/news/1680694437/ (дата звернення: 30.11.2024).

4. Права людини як об'єкт конституційного захисту. Шостий апеляційний адміністративний суд. URL: https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/256-prava-lyudini-yak-ob-ekt-konstitutsijnogo-zakhistu.html

Вікторія КУЗІНА,
здобувач вищої освіти

Науковий керівник:
Тетяна ЖЕГЛІНСЬКА,
викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права
та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ВЗАЄМОДІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА З МІЖНАРОДНИМ ПРАВОМ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Слід підкреслити, що еволюція міжнародних відносин у різні історичні періоди об'єктивно породжувала необхідність встановлення міжнародних правил поведінки для відповідних суб'єктів правових відносин. Це включає укладання договорів, протоколів, формування етикету в рамках посольського права, а також регулювання аспектів ведення війни й загальних міждержавних відносин. Тому в контексті стратегічних цілей та завдань становлення України як держави вплив інституту міжнародних правових стандартів стає актуальним у контексті розвитку внутрішньої конституційної сфери. Сучасні конституційні процеси в Україні відзначаються своєю складністю та неоднозначністю, що уповільнює їхню динаміку та прогрес.

На думку вчених-конституціоналістів М. П. Орзіха та А. Р. Крусян, коли міжнародні правові документи отримують визнання міжнародною спільнотою, вони перетворюються на міжнародно-правові стандарти, які приймаються та впроваджуються у національних правових системах різних країн.

О. О. Чуб, у свою чергу, вказує, що міжнародні стандарти у сфері прав людини й громадянина представляють собою широковизнані норми та принципи

міжнародного права, закріплені в міжнародних правових документах. Забезпечення цих стандартів є вимогою для будь-якої цивілізованої держави, яка є членом світової спільноти. Це охоплює універсальні та регіональні міжнародні угоди, документи без угод, рішення міжнародних судів, зокрема рішення Європейського суду з прав людини [2, с. 22].

За словами Є. О. Львової, включення конституційних положень до сфери міжнародного права спонукало правову систему перейти на зовсім новий (глобальний) етап свого розвитку. У контексті глобалізації значущим компонентом сучасного конституціоналізму є наявність специфічних процесуальних та інституціональних механізмів захисту конституції, здійснення її переваги над іншими нормативними актами і забезпечення реалізації демократичних принципів [3].

Основна ідея конституціоналізації міжнародного права та зміцнення розпорошеної міжнародної правової системи полягає у впровадженні концепції загальних цінностей світового співтовариства, яка об'єднує принцип універсалізму, важливий для формування міжнародної правової системи, та ідею плюралізму правових систем, які існують сьогодні. Питання про те, які цінності та інтереси спільні для міжнародного співтовариства (публічний інтерес як інтерес всієї глобальної спільноти, а не окремої держави), а також джерела цих цінностей – етичні норми чи, можливо, правові норми з урахуванням принципу верховенства права (тобто позитивне міжнародне право), представляють собою складне питання. При цьому пропонується розглядати як загальні цінності, цінності особистості (і в подальшому – права людини) і громадські інтереси [4].

Процес впровадження конституційних принципів у міжнародне право є неухильною реальністю сучасного світу. Одночасно існує чимало чинників, що гальмують цей процес, зокрема захист суверенітету окремими країнами, різноманітність правових систем, необхідність збереження особливостей національних правових систем, а також обмежена демократична легітимність у нормотворчості на міжнародному рівні. Потенціал конституціоналізації міжнародного права ще не вичерпано. Норми конституційного характеру не лише проникають у вже сформовані сфери міжнародного права (такі як міжнародні договори, зовнішні зносини, міжнародні організації, гуманітарне право), але і формують єдину систему, яка може стати самостійною галуззю міжнародного права. Конфлікт між Росією та Україною підкреслив важливість участі України в конституційно-правовому співробітництві для об'єднання міжнародних зусиль у протистоянні агресії, тероризму та геноциду проти українського народу. Ця взаємодія базується на принципах захисту прав людини, відмови від використання чи загрози сили, територіальної цілісності держав, демократії та транспарентності, а їх дотримання має конституційне значення у міжнародному праві [5].

У зв'язку зі змінами, що виникають внаслідок глобалізації, виникає потреба замінити фрагментований порядок, що базується на регіональних,

політичних, економічних, національних або культурних відмінностях, глобальним правопорядком, що гарантується конституціоналізацією міжнародного права. Цей процес базується на нормах та принципах конституційного права різних країн та нормативній системі міжнародного права. Терористичні акти та геноцид, спровоковані Росією в Україні під час воєнних дій, надають нового змісту глобальному конституціоналізму й вимагають його подальшого розвитку на основі принципів захисту прав людини, невикористання чи загрози сили, територіальної цілісності держав, невтручання у суверенітет, демократії та прозорості. Ці принципи мають бути захищені державами для спільного вирішення глобальних проблем.

Список використаних джерел:

1. Чуб О. О. Універсальні міжнародно-правові стандарти політичних прав громадян. *Проблеми законності* 2009. № 102. С. 21–28 (дата звернення: 07.11.2024).

2. Львова Є. О. Тенденції становлення новітньої галузі міжнародного конституційного права. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/206/Lvova_tend_stanovl_mijn_const.%20pdf;jsessionid=A9FE1A918D817A9D87133B36590FC786?sequence=1%20106 (дата звернення: 07.11.2024).

3. Peter S. Public Interest and Common Good in International Law. Basel, Switzerland: Helbing Lichen-hahn, 2012. 221 p. (дата звернення: 07.11.2024).

4. Пирога І. С., Бєлов Д. М., Дербак В. І. Конституційне право у системі міжнародного права. URL: http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/276913/271700 (дата звернення: 07.11.2024).

Вікторія КУЗІНА,
здобувач вищої освіти

Науковий керівник:
Марина ВОЙТЮК,
викладач кафедри
теорії та історії держави та права,
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

МЕХАНІЗМИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ РОСІЙСЬКУ ФЕДЕРАЦІЮ ЗА ПОРУШЕННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Міжнародне гуманітарне право спонукає держави до відповідної поведінки. Однак оскільки чинні норми міжнародного гуманітарного права частково застаріли, вони не забезпечують повноцінного регулювання сучасних збройних конфліктів. Через це постає проблема притягнення винних

до міжнародної кримінальної відповідальності за воєнні злочини. Важливо зазначити, що позиція держав, які не дотримуються міжнародних норм, залишається невизначеною. У зв'язку з цим виникає необхідність у розробці нових норм міжнародного гуманітарного права, які, залишаючись у рамках принципів міжнародного права, могли б ефективно впливати на державу-порушницю під час збройного конфлікту.

Особливості притягнення до юридичної відповідальності за масові порушення прав людини та воєнні злочини стали об'єктом численних досліджень. Після повномасштабного вторгнення РФ в Україну в лютому 2022 року юрист Ф. Сендс одним із перших закликав притягнути російське керівництво до відповідальності за злочин агресії. У подальшому він неодноразово обґрунтовував потребу створення окремого міжнародного суду для розгляду цього злочину. Питання юридичної відповідальності керівництва РФ за порушення прав людини та скоєння міжнародних злочинів викликало активні дискусії. Зокрема, група Public International Law and Policy Group підготувала законопроєкт щодо створення Вищого суду України з воєнних злочинів [1].

Женевські конвенції здебільшого спрямовані на регулювання статусу комбатантів. Однак широкомасштабна агресія РФ в Україні спричинила виклики, пов'язані з масовими жертвами серед цивільного населення: значна кількість громадян України зазнала жорстоких тортур та знущань з боку російської армії на окупованих територіях. Постраждалі відчули на собі фізичні, моральні та матеріальні наслідки війни. Жертви збройного конфлікту перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права та мають бути додатково захищені в рамках державної політики України, спрямованої на підтримку постраждалих. Тому першочерговим завданням є забезпечення справедливості та притягнення до відповідальності російських військових і керівництва за воєнні злочини, вчинені на території України [2].

Масові порушення прав цивільних осіб на окупованих територіях або під час бойових дій вказують на недоліки в міжнародно-правовому регулюванні їхнього статусу. Зокрема, IV Женевська конвенція передбачає захист для поранених, хворих, літніх людей, дітей до 15 років, вагітних жінок та матерів з дітьми до семи років як категорій цивільного населення, яким гарантується захист від наслідків війни (стаття 14), а також особливий захист для осіб з інвалідністю, загиблих та поранених (стаття 16) [3].

Особливо слід відзначити роль Міжнародного кримінального суду в розслідуванні міжнародних злочинів, скоєних окремими особами, таких як геноцид, воєнні злочини, злочини проти людяності та злочин агресії. Україна, визнавши юрисдикцію МКС з 2014 року, передала докази вчинення російськими представниками воєнних злочинів та злочинів проти людяності на українській території. З лютого 2022 року прокурор МКС направив представників для розслідування фактів воєнних злочинів, скоєних російськими військовими в Україні. За підсумками розслідування прокуратура МКС видала ордер на арешт за обвинуваченням у геноциді українських дітей [4].

Для притягнення Російської Федерації до відповідальності за порушення норм міжнародного гуманітарного права необхідне використання комплексних правових механізмів. До них належать міжнародні судові інституції, зокрема Міжнародний кримінальний суд (МКС), який має юрисдикцію розглядати воєнні злочини, злочини проти людяності, геноцид та агресію. Окрім цього, важливим є залучення регіональних і національних судових органів, що можуть розглядати відповідні справи у межах універсальної юрисдикції. Притягнення до відповідальності також потребує ефективного збору та документування доказів, що свідчать про злочини, вчинені на території України. Важливою залишається міжнародна підтримка, що сприяє посиленню правових і санкційних заходів проти держави-порушника.

Список використаних джерел:

1. Тополевський Р. Юридична відповідальність за порушення людських прав і воєнні злочини під час агресії Російської Федерації проти України: передумови та перспективи. *Law of Ukraine/Pravo Ukraini*. 2023. №. 6. (дата звернення: 30.10.2024).
2. Царенко О. М., Тична Б. М., Федчук Т. Ю. Порушення норм міжнародного гуманітарного права в умовах російської збройної агресії. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. №. 4. С. 607-611. (дата звернення: 30.10.2024).
3. Ольховик Л. А. Женевське право як інструмент захисту конституційного права людини під час війни. *Молодий вчений*. 2023. URL: https://molodyivchenyi.ua/omp/index.php/conference/catalog/download/62/978/2044-1 (дата звернення: 30.10.2024).
4. Грушко М. В. Співпраця Міжнародного кримінального суду та України у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом. *Академічні візії.* 2023. №. 23. (дата звернення: 30.10.2024).

Тімур КУКАРІН,
здобувач вищої освіти

Науковий керівник:
Юлія ОЛІЙНИК,
викладач кафедри
адміністративного права і процесу
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ГРОМАДЯН У ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У зв'язку із введенням в Україні правового режиму воєнного стану 24 лютого 2022 року та активними бойовими діями на території країни, функціонування державних інституцій, зокрема Національної поліції, зазнало суттєвих змін. Національна поліція України виконує ключову роль у

забезпеченні прав і свобод людини та громадянина. В умовах воєнного стану ця діяльність набуває особливого значення, адже захист прав громадян від протиправних посягань, незважаючи на збройний конфлікт, залишається пріоритетом правоохоронних органів.

Законодавство України визначає, що одним із головних принципів діяльності поліції є дотримання прав і свобод людини, які гарантовані Конституцією, законами України, а також міжнародними договорами, ратифікованими Верховною Радою України (ст. 7 Закону України «Про Національну поліцію»). В умовах воєнного стану поліція адаптує свою діяльність до нових викликів, зокрема надає допомогу Збройним Силам України, забезпечує безпеку громадян та підтримує громадський порядок, що є ключовим для захисту прав і свобод українців у цей складний період [3].

Воєнний стан передбачає певні обмеження прав та свобод громадян, що враховано у змінах до правової основи діяльності Національної поліції. Було внесено значні доповнення до законодавства, зокрема до ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію», що суттєво розширило повноваження поліцейських. Стаття 8 цього Закону була доповнена частиною, яка визначає, що під час воєнного стану поліція діє відповідно до специфіки ситуації з урахуванням обмежень, встановлених Конституцією України та Законом України «Про правовий режим воєнного стану». Це зумовлено необхідністю пристосування поліції до нових умов та виконання важливих завдань у сфері національної безпеки. Додана ст. 90-1 Закону України «Про Національну поліцію» тимчасово припиняє громадський контроль за діяльністю поліції в умовах воєнного стану. Це обмежує такі види громадського нагляду, як річні звіти, резолюції недовіри керівникам поліції, зустрічі з представниками місцевого самоврядування та громадськими активістами. Відсутність громадського контролю може негативно вплинути на права та інтереси громадян і загальну ефективність роботи поліції, адже довіра громадськості є важливим критерієм оцінки діяльності правоохоронних органів [2, с. 35].

У зв’язку з воєнним станом розділ 5 Закону України «Про Національну поліцію», що стосується превентивних заходів, також було змінено. Тепер поліція має розширені повноваження. Серед них:

– перевірка документів – поліція може фіксувати дані документів осіб, які мають зовнішні ознаки, схожі на ознаки осіб, що самовільно залишили місця утримання військовополонених (п. 1 ч. 1 ст. 32 Закону);

– зупинка транспортних засобів – поліція отримала право зупиняти транспортні засоби, якщо є підстави вважати, що водій або пасажир є особою, яка незаконно покинула місце для утримання військовополонених [1, с. 8].

Незважаючи на розширені повноваження, діяльність поліції повинна залишатися підконтрольною законодавству, яке забезпечує права і свободи громадян. Обмеження громадського контролю і розширення примусових заходів викликають стурбованість серед правозахисників, оскільки ускладнюють реалізацію прав громадян і можливість моніторингу законності

дій поліцейських. Під час воєнного стану важливо зберегти баланс між ефективністю правоохоронної діяльності та захистом прав громадян, що є однією з головних умов демократичного розвитку держави [4, с. 68].

Таким чином, важливим напрямом роботи Національної поліції в умовах воєнного часу є не лише підтримання правопорядку, але й напрацювання ефективних заходів для захисту прав людини. Системна та цілеспрямована діяльність поліції, яка базується на принципах дотримання прав громадян, є необхідною умовою впровадження європейських та міжнародних стандартів. У зв'язку з цим важливо, щоб дії поліції були прозорими, зрозумілими для населення та виконувалися виключно на підставі закону. Лише за таких умов поліція зможе заслужити на довіру суспільства і стати ефективним інструментом у забезпеченні прав і свобод громадян в Україні.

Список використаних джерел:

1. Гусаров С. М., Салманова О. Ю., Комзюк А. Т. Актуальні проблеми адміністративно-правового регулювання діяльності Національної поліції України : монографія. Харків : Факт, 2022. 452 с.

2. Майоров В. В. Шляхи вдосконалення адміністративно-правового регулювання взаємодії поліції з населенням на засадах партнерства. *Право і суспільство*. 2020. № 2, ч. 2. С. 185–190.

3. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws /show/580-19.

4. Чанцева А. О. Адміністративно-правові засади діяльності патрульної поліції із забезпечення безпеки дорожнього руху в Україні: дисертація. Харків, Харківський національний університет внутрішніх справ, 2023. С. 79.

Катерина КУЧЕРЕНКО,
здобувач вищої освіти

Науковий керівник:
Марина ВОЙТЮК,
викладач кафедри теорії
та історії держави, права
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Сьогодні, в умовах повномасштабної агресії російської федерації, питання прав і свобод людини набули особливої гостроти та стали центральним елементом боротьби за справедливість та гідне життя кожного українця.

Повномасштабна війна проти України підкреслила необхідність міжнародної співпраці для забезпечення безпеки. Як держава, що відстоює демократичні цінності, Україна активно працює над захистом прав людини і залученням міжнародної спільноти до вирішення цього питання.

До забезпечення та захисту основних прав людини залучаються різноманітні міжнародно-правові інструменти. Це можуть бути як юридично обов'язкові документи, такі як конвенції та пакти, які встановлюють чіткі правила поведінки та визначають права та обов'язки держав, так і документи рекомендаційного характеру, наприклад, декларації та заяви, які формулюють загальні принципи та цінності.

Міжнародні органи по спостереженню, контролю за дотриманням основних прав людини (комісії, комітети) та по захисту цих прав (суди, трибунали).

Міжнародні органи, що захищають права людини, можна поділити на три основні групи: консультативні, контрольні та юрисдикційні. Консультативні органи формулюють загальні рекомендації, контрольні органи здійснюють моніторинг дотримання прав людини та надають конкретні рекомендації, а юрисдикційні органи приймають обов'язкові рішення.

Система захисту прав людини за останні десятиліття перетворилася на складну мережу органів та механізмів. Від прийняття Загальної декларації прав людини у 1948 році ООН розробила численні міжнародні договори та створила різноманітні органи для моніторингу та захисту прав людини в усіх їхніх аспектах (Рада Безпеки ООН, Економічна і соціальна рада ООН (під керівництвом Генеральної Асамблеї координує економічну та соціальну діяльність ООН і функціонуюча при ній Комісія зі становища жінок і Постійний форум ООН з питань корінних народів; Міжнародний Суд ООН; Секретаріат ООН).

На додаток до загальносвітової системи захисту прав людини значну роль відіграють регіональні механізми. Такі організації, як Рада Європи та Міжамериканська комісія з прав людини активно працюють над захистом прав людини на регіональному рівні.

Міжамериканська система захисту прав людини, що функціонує в рамках Організації американських держав, складається з двох основних органів: Міжамериканської комісії з прав людини та Міжамериканського суду з прав людини. Суд розглядає індивідуальні скарги та виносить рішення, які хоча й не мають прямої юридичної сили, мають значний моральний авторитет і впливають на поведінку держав.

Ключовим елементом європейської системи захисту прав людини є Європейський суд з прав людини. З моменту вступу України до Ради Європи в 1995 році наші громадяни отримали можливість звертатися зі скаргами безпосередньо до цього суду. Сьогодні Європейський суд в Страсбурзі займає одне з провідних місць у системі міжнародного правосуддя поряд з Міжнародним судом у Гаазі та Європейським судом у Люксембурзі [6].

Війна неминуче призводить до масових порушень прав людини, зокрема до зазіхань на найцінніше – право на життя. Російська агресія в Україні супроводжується численними злочинами, які цинічно маскуються під боротьбу з міфічним «геноцидом» на Донбасі [3].

Станом на 21 лютого 2023 р. до ЄСПЛ надійшло 4 справи України, серед яких була одна, в якій виступала із співпозивачем Україна та Нідерланди (справа щодо збитого літака «Боїнг-777» авіакомпанії Malaysia Airlines на сході України 2014 року) [5].

Але варто зазначити, що вихід російської федерації з Ради Європи створив значні перешкоди для міжнародного правосуддя. Тисячі скарг, включаючи подані Україною, тепер не можуть бути розглянуті Європейським судом з прав людини, оскільки російська федерація більше не підпадає під його юрисдикцію. Це ускладнює процес притягнення цієї країни до відповідальності за порушення прав людини.

Правозахисник Центру громадянських свобод Володимир Яворський пояснює, що теперішня позиція російської федерації полягає в тому, що після виходу з Конвенції з прав людини в березні вона більше не несе жодних зобов'язань. Він також підкреслює, що ЄСПЛ не може ухвалити рішення без участі російської федерації, оскільки за процедурою має бути присутній суддя від країни-відповідача. Однак є надія, що в майбутньому суд розгляне всі справи, а рішення ЄСПЛ зможуть стати доказами в інших судах, зокрема в ООН та міжнародних арбітражах, що вплине на розслідування міжнародних злочинів.

Таким чином, наведені факти свідчать про те, що повномасштабна агресія російської федерації проти України стала винятково гострим випробуванням для системи міжнародного захисту прав людини. Незважаючи на існуючі механізми та інструменти, їхня ефективність обмежується політичними реаліями та діями держави-агресора. Проте Україна продовжує активно співпрацювати з міжнародною спільнотою, щоб забезпечити справедливість та в подальшому притягнути винних до відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Шуміло І. А. Міжнародна система захисту прав людини: навчальний посібник / І. А. Шуміло. Київ: Вид. «ФОП Голембовська О.О.», 2018.

2. Основи міжнародно-правових стандартів прав людини: навч.-метод. посібник / за ред. завідувача кафедри міжнародного та європейського права О. В. Бігняка. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019.

3. Макеєва О. М. Права людини в системі базових європейських цінностей. *Юридичний вісник* 2 (63) 2022.

4. Україна vs росія: юридична боротьба в ЄСПЛ за притягнення країни-агресорки до відповідальності за порушення прав людини. Міністерство юстиції України. URL: https://minjust.gov.ua/news/ministry/ukraina-vs-rosiya-yuridichna-borotba-vespl-za-prityagnennya-kraini-agresorkido-vidpovidalnosti-za-porushennya-pravlyudini.

5. ЄСПЛ об'єднав дві справи України проти росії в одне велике провадження. Міністерство юстиції України. URL: https:// www.kmu.gov.ua/news/yespl-obiednav-

dvispravy-ukrainy-proty-rosii-v-odne-velykeprovadzhennia.

6. Бисага Ю. М., Палінчак М. М., Бєлов Д. М., Данканич М. М. Міжнародні засоби захисту прав та свобод людини і громадянина. Ужгород, 2003.

7. Росія вже не у ЄСПЛ. Що буде зі справами України проти РФ? URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news-62926473.

Ярослав ЛИСЮК,
здобувач вищої освіти

Науковий керівник:
Ігор СЕРДЮК,
доцент кафедри теорії та
історії держави та права,
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЯКОЮ МАЄ БУТИ РОЛЬ ООН У НЕДОПУЩЕННІ ТА РОЗВ'ЯЗАННІ МІЖДЕРЖАВНИХ КОНФЛІКТІВ?

Організація Об'єднаних Націй (ООН), була створена після Другої світової війни з метою забезпечення миру та безпеки, запобігання війнам і збройним конфліктам, а також сприяння розвитку міжнародного співробітництва. ООН повинна була стати глобальним центром для вирішення суперечок між державами, забезпечення мирних переговорів і, в разі необхідності, застосування санкцій чи миротворчих місій для відновлення миру. Проте збройна агресія рф проти України засвідчила недостатню ефективність цієї міжнародної організації у розв'язанні міждержавних конфліктів, в тому числі воєнних.

ООН складається з кількох основних органів, кожен з яких відіграє певну роль у підтримці міжнародного миру. Найважливіші з них – Генеральна Асамблея ООН, Радбез ООН і Міжнародний Суд. Генеральна Асамблея ООН складається з представників усіх держав-членів організації і обговорює ключові міжнародні питання, але її рішення не є обов'язковими для виконання. Радбез ООН, до складу якого входять 15 членів, має повноваження ухвалювати обов'язкові для виконання резолюції, застосовувати санкції та в разі потреби санкціонувати використання сили для підтримки миру. Однак саме Радбез ООН виявився найменш ефективним органом у контексті розв'язання міждержавних конфліктів.

Однією з основоположних ідей функціонування ООН є засада суверенної рівності держав. Згідно з цією імперативною вимогою кожна

держава має рівні права та незалежність, і ніхто не може втручатися в її внутрішні справи без згоди цієї держави. Це є важливим елементом міжнародного порядку, але одночасно стає суттєвою перепоною для ефективного реагування на агресію, особливо якщо держава-агресор є постійним членом Ради Безпеки ООН [1].

Основною проблемою ефективності ООН у недопущенні та розв'язанні міждержавних конфліктів є структура Ради Безпеки ООН, зокрема, наявність п'яти постійних членів, які володіють правом вето. Це Франція, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, США, Китай і росія. Кожен із цих членів має право заблокувати будь-яке рішення Ради Безпеки ООН, навіть якщо інші держави підтримують його прийняття.

У випадку зі збройною агресією росії проти України, рф, будучи постійним членом Ради Безпеки ООН, активно використовує своє право вето, зловживає ним, аби блокувати будь-які міжнародні дії під егідою ООН, спрямовані на припинення агресії та притягнення до юридичної відповідальності держави-агресора. Підтвердженням цьому слугують факти неодноразового використання росією права вето, щоб блокувати резолюції, які засуджують дії держави-агресора в Україні, або передбачають накладання санкцій проти рф. Це свідчить про серйозні проблеми у функціонуванні ООН, коли одна держава може фактично паралізувати роботу найбільш важливого органу організації, котрий покликаний припиняти міждержавні конфлікти або ж примушувати порушницю норм міжнародного права до миру [2].

Принагідно відзначити, що ООН була створена для вирішення конфліктів, характерних для середини 20-го століття, коли війни мали чітко визначених учасників, а суперечки здебільшого відбувалися в межах держав. Сучасні конфлікти, однак, часто мають нові форми: вони можуть бути гібридними, включати інформаційні війни, кібернапади, а їх учасники можуть використовувати приватні військові компанії й інші заборонені законом військові формування. ООН не має адекватних інструментів для ефективного реагування на такі загрози.

Збройна агресія росії проти України не є звичайною війною між двома державами. Це війна, що супроводжується масованими кібернападами, інформаційними атаками, а також підтримкою сепаратистських груп і навіть використанням «гуманітарних місій» для досягнення військових цілей. ООН не готова до такого роду сучасних загроз, а отже, її дії не відповідають вимогам часу.

ООН має право застосовувати військову силу для підтримки миру лише у випадках, коли це санкціоновано Радою Безпеки цієї організації. Однак у випадку збройної агресії, навіть якщо вона очевидна, застосування військової сили під егідою ООН є складним і малоймовірним через зловживання вже згаданим правом вето. Це означає, що навіть у ситуаціях, коли збройна агресія є відверто незаконною, ООН не може надати підтримку постраждалій стороні через відсутність консенсусу серед держав-членів Ради Безпеки ООН.

Незважаючи на численні обмеження, ООН все ж має певний потенціал

для впливу на військовий конфлікт через свою гуманітарну складову. ООН може організовувати гуманітарні місії, надавати допомогу біженцям, виступати з заявами про порушення прав людини і санкціонувати миротворчі операції у випадках, коли конфлікти не призвели до відкритого застосування сили або війни. Однак наявність блокувального вето і повна відсутність військового втручання робить цю участь досить обмеженою, а отже, недостатньою [3].

Таким чином, участь ООН у вирішенні гуманітарних питань є важливою, однак недостатньою, оскільки організація не має необхідних інструментів для ефективної протидії збройним конфліктам.

Роль ООН у недопущенні та вирішенні міждержавних конфліктів, особливо тих, які супроводжуються збройною агресією, значно обмежена кількома факторами:

1) зловживанням правом вето держав – постійних членів, зокрема, росії, що блокує ухвалення ефективних рішень щодо можливої локалізації конфлікту або ж протидії агресору;

2) недостатньою гнучкістю у реагуванні на нові загрози, такі як гібридні війни, в тому числі ті, що супроводжуються проведенням інформаційних операцій;

3) невикористанням військової сили для припинення агресії, що обумовлено принципами організації і вимогою консенсусу серед членів Ради Безпеки ООН у питанні ухвалення спільного рішення.

З огляду на ці фактори, ООН в її нинішньому вигляді не може ефективно протидіяти збройним конфліктам, а отже, не здатна забезпечити мир і стабільність у контексті збройної агресії росії проти України. Це ставить під сумнів ефективність ООН як основного механізму забезпечення міжнародного миру і безпеки в умовах нових глобальних викликів. Також це свідчить про необхідність реформування ООН і, зокрема, її безпекової складової, для адекватного реагування на сучасні загрози світовому правопорядку.

Список використаних джерел:

1. Богінська І. Міжнародна оорганізація як третя сторона у врегулюванні конфлікту на прикладі «тріскових» війн між Ісландією та Великою Британією. Міжнародні конфлікти у сучасному світі: від регіонального протистояння до глобального суперництва. Матеріали міжнародної наукової конференції. (Львів, 11 грудня 2019 р.). Упорядники: Мальський М.З., Кучик О.С., Вовк Р.В. Львів: Факультет міжнародних відносин ЛНУ ім. І.Франка, 2019. 86 с.

2. Волощук О. Т. Відповідальність РФ за агресію та інші міжнародні злочини проти України в контексті проблеми виконання рішень міжнародних судів. *Знання європейського права*. 2022. № 2. С. 126–130.

3. Патлашинська І. В. Аналіз шляхів мирного вирішення міжнародних спорів: відповідь на сучасні виклики. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 9. С. 568-572.

Максим ЛУБ'ЯНИЙ,
здобувач вищої освіти

Науковий керівник:
Марина ВОЙТЮК,
викладач кафедри теорії
та історії держави та права,
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У РЕГІОНАЛЬНІЙ МІЖНАРОДНІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ – РАДІ ЄВРОПИ

В сучасних умовах розвитку правової держави захист прав людини є основою існування демократичного суспільства кожної країни. Це питання стає особливо актуальним, коли йдеться про захист соціальних прав людини.

Ключовим елементом в системі захисту прав людини в рамках Ради Європи виступає Європейський Суд з прав людини (далі – ЄСПЛ), який був створений з метою забезпечення дотримання прав і свобод людини у країнах-членах організації. Створений у 1959 році, Суд виконує функцію контролю за дотриманням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, 1950 року (далі – Конвенція). ЄСПЛ став важливим механізмом захисту прав людини, який впливає на законодавство та практику держав-учасниць [3, с. 61].

ЄСПЛ виконує функцію судового контролю за дотриманням прав людини, наданих Конвенцією. Суд має юрисдикцію розглядати справи, що стосуються порушення прав, гарантованих Конвенцією, такими як право на життя (стаття 2), заборона катувань (стаття 3), право на справедливий суд (стаття 6) та право на повагу до приватного і сімейного життя (стаття 8). Протягом років суд накопичив значний обсяг прецедентного права, яке стало основою для інтерпретації і застосування прав людини на національному рівні. ЄСПЛ сприяє уніфікації стандартів захисту прав людини в Європі. Через свої рішення суд формулює принципи, які мають загальноєвропейське значення, тим самим сприяючи розвитку правової системи країн-членів Ради Європи. Це важливо, оскільки країни з різними правовими системами та культурними традиціями можуть підходити до реалізації прав людини по-різному. Суд завдяки своїм рішенням запроваджує спільні стандарти, які зобов'язують держав адаптували своє законодавство до вимог Конвенції [4, с. 69].

Також ЄСПЛ виконує просвітницьку функцію, підвищуючи обізнаність громадян про їхні права шляхом розгляду справ і публікуючи свої рішення, суд звертає увагу на важливість захисту прав людини, тим самим сприяючи розвитку правової свідомості суспільства. Це сприяє формуванню громадянського суспільства, в якому люди більш активно захищають свої

права та звертаються за юридичною допомогою в разі їх порушення. Крім того, важливо зазначити, що ЄСПЛ не лише розглядає індивідуальні скарги, але й може втручатися в системні проблеми, які викликають масові порушення прав людини [2, с. 44]. Суд може виносити рішення, які вимагають від держави змінити своє законодавство або практику, що є особливо важливим у випадках, коли ситуація в країні потребує термінового втручання. Незважаючи на свою ефективність, ЄСПЛ стикається з певними викликами. Зростаюча кількість скарг, яка надходить до суду, перевищує його можливості, що призводить до затримок у розгляді справ. Це ставить під загрозу швидкість та ефективність правосуддя, що є важливим аспектом захисту прав людини. Таким чином, необхідні зусилля для реформи системи, щоб забезпечити більш оперативний і ефективний захист прав людини [3, с. 48].

Тож Європейський суд з прав людини є важливим механізмом захисту прав людини в системі Ради Європи. Його роль полягає в забезпеченні дотримання прав і свобод людини, уніфікації стандартів їх захисту, підвищенні обізнаності громадян та вирішенні системних проблем. Успішна діяльність Суду має суттєве значення для зміцнення демократії та правової держави в Європі.

Список використаних джерел:

1. Improving the protection of social rights in Europe. Volume II «Report identifying good practices and making proposals with a view to improving the implementation of social rights in Europe»: adopted by the CDDH at its 91s t meeting (18–21 June 2019).

2. Бадида А. Ю. Соціальні права у практиці Європейського суду з прав людини. *Право України*. 2019. № 9. С. 141-153.

3. Максимович Р. Роль Європейського суду з прав людини в механізмі захисту соціальних та економічних прав людини. *Науковий вісник Академії муніципального управління.* Серія : Право. 2015. Вип. 1. С. 31-40.

4. Яковлєв А.А. Міжнародно-правове співробітництво у захисті права власності в системі Ради Європи : Автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.11. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2020. 20 с.

Дмитро МАКАРОВ,
здобувач вищої освіти

Науковий керівник:
Юлія ОЛІЙНИК,
викладач кафедри
адміністративного права і процесу
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ, ЗАХИСТ ПРАВ ДИТИНИ ТА ПРЕВЕНТИВНІ СТРАТЕГІЇ ПРОТИДІЇ БУЛІНГУ

Права жінок і дітей є важливими складовими системи захисту прав людини у будь-якому демократичному суспільстві. Визнання рівноправності жінок і захист дітей від насильства, експлуатації та дискримінації є невід'ємною частиною міжнародних і національних правових систем. Окрему роль у забезпеченні прав дітей та жінок відіграє проблема булінгу, яка набуває особливого значення в освітніх і соціальних установах. Булінг, або цькування, є серйозним соціальним явищем, що порушує права людини, спричиняючи психічні й фізичні страждання, особливо серед уразливих груп, таких як діти та жінки. Тому профілактика булінгу є одним із ключових завдань сучасного суспільства.

У сучасному світі проблема захисту прав жінок та дітей залишається надзвичайно актуальною. Незважаючи на міжнародні норми та законодавчі акти, які забезпечують рівноправність та захист, випадки порушення прав жінок і дітей продовжують траплятися в різних країнах. Сучасна Україна також стикається з низкою викликів у цій сфері, зокрема через складну соціально-економічну ситуацію та наслідки воєнних конфліктів. Питання булінгу також є гострою проблемою, що впливає на психологічне та емоційне здоров'я дітей, а також на їх соціальну адаптацію та успішність у школі. Розвиток правової культури і правосвідомості серед молоді, попередження булінгу і насильства щодо жінок і дітей стає важливим елементом державної політики та соціального розвитку.

Метою цього дослідження є всебічний аналіз прав жінок і дітей у контексті міжнародних і національних правових норм, а також вивчення ефективних методів профілактики булінгу. Для досягнення цієї мети необхідно дослідити, як захищаються права жінок і дітей на законодавчому рівні, визначити основні проблеми у сфері їхнього забезпечення та розглянути ефективні способи боротьби з булінгом.

Міжнародне право приділяє велику увагу захисту прав жінок, прагнучи забезпечити рівноправність у всіх сферах суспільного життя. Однією з найважливіших міжнародних угод, що стосується прав жінок, є Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW), прийнята у 1979 році. Ця конвенція покликана гарантувати жінкам рівні права з

чоловіками у сфері праці, освіти, охорони здоров'я, а також захисту від насильства.

Іншими важливими міжнародними актами є Пекінська декларація та Платформа дій, прийняті на IV Всесвітній конференції зі становища жінок у 1995 році, які окреслюють стратегії щодо гендерної рівності та захисту прав жінок [4].

Україна приєдналася до багатьох міжнародних договорів, що стосуються захисту прав жінок, і прийняла низку законодавчих актів для забезпечення гендерної рівності. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» встановлює правові основи для досягнення рівності жінок і чоловіків у всіх сферах суспільного життя, зокрема в роботі, освіті, політиці. Крім того, Україна активно працює над запобіганням насильству проти жінок, зокрема через ухвалення Закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Однак незважаючи на законодавчі заходи, жінки в Україні продовжують стикатися з дискримінацією на ринку праці, нижчими рівнями оплати праці, а також із проявами гендерного насильства. Особливо гостро це питання постає у контексті воєнних дій, де жінки стають жертвами сексуального насильства і втрати економічної незалежності [5, с. 32].

Одним з головних документів, що визначає права дітей, є Конвенція ООН про права дитини, прийнята в 1989 році. Вона встановлює основні принципи захисту дітей, включаючи право на життя, право на освіту, право на охорону здоров’я та захист від насильства і експлуатації. Конвенція також передбачає, що дитина має право на особливий захист і піклування, а її найкращі інтереси повинні бути пріоритетними в усіх рішеннях, що стосуються дітей.

Україна, як держава-учасниця Конвенції про права дитини, забезпечує захист прав дітей через відповідне законодавство. Закон України «Про охорону дитинства» гарантує дітям право на безкоштовну освіту, охорону здоров'я, соціальний захист і захист від будь-яких форм насильства. Державна політика щодо дітей спрямована на підтримку родин, попередження дитячої бездоглядності та створення безпечного середовища для розвитку дитини [2, с. 87].

Однак у реальності багато дітей стикаються з порушенням своїх прав, зокрема через недостатній рівень матеріального забезпечення родин, випадки домашнього насильства та булінг у школах.

Булінг – це агресивна поведінка, спрямована на залякування або приниження іншої особи. Булінг може мати різні форми: фізичне насильство, психологічне цькування, соціальна ізоляція або кібербулінг. Особливо вразливими до булінгу є діти, які через свою емоційну незрілість і соціальну залежність часто стають жертвами цькування з боку однолітків [7, с. 42].

Школа є місцем, де діти проводять значну частину свого часу, тому булінг часто виникає саме в шкільному середовищі. За даними досліджень, близько 30 % школярів в Україні стикалися з булінгом у тій чи іншій формі.

Це негативно впливає на їхнє психологічне здоров'я, самооцінку та академічну успішність. Часто булінг супроводжується відчуженням жертви, що може призвести до серйозних психічних розладів, таких як депресія, тривожні розлади або навіть суїцидальні думки.

Профілактика булінгу вимагає комплексного підходу, що включає залучення як вчителів, так і батьків і самих учнів. Одним із головних елементів профілактики є виховання у дітей почуття поваги до прав інших, розвиток емпатії та навичок ненасильницького вирішення конфліктів [6, с. 44].

На рівні школи необхідно запроваджувати програми з протидії булінгу, які включають:

– Проведення інформаційних занять для учнів, які пояснюють, що таке булінг і які його наслідки.

– Навчання вчителів та шкільного персоналу, як розпізнавати булінг і як реагувати на нього.

– Створення в школах безпечного середовища, де учні можуть звертатися за допомогою без страху перед переслідуванням [1].

Захист прав жінок і дітей, а також профілактика булінгу є невід'ємними елементами правового і соціального розвитку будь-якої держави. Міжнародні стандарти, такі як Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та Конвенція про права дитини, забезпечують правову основу для захисту цих уразливих груп. Проте для ефективної реалізації прав жінок і дітей необхідно впроваджувати комплексні заходи на національному рівні, що включають профілактику булінгу, боротьбу з насильством та створення рівних можливостей для розвитку.

Булінг є серйозною соціальною проблемою, яка потребує активної профілактики в освітніх установах. Запобігання цькуванню вимагає об'єднаних зусиль усіх учасників навчального процесу і суспільства в цілому. Тільки через співпрацю та свідоме ставлення до прав людини можна забезпечити безпечне і комфортне середовище для розвитку дітей і жінок.

Список використаних джерел:

1. Берднік І. В. До питання кваліфікації сексуального насильства в умовах міжнародного збройного конфлікту. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* URL: http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/274200/269408.

2. Гончарова Ю. А. Роль та місце принципу ґендерної рівності в сучасному міжнародному праві : дис. канд. юр. наук. Київ, 2017. 200 с.

3. Ґендерні стандарти сучасної освіти: збірка рекомендацій. Програма розвитку ООН в Україні. 2017. с. 330.

4. Дроздов О., Дроздова О. Про проблеми сексуального та гендерного насильства в умовах збройного конфлікту. Судово-юридична газета. 24 серпня 2022. URL: https://sud.ua/uk/news/blog/247519-pro-problemi-seksualnogo-ta-gendernogo-nasilstva-v-umovakh-zbroynogokonfliktu.

5. Лаворик А. В., Острогляд О. В. Кримінологічна характеристика домашнього психологічного насильства у контексті новел вітчизняного законодавства. Теоретичні та практичні проблеми розвитку кримінального права і процесу: матеріали IX Всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Івано-Франківськ, 04 грудня 2020

року). Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2020. С. 33-36.

6. Марценюк Т. Гендерна політика Європейського Союзу: Загальні принципи та найкращі практики. *Міжнародний центр перспективних досліджень*. 2015. С. 44.

7. Уварова О. О. Захист прав жінок: Юридичні інструменти забезпечення ґендерної рівності в Україні. Видавництво «ФОП Голембовська О. О.» 2019. 116 с.

Ярослав МОСКАЛЕНКО,
здобувач вищої освіти

Науковий керівник:
Юлія ЗАВГОРОДНЯ,
доцент кафедри теорії та історії держави та права, конституційного права та прав людини Дніпровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВО НА СВОБОДУ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ ТА ЦЕНЗУРА: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Право на свободу вираження поглядів є одним із фундаментальних прав, закріплених у міжнародних документах, таких як Загальна декларація прав людини та Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Це право лежить в основі демократичного суспільства, забезпечуючи можливість участі громадян у суспільному житті, впливу на політичні процеси та обговорення актуальних питань. Однак реалізація цього права часто вступає в конфлікт із необхідністю забезпечення національної безпеки, громадського порядку, захисту моральності або прав інших осіб. У таких випадках постає питання про межі свободи вираження, правомірність її обмеження та ризики встановлення цензури. Як зазначають вітчизняні вчені, важливою складовою демократичного устрою є свобода слова, без якої навряд чи можлива демократія загалом. З другої половини XX століття, коли формується міжнародна система захисту людських прав, право на свободу слова закріплюється у всіх міжнародних актах, пов'язаних зі сферою людських прав [1, с. 312].

Сьогодні проблема балансу між свободою вираження поглядів та державним регулюванням набуває особливого значення в умовах глобалізації інформаційного простору, швидкого розвитку цифрових технологій та соціальних мереж. У таких умовах важливо забезпечити адекватний правовий механізм для захисту як свободи слова, так і прав осіб, які можуть зазнати шкоди через зловживання цим правом.

Збройний конфлікт, у тому числі й війна проти України, актуалізує

дослідження меж свободи вираження поглядів у контексті забезпечення національної безпеки та протидії пропаганді. В умовах війни свобода слова може бути використана як інструмент інформаційних та психологічних операцій, спрямованих на дестабілізацію суспільства, деморалізацію населення або поширення дезінформації. У таких умовах держава змушена вживати заходів щодо обмеження певних форм висловлювань, таких як мова ненависті, заклики до насильства або виправдання агресії.

Водночас існує небезпека, що під виглядом боротьби з пропагандою може запроваджуватися надмірна цензура, яка порушує базові принципи демократії. Це створює виклик для правової системи в частині пошуку балансу між свободою вираження поглядів і захистом суспільних інтересів, зокрема у воєнний час. Згадаємо, що в останньому звіті щодо України Єврокомісія наголошує на необхідності:

- відмовитися від марафону;
- припинити тиск на журналістів та громадянське суспільство;
- забезпечити свободу діяльності опозиційних сил;
- повернути підзвітність уряду парламенту;
- зробити роботу Верховної Ради прозорою, зокрема, шляхом забезпечення доступу журналістів та балансу в інформаційному просторі парламентського каналу [2].

Дослідження цієї теми є особливо важливим для України, яка не лише прагне зберегти демократичні цінності, але й змушена протистояти інформаційній агресії, яка є невід'ємною частиною сучасної війни. Вироблення правових підходів, що забезпечують ефективний захист інформаційного простору без порушення фундаментальних прав, є нагальною потребою для національної правової системи.

Отже, право на свободу вираження поглядів є одним із фундаментальних прав. Свобода вираження включає не лише право висловлювати власні думки, але й шукати, отримувати та передавати інформацію без втручання органів державної влади. Хоча це право не є абсолютним. Його реалізація може бути обмежена в умовах, коли це необхідно для захисту прав інших осіб, національної безпеки, громадського порядку чи моральності.

Цензура, як крайній засіб обмеження свободи вираження, залишається однією з найбільш суперечливих тем у сфері правозастосування. Вона може здійснюватися як у формі попереднього контролю за змістом інформації до її публікації, так і в формі відповідальності після поширення. Попередня цензура здебільшого вважається несумісною з демократичними принципами, оскільки створює ризики необґрунтованого втручання держави у право на свободу слова. Водночас існують обставини, коли застосування цензури є виправданим, наприклад, у випадках боротьби з пропагандою, закликами до насильства чи іншими видами інформації, які можуть загрожувати суспільному порядку.

Окремого значення тема взаємодії свободи вираження поглядів і цензури набуває у контексті збройного конфлікту. Воєнні дії створюють умови, за яких

інформація стає одним із ключових інструментів впливу на суспільство. Поширення дезінформації, пропаганда ворожнечі та маніпуляція громадською думкою можуть використовуватися як складова гібридної війни, завдаючи шкоди національній безпеці. У таких умовах держава змушена запроваджувати заходи, спрямовані на захист інформаційного простору, включаючи тимчасові обмеження на свободу вираження. Однак такі заходи повинні бути чітко врегульовані законом і відповідати принципу пропорційності, аби уникнути необґрунтованого обмеження фундаментальних прав.

Сучасна правова доктрина акцентує увагу на необхідності пошуку балансу між свободою вираження та забезпеченням національних інтересів. Такий баланс повинен враховувати специфіку демократичного суспільства, де вільне поширення інформації та критика влади є невід'ємною складовою. Водночас держава несе відповідальність за захист громадян від зловживань, які можуть виникати через безконтрольне поширення шкідливого контенту.

Таким чином, тема права на свободу вираження поглядів та цензури має значний правовий і практичний потенціал для дослідження, адже охоплює не лише аспекти захисту фундаментальних прав, а й питання протидії інформаційним загрозам у глобальному масштабі.

Список використаних джерел:

1. Alforova T. M., Koba M. M., Lehka O. V., Kuchuk A. M. Right to Freedom of Expression v. Reputation Protection (Based on ECtHR Practice Materials). *The Age of Human Rights Journal*. 2022. №(18). P. 311-330.

2. Ukraine Report 2024. URL https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2024_en.

Данило НОСИК,
здобувач вищої освіти

Науковий керівник:
Марина ВОЙТЮК,
викладач кафедри теорії
та історії держави і права,
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ПОРУШЕННЯ ПОЛОЖЕНЬ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Порушення Конвенції про захист цивільного населення під час повномасштабного вторгнення росії в Україну через систематичні атаки на цивільні лікарні та медичну інфраструктуру демонструють серйозне

порушення міжнародного гуманітарного права та загальноприйнятих правил війни, що викликало жорстку критику з боку міжнародної спільноти, включаючи Раду Європи.

Внаслідок повномасштабної війни, розв'язаної росією проти України, 1523 медичних заклади було пошкоджено та ще 195 – зруйновано вщент. Окрім того, російська армія пошкодила 103 та знищила 258 автівок екстреної медичної допомоги [1].

Обстріли росією лікарень, амбулаторій, автомобілів швидкої допомоги та іншої медичної інфраструктури є прямим порушенням Женевської конвенції про захист цивільного населення (далі –Конвенція), яка забороняє будь-які атаки на об'єкти, що надають медичну допомогу цивільному населенню. Стаття 18 Конвенції чітко захищає цивільні лікарні, забороняє будь-які ворожі дії щодо них.

Крім того, транспорт із пораненими, згідно зі статтею 21, також повинен бути захищеним і мати спеціальні емблеми для недопущення нападу. Дана стаття визначає, що колони автомобілів або санітарні поїзди на суші чи на спеціально оснащених суднах на морі, які перевозять поранених і хворих цивільних осіб, інвалідів та породілей, користуються повагою та захищаються так само, як і лікарні [2].

Проте російська армія систематично ігнорує ці положення, завдаючи масштабних руйнувань українській медичній інфраструктурі. Унаслідок цих дій зруйновано або пошкоджено сотні лікарень і автомобілів швидкої допомоги, що унеможливлює надання медичної допомоги мирним жителям і ставить під загрозу життя багатьох людей.

Європа та інші міжнародні організації засудили ці дії росії, визнавши це грубим порушенням норм міжнародного гуманітарного права. Рада Європи неодноразово наголошувала на необхідності дотримання міжнародного гуманітарного права та вимагала негайного припинення атак на цивільну інфраструктуру. У своїх заявах вона закликала до відповідальності всіх, хто причетний до воєнних злочинів, і підкреслила, що дії росії повинні бути об'єктом міжнародного розслідування та судових процесів.

Таким чином, положення Женевських конвенцій на практиці держава-агресорка не виконує. Атаки на медичні заклади продовжуються, незважаючи на численні дипломатичні заяви та заклики зупинити насильство. Реакція міжнародних організацій, таких як Рада Європи та ООН, обмежується здебільшого дипломатичним осудом, що свідчить про неефективність існуючих механізмів міжнародного права, які не можуть забезпечити захист цивільного населення та інфраструктури під час збройних конфліктів. З огляду на це, міжнародна спільнота має перейти від дипломатичних заяв до активних дій, які включають посилення санкцій, військову підтримку України, а також створення нових механізмів для забезпечення дотримання гуманітарного права в умовах війни.

Список використаної літератури:

1. Втрати медичної системи URL: https://moz.gov.ua/uk/vtrati-medichnoi-sistemi-za-ponad-23-misjaci-vijni-rosija-poshkodila-1523-ob%E2%80%99ekti-medzakladiv-ta-sche-195-zrujnuvala-vschent- (дата звернення 20.09.24).
2. Конвенція про захист цивільного населення під час війни URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення 20.09.24).
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 20.09.24).

Єлизавета ПАВЛУХ,
здобувач вищої освіти

Науковий керівник:
Юлія ЗАВГОРОДНЯ,
доцент кафедри теорії
та історії держави та права,
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРЕЗУМПЦІЯ НЕВИНУВАТОСТІ ТА ПРАВО НА СВОБОДУ І ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Тема презумпції невинуватості та права на свободу і особисту недоторканність є однією з фундаментальних у будь-якій правовій системі. Презумпція невинуватості та право на свободу і особисту недоторканність є основоположними принципами кримінального процесу та прав людини, які забезпечують справедливий судовий розгляд і захист індивіда від свавільних чи неправомірних дій з боку держави.

В умовах мирного часу ці принципи є невід'ємною частиною демократичної правової системи. Проте їхнє застосування в умовах воєнного стану потребує детального аналізу та особливої уваги, оскільки такі обставини створюють ризики для прав людини через обмеження прав і свобод, які можуть бути необхідні для забезпечення національної безпеки та громадського порядку.

Воєнний стан як надзвичайний правовий режим має суттєвий вплив на діяльність державних органів, зокрема на застосування заходів обмеження прав і свобод громадян. У цих умовах можливе введення обмежень на право на свободу та особисту недоторканність, а також на певні процесуальні гарантії, такі як презумпція невинуватості. Наприклад, у разі військових

злочинів або підозр у шпигунстві можуть застосовуватися прискорені судові процедури, без належного дотримання всіх стандартів кримінального процесу, що потенційно підриває принцип презумпції невинуватості.

З огляду на це, дослідження теми презумпції невинуватості та права на свободу і особисту недоторканність в умовах воєнного стану є надзвичайно важливим для розуміння правових викликів, що постають перед національними правовими системами в умовах надзвичайних ситуацій. Визначення меж та умов, за яких обмеження цих прав є правомірними, і вивчення механізмів захисту прав осіб у період воєнного стану має велике значення для запобігання зловживанням і відновлення правової рівноваги в умовах надзвичайних обставин.

Тема набуває особливої актуальності в Україні, де в умовах триваючого збройного конфлікту та оголошеного воєнного стану важливо визначити чіткі межі застосування обмежень прав людини та забезпечити ефективний правовий захист від свавільних дій, що можуть загрожувати індивідуальним правам і свободам.

У цьому контексті згадаємо ч. 5 ст. 615 Кримінального процесуального кодексу України, відповідно до якої, коли підготовче судове засідання не може відбутися, то запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, який був обраний раніше, автоматично продовжується до того моменту, поки суд зможе розглянути це питання. Проте такий автоматичний пролонгаційний термін не може перевищувати двох місяців [1].

Цей припис має важливе юридичне значення і потребує детального аналізу в контексті презумпції невинуватості та права на свободу та особисту недоторканність, особливо в умовах обмежень, передбачених у правовій системі під час досудового розслідування.

Згідно з презумпцією невинуватості, особа, яка підозрюється в скоєнні злочину, вважається невинною, поки її винуватість не буде доведена в судовому порядку. Це означає, що жодна особа не повинна піддаватися покаранню до винесення вироку судом, і її права на свободу та особисту недоторканність мають бути захищені, якщо немає достатніх підстав для обмеження цих прав.

Припис, що вказує на можливість продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою без проведення підготовчого судового засідання, може бути сприйнятий як потенційне порушення презумпції невинуватості, оскільки особа залишається під вартою навіть до вирішення питання в судовому засіданні. Це суперечить основним принципам кримінального процесу, зокрема праву на свободу та особисту недоторканність, оскільки особа може бути позбавлена волі без належної судової перевірки, що є необхідним для підтвердження обґрунтованості таких обмежень.

З одного боку, цей припис може бути обґрунтований необхідністю забезпечення належного розслідування і недопущення можливості впливу на свідків чи приховування доказів, що є важливим для належного ведення

кримінального процесу. Водночас у випадку, коли підозрюваний тримається під вартою понад встановлений термін, це може порушувати принципи правового захисту, особливо якщо продовження тримання під вартою відбувається без належного судового контролю, який є ключовим для забезпечення прав людини.

Цей припис також ставить під питання застосування запобіжного заходу тримання під вартою як міри, що має бути виключно обґрунтованою, пропорційною і необхідною для досягнення цілей кримінального процесу. Його застосування повинно бути ретельно перевірене судом, а тримання під вартою без такого контролю може стати порушенням гарантій прав на свободу та особисту недоторканність.

Таким чином, припис може викликати певні правові проблеми, оскільки він передбачає продовження обмеження прав на свободу під час розслідування без проведення судового засідання. Важливо, щоб цей механізм застосовувався лише у виключних випадках, з належним дотриманням принципів пропорційності та захисту прав людини, що є важливим елементом в контексті гарантій презумпції невинуватості та права на свободу в демократичному суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

Олександр ПОДРЄЗ,
здобувач вищої освіти

Науковий керівник:
Юлія ОЛІЙНИК,
викладач кафедри
адміністративного права і процесу
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ

У сучасному світі основними характеристиками життя є глибокі інтеграційні процеси, які охоплюють різні сфери: економіку, політику, соціальні відносини та право. Ці інтеграційні процеси, зокрема, проявляються в посиленні міграційних процесів, які призводять до виникнення численних правовідносин, що виходять за межі однієї держави. Ці правовідносини потребують регулювання на міжнародному рівні, що стало особливо актуальним у контексті прагнення держав стати демократичними, де закони

працюють, а люди мають певні свободи і рівні права.

В Україні інтеграція законодавства в європейське право має важливе значення для захисту прав дітей. У цьому контексті ратифікація міжнародних договорів у сфері сімейного права, розроблених в рамках Ради Європи та Гаазької конференції з міжнародного приватного права, є ключовою. Ці угоди дозволяють вирішувати практичні питання, пов’язані з реалізацією прав дітей, регулюючи матеріальні та особисті відносини між батьками та дітьми. Одним із основних документів, що окреслює права дитини, є Конвенція ООН про права дитини, яка визначає правові стандарти у сфері захисту прав дітей. Ця конвенція була ратифікована Україною 27 лютого 1991 року та набула чинності 27 вересня того ж року. Вона встановлює основоположні права дитини, зокрема право на життя, розвиток, освіту та захист від насильства і експлуатації [1, 3].

Важливою частиною міжнародного правового поля України є також низка договорів, підписаних у 2002–2003 роках, які регулюють різні аспекти прав дітей. Зокрема, у 2006 році Україна ратифікувала Конвенцію про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей (1980), Європейську конвенцію про здійснення прав дітей (1996), Конвенцію про юрисдикцію, щодо батьківської відповідальності та захисту дітей (1996) та інші угоди, які стосуються стягнення аліментів за кордоном і визнання рішень стосовно зобов’язань про утримання [2, с. 45].

Україна не лише приєднується до чинних конвенцій, але й активно бере участь у розробці нових міжнародних інструментів у сфері сімейного права, таких як Європейська конвенція з усиновлення та Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення. Важливим є й той факт, що не всі країни ЄС ратифікували Стамбульську конвенцію, зокрема Угорщина, Чехія, Латвія, Литва та Словаччина. Україна, як одна з країн-авторок Стамбульської конвенції, підписала її 7 листопада 2011 року, а ратифікувала 20 червня 2022 року. Стосовно Європейської конвенції про визнання та виконання рішень щодо опіки над дітьми, яка була розроблена в рамках Ради Європи, її ратифікація відбулася відповідно до Закону України від 6 березня 2008 року № 135-VI. Ця конвенція надає можливість вирішувати питання, пов’язані з піклуванням про дитину. Вона визначає термін "опіка" як право особи на можливість піклуватися про дитину, що включає питання місця проживання та контактів з дитиною. Положення конвенції застосовуються не лише до фізичних, але й до юридичних осіб, установ та організацій, при цьому не поширюються на осіб, які представляють інтереси дітей [4].

Відповідно до статті 171 Сімейного кодексу України дитина має право на власні думки та на те, щоб їх висловлювати. Це право є важливим аспектом її особистісного розвитку і сприяє формуванню у дитини почуття власної гідності. Батьки та інші члени сім'ї зобов'язані створювати умови для вільного висловлювання думок дитини та брати до уваги її думки при ухваленні рішень, які стосуються її особистого життя. Стаття 17 Сімейного кодексу визначає

роль органів опіки та піклування у забезпеченні виконання сімейних прав і обов'язків. Ці органи відповідають за допомогу особам у здійсненні їхніх прав, а також беруть участь у судових справах, пов'язаних з позбавленням батьківських прав та їх поновленням. Таким чином, вони виступають як захисники інтересів дитини у правовій системі.

Конституційний Суд України визнав невтручання в сімейне життя безпідставним, за винятком випадків, передбачених законом. У статті 51 Конституції України зазначається, що дитинство охороняється державою, що є важливим елементом захисту прав дітей. Закон України «Про охорону дитинства» також встановлює обов'язок держави забезпечити належні умови для розвитку дітей, що підкреслює важливість сімейного оточення в цьому процесі. Згідно з Сімейним кодексом, батьки мають обов'язок утримувати своїх дітей з моменту їх народження до досягнення ними повноліття. Це включає в себе не тільки матеріальні витрати, але й емоційну підтримку та виховання. У випадку неналежного виконання цих обов'язків батьки можуть нести відповідальність перед законом [2, с. 84].

Міжнародно-правова договірна база України також сприяє захисту прав дітей. Зокрема, в Україні укладені двосторонні договори про правову допомогу у цивільних справах, які дозволяють вирішувати питання стягнення аліментів з громадян, що проживають за кордоном. Це є важливим кроком у забезпеченні прав дитини на утримання, незалежно від місця проживання батьків. В Україні протягом останнього часу відбулися значні зміни в осмисленні та реалізації прав дітей. Держава почала більше уваги приділяти інтересам дітей, удосконалюючи механізми контролю за дотриманням законодавства в сфері охорони дитинства. Розвиток соціально-правових інституцій, які займаються захистом дітей, також сприяє поліпшенню ситуації в цій сфері.

Отже, захист прав дітей в Україні є багатогранним процесом, який вимагає комплексного підходу з боку держави, суспільства та родини. Завдяки наявності чітких правових норм у Сімейному кодексі та зобов'язанням міжнародного права Україна має можливості для ефективного захисту прав дітей та створення умов для їхнього гармонійного розвитку. Однак важливо, щоб усі учасники процесу працювали разом для досягнення цих цілей, забезпечуючи щасливе та безпечне дитинство для кожної дитини.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про охорону дитинства». Документ 2402- III, чинний, ред. від 09.08.2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/2402-14.

2. Кириченко Т.С. До питання про правове регулювання захисту дітей в Україні. Проблеми цивільного права та процесу: тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. 98-й річниці від дня народження О.А. Пушкіна (м. Вінниця, 19 трав. 2023 р.). Вінниця: ХНУВС, 2023. С. 202-206.

3. Конституція України. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80.

4. Рішення Конституційного Суду України. Справа № 1-4/2009. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-09.

Максим ПОСПІЛЬКО,
здобувач вищої освіти

Науковий керівник:
Олена МАРЧЕНКО,
професор кафедри теорії
та історії держави та права,
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, професор

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС МІЖДЕРЖАВНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Незважаючи на зусилля усього цивілізованого демократичного світу щодо забезпечення миру в Україні, російсько-українська війна триває. У контексті цих жахливих і небезпечних для суверенітету нашої держави подій надзвичайно актуальним стає питання ставлення до прав людини та основоположних свобод. Варто зазначити, що для нашої країни це кривавий і досить жорстокий збройний конфлікт, який неодмінно увійде у світову історію, адже Україна виборює своє право на вступ до Європейського Союзу, де права людини та основні свободи стоять на першому місці. Водночас у нашому суспільстві важливо визнавати та розуміти необхідність забезпечення прав людини та основних свобод за будь-яких обставин.

Дослідженню міжнародних норм щодо законодавчого регулювання захисту прав людини під час збройних конфліктів та відповідальності за порушення прав людини та її основоположних свобод, законів та звичаїв війни, пов’язаних із порушенням ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.), присвятили свої праці такі дослідники як: Р. Алямкін [1], М. Гнатовський [2], О. Розумовський [3], О. Сенаторова [4], М. Щербіна [5].

Не підлягає сумніву, що суб'єктом, відповідальним за виконання зобов’язань, встановленим міжнародним гуманітарним правом, є держава. На основі останнього була побудована система відповідальності за порушення законів і звичаїв війни. При виконанні Україною своїх міжнародних зобов’язань застосовуються норми міжнародного гуманітарного права щодо захисту майна жертв війни, особливо цивільного населення, осіб, які вже не беруть безпосередньої участі у збройному конфлікті, майна цивільного характеру та осіб, охорони небезпечних вантажів і культурних цінностей [3, с. 142]. Сучасне міжнародне право покладає на кожну державу основну відповідальність за забезпечення правових стандартів у разі збройного конфлікту всередині або між державами. Відповідно до вимог міжнародної

спільноти законодавство країн-учасниць міжнародних організацій має відповідати міжнародним стандартам і принципам [5].

Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них 1977 року чітко визначають зобов'язання сторін конфлікту захищати цивільних осіб та цивільні об'єкти від збройного нападу. Під час військових дій воюючі сторони повинні пам'ятати про це [6;7].

Це означає, що цивільні особи потребують захисту не лише під час збройного нападу, під час активної фази, але й під час затримання після застосування сили проти військових об'єктів або комбатантів противника, особливо якщо вони знаходяться на території противника. Основним джерелом застосування міжнародного гуманітарного права є Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року. Ця Конвенція передбачає, що в будь-який час і за будь-яких обставин захищає осіб, які перебувають під офіційною окупацією країни, що перебуває в зоні конфлікту або на окупованих територіях.

Міжнародне гуманітарне право вимагає від сторін збройного конфлікту захищати цивільне населення. Зокрема, не будувати військові об'єкти в населених пунктах, не закривати населення живим щитом, не наражати на небезпеку мирне населення [7].

Міжнародні договори щодо захисту прав людини залишаються вкрай важливими навіть у випадках внутрішнього збройного конфлікту. І найважливішим є те, що міжнародні документи із захисту прав людини допомагають розширити та зміцнити різні режими захисту, передбачені гуманітарним правом, узгоджуючи зобов'язання щодо прав людини з фундаментальними міркуваннями гуманності, закріпленими у цих документах.

У кожному суспільстві явище збройного конфлікту негативно впливає на процес націотворення. Наразі на тимчасово окупованих територіях України серйозно порушуються права людини та основні свободи, такі як право на життя, свободу та особисту гідність, право на належне поводження, захист від катування, жорстокість і нелюдське поводження, що є неприйнятним для усього цивілізованого світу.

Список використаних джерел:

1. Алямкін Р. В. Міжнародно-правовий режим захисту прав людини під час внутрішніх збройних конфліктів. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України.* 2014. № 6. С. 47-51.

2. Гнатовський М. М. Міжнародне гуманітарне право. *Довідник для журналістів.* Одеса: Фенікс, 2015. 92 с.

4. Розумовський О. С. Захист прав людини, пов'язаного з порушенням ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) в умовах збройного конфлікту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2022. Вип. 70. С. 141-145.

5. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти: навчальний посібник. Київ: ФОП Голембовська О. О., Київ. 2018. 208 с.

6. Щербіна М.Г. Захист прав людини в умовах збройного конфлікту. Збірник тез круглого столу, присвяченого 72-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини (м. Київ, 10 грудня 2020 р.). Київ: ДНДІ МВС України. 2021. 165 с.

7. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 [...] ООН; Протокол, Міжнародний документ від 08.06.1977. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200 (дата звернення: 10.11.2024).

8. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими ООН; Конвенція, Угода, Положення від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/995_153# (дата звернення: 10.11.2024).

Антон РИДУН,
здобувач вищої освіти

Науковий керівник:
Олена МАРЧЕНКО,
професор кафедри теорії та історії держави та права, конституційного права та прав людини Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктор філософських наук, професор

ПРАВОВА СИСТЕМА УКРАЇНСЬКОЇ ГЕТЬМАНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ: СТАНОВЛЕННЯ, РОЗВИТОК ТА ВПЛИВ КОЗАЦЬКОГО ЗВИЧАЄВОГО ПРАВА

Правова система є однією з ключових складових державності, яка забезпечує порядок і стабільність у суспільстві. У контексті історії України правова система Гетьманщини займає важливе місце, адже саме в цей період відбувалося становлення та розвиток унікальних правових інститутів, що базувалися на поєднанні звичаєвого права, норм Речі Посполитої та впливів європейської правової культури.

Особливу роль у формуванні правової системи Гетьманщини відіграло козацьке звичаєве право. Воно ґрунтувалося на традиціях українського народу, військових звичаях козацтва та принципах справедливості й рівності. Це право стало основою для організації суспільного життя, регулювання економічних, соціальних та військових відносин у Гетьманській державі [1, с. 56].

Правова система є фундаментом функціонування держави, яка забезпечує порядок, регулює суспільні відносини, сприяє стабільності та розвитку. У контексті української історії особливе місце займає правова система Гетьманщини — державного утворення, яке виникло в XVII столітті в результаті Національно-визвольної війни під проводом Богдана

Хмельницького. Правова система цього періоду відображала унікальне поєднання різних правових традицій і була вагомим етапом у формуванні української державності.

Ключовою складовою правової системи Гетьманщини було звичаєве право, що базувалося на традиціях українського народу та військових нормах козацтва. Воно регулювало широкий спектр суспільних відносин, включаючи земельні, майнові, сімейні, військові справи. Принципи справедливості, рівності перед законом і колективного вирішення конфліктів відігравали важливу роль у цьому праві. Звичаєве право діяло у формі неписаних норм, які передавалися з покоління в покоління, та ґрунтувалося на традиціях і моральних уявленнях суспільства.

Звичаєве право Гетьманщини мало не лише регулятивний, а й об'єднавчий характер, оскільки сприяло формуванню спільної правосвідомості та забезпечувало єдність козацького товариства. Особливістю цього права була його гнучкість і здатність адаптуватися до нових умов. Наприклад, у військових кампаніях діяли суворі дисциплінарні правила, що ґрунтувалися на поняттях честі, відповідальності й підпорядкування наказам старшини, тоді як у мирний час більше уваги приділялося вирішенню побутових та господарських питань [2].

Козацька рада – одна з форм самоврядування демократичного козацького ладу. загальне зібрання козаків, іноді з представниками духовенства, міського населення і навіть селянства. Жінки на раду не допускались. Рада репрезентувала верховну владу на Запорозькій Січі, а потім і на всій покозаченій Україні. Козацькі ради, які були основним механізмом ухвалення рішень, діяли як своєрідний судово-адміністративний орган, що розв'язував спори, визначав міри покарання за злочини та затверджував важливі суспільні рішення. Вони забезпечували прозорість і справедливість, оскільки участь у них могли брати всі члени громади [3].

Козацьке звичаєве право мало значний вплив на формування зовнішньополітичних відносин Гетьманщини. Воно слугувало ідеологічною основою для формування дипломатичних принципів, які відображали специфіку козацької політичної культури та прагнення до збереження автономії. Укладення міжнародних договорів у цей період базувалося на козацькому розумінні колективної відповідальності, честі, військової дисципліни та дотримання домовленостей.

Зборівський договір між Військом Запорозьким і Річчю Посполитою став результатом наполегливих військових і дипломатичних зусиль Богдана Хмельницького. Його укладення демонструвало прагнення Гетьманщини до визнання автономного статусу в межах Речі Посполитої. Умови договору передбачали створення територіальної автономії в трьох воєводствах – Київському, Чернігівському та Брацлавському, де козацьке звичаєве право мало визначати порядок функціонування адміністрації та судочинства. Цей договір показав, як козацькі правові традиції вплинули на міжнародно-правові

формулювання, оскільки ідеї самоврядування й автономії були закладені у змісті угоди.

Березневі статті стали ще одним прикладом впливу козацького звичаєвого права на міжнародні відносини. Цей договір між Гетьманщиною і Московським царством відображав спробу зберегти автономний статус Гетьманщини в межах нового союзу. Умови статей чітко підкреслювали збереження козацького ладу, традиційного управління та судової системи на основі звичаєвого права. Гетьманщина отримала право самостійно вести внутрішню політику, зберігати власне військо та впроваджувати управлінські рішення згідно з козацькими традиціями. При цьому Гетьманська держава залишалася під протекторатом царя, що відображало компроміс між прагненням до автономії та необхідністю військової підтримки [4].

Козацьке звичаєве право, яке базувалося на поняттях колективної відповідальності та рівності, також визначало особливий підхід до міжнародної дипломатії. Укладення договорів часто відбувалося через широке обговорення на козацьких радах, що забезпечувало легітимність і підтримку прийнятих рішень серед козацького війська. Рішення, ухвалені за участі громади, ґрунтувалися на принципах справедливості та взаємної вигоди.

Крім того, козацька дипломатія активно використовувала традиційні символи та ритуали, що посилювали авторитет і незалежність Гетьманщини на міжнародній арені. Зокрема, у відносинах із Кримським ханством, Османською імперією та іншими державами регіону гетьмани часто наголошували на військовій могутності козацтва, його традиціях та прагненні до свободи.

Договори, укладені за участі Гетьманщини, стали основою для подальшого розвитку міжнародно-правових відносин на українських землях. Вони не лише закріплювали прагнення українців до збереження власної правової системи, але й стали прикладом для створення нових моделей автономії у складних геополітичних умовах. Козацьке звичаєве право, адаптоване до викликів часу, забезпечувало Гетьманщині гнучкість у веденні переговорів і досягненні компромісів із сусідніми державами.

Таким чином, правова система Гетьманщини, зокрема козацьке звичаєве право, стала важливим чинником формування її зовнішньої політики, забезпечуючи стабільність, автономію та міжнародне визнання козацької держави.

Список використаних джерел:

1. Щербатюк В. М., Сокур Ю. В., Орищенко Ю. В. Козацьке право Запорозької Січі в контексті українського правотворення. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* Випуск № 1. 2020. С. 53- 61. URL: https://lawscience.com.ua/uk/article/download/kozatske-pravo-zaporozkoyi-sichi-v-konteksti-ukrayinskogo-pravotvorennya (дата звернення: 17.11.2024).

2. Звичаєве цивільне право в козацькій культурі. Міжнародні науково-практичні інтернет-конференції юридичного та історичного спрямування. 2023. URL: https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3737 (дата звернення: 17.11.2024).

3. Рада козацька. Історія України. Матеріали з української та всесвітньої історії. URL: https://uaistoria.com/рада-козацька/ (дата звернення: 18.11.2024).

4. «Березневі» статті 1654 р. та їх історичне значення. Studies. URL: https://studies.in.ua/shpora-hukr/295-38-bereznev-statt-1654-r-ta-yih-storichne-znachennya.html (дата звернення: 18. 11.2024).

Владислав САВЧЕНКО,
здобувач вищої освіти

Науковий керівник:
Марина ВОЙТЮК,
викладач кафедри теорії
та історії держави та права,
конституційного права та прав людини
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ПРАВА ДІТЕЙ ТА БОРОТЬБА З ДИТЯЧОЮ ЕКСПЛУАТАЦІЄЮ

Права дитини є однією з найважливіших засад справедливого суспільства, яке прагне забезпечити гідний розвиток та добробут кожної молодої особистості. В умовах сучасного світу особливої уваги набуває проблема дитячої експлуатації – явища, яке ставить під загрозу не лише фізичний і психічний розвиток дітей, але й порушує їхні основні права, визнані міжнародним співтовариством. Боротися з дитячою експлуатацією – означає забезпечити рівність можливостей, створити безпечні умови для виховання і захистити тих, хто є найвразливішими у суспільстві. Тема боротьби з дитячою експлуатацією набуває особливої актуальності на тлі глобальних викликів, таких як бідність, відсутність освіти та соціальна нерівність, що є основними причинами цього явища.

Поняття «діти» визначається відповідно до Конвенції ООН про права дитини: «Дитиною є кожна особа, що не досягла 18 років». Усі права, передбачені Конвенцією, гарантуються кожній дитині без будь-якої дискримінації. У всіх рішеннях, що стосуються дітей, головним пріоритетом є забезпечення їхніх інтересів. Держава визнає і поважає відповідальність, права та обов'язки батьків чи інших членів родини. Кожна дитина має право на життя, ім'я, громадянство, знання своїх батьків та їхнє піклування, а також на збереження своєї індивідуальності. Дитина не може бути розлучена з батьками, окрім випадків, коли це необхідно для її добробуту. Також вона має право вільно висловлювати свої думки з питань, що її стосуються, і ці думки мають братися до уваги [1].

Експлуатація дітей – це експлуатація дітей, які не досягли віку, з якого законодавством дозволяється працевлаштування, шляхом використання їх праці з метою отримання прибутку. Відповідно до Конвенції про права дитини, через фізичну та розумову незрілість дитина потребує особливого захисту, турботи та підтримки, включно з належним правовим захистом, для її повноцінного і гармонійного розвитку. Для цього дитині важливо зростати в сімейному середовищі, наповненому щастям, любов'ю та розумінням. Експлуатація дітей прямо суперечить цим вимогам. Нелюдські практики, такі як примусова праця, жебрацтво, сексуальне рабство та продаж дітей, завжди супроводжували збройні конфлікти та війни. Ключовою умовою боротьби з експлуатацією дітей є підвищення правової свідомості суспільства щодо захисту прав дитини та попередження їх залучення до діяльності, яка може негативно вплинути на їхнє життя, психічне або фізичне здоров'я [2].

Негативний досвід Першої та Другої світових війн, а також інших збройних конфліктів змусив міжнародну спільноту розробити та прийняти додаткові документи і конвенції, спрямовані на боротьбу з експлуатацією дітей. Так були створені такі важливі акти, як Декларація прав дитини (1959), Європейська соціальна хартія (1961), Європейська соціальна хартія про мінімальний вік для працевлаштування (1973), а також Конвенція Міжнародної організації праці № 182 про найгірші форми дитячої праці (1999). Ці документи закріплюють ключові права дитини, зокрема, право на захист від експлуатації та незаконної праці, право на належну освіту та соціальний захист, визначають стандарти мінімального віку для працевлаштування дітей і обмежують доступ до небезпечних форм праці. Окремо виділяється боротьба з найгіршими формами дитячої праці, такими як рабство, сексуальна експлуатація, і використання дітей у збройних конфліктах. Однак найважливішим міжнародним правовим актом у сфері захисту прав дітей є Конвенція ООН про права дитини (1989 року), яка була ратифікована Україною у 1991 році. За статистичними даними найбільше дитячої експлуатації в країнах всього світу є в Африці, около75 млн. дітей. Відповідно до вищесказаного найефективнішим правовим способом протидії експлуатації дітей стало встановлення вікових обмежень, відповідно до яких діти можуть на законних підставах працювати і пропонувати свої послуги на ринку зайнятості по досягненню відповідного віку [3].

Конвенція закріплює право дитини на захист від експлуатації, забороняє найгірші форми дитячої праці, наголошує на потребі захисту вразливих груп дітей (сироти, біженці, діти, задіяні в сексуальному та торговельному заробітку) та надає їм особливий захист і допомогу. Стаття 32 Конвенції про права дитини, ратифікована Верховною Радою України 27 лютого 1991 року, визначає, що «держави-учасниці визнають право дитини на захист від економічної експлуатації та від виконання будь-якої роботи, яка може являти небезпеку для здоров'я, бути перешкодою в одержанні нею освіти чи завдавати шкоди її здоров'ю, фізичному, розумовому, духовному, моральному та

соціальному розвитку». Згідно з частиною другою цієї статті, держави-учасниці вживають законодавчі, адміністративні і соціальні заходи, а також заходи в галузі освіти, щоби забезпечити здійснення цієї статті, керуючись відповідними положеннями інших міжнародних документів.

В українському законодавстві питання дитячої експлуатації та відповідальності закріплено в Конституції України (ст. 43), Законі України «Про охорону дитинства» (ст. 21), Кодексі законів про працю (ст.ст. 188, 192), Кримінальному кодексі України (ст.ст. 149-151, 301-304) [4].

Отже, права дитини є основоположною складовою справедливого суспільства, яке спрямоване на забезпечення гідного розвитку та добробуту кожної молодої особистості. Особливо важливою є боротьба з дитячою експлуатацією – проблемою, яка порушує основні права дитини, ставить під загрозу її фізичний і психічний розвиток. Дитяча експлуатація пов'язана з глобальними викликами, такими як бідність, відсутність освіти та соціальна нерівність. Міжнародні документи, зокрема Конвенція ООН про права дитини, встановлюють стандарти щодо захисту дітей від експлуатації, заборони дитячої праці та забезпечення рівних можливостей для розвитку. Вони також наголошують на необхідності надання особливої уваги вразливим групам дітей, таким як сироти, біженці та діти, залучені до небезпечних форм праці. Захист дітей від експлуатації – це ключова складова розвитку гуманного та справедливого суспільства. Правова обізнаність, міжнародна співпраця та виконання відповідних законодавчих норм є необхідними умовами для забезпечення прав дитини.

Список використаних джерел:

1. Закон України про охорону дитинства. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001, № 30, ст. 142. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14 (дата звернення 21.10.2024).

2. Конвенція про права дитини. Ратифіковано Постановою ВР № 789-XII від 27.02.91. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення 21.10 2024).

3. Декларація прав дитини. Прийнята резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text (дата звернення 21.10.2024).

4. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР),* 2001, № 25-26, ст. 131. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення 21.10.2024).

5. Кодекс законів про працю України *{Затверджується Законом № 322-VIII від 10.12.71 ВВР, 1971, додаток до № 50, ст. 375}.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text (дата звернення 21.10.2024).

Дар'я САЛЬНІЧЕНКО,
курсант групи 24-106
Навчально-наукового інституту № 4

Науковий керівник:
Олександра ГОЛОВКО,
доцент кафедри соціальних
та економічних дисциплін
Навчально-наукового інституту № 4
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидат історичних наук, доцент

ІНФОРМАЦІЙНІ ПРАВА ГРОМАДЯН УКРАЇНИ І ДІЯЛЬНІСТЬ ЗМІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Інформаційні права людини – це гарантовані з боку держави можливості задовольняти потреби громадян в отриманні, використанні, поширенні, охороні і захисті необхідного для життєдіяльності інформації.

В основі інформаційних прав людини покладено право на інформацію. Згідно зі статтею 34 Конституції України, «кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб на свій вибір» [1]. У статті також зазначено: «Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя» [1]. Реалізація права на інформацію одних громадян не повинна порушувати права, свободи і законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб. Також не допускається збирання інформації, що є державною таємницею або конфіденційною інформацією юридичної особи. Право особи на інформацію закінчується там, де починається право іншої особи. Деталізують цю конституційну норму положення Цивільного кодексу України, закони України «Про інформацію», «Про звернення громадян». Цивільний кодекс України визначає правові можливості фізичної особи вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію.

Засоби масової інформації, будучи елементом масової комунікації, формують громадську думку, культуру і світогляд. Також для певної частини громадян ЗМІ – єдине джерело доступу до інформації і можливість реалізації своїх інформаційних прав. Згідно із Законом «Про інформацію», основними напрямами державної інформаційної політики України є:

– забезпечення доступу кожного до інформації;
– забезпечення рівних можливостей щодо створення, збирання,

одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації;

– створення умов для формування в Україні інформаційного суспільства;

– забезпечення відкритості та прозорості діяльності суб'єктів владних повноважень;

– створення інформаційних систем і мереж інформації, розвиток електронного урядування;

– постійне оновлення, збагачення та зберігання національних інформаційних ресурсів;

– забезпечення інформаційної безпеки України;

– сприяння міжнародній співпраці в інформаційній сфері та входженню України до світового інформаційного простору [2].

В умовах воєнного стану право громадян на інформацію реалізується з деякими особливостями. З початком прямої військової агресії з боку рф активізувалося поширення державою-агресором дезінформації, викривлення відомостей, а також виправдовування або заперечення збройної агресії проти України. Тому 19 березня 2022 року Рада національної безпеки і оборони України прийняла рішення щодо змін в інформаційній політиці держави. Метою цих змін є донесення правди про війну, забезпечення єдиної інформаційної політики в період дії в Україні правового режиму воєнного стану. Було установлено, що в умовах воєнного стану реалізація єдиної інформаційної політики є пріоритетним питанням національної безпеки, забезпечення якої реалізується шляхом об'єднання усіх загальнонаціональних телеканалів, програмне наповнення яких складається переважно з інформаційних та/або інформаційно-аналітичних передач на єдиній інформаційній платформі стратегічної комунікації – цілодобовому інформаційному марафоні «Єдині новини #UAразом» [3].

Так, з лютого 2022 року в Україні швидкими темпами почав формуватися інформаційний фронт, який відіграє провідну роль під час воєнного стану. Засоби масової інформації стали «очима війни» не лише для України, а й для всього світу. ЗМІ взяли на себе такі важливі завдання:

– підтримувати впевненість та давати громадянам України надію на перемогу;

– забезпечувати правдиве та своєчасне надання інформації населенню;

– сприяти активній допомозі ЗСУ;

– згуртовувати громадян України задля спільної боротьби проти ворога;

– запобігати ворожій пропаганді та спростовувати провокативні новини;

– висвітлювати воєнні злочини противника для всього світу, щоб вони не залишились непоміченими, а винуватці не уникнули покарання.

В сучасних українських реаліях право на інформацію підлягає цілком зрозумілій цензурі. Деяке обмеження інформаційних прав громадян та контроль за роботою журналістів є насамперед необхідним та вимушеним заходом із забезпечення стабільної безпекової ситуації. Дотримання цензури – незамінна складова роботи ЗМІ під час війни, адже оприлюднення стратегічно важливої інформації може нести пряму загрозу національній безпеці. Робота ЗМІ полягає не лише у поширенні інформації, а й у протидії тому, щоб ворог заволодів певними відомостями, які зможе використати для своїх злочинних цілей.

Підсумовуючи сказане, можна зробити висновок, що інформаційні права громадян і діяльність засобів масової інформації зазнають певних обмежень під час воєнного стану. Ці обмеження застосовуються з об'єктивних причин, мають за мету нерозповсюдження інформаціїї, яка може спричинити шкоду обороні країни і дати ворогу хоча б крихту переваги. Обмеження інформаційних прав у демократичній державі, якою, безумовно, є Україна, носять тимчасовий характер виключно на період дії воєнного стану і відбувається у парадигмі дотримання законодавчих норм.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Розділ ІІ. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина. URL: https://constitution.in.ua/articles/34/.

2. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 року № 2658-XII [Редакція від 03.12.2019 р.]. Сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12.

3. Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану. Рішення Ради Національної безпеки і оборони України від 19 березня 2022р. № 152/2022. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-22#Text.

Олександр СИЛАКОВ,
здобувач вищої освіти

Науковий керівник:
Марина ВОЙТЮК,
викладач кафедри теорії та історії держави та права, конституційного права та прав людини
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ: ПОЄДНАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ В ЮРИДИЧНІЙ ОСВІТІ

Юридична освіта завжди була спрямована на підготовку фахівців, здатних успішно орієнтуватися в законодавстві та застосовувати правові норми на практиці. Однак сьогодні професія юриста значно змінилася під

впливом глобальних процесів і стрімкого розвитку технологій. Глобалізація призвела до зростання міжнародних зв'язків, що потребує від юристів розуміння правових систем інших країн, а також здатності працювати в мультикультурному середовищі. Водночас цифрові технології вимагають від правників обізнаності в таких сферах, як кібербезпека, захист даних тощо.

Крім того, зміни в законодавстві відбуваються швидше, ніж будь-коли раніше, і юристам необхідно постійно оновлювати свої знання, щоб залишатися компетентними. У таких умовах теоретична підготовка вже не є достатньою. Сучасний юрист має володіти не лише глибоким розумінням права, а й практичними навичками, зокрема вмінням аналізувати складні ситуації, адаптуватися до нових викликів, приймати швидкі та обґрунтовані рішення [2].

Історично юридична освіта зосереджувалася на вивченні теоретичних аспектів права, що включає засвоєння основ правової системи, юридичних принципів та понять. Юридична освіта спрямована на розвиток компетенцій, що включають знання основ права, його норм та теорії. Ця теоретична підготовка є важливою для того, щоб студенти-правники могли розуміти фундаментальні аспекти правової системи, принципи справедливості, законності та правопорядку, що сприяє розвитку логічного мислення, здатності аналізувати правові явища та інтерпретувати законодавчі норми [3].

Однак у сучасних реаліях цього недостатньо. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (стаття 21) зазначає, що адвокат повинен не лише знати закони, але й уміти професійно представляти інтереси клієнтів, бути етичним і кваліфікованим комунікатором. Також Кодекс професійної етики адвокатів України визначає, що адвокат зобов'язаний з повагою ставитися до клієнтів, розуміти їх потреби, надавати послуги компетентно та якісно. Це вимагає від юриста здатності не лише досконало знати законодавство, але й володіти навичками ефективної комунікації, бути уважним до запитів клієнтів, вміти пояснити складні правові аспекти та приймати обґрунтовані рішення, що відповідають інтересам клієнта [1].

Сучасні виклики, які стоять перед юристами, вимагають внесення змін у структуру юридичної освіти. Традиційне навчання, зосереджене на теоретичних знаннях, вже не здатне повною мірою забезпечити випускників компетенціями, необхідними для ефективної роботи в правовому полі. Для підготовки юристів, які можуть адаптуватися до динамічних умов, надзвичайно важливим є впровадження практичних елементів у навчальні програми. Згідно з рекомендаціями Міністерства освіти і науки України, юридичні навчальні заклади повинні активно залучати студентів до практики, надаючи можливість брати участь у стажуваннях, судових дебатах та симуляційних процесах.

Програми юридичних факультетів нині зобов’язані включати не лише вивчення законодавства, але й розвиток навичок юридичного аналізу, стратегічного мислення та комунікаційних здібностей. Такі методи навчання, як «кейс-стаді» (аналіз практичних випадків), рольові ігри, симуляції судових

процесів, дозволяють студентам застосовувати теоретичні знання на практиці та формувати вміння приймати обґрунтовані рішення в реальних ситуаціях.

Важливим аспектом є також залучення практикуючих юристів і адвокатів до освітнього процесу. Вони можуть поділитися практичним досвідом, ознайомити студентів із тонкощами роботи з клієнтами, вимогами етики та специфікою різних напрямів права. Це сприяє кращому розумінню студентами того, з чим їм доведеться стикатися в майбутньому, і дозволяє краще підготуватися до професійної діяльності.

Таким чином, сучасна юридична освіта має будуватися на поєднанні теорії та практики. Такий підхід забезпечить підготовку майбутніх фахівців, здатних успішно орієнтуватися в правовому полі, ефективно взаємодіяти з клієнтами і надавати якісні послуги в умовах постійних змін.

Список використаних джерел:

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI : станом на 3 серп. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text (дата звернення: 30.10.2024).
2. Система юридичної освіти в Україні. Реферат. Освіта.UA. URL: https://ru.osvita.ua/vnz/reports/pedagog/14459/ (дата звернення: 01.11.2024).
3. Освітні тренди та виклики підготовки правника. Юридичний факультет ЧНУ ім. Юрія Федьковича. URL: https://law.chnu.edu.ua/osvitni-trendy-ta-vyklyky-pidhotovky-pravnyka/ (дата звернення: 02.11.2024).

Даніїл СІЛЬЧЕНКОВ,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
Володимир ТИМОФЄЄВ,
старший викладач кафедри вогневої
підготовки Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Дмитро ТІНІН,
старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

КУЛЬТУРНІ ПРАВА ЯК ОКРЕМА КАТЕГОРІЯ СИСТЕМИ ПРАВ ЛЮДИНИ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Усі категорії прав людини взаємопов’язані та взаємодоповнюють одна одну. З моменту прийняття перших міжнародних актів ООН підкреслюється важливість цих взаємозв’язків. У Загальній декларації прав людини 1948 року

відображено весь комплекс прав і свобод, проголошуючи їх рівний статус і взаємозалежність, включаючи цивільні, політичні, економічні, соціальні та культурні права. Культурні права часто недооцінюються порівняно з іншими, їх недооцінка призводить до сприйняття цих прав як менш важливих [1].

Культурні права є основними у контексті визнання та поваги людської гідності, оскільки вони захищають формування та вираження індивідуальних і колективних уявлень про світ, а також включають свободи, пов'язані з самобутністю людини. Крім того, культурні права відіграють важливу роль у розвитку миру, боротьбі з бідністю та зміцненні соціальної згуртованості, сприяючи взаємній повазі та розумінню між людьми та різними групами, незважаючи на їхню різноманітність (ст. 2 Конвенції ЮНЕСКО про охорону та заохочення різноманітності культурного самовираження, 2005 р.) [2].

У міжнародних договорах та правозахисній практиці можна знайти як експліцитні, так і імпліцитні посилання на культурні права. Експліцитні посилання прямо стосуються культурних прав, тоді як імпліцитні охоплюють права, які мають відношення до культури і можуть служити правовою основою для їх захисту. Культурні права тісно пов'язані з іншими правами людини, що ускладнює їх чітке розмежування. Одним з основних прав є право на участь у культурному житті, яке закріплене в таких документах, як ст. 27 Загальної декларації прав людини та п. 1 ст. 15 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права. У 2022 році Комітет з економічних, соціальних та культурних прав прийняв Зауваження загального порядку № 21, де детально пояснюється це право. Згідно з документом, право на участь у культурному житті має три основні складові: участь у культурному житті, доступ до нього та внесок у нього, що включає можливість брати участь [3].

Право на використання досягнень наукового прогресу та їх практичного застосування закріплене в ст. 27 Загальної декларації прав людини та п. 1 b) ст. 15 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права. Важливими є й інші права, що стосуються науки та культури, зокрема право кожної особи на захист моральних і матеріальних інтересів, які виникають в результаті наукових, літературних чи художніх праць, автором яких вона є, що також підтверджено в ст. 27 Загальної декларації та п. 1 c) ст. 15 Пакту. Окрім того, свобода, необхідна для наукових досліджень і творчої діяльності, зазначена у п. 3 ст. 15 Міжнародного пакту. Водночас п. 2 ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права визначає, що право на вільне вираження думки включає свободу шукати, отримувати та розповсюджувати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від кордонів, як усно, так і письмово, через друк, мистецтво або інші засоби [1; 3].

Право на освіту, яке є культурним правом, закріплене в міжнародних договорах, зокрема в ст. 13 і 14 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права та ст. 28 і 29 Конвенції про права дитини. Багато посилань на культурні права можна знайти в міжнародних актах, що стосуються меншин, зокрема в Міжнародному пакті про громадянські та політичні права,

Декларації прав осіб, що належать до національних, етнічних, релігійних і мовних меншин, а також у Декларації ООН про права корінних народів та Конвенції МОП про корінні народи і народи, що ведуть племінний спосіб життя (1989 р.). Ці положення охоплюють важливі аспекти, такі як самобутність, мова, вірування, традиції, участь у культурному житті, природокористування, освіта та культурна спадщина. Декларація про права корінних народів також містить посилання на земельні права, які тісно пов'язані з культурними правами (ст. 26). Крім того, Міжнародна конвенція про захист прав трудящих-мігрантів і членів їх сімей включає положення про культурні права, зокрема п. 1 g) ст. 43 і п. 1 d) ст. 45, що стосуються доступу до культурного життя, а також ст. 31, яка підкреслює повагу до культурної самобутності трудящих-мігрантів [3; 4].

Принцип недискримінації, закріплений у багатьох міжнародних договорах, є ключовою правовою основою для захисту та сприяння культурним правам. Згідно з цими договорами та тлумаченнями відповідних органів з прав людини, дискримінацією є будь-яка відмінність, виключення, обмеження або надання переваг, що засновані на заборонених ознаках і які спричиняють або мають на меті обмеження прав людини або їх здійснення на рівній основі. Особлива увага повинна приділятися забезпеченню цього принципу в контексті культурних прав.

Право на відпочинок та дозвілля, закріплене у ст. 24 Загальної декларації прав людини, тісно пов’язане з культурними правами, хоча йому й досі приділялося недостатньо уваги. Важливо розуміти, що культура охоплює всі аспекти життя і не обмежується лише відпочинком чи дозвіллям.

Отже, міжнародне право зобов'язує держави поважати, захищати та забезпечувати культурні права без дискримінації, враховуючи принципи доступності, прийнятності та адаптованості, визначені Комітетом з економічних, соціальних та культурних прав.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини 10 грудня 1948 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text. (дата звернення: 06.11.2024).

2. Конвенція про охорону та заохочення різноманітності та культурного самовираження / ЮНЕСКО: Міжнародний документ від 20.10.2005 р.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952_008#Text (дата звернення: 06.11.2024).

3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text. (дата звернення: 06.11.2024).

4. Конвенція про права дитини / ООН: Міжнародний документ від 20.11.1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

Владислав СЛИВКА,
студент 2-го курсу

Науковий керівник:
Тетяна ЖЕГЛІНСЬКА,
викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОЛАБОРАЦІОНІЗМ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ: ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ТА АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ

Колабораціонізм – явище, яке стає особливо актуальним в умовах збройного конфлікту та окупації частини території держави. В сучасній Україні в умовах російсько-української війни важливим стало питання про відповідальність за колабораціонізм, оскільки дії громадян, які співпрацюють з окупаційною владою, підривають національну безпеку і загрожують суверенітету держави. У цих тезах розглядається правова природа колабораціонізму, нормативно-правова база, відповідальність за такі дії згідно з Кримінальним кодексом України, а також сучасна практика притягнення до кримінальної відповідальності за цей злочин.

У найширшому сенсі колабораціонізм означає співпрацю з ворогом чи окупаційною владою під час війни або збройного конфлікту. У сучасній Україні цим терміном позначають тих людей які активно підтримують російську агресію чи допомагають ворогові в управлінні окупованими територіями. Колабораціонізм може виявлятися у різних формах: від публічної пропаганди дій окупантів до надання їм матеріальної допомоги або приєднання до незаконних органів влади, створених агресором.

Після початку повномасштабного вторгнення Росії до України у лютому 2022 року до українського законодавства було внесені зміни, спрямовані на боротьбу з колабораціонізмом. Зокрема, до Кримінального кодексу України додано статті, які визначають співпрацю як злочин. Відповідно до статті 111-1 Кримінального кодексу України передбачається відповідальність за співпрацю з ворогом в різних формах: від публічної підтримки агресії до участі у незаконних органах влади, створених окупантами. Це дозволяє правоохоронним органам ефективно реагувати на дії, що завдають шкоди національним інтересам держави [2].

Кримінальний кодекс України передбачає кілька форм співробітництва з країною-агресором, які різняться за рівнем суспільної небезпеки:

1. Публічне заперечення збройної агресії чи підтримка агресора. Це може включати пропаганду, публічні заяви на користь дій окупантів,

розповсюдження дезінформації чи маніпуляцій, що спрямовані на виправдання агресії.

2. Участь у незаконних органах влади. Ця категорія включає співпрацю з органами влади, створеними окупантами, участь у виборах або інших політичних процесах на окупованих територіях.

3. Матеріальна чи фінансова допомога ворогу. Включає надання ресурсів або інформації, що допомагає ворогові вести воєнні дії або встановлювати контроль над територією.

4. Військова співпраця з агресором. Це активна допомога окупантам у воєнних діях, наприклад шляхом надання логістичної підтримки або участі у бойових діях на боці агресора.

За співпрацю передбачені різні види покарань залежно від форми та тяжкості злочину. Найменш серйозні форми, такі як публічна підтримка ворога, можуть каратися обмеженням волі або штрафами. Більш серйозні злочини, такі як участь у незаконних органах влади або надання допомоги окупантам, тягнуть за собою більш суворе покарання – аж до позбавлення волі на тривалі терміни (до 15 років) із конфіскацією майна [4].

Окремо розглядаються також випадки, коли особи самостійно відмовляються від подальшої співпраці з окупантами, у тому числі шляхом добровільного зізнання чи надання інформації про злочинні дії агресора. Це може бути підставою для пом’якшення покарання.

Після 2022 року в Україні було зафіксовано багато випадків колабораціонізму, що призвело до активних розслідувань з боку правоохоронних органів [1]. Військові адміністрації та суди працюють над притягненням до відповідальності осіб, які сприяли агресору. Зокрема, відкриті сотні кримінальних проваджень за фактами колабораціонізму, а багато людей вже притягнуто до відповідальності за свої дії. Це стосується як окремих громадян, так і посадових осіб, що сприяли окупантам [3], [6]. [7].

Також важливо зазначити, що питання співпраці з країною-агресором розглядається в контексті міжнародних правових норм, що регулюють відповідальність за воєнні злочини. Україна співпрацює з міжнародними організаціями для забезпечення справедливого покарання осіб, які здійснювали злочини під час війни.

Колабораціонізм не є унікальним явищем для України. Міжнародне право також передбачає відповідальність за співпрацю із ворогом під час збройних конфліктів. Воєнні злочини, до яких може належати і колабораціонізм, розглядаються міжнародними судами, такими як Міжнародний кримінальний суд. Україна активно використовує міжнародний досвід для адаптації свого законодавства до сучасних викликів війни [5].

Кримінальна відповідальність за колабораціонізм є важливим інструментом захисту національної безпеки України в умовах війни. Законодавство чітко визначає, що співпраця з ворогом є неприпустимою і карається відповідно до тяжкості злочину. Ці правові норми допомагають

забезпечити справедливість, покарати тих, хто сприяє агресору, та захистити інтереси держави. Реалізація цих норм на практиці показує, наскільки серйозно Україна ставиться до питань, що стосуються державної безпеки та суверенітету, особливо в період збройного конфлікту.

Список використаних джерел:

1. Аналітичний звіт «Колабораціонізм в умовах війни: правовий аналіз та судова практика». *Центр політико-правових реформ, 2023 рік*. URL: https://pravo.org.ua/.
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за колабораціонізм» від 3 березня 2022 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2116-IX#Text.
3. Звіт Генеральної прокуратури України за 2022-2023 роки щодо розслідування злочинів, пов'язаних з колабораціонізмом. URL: https://gp.gov.ua/.
4. Кримінальний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.
5. Міжнародне право та колабораціонізм: теоретичні аспекти та сучасні виклики. *Журнал «Міжнародне право».* 2023 рік. № 5. С. 34-45.
6. Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора України. URL: https://gp.gov.ua/.
7. Судова практика щодо колабораціонізму. *Вебсайт Верховного Суду України.* URL: https://supreme.court.gov.ua/.

Анастасія СОБАКАР,
студентка 2-го курсу

Тетяна ЖЕГЛІНСЬКА,
викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ТА НАСЛІДКИ ВЧИНЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ

Корупція в Україні – це як хвороба, що руйнує організм зсередини. Вона підточує віру людей у владу, не дає економіці розвиватися і призводить до марнотратства ресурсів. Хоча українське законодавство має інструменти для боротьби з цим злом, їхня дієвість викликає багато сумнівів та потребує ретельного аналізу.

Ця тема є надзвичайно актуальною для українського суспільства, оскільки корупція має прямий вплив на життя кожного громадянина. Важливо розуміти, які кримінально-правові наслідки чекають на осіб, що вчинили корупційні злочини, і які заходи вживаються для боротьби з цим явищем.

Закон України «Про запобігання корупції» визначає корупцію, як зловживання владою або службовим становищем заради особистої вигоди [1].

Простіше кажучи, корупція – це коли посадовець використовує свою посаду для власного збагачення або для отримання інших переваг, а не для служіння громадськості.

В. Д. Гвоздецький підкреслює, що корупція – це не просто злочин, а широкомасштабне суспільне явище з багатьма гранями: правовою, економічною, політичною, моральною та психологічною [2, с. 139].

Хоча в українському законодавстві немає чіткого визначення корупційного злочину, та юристи-науковці активно працюють над цим питанням.

Вчений В. Тютюгін пропонує таке визначення: корупційний злочин – це навмисне діяння, яке шкодить суспільству, має всі ознаки корупції та пов’язане зі неправомірним вживанням владою або службовим становищем в особистих інтересах, а не в інтересах служби [3, с. 16].

Простіше кажучи, корупційний злочин – це коли посадовець навмисно використовує свою посаду для особистої вигоди, порушуючи закон і завдаючи шкоди суспільству.

Важливо відзначити, що поняття «корупція» ширше, ніж «корупційний злочин». Останнє визначається лише Кримінальним кодексом України, тоді як корупція – це більш широке поняття, що охоплює зловживання владою та інші форми незаконних дій, що не обов'язково передбачені кримінальним законодавством.

Законодавча база України щодо боротьби з корупцією охоплює широкий спектр нормативно-правових актів, спрямованих на запобігання, виявлення та покарання за корупційні правопорушення. Ключовими нормативно-правовими актами є:

1. Конституція України;
2. Кримінальний кодекс України;
3. Кримінально-процесуальний кодекс України;
4. Закон України «Про запобігання корупції»;
5. Закон України «Про очищення влади»;
6. Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України»;
7. Закон України «Про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру».

Ці закони визначають поняття корупції, встановлюють види корупційних злочинів, передбачають відповідальність за їх вчинення, а також визначають механізми запобігання та протидії корупції.

Український закон суворо карає корупціонерів. Залежно від тяжкості злочину винні можуть опинитися за ґратами на термін від двох до десяти років, сплатити величезні штрафи, втратити незаконно нажите майно та можливість обіймати певні посади. Метою такого покарання є не лише справедлива відплата, а й запобігання новим корупційним схемам. Різноманітність санкцій дозволяє суду обрати найбільш відповідне покарання, враховуючи всі обставини справи.

Важливим наслідком корупційних злочинів є конфіскація майна. Вона

слугує як додатковий вид покарання, метою якого є компенсація збитків, завданих державі або окремим особам. Конфіскація майна також виконує профілактичну функцію, запобігаючи можливості незаконного збагачення в майбутньому.

Корупційні правопорушення в багатьох випадках призводять до заборони обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Така заборона є необхідною, щоб запобігти повторенню корупційної діяльності в майбутньому. Найчастіше вона стосується державних службовців та працівників правоохоронних органів.

Відповідно до українського законодавства інформація про корупційні правопорушення є відкритою і підлягає розголошенню в медіа та інших джерелах. Цей захід сприяє підвищенню громадської свідомості щодо корупційних ризиків та має важливу превентивну функцію, стимулюючи прозорість у державному управлінні.

До кримінально-правових наслідків корупційних злочинів можна також віднести обов'язок відшкодування матеріальних збитків, завданих державі чи фізичним особам. Відшкодування збитків не лише компенсує втрати, а й є важливою складовою покарання, що акцентує відповідальність правопорушника перед суспільством.

Корупційні злочини в Україні мають не лише внутрішньодержавні, але й міжнародні наслідки. Поширення корупційних схем і скандалів негативно впливає на репутацію України на міжнародній арені, що ускладнює співпрацю з іноземними інвесторами та знижує рівень довіри до української правової системи.

Кримінально-правові наслідки корупційних злочинів є важливим елементом системи боротьби з корупцією в Україні. Вони мають на меті не лише покарати винних, але й запобігти повторенню злочинів, відновити справедливість у суспільстві та забезпечити міжнародну репутацію держави.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 №1700-VII в редакції від 11.10.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text.

2. Гвоздецький В. Д. Корупція як соціальне, психологічне і моральне явище. *Актуальні проблеми держави і права.* 2012. Випуск 63. С. 139-145.

3. Савченко А. В. Корупційні злочини (кримінально-правова характеристика). Київ: «Центр учбової літератури», 2016. 168 с.

Микола СОЛОМАТІН,
здобувач вищої освіти

Науковий керівник:
Юлія ЗАВГОРОДНЯ,
доцент кафедри теорії та історії держави та права, конституційного права та прав людини Дніпровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ЛЮДСЬКА ГІДНІСТЬ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Важливим об'єктом наукового дослідження, особливо в умовах збройного конфлікту, є право на гідність. Це фундаментальне право виступає основою для багатьох інших прав і забезпечує мінімальні стандарти гуманності навіть у складних умовах війни. Його дослідження відкриває нові перспективи щодо етичних, юридичних і соціальних аспектів поводження з людьми під час конфліктів.

Як вказує вітчизняний науковець О. Орловський, «Категорія «людська гідність» є невід'ємним та важливим елементом побудови соціальної держави, заснованої на повазі до прав людини, гарантуванні їх охорони та захисту. Свого роду, це квінтесенція всіх інших правових цінностей, їх орієнтир та напрям» [1, с. 130].

Наведемо ті фактори, які, на нашу думку, визначають необхідність більш глибоко дослідження права на гідність в умовах збройних конфліктів.

1. Заборона нелюдського поводження та катувань. Збройні конфлікти часто супроводжуються катуваннями, зґвалтуваннями, приниженням затриманих осіб і цивільного населення. Аналіз цих порушень через призму права на гідність дозволяє оцінити ефективність існуючих правових механізмів.

Свобода від катувань є абсолютним правом, що означає, що це право не підлягає обмеженню чи відступу за жодних обставин, включаючи стан війни, надзвичайного положення чи боротьбу з тероризмом. Це фундаментальний принцип, закріплений у міжнародних правових актах, таких як: стаття 7 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Конвенція ООН проти катувань (1984 р.), Європейська конвенція з прав людини (ст. 3).

Жодна обставина, включаючи міркування державної безпеки, воєнну необхідність чи стан надзвичайного положення, не може виправдати застосування катувань. Це принципово відрізняє абсолютні права від інших, які можуть бути обмежені за певних умов.

Держава повинна запобігати катуванням на своїй території, зокрема в місцях утримання під вартою, під час військових операцій або діяльності силових структур. Жертви катувань мають право на повну реабілітацію, яка включає психологічну, медичну та правову допомогу.

Міжнародне право чітко визначає, що будь-які свідчення чи інформація, отримані шляхом катувань, є недійсними у судовому процесі (ст. 15 Конвенції проти катувань) [2]. Це правило спрямоване на запобігання практикам катувань як інструменту отримання інформації чи доказів.

Абсолютність заборони катувань є важливим елементом міжнародного права, який забезпечує мінімальні стандарти гуманності за будь-яких умов. Дотримання цього принципу є не лише юридичним обов'язком, а й питанням етичної відповідальності держав і суспільства, що сприяє підтримці верховенства права навіть у найскладніших умовах.

2. Масові депортації та переселення. Примусові переміщення осіб через воєнні дії ставлять під загрозу їхню гідність, позбавляючи базових умов життя, що потребує спеціального правового захисту. Примусові переміщення внаслідок воєнних дій є серйозним викликом для забезпечення права на гідність. Це вимагає консолідованих зусиль міжнародної спільноти, національних урядів та громадських організацій для створення умов, що гарантують людяність, захист базових прав та реінтеграцію переміщених осіб у суспільство.

3. Роль міжнародних трибуналів. У сучасній практиці міжнародного кримінального права (наприклад, Міжнародного кримінального суду) право на гідність виступає основою для переслідування за воєнні злочини та злочини проти людяності.

4. Проблематика гендерної рівності. У збройних конфліктах жінки та дівчата часто стають жертвами сексуального насильства. Право на гідність є основою для міжнародних зусиль із захисту жертв та запобігання цим злочинам. Водночас, вкажемо, що за даними засобів масової інформації, пілотний проєкт з підтримки постраждалих від сексуального насильства показав, що кількість звернень чоловіків перевищує кількість звернень жінок [3].

5. Гуманітарна допомога. Організація допомоги для постраждалих у конфліктах повинна враховувати повагу до гідності людей, уникаючи дискримінації, стигматизації чи принизливих умов отримання допомоги.

На нашу думку, основними напрямами, які потребують особливої уваги, мають бути наступні:

1. Як право на гідність взаємодіє з іншими правами в умовах збройного конфлікту?
2. Які міжнародні механізми найбільш ефективні для забезпечення цього права?
3. Як уникнути подвійних стандартів у його реалізації у різних регіонах?

Таким чином, дослідження права на гідність дозволяє побудувати комплексну картину етичних і правових стандартів поведінки під час конфліктів, забезпечуючи мінімальні гарантії для постраждалих.

Список використаних джерел:

1. Орловський О. Я. Людська гідність як фундаментальна цінність та першооснова соціальних прав. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2021. Вип. 67. С. 129-133.
2. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text.
3. Копитько Г. Офіційно: в Україні чоловіки частіше за жінок стають жертвами сексуального насильства. URL https://informator.ua/uk/oficiyno-v-ukrajini-choloviki-chastishe-za-zhinok-stayut-zhertvami-seksualnogo-nasilstva.

Ростислав СТАРОДУБЦЕВ,
здобувач вищої освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:
Юлія ОЛІЙНИК,
викладач кафедри
адміністративного права і процесу
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Адміністративна відповідальність є однією з основних форм юридичної відповідальності, яка встановлюється державою для забезпечення правопорядку та запобігання правопорушенням у різних сферах суспільного життя. Вона є наслідком вчинення адміністративного правопорушення і полягає в накладенні на порушника відповідних санкцій. Це один із видів публічно-правової відповідальності, що відрізняється від кримінальної, цивільної та дисциплінарної відповідальності як за характером порушень, так і за процедурою притягнення до неї [1, с. 175].

Адміністративна відповідальність визначається як сукупність правових норм, що регулюють підстави та порядок притягнення до відповідальності за адміністративні правопорушення. Вона охоплює заходи адміністративного впливу, які застосовуються до осіб, що вчинили такі правопорушення. Цей вид відповідальності має низку характерних особливостей:

Публічний характер. Адміністративна відповідальність носить публічний характер, оскільки держава в особі уповноважених органів виступає ініціатором застосування санкцій.

Протиправність дій. Підставою для настання адміністративної

відповідальності є вчинення протиправної дії або бездіяльності, що порушує встановлені законодавством правила поведінки [2, с. 95].

Спеціальна процедура. Процедура притягнення до адміністративної відповідальності є чітко регламентованою. Рішення про накладення стягнень приймаються органами виконавчої влади або судами на підставі Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Зміст адміністративної відповідальності полягає в накладенні на особу, що вчинила адміністративне правопорушення, відповідних стягнень. Ці стягнення можуть варіюватися за ступенем суворості та залежать від тяжкості правопорушення. Основні види стягнень включають:

– Штрафи. Штраф є найпоширенішою формою стягнення, яка передбачає грошове стягнення з правопорушника на користь держави. Штрафи можуть накладатися за різні види правопорушень, такі як порушення правил дорожнього руху, порушення правил охорони здоров'я, порушення екологічних стандартів тощо.

– Попередження. Це стягнення має переважно превентивний характер і полягає в офіційному оголошенні порушнику про неприпустимість подальших порушень. Попередження може застосовуватися у випадках малозначущих правопорушень, коли немає необхідності в накладенні більш суворих заходів відповідальності.

– Адміністративне стягнення у вигляді позбавлення певних прав. Це може включати позбавлення права керувати транспортними засобами, права на зайняття певною професійною діяльністю або іншими спеціальними правами. Такі заходи застосовуються у випадках, коли правопорушення пов’язане з неправильним використанням відповідних прав.

– Конфіскація. Конфіскація може стосуватися речей або засобів, які використовувалися для вчинення правопорушення. Це є одним із додаткових заходів, які можуть бути застосовані разом з основними стягненнями.

– Позбавлення волі або адміністративний арешт. Адміністративний арешт застосовується в обмеженій кількості випадків і передбачає короткочасне позбавлення волі. Це одне з найсуворіших адміністративних стягнень, яке може бути застосоване за серйозні правопорушення, такі як дрібне хуліганство, непокора представникам влади тощо [3, с .20].

Сучасні суспільні умови, в яких розвиваються відносини між державою та громадянами, вимагають адаптації та оновлення норм адміністративної відповідальності. З розвитком новітніх технологій та глобалізацією світового правопорядку з’являються нові виклики, що потребують відповідних правових заходів для їх регулювання.

Так, у сучасних умовах значну увагу приділяють адміністративним правопорушенням у сфері інформаційних технологій, захисту персональних даних та кібербезпеки. У зв’язку з цим з'являються нові норми адміністративної відповідальності, що регулюють поведінку осіб в інформаційному середовищі, порушення яких може призвести до серйозних

наслідків для правопорядку та безпеки.

Адміністративна відповідальність також зазнає змін під впливом євроінтеграційних процесів. З огляду на міжнародні зобов'язання та стандарти, українське законодавство постійно реформується з метою наближення до норм Європейського Союзу. Це стосується і механізмів притягнення до адміністративної відповідальності, зокрема посилення контролю за дотриманням екологічних норм, захистом прав споживачів, протидією корупції тощо [4, с. 115].

Таким чином, адміністративна відповідальність в сучасних умовах продовжує відігравати важливу роль у забезпеченні правопорядку та дисципліни в суспільстві, адаптуючись до нових викликів і змін.

Список використаних джерел:

2. Поштаренко О. Поняття, сутність та зміст адміністративної відповідальності в умовах нової парадигми адміністративного права. *Підприємництво, господарство і право* №3. 2020. С. 174-179.

3. Кириченко О. Ю. Оновлення поглядів на підстави та зміст адміністративної відповідальності. Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття. 2020. С. 95-96.

4. Дрофич Ю. В. Поняття та основні ознаки адміністративної відповідальності: аналіз сучасної адміністративно-правової літератури. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Право №2.73. 2022. С. 18-26.

5. Надобко С. В. Концептуальні аспекти адміністративної відповідальності у сфері інтелектуальної власності. *Прикарпатський юридичний вісник* № 1 (30). 2020. С. 113-116.

Віктор СУПРОНЮК,
здобувач вищої освіти

Науковий керівник:
Ігор СЕРДЮК,
доцент кафедри теорії та історії держави та права, конституційного права та прав людини Дніпровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Реалізація права на справедливий суд є юридичною гарантією для відновлення порушених прав і свобод людини. Ця можливість закріплена в статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і знаходиться у системному зв'язку з приписом, об'єктивованим у ч. 5 статті 55

Конституції України. Умови воєнного стану, введеного в Україні у зв'язку з повномасштабною збройною агресією російської федерації проти нашої держави, створюють значні перешкоди для реалізації досліджуваного права. Обмеження доступу до суду, ускладнення функціонування судової системи, а подекуди і недотримання процесуальних норм є серйозними проблемами, які потребують комплексного аналізу.

При підготовці тез цієї доповіді автор визначив за мету окреслити коло проблемних питань, пов'язаних із реалізацією права на справедливий суд в умовах запровадженого в Україні правового режиму воєнного стану, а також запропонувати шляхи їх вирішення. Для досягнення визначеної мети були використані гносеологічні можливості діалектичного, спеціально-юридчиного та формально-логічного методів пізнання.

Поняття право на справедливий суд є багатогранним і охоплює як інституційні, так і процедурні аспекти. Зміст цього поняття визначений в ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Згідно з ч. 1 цієї статті «кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення» [1].

О. Гончаренко у своїй монографії наголошує, що справедливий суд – це певні вимоги до устрою суду, який формується на засадах незалежності, неупередженості, безсторонності, доступності, законності та результат судового розгляду, яким є судове рішення щодо справи, яка розглядається у суді і яке відповідає не лише нормам матеріального права, а й ідеалам справедливого розподілу благ у суспільстві [2, с. 23].

На думку І. Жаровської та Н. Грень, реалізація права на справедливий суд – це цілеспрямований послідовний процес переведення соціальних благ, визначених нормами права, у стан їх можливого і дійсного використання конкретною особою, наслідком якого є захист та відновлення їх прав і законних інтересів [3, с. 6].

Водночас суб'єкти правовідносин під час реалізації права на справедливий суд в умовах дії правового режиму воєнного стану стикаються з низкою викликів. По-перше, обмеження доступу до суду через бойові дії та окупацію частини території України позбавляють значну кількість громадян можливості брати участь у судових процесах.

По-друге, незалежність судової влади під час воєнного стану може опинитися під загрозою через додатковий тиск на суддів з боку військових адміністрацій або інших державних органів. До того ж проблема затримки або блокування призначення суддів ускладнює доступ до правосуддя.

Шляхи вирішення цих проблем включають розвиток дистанційного судочинства через створення технічної інфраструктури для проведення судових засідань онлайн, забезпечення доступу громадян до цифрових

інструментів подачі документів та участі в судових процесах. Важливим аспектом є гарантування незалежності суддів шляхом посилення механізмів їх захисту від зовнішнього впливу та створення спеціальних інституцій для моніторингу дотримання стандартів справедливого судочинства. Пріоритетним завданням також є відновлення судової інфраструктури, зокрема відновлення роботи судів у звільнених регіонах і спрощення процедур переміщення судів та суддів у разі необхідності. Вважаємо за необхідне залучення експертів і організації для документування злочинів, а також організацію спільних навчальних програм для суддів щодо відправлення правосуддя в умовах воєнного стану.

Отже, реалізація права на справедливий суд під час дії правового режиму воєнного стану є важливою умовою для забезпечення верховенства права та відновлення довіри до держави. Війна створює значні виклики, але також відкриває можливості для модернізації судової системи, впровадження нових технологій і посилення міжнародної співпраці. Виконання зазначених заходів дозволить забезпечити захист прав людини навіть в умовах збройного конфлікту, що конче необхідно для забезпечення демократичного розвитку України.

Список використаних джерел:

1. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17.07.1997 № 475/97 – ВР.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-вр#Text (дата звернення : 23.11.2024).

2. Гуйван П. Д. Право на справедливий суд : сутність та темпоральні виміри за міжнародними стандартами: монографія. Харків : Право, 2019, 584 с.

4. Жаровська О. М., Грень Н. М. Реалізація права людини на справедливий суд. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. Науковий збірник. Дніпро, 2017, № 5. С. 3-6.

Вероніка СЮСЮКАЛО,
студент 2-го курсу

Тетяна ЖЕГЛІНСЬКА,
викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ І ЗЛОЧИНІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ

Протягом останніх років Кримінальний кодекс України зазнав численних змін, які стосуються не лише уточнення юридичних термінів та посилення відповідальності за певні види злочинів, але й введення нових підходів до класифікації та профілактики правопорушень.

Науково-технічний процес зумовив стрімку інформатизацію сучасного цифрового суспільства, яка, незважаючи на всі її переваги, спричинила деякі негативні явища, у тому числі й криміналізацію телекомунікаційних систем. В результаті означених процесів серед об'єктів, пов'язаних із злочинними посяганнями, дедалі частіше фігурують не матеріальні речі, а інформаційні дані, які не мають фізичної форми [1]. Саме тому діяльність кіберзлочинців, попри колосальні матеріальні збитки, які вони завдають, залишається практично невідстежуваною.

Українське законодавство розширило перелік кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним доступом до інформаційних систем, поширенням шкідливого програмного забезпечення, а також зловживанням електронними засобами комунікації. Таким чином, кримінально-правові норми адаптуються до сучасних загроз, включаючи ті, що можуть мати міжнародний характер.

У Кримінальному кодексі також оновлюються положення, які стосуються прав та захисту потерпілих, особливо у випадках насильства за ознакою статі чи насильства в сім'ї. Відповідно до сучасних змін такі злочини отримали більш жорстку кваліфікацію, а процедура захисту постраждалих осіб стала більш ефективною. Це свідчить про прагнення держави забезпечити дотримання прав людини та надання допомоги тим, хто потрапив у складні життєві ситуації.

Основним міжнародним документом у сфері боротьби з домашнім насильством є Конвенція Ради Європи щодо запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству, відома як Стамбульська конвенція [2]. Україна підписала цей документ у листопаді 2011 року, проте процес її ратифікації затягнувся на одинадцять років через політичні суперечки та опір консервативних сил. Незважаючи на це, протягом цього часу більшість положень Конвенції була включена до Закону України "Про запобігання та протидію домашньому насильству", що дозволило значною мірою імплементувати її принципи на національному рівні [3].

В Україні державні органи влади продовжують розробляти та ухвалювати відповідні документи, спрямовані на боротьбу із насильством та допомогу постраждалим. Українське суспільство переживає довготривалий системний процес – зміна традиційних уявлень про різні явища та формування нових, що стосується ролей жінок та чоловіків. Саме цей процес вимагає від законодавця певної трансформації, бути гнучким і відповідати сучасним викликам. Адміністративно-деліктне законодавство не є винятком.

Певні зміни були внесені і до Кодексу України про адміністративні правопорушення. У 2003 р. Кодекс було доповнено статтею 173-2, що визначила адміністративну відповідальність за вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, тобто умисне вчинення будь-яких діянь (дій або бездіяльності) фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень,

погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого, а так само невиконання термінового заборонного припису особою, стосовно якої він винесений, або неповідомлення уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про місце свого тимчасового перебування в разі винесення такого припису [4].

Також важливим є запровадження нових підходів до правопорушень, що стосуються екологічної безпеки. Українське законодавство передбачає кримінальну відповідальність за правопорушення, які завдають шкоди довкіллю, зокрема незаконне вирубування лісів, забруднення повітря та водних ресурсів, а також зберігання і транспортування небезпечних відходів. Це свідчить про підвищену увагу держави до охорони довкілля та необхідність захисту природних ресурсів.

Були введені суворіші покарання за приховування або ненадання інформації про стан довкілля, включаючи радіаційний стан, що пов'язаний із забрудненням ґрунтів, водних ресурсів, повітря, продуктів харчування тощо. У випадках, коли це негативно впливає на здоров'я людей, флору, фауну або спричиняє значні матеріальні збитки, передбачено накладення штрафу від 3 до 4 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Також можливе позбавлення права обіймати певні посади чи займатися відповідною діяльністю або обмеження волі терміном до 3 років [5].

Отже, адаптація Кримінального кодексу до сучасних викликів відбувається шляхом внесення змін, які відповідають новим загрозам і реаліям. Адаптація враховує виклики сучасноті, з якими стикається держава, та спрямована на підвищення ефективності правосуддя, забезпечення прав людини.

Список використаних джерел:

1. Проєкт нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення: монографія. Андрушко П. П., Бакумов О. С., Баулін Ю. В., Бурдін В. М., Вишневська І. А., Горох О. П., Гуторова Н. О., Марчук Н. О., Навроцький В. О., Пономаренко Ю. А., Стрельцов Є. Л., Хавронюк М. І. За заг. ред. Ю. В. Бауліна, М. І. Хавронюка. Київ. Компанія ВАІТЕ. 494 с.

2. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 11.05.2011. Ратифікована Законом України від 20.06.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11 (дата звернення: 18.10.2024).

3. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19 (дата звернення: 18.10.2024).

4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 18.10.2024).

5. Міндовкілля: Посилюємо кримінальну відповідальність за злочини проти природи. Кабінет Міністрів України (2023, жовтень 12). URL: https://www.kmu.gov.ua/news/mindovkillya-posilyuyemo-kriminalnu-vidpovidalnist-za-zlochini-proti-prirodi (дата звернення: 18.10.2024).

Даніїл ТАРУТРА,
здобувач вищої освіти

Науковий керівник:
Тетяна ЖЕГЛІНСЬКА,
викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Проблема участі дітей у збройних конфліктах залишається актуальною протягом століть. Під час бойових дій важливу роль у захисті прав і свобод дитини відіграє правова база, що забезпечує охорону, захист і відновлення цих прав засобами, доступними державі. Захист прав людини є основним обов'язком держави, адже життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність і безпека особи визнаються найвищими соціальними цінностями. Особлива увага до забезпечення прав громадян постає в період особливих правових режимів, коли через надзвичайні обставини повноцінне функціонування держави та суспільства ускладнюється або стає неможливим.

Під час воєнного стану діти відчули, мабуть, найбільш негативний вплив у всіх сферах життя. Однією з таких сфер є батьківські права та обов'язки, які проявилися по-різному. Деякі батьки стали захисниками своїх сімей, забезпечивши фізичну та психологічну стабільність, тоді як інші стали заручниками конфліктів, спричинених загальною нестабільністю. Багато українських сімей зазнали втрат, що вплинуло на збереження шлюбів. Рівень розлучень та випадків виїзду за кордон для постійного чи тимчасового проживання частини родини (переважно з дітьми) досяг рекордних показників [1].

Після Другої світової війни правовий захист дітей увійшов до міжнародного гуманітарного права. Досвід війни показав нагальну необхідність створення інструментів міжнародного права для захисту цивільного населення в умовах збройних конфліктів. Зусилля Міжнародного комітету Червоного Хреста в цій галузі призвели до ухвалення Четвертої Женевської конвенції 1949 року, спрямованої на захист цивільного населення під час війни. Відтоді діти, як частина цивільного населення, отримали право на захист згідно з цією Конвенцією [2].

З огляду на те, що на території України вже дев'ятий рік триває збройний конфлікт, особливу важливість мають положення статті 38 Конвенції про права дитини. Вона передбачає, що держави-учасниці повинні поважати і забезпечувати дотримання норм міжнародного гуманітарного права у ситуації збройного конфлікту. Крім того, держави зобов'язані робити все можливе,

щоб особи до 15 років не брали участі у бойових діях, та утримуватись від призову осіб до цього віку. У випадку вербування осіб від 15 до 18 років перевагу повинні надавати старшим. Також, відповідно до міжнародного гуманітарного права, держави мають вживати заходів для захисту дітей, які постраждали від конфлікту, і забезпечувати належний догляд за ними [3].

Варто відзначити, що міжнародне право з питань захисту прав дітей та підлітків включає численні міжнародно-правові акти як загального, так і регіонального характеру, що мають обов'язкові та рекомендаційні наслідки. Це особливо важливо з огляду на те, що Україна є членом ООН з 1945 року, а на регіональному рівні – членом ОБСЄ та Ради Європи з 1992 року. Зокрема, 17 червня 1999 року було ухвалено Конвенцію № 182 про заборону та негайні заходи для викорінення найгірших форм дитячої праці, яку Верховна Рада України ратифікувала 5 жовтня 2000 року [4].

Конвенція про права дитини є головним міжнародним універсальним документом, що визначає права дітей у сучасному світі. Інші універсальні угоди охоплюють лише окремі сфери підвищеного ризику для дітей, такі як: діти під час війни, дитяча злочинність, праця неповнолітніх та експлуатація дітей тощо. Зростає важливість міжнародних конференцій та самітів, які акцентують увагу світової спільноти на захисті прав дитини, оцінюють практичне впровадження міжнародних договорів, висвітлюють актуальні питання та сприяють розробці подальших планів дій [5].

Захист прав дітей в умовах воєнного стану є важливим пріоритетом для держави, який потребує скоординованих дій органів влади, міжнародних організацій та громадськості. Особлива увага приділяється забезпеченню безпеки, освіти, охорони здоров'я та психологічної підтримки дітей, які постраждали від конфлікту. В умовах воєнного стану важливо забезпечити безперервний доступ дітей до освіти, навіть у разі переміщення з небезпечних зон. Також держава повинна вжити додаткових заходів для запобігання торгівлі дітьми, експлуатації та інших форм порушення їхніх прав. Таким чином, захист прав дітей в умовах воєнного стану є багатокомпонентним завданням, що вимагає швидкої та ефективної реакції на виклики.

Список використаних джерел:

1. Захист прав дітей в умовах воєнного стану: реальні та штучні спори. URL: https://yur-gazeta.com/dumkaeksperta/zahist-prav-ditey-v-umovah-voennogo-stanu-realni-ta-shtuchni-spori.html. (дата звернення: 02.11.2024).

2. Легка О. В. Міжнародно-правове регулювання захисту прав дітей в умовах воєнного стану. 2023. URL: http://212.1.86.13/jspui/handle/123456789/5244 (дата звернення: 02.11.2024).

3. Конвенція ООН про права дитини: ратифікована Постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 № 789-XII. Київ : Столиця, 1997. 31 с. (дата звернення: 02.11.2024).

4. Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці : Конвенція МОП від 17.06.1999 № 182. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_166#Text (дата звернення: 02.11.2024).

5. Про здійснення обстеження для встановлення віку дитини, яка залишилась без піклування батьків та потребує соціального захисту : наказ МОЗ України від 23.10.2013. № 903/1464/711. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1934-13#Text (дата звернення: 02.11.2024).

Кіра ТУР,
здобувач вищої освіти

Науковий керівник:
Олена МАРЧЕНКО,
професор кафедри теорії та історії держави та права, конституційного права та прав людини Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктор філософських наук, професор

ТОТАЛІТАРИЗМ У СУЧАСНОМУ СВІТІ: ОЗНАКИ, ЕВОЛЮЦІЯ ТА ПОЛІТИЧНІ ВИКЛИКИ

Дана тема та її дослідження є сьогодні досить актуальною, оскільки в сучасному світі все ще існують режими, які зберігають характерні ознаки тоталітаризму, зокрема в Північній Кореї, Венесуелі, на Кубі, а також в деяких країнах Африки та Азії.

Актуальність теми даного дослідження зумовлена необхідністю глибшого наукового аналізу тоталітаризму як соціального явища, бо запровадження тоталітарних методів управління громадськістю спостерігається й на сучасному етапі розвитку суспільства та держави, навіть за умов існування демократичних принципів у функціонуванні політичної системи, оскільки це явище, з моменту свого виникнення і протягом всього періоду розвитку, перебуває в постійному процесі еволюції.

Термін «тоталітаризм» походить від латинських слів «totalitas» (повнота, цілісність) та «totalis» (увесь, цілий). Це поняття було впроваджене в 1920-х роках італійськими політиками Дж. Амендолоні та П. Табеті для характеристики режиму Б. Муссоліні.

Вітчизняні вчені трактували поняття тоталітаризм наступним чином: тоталітарний режим являє собою державно-політичний устрій суспільства, що базується на сильній особистості (особистій диктатурі) і характеризується всебічним контролем держави над усіма аспектами життя суспільства.

Аналізуючи наведені визначення, можна стверджувати, що тоталітаризм є формою авторитаризму. Термін «тоталітаризм» почали використовувати критики Б. Муссоліні на початку 1920-х років, коли в Італії формувалася фашистська система. Однак сам Муссоліні адаптував це поняття,

проголосивши своєю метою створення тоталітарної держави

Соціологічними дослідженнями було визначено, що класична концепція тоталітаризму сформувалася на початку 1950-х років, коли ще існувала пам'ять про фашизм, в СРСР діяли сталінські методи управління, а нові комуністичні держави орієнтувалися на радянську модель. Саме в цей період американські політологи, переважно емігранти з Європи, почали систематизувати цю концепцію. Першими теоретичними дослідженнями у цій галузі стали роботи Ф. Гайєка «Шлях до рабства» (1944) та «Походження тоталітаризму» Х. Арендт (1951). У 1956 році була опублікована вже класична праця К. Фрідріха та З. Бжезінського «Тоталітарна диктатура й автократія», яка містила соціологічні та політичні характеристики тоталітаризму [1].

Також необхідним є підкреслення того, що цьому режиму притаманний контроль однієї політичної організації – партії-держави – над політичною, економічною, соціальною та духовною сферами суспільства. На чолі цієї організації знаходиться одноосібний харизматичний лідер, який не підзвітний жодним інститутам. Ключовим елементом партії-держави є політична поліція, що використовує практику масових репресій. У рамках тоталітарного режиму реалізується безпосереднє політичне управління економікою. При тоталітарному режимі фактично відсутнє громадянське суспільство. Однією з причин цього є характерна для тоталітаризму харизматична форма лідерства, яка опирається на репресивний апарат. Мобілізація населення, її модель ухвалення політичних рішень та залучення громадян до їх виконання в умовах тоталітаризму може відбуватися інтенсивно через розвиток внутрішньо психологічного ентузіазму або екстенсивно за допомогою репресивно-пропагандистського апарату. Лідерство в тоталітаризмі має індивідуалізований характер, причому найближче оточення лідера часто залишається дистанційованим від нього [2, с. 118].

На основі вищевикладеного можна зазначити, що дослідження тоталітаризму як соціального явища є надзвичайно актуальним у сучасному світі, де існують режими, що зберігають його характерні ознаки. Аналіз історичного контексту та теоретичних підходів до цього поняття дозволяє зрозуміти природу тоталітарних режимів. Важливими аспектами якого насамперед є використання репресивного апарату для забезпечення політичної стабільності та відсутності громадянського суспільства. З огляду на це, розуміння тоталітаризму вимагає глибокого наукового аналізу, оскільки дані явища продовжують еволюціонувати та впливати на сучасні політичні системи.

Список використаних джерел:

1. Friedrich, C. J. and Brzezinsky, Z. K. (1962). Totalitarian Dictatorship and Autocracy. New York: Frederick A. Praeger, Inc., Publisher. Pages 10- 11

2. Пехнік А. В. Різновиди тоталітаризму: спільне й особливе. *Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр*. 2000. Вип. 9. С. 118-120.

Кіра УМАНЕЦЬ,
здобувач вищої освіти

Науковий керівник:
Олена МАРЧЕНКО,
професор кафедри теорії та історії держави та права, конституційного права та прав людини Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктор філософських наук, професор

ГАРАНТІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Обмеження прав і свобод громадян під час воєнного стану призводить до звуження можливостей для розвитку їхніх творчих здібностей та реалізації інтересів. Права людини можуть обмежуватися тільки у випадках, передбачених законом, і громадяни повинні мати право оскаржувати накладені санкції та захищати свої права і обов'язки, а також мати можливість реагувати на порушення з боку інших осіб [1, с. 5].

Однією з підстав для законного обмеження прав є оголошення воєнного стану. Відповідно до статті 1 Закону України № 389-VIII від 12 травня 2015 року «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан – це особливий правовий режим, який запроваджується на території України або в її окремих регіонах у разі збройного нападу чи загрози такого нападу, а також у разі загрози державній незалежності або територіальній цілісності України. Він передбачає тимчасове обмеження конституційних прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб із вказанням строку дії цих обмежень [2].

Україна, яка обирає шлях до європейського розвитку, що передбачає наявність правової системи до суспільного ладу воєнного стану, повинна чітко дотримуватися демократичної правової соціальної сфери та рівень розвитку суспільного ладу в Україні, принципів обмеження та дотримання прав людини в умовах воєнного стану. Зокрема, Конституція України визначає стандарти верховенства права в умовах воєнного стану:

1. По-перше, державні обмеження прав людини і громадянина мають тимчасовий і мінімальний характер.
2. По-друге, існує певний перелік прав, які не можна порушувати в жодному разі; остаточне рішення про введення воєнного стану приймає вищий представницький орган держави [3, с. 3].

Стаття 64 Конституції України передбачає, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків,

передбачених Конституцією України. Однак в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися певні обмеження прав і свобод, а тривалість цих обмежень є наступною.

Міжнародного права держави зобов'язані дотримуватися та допомагати нормам міжнародного гуманітарного права (МГП), яке передбачає відповідальність за порушення законів і звичаїв війни [4].

Міжнародне право покладає основну відповідальність за неправомірне використання норм права, а держава – за дотримання правових стандартів під час локальних і міждержавних збройних конфліктів і вимагає за забезпечити норм правами що є циклом регулювання законним актами.

У рішенні визнається важлива роль суспільного ладу і формування світогляду у забезпеченні ефективного захисту держави та її громадян. Конституційний Суд підкреслив, що в інтересах держави підтримувати високий рівень обороноздатності України є одним із способів підвищення обороноздатності держави. Рішення Конституційного Суду України № 167 щодо посилення соціального захисту військовослужбовців має велике значення для захисту прав людини, особливо в умовах збройної агресії рсійської федерації проти України. Це важливий крок до забезпечення належного соціального захисту та визнання важливості внеску військових у безпеку та суверенітет України [6].

Таким чином, захист громадян та суспільного ладу у боротьбі з агресором , захист їхніх прав і свобод є першочерговим обов'язком держави та законними актами, що передбачається в Конституцій України. Положення законів обмежують традиційні права громадян під час воєнного стану, встановлюючи тимчасові умови, що сприяють стабілізації ситуації в суспільстві.

Список використаних джерел:

2. Васечко Л. Обмеження прав людини в умовах глобалізації: проблеми теорії і практики. *Юридична Україна*. 2013. № 1. С. 4 - 8.

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 06.04.2000 № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 28. ст. 224.

4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

5. Мануїлова К. В. Міжнародний захист прав людини та його взаємодія з міжнародним гуманітарним правом під час збройних конфліктів / К. В. Мануїлова // Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.- практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 1. с. 442-444.

6. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16-3 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців) від 6 квітня 2022 року №1-р(II)/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-22#Text (дата звернення: 10.11.2024).

Владислава ШАНДАРОВСЬКА,
студентка 2-го курсу

Науковий керівник:
Тетяна ЖЕГЛІНСЬКА,
викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ КОДИФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Кодифікація кримінального законодавства є важливою складовою правової системи України. Кримінальний кодекс (далі – КК) визначає основи кримінальної відповідальності, основні принципи правосуддя, а також конкретні склади злочинів і покарань. Процес кодифікації КК України охоплює не лише юридичні, але й соціальні, політичні та економічні аспекти, які значною мірою впливають на його зміст та функціонування.

Поступово кримінальне право суттєво змінило свою форму. Якщо на початку воно, за незначними винятками, мало усний характер і відображалось у правових звичаях, а також у Біблії та інших канонічних джерелах, зміст яких передавався переважно «з вуст у вуста», то пізніше, завдяки появі писемності і відділенню права від релігії, почалась його систематизація: з'явились кутюми та інші подібні збірники кримінально-правових приписів, закони, пізніше – кодекси. З часом значно змінилась форма кримінально-правових приписів [1].

Якщо колись вони мали переважно казуїстичний і фрагментарний характер, то потім, завдяки розвитку людських навичок абстрактного мислення, стали набагато більш узагальненими, а кримінальні закони більш повними і системними. Нормативний матеріал був підданий класифікації. Найбільш абстрактні положення кримінального законодавства виокремились в його Загальну частину, обсяг якої став свідченням певного ступеня розвитку кримінального права тієї чи іншої країни загалом: загальні положення і принципи зв'язують інші положення між собою і не допускають явних суперечностей в законі. З'явились кримінально-правові інститути і почався їх бурхливий розвиток. Кримінальне право також пустило паростки підгалузей (ювенальне кримінальне право, військове кримінальне право, адміністративно-деліктне право тощо).

У прийнятих 30 жовтня 1924 року Основних засадах кримінального

законодавства Союзу РСР і союзних республік зазначалося, що основними цілями застосування заходів соціального захисту є: попередження злочинів; усунення суспільно небезпечних елементів від можливості вчинення нових злочинів; виправно-трудовий вплив на засуджених. До заходів соціального захисту судово-виправного характеру були віднесені: оголошення ворогом трудящих з позбавленням громадянства СРСР і вигнанням за межі країни назавжди; позбавлення волі зі суворою ізоляцією; позбавлення волі без суворої ізоляції; примусові роботи без позбавлення волі; поразка в правах; видалення за межі СРСР на певний строк; заслання і вислання; звільнення від посади; заборона займати певні посади, види діяльності або промисли; громадський осуд; конфіскація майна; штрафи; застереження [2].

Основні засади 1924 року встановили максимальний термін позбавлення волі на 10 років і мінімальний – на 7 днів. 22 листопада 1926 року був прийнятий новий Кримінальний кодекс РСФСР, який набрав чинності з 1 січня 1927 року і пізніше був адаптований для Кримінального кодексу УРСР. Цей кодекс передбачав застосування страти за 37 видів злочинів, а мінімальний термін позбавлення волі був установлений у межах одного дня.

Кримінальне законодавство за сталінських часів не завжди відзначалося повною кодифікацією; періодично з'являлися закони, які встановлювали жорстокі покарання за певні злочини. Наприклад, 7 травня 1932 року ЦВК і СНК СРСР ухвалили постанову «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперації та зміцнення суспільної (соціалістичної) власності», відому як «закон про три колоски». Ця постанова передбачала відповідальність за розкрадання вантажів на залізничному і водному транспорті, передбачаючи розстріл з конфіскацією майна. За пом'якшувальних обставин передбачалося позбавлення волі не менше ніж на 10 років із конфіскацією майна. Таке ж покарання передбачалося і за розкрадання колгоспного і кооперативного майна. Додатково, стаття 3 постанови карала за дії, спрямовані на примушування колгоспників до виходу з колгоспу, позбавленням волі на строк від 5 до 10 років з подальшим ув'язненням у концентраційному таборі. Також заборонялося застосування амністії до осіб, засуджених за ці злочини [3].

4 червня 1947 року Президія Верховної Ради СРСР прийняла укази «Про кримінальну відповідальність за розкрадання державного і громадського майна» та «Про посилення охорони особистої власності громадян», за які передбачалася відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк до 25-и років.

Друга кодифікація українського радянського законодавства відбулася після смерті Й. Сталіна, коли в країні було взято курс на відносну демократизацію суспільства. У рамках цих загальносоюзних процесів Президія Верховної Ради УРСР 14 травня 1956 року ухвалила постанову «Про

перегляд кодексів законів УРСР». Підвищення темпів кодифікаційних робіт у республіках також сприяло законодавству СРСР від 11 лютого 1957 року, яке надало союзним республікам право на розробку власних цивільних, кримінальних та процесуальних кодексів. Це положення, хоч і не було закріплено в Конституції СРСР, одразу після публікації почало діяти. Кодифікаційна робота велася на «двох рівнях»: союзні органи визначали основи законодавства в певній галузі, тоді як республіки розробляли відповідні кодекси. Така практика не була новою, оскільки вона усталилася з моменту утворення СРСР, але вона забезпечувала системність і єдність радянського законодавства.

Перший Кримінальний кодекс України було прийнято в 1960 році в рамках Української РСР, однак із здобуттям незалежності в 1991 році виникла потреба у створенні нового кримінального законодавства, яке відповідало б вимогам сучасності та міжнародним стандартам. Таким чином, у 2001 році був прийнятий новий КК, що став важливим етапом у кодифікації кримінального законодавства України.

Кодифікація КК України базується на кількох основних принципах [1]:

1. Принцип законності: кримінальна відповідальність може настати лише за ті дії, які визначені як злочини законом. Це забезпечує правову визначеність та захист прав громадян.

2. Принцип пропорційності: покарання повинні відповідати тяжкості злочину, що унеможливлює застосування надмірних санкцій.

3. Принцип гуманізму: кримінальне законодавство повинно враховувати права і свободи особи, сприяючи соціальній реабілітації та ресоціалізації.

4. Принцип індивідуалізації покарання: суд має право враховувати особливості особи, що вчинила злочин, під час визначення покарання.

Кримінальний кодекс України складається із загальної та особливої частини. Загальна частина визначає основи кримінальної відповідальності, принципи правосуддя, а також правила щодо визначення складу злочину. Особлива частина містить конкретні склади злочинів, що поділяються на різні групи в залежності від тяжкості (особливо тяжкі, тяжкі, середньої тяжкості та незначні злочини).

Кодифікація КК України постійно змінюється та вдосконалюється, що зумовлено динамічними змінами в суспільстві та міжнародними вимогами. Реформи кримінального законодавства відбуваються з метою [3]:

1. Удосконалення складів злочинів: адаптація норм до сучасних викликів, таких як кіберзлочинність, економічні злочини та злочини, пов’язані з тероризмом.

2. Посилення захисту прав людини: забезпечення відповідності національного законодавства міжнародним стандартам прав людини.

3. Впровадження альтернативних заходів: розвиток системи покарань, що передбачають альтернативи ув'язненню, зокрема, пробаційні програми.

Кодифікація Кримінального кодексу України стикається з низкою викликів:

1. Невизначеність норм: деякі статті КК залишаються невизначеними, що ускладнює їх застосування на практиці.

2. Складність системи покарань: необхідність адаптації покарань до нових форм злочинності, а також до потреб суспільства.

3. Судова практика: відсутність єдиної судової практики призводить до нерівного застосування норм права.

Отже, кодифікація Кримінального кодексу України є складним і динамічним процесом, який вимагає постійного аналізу та адаптації до змін у суспільстві та міжнародному праві. Важливо, щоб кримінальне законодавство відповідало сучасним вимогам та забезпечувало ефективний захист прав і свобод людини, а також сприяло справедливому правосуддю. Подальші дослідження в цій галузі повинні бути спрямовані на виявлення нових підходів до кодифікації, які б враховували досвід інших країн і міжнародні стандарти.

Список використаних джерел:

1. Грищук В. К. Кодифікація кримінального законодавства України: проблеми історії, методології та теорії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. К. Грищук ; Київськ. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 1992. – 50 с.

2. Кодифікація законодавства України: загальна характеристика, особливості, види : монографія / Є. А. Гетьман. Харків : Право, 2012. 192 с.

3. Усенко І. Б. КОДИФІКАЦІЙНІ РОБОТИ В УРСР, друга кодифікація українського радянського законодавства. Енциклопедія історії України: Т. 4: Ка-Ком / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во «Наукова думка», 2007. - 528 с.

Анна ЯВТУШЕНКО,
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня, четвертого курсу, факультету історії та права

Науковий керівник:
Олександр ОЛІЙНИК,
завідувач кафедри теорії та методики викладання суспільно-правових дисциплін Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди,
кандидат юридичних наук, доцент

ІСТОРИЧНЕ ФОРМУВАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ ГЕНЕЗИ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ

Поняття «культура» має дуже широке значення. Лише наприкінці другої третини минулого століття у західній науковій думці налічувалося понад 250 його визначень.

Поняття «правова культура» розглядається в контексті філософії права, що відображає зумовлені природним, соціальним, духовним, політичним та економічним станом правового життя людини та суспільства. Це система цінностей, що досягнуті у царині права, які сприяють його верховенству у суспільному житті та захисту прав і свобод громадян.

Віддзеркалення правовідносин є ключовим аспектом його функціонування та розвитку. Так, римське право виступає як один із ключових факторів, що визначав розвиток правової культури в багатьох частинах світу, у тому числі й України.

Можна виділити деякі спільні риси, які типові для Римської імперії та сучасного суспільства. Спершу обидві системи відзначаються принципом рівності перед законом, що означає, що всі громадяни мають однакові права і обов'язки. Друга схожість полягає в захисті приватної власності: як у Римській імперії, так і сьогодні право на власність забезпечується та захищається на державному рівні. Третій аспект – важливість дотримання угод. Вони є основою для стабільних відносин [1, с. 182-183].

Період Середньовіччя відзначався складними політичними, соціальними та економічними умовами, що спричиняли потребу у чітких правових нормах та механізмах їх застосування. Розвиток правової культури в цей час відображав трансформацію влади, релігійні перетворення, а також боротьбу за права та свободи людини.

За Київської Русі розвиток правової системи базувався на релігійних та обрядових нормах, а також на звичаях та традиціях. Ряд джерел того часу

здійснювали правосуддя та виховання у цій сфері. Найбільш яскраво помітно це у «Руській правді» Ярослава Мудрого, «Слові о полку Ігоровім», «Повчанні» Володимира Мономаха для своїх дітей та у «Слові про закон і благодать» митрополита Іларіона [2, с. 48].

У цих документах розглядалися різноманітні аспекти феодального права, включаючи поєднання політики з громадською мораллю, відповідальність правителів, справедливість і законність. Вони також наголошували на важливості компетентності та освіти в правовій сфері, а також на необхідності завершення міжусобних конфліктів і об'єднання руських земель.

Останнім часом з'явилося кілька наукових досліджень, які присвячені правовій системі Гетьманщини у XVIII ст.

Основну увагу приділено аналізу збірки законів, яка була складена у період між 1728 та 1743 рр. і відома під назвою «Права, за якими судиться малоросійський народ». Вчені доходять висновку, що українська еліта намагалася закріпити політичну автономію Гетьманщини і обмежити владу гетьмана, розширивши права генеральної старшини [3]. У наукових працях розглянуто діяльність судових органів влади, зокрема провінційних, міських та сільських судів, а також особливості земельного права та реформи судової системи. Важливим аспектом досліджень є також вивчення діяльності Генеральної військової канцелярії, яка була основним органом виконавчої влади.

Загалом епоха Гетьманщини відзначалася спробами створення єдиної правової системи для всієї України, але в той же час була періодом політичних та територіальних роздрібнень, що ускладнювало процес стабілізації правового порядку.

Важливим етапом у розвитку ідеї прав людини в Україні та їх законодавчого забезпечення стала доба Української Народної Республіки та Західно-Української Народної Республіки. III та IV Універсали Української Центральної Ради, Конституція Української Народної Республіки 1918 року, Проект Основного Державного Закону Української Народної Республіки гарантували свободи слова, друку, віри, зібрань, союзів, страйків, недоторканність особи та помешкання, право на використання місцевих мов у взаємодії з усіма установами, право націй в Україні на національно-персональну автономію, рівність прав чоловіків та жінок, а також забороняли затримання особи без судового наказу, крім випадків гарячих злочинів [4, с. 20-25].

Однак навіть із прогресивним законодавством щодо прав людини їх ідея не стала елементом правової культури масового населення України у зазначений період державності через короткочасність та його складність.

Незважаючи на складнощі того періоду, ідея прав людини зароджувалася у свідомості суспільства, конституційні гарантії відігравали все більшу роль.

Після проголошення в Україні незалежності значно підвищилася увага до правової культури громадян, зокрема у сфері прав людини. Конституція

України 1996 року відзначається акцентом на захист прав та гідності людини, визнаючи їх найвищою соціальною цінністю (ст. 3). У порівнянні із законодавством минулого, вона гарантує нові права, такі як «право на вільний розвиток особистості» (ст. 23), «право на підприємницьку діяльність» (ст. 42), «право на безпечне для життя і здоров'я довкілля» (ст. 50), а також «право знати свої права і обов'язки» (ст. 57). Ця Конституція вперше закріпила обов'язок держави забезпечити розповсюдження законів та інших нормативно-правових актів, що регулюють права громадян, серед населення.

Отож, історичний розвиток правової культури відіграє важливу роль у розумінні та аналізі історичних засад формування правової культури в Україні, а також у визначенні перспектив розвитку сучасної правової системи країни. Наразі вона має продовжувати розвиватися задля будівництва сильної та демократичної держави. Її історія допомагає виявити та зрозуміти недоліки минулого, які можна врахувати при формуванні стратегії розвитку правової системи сьогодення. Крім того, ці знання дозволяють визначити потенційні можливості та шляхи покращення, спрямовані на створення більш справедливого, ефективного та прозорого правового середовища для всіх громадян. Формування та зміцнення правової системи України є важливим кроком у розвитку сучасної правової держави.

Список використаних джерел:

1. Основи римського приватного права: курс лекцій / Р. А. Калюжний, Ю. В. Ящуринський. К. : ДП «Вид. дім «персонал», 2011. 184 с.

2. Стаников А. В. Українські витоки правового виховання. *Педагогічний альманах.* 2010. № 6. С. 48-51.

3. Опанович О. М. Урядові службовці Гетьманщини – українська інтелігенція XVIII ст. *Український історичний журнал*. 1997. № 2. С. 92-97.

4. Історія українського конституціоналізму (в документах): *Міжнародний юридичний форум.* Гута-Синьогора, 1996. С. 7-10.

5. Історія української конституції. / Упорядники: Слюсаренко А.Г., Томенко М.В. Київ.: Право, 1997. XV, 443 с.

Наукове видання

ПРАВА ЛЮДИНИ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ, ГНОСЕОЛОГІЧНИЙ ТА ОНТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції,
присвяченої 76-річчю проголошення
Загальної декларації прав людини

(м. Дніпро, 10 грудня 2024 р.)

Укладачі:
к.ю.н., доц. *І. А. Сердюк*; викладач *М. П. Войтюк*

Відповідальна за випуск
д.ю.н., проф. В. О. Боняк

Редактор, оригінал-макет – *А. В. Самотуга*

Коректор *М. С. Касян*

Підп. до друку 28.02.2025. Формат 60х84/16. Друк – цифровий. Папір офісний.
Гарнітура – Times. Ум.-друк. арк. 18,14. Обл.-вид. арк. 19,50. Зам. № 04/25-зб

Надруковано у Дніпровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Науки, 26, sed@dduvs.edu.ua
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 8112 від 13.06.2024